5e7edec5-01a7-42c9-99e5-54c471bdebca

Gerhardt Mulder

GERHARDT MULDER
DEVENTERSE
PENOZE
OVER BANDIETEN, MOORDENAARS,
HEREN EN STADSTIEPEN

DEVENTERSE PENOSE

door

Gerhardt Mulder

OVER BANDIETEN,
MOORDENAARS,
BIJZONDERE HEREN
HUIZEN EN
STADSTIEPEN.

JUSTBOOKS

Van dezelfde auteur zijn verschenen:

Dodelijk rendez-vous.	ISBN	9789055130825
Het goud der tranen.	ISBN	9789055131563
Een lijfelijk bestaan.	ISBN	9789061004202
Yar, strijd der giganten.	ISBN	9789055132888
Verloren paradijs.	ISBN	9789055132881
Een zwerftocht door Sumatra.	ISBN	9789055134335
Het Howard Verdrag.	ISBN	9789079298174
Rotterdam. Mijmeringen.	ISBN	9789055135318
’t Roomse dorp.	ISBN	9789080635029
Terrorisme.	ISBN	9789080635043
Indonesische volksgebruiken.	ISBN	9789055136827
De bergduivel.	ISBN	9789054292388
De loodgieter.	ISBN	9789054292425
De Noordenberg.	ISBN	9789079298020
De Viespeuk.	ISBN	9789079298044
Haat en Hartstocht.	ISBN	9789079298198
Het elfde gebod.	ISBN	9789079298211
Shit Happens.	ISBN	9789079298341
Afscheid van Mezelf	ISBN	9789079298600
Rotterdamse Penoze	IBSN	9789089752956
Amsterdam Penoze	IBSN	9789089754905
Misdaadencyclopedie:	ISBN	9789089759702
Een Moordgozer	ISBN	9789079298341
De Grindweg	ISBN	9789079298266
Het laatste etmaal etc.	ISBN	9789079298310

Kinderboeken

Het hondje van de duivel.	ISBN	9789080635074
Liesje de Langpootmug.	ISBN	9789080635050

Auteur Gerhardt Mulder
Uitgever Just Books.
Copyright © 2023 Gerhardt Mulder.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestanden of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Gerhardt Mulder.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm, digital files, or any other means, without written permission from Gerhardt Mulder.

Omslagontwerp: Sabine van Winsen.

Omslagfoto's: Fotoarchief Crimipedia

Fotomateriaal voorzien van een * zijn beschikbaar gesteld door Lex Rutgers, Deventer
Opmaak: De Grafische Keuken, Hilversum.

Redactie en productie: Sharmeen Boedhoe.

ISBN 9789079298266
NUR 339

Voorwoord

Veel arme stadsgenoten wonen in het midden van de 19e eeuw in oude stegen in het centrum van onze stad. De bevolking groeit in die tijd snel en aan de rand van het stadscentrum, in het noorden en oosten en zuiden van de stad, worden in snel tempo huizen uit de grond gestampt om de arbeidersgezinnen onder te brengen. Het worden buurten met eindeloze huizenrijen die benauwen en waar een afwisselen populatie van fabrieks-arbeiders, ambachtslieden en vrije jongens komen te wonen. De parnose of penoze zoals het in het Jiddisch wordt genoemd en dat levensonderhoud of broodwinning betekent, krijgt in onze bevolking, vanaf het begin van de veertiende eeuw, een zeer bijzondere betekenis. De joden hebben hier in de stad, wat ook hun stad is geworden, altijd veel betekenis gehad in de handel, de kunst en de taal. Dit wordt wel duidelijk in een zinnetje als: Zij is in de penoze, met andere woorden: zij verdient haar brood als hoer. De ontwikkeling van het Jiddische sjemiere, wat toezicht betekent, wordt smeris als minachtende term voor politieagent, dat ligt in hetzelfde vlak. Als auteur is enkel research niet voldoende om iets over de handelingen, gedachten en karakterstructuur van de penoze te leren kennen. Men dient zelf een vrije jongen te zijn om zich in te kunnen leven en weer te kunnen geven wat de intentie, gedachtegang en gevoelens van de penoze is om te handelen zoals hij handelt. Het milieu waaruit hij komt, zijn opvoeding en karakter, zoals fantasie, brutaliteit en de kunst om alles naar je hand te zetten. De penoze in onze stad bestond oorspronkelijk uit de vrije jongens en ook meisjes die kleur gaven aan buurten en wijken zoals de Noordenberg, de Molenwijk, Rielerwijk en het Knutteldorp. Zulke vrije jongens en meisjes waren om er maar enkele te noemen: Doedeltjen, de Slobbe, Rooie Rodiek, Kleine Ko en niet te vergeten de Rotnekke, die allemaal in of rond de Vijgen-boomgang op de Noordenberg woonden. Ongenoegens tussen de penoze werd veelal met de vuist of hooguit een mes uitgevochten. De laatste decennia is het woord penoze echter voor het woord criminelen vervangen. Voor hen maakte het mes plaats voor vuurwapens, van colts tot Kalasjnikovs. Veel meer

bewondering en sympathie hebben we voor de inventieve helden, die onze stad gemaakt hebben zoals het nu is. Om er maar enkele te noemen: Geert Grote, Sweelinck, Revius, Dumbar, Pafraet, van der Lande, Auping, Burger, Bussink, Croiset, van Meegeren en Leo Halle. Allemaal stadsgenoten die aan broodwinning deden om in hun levensonderhoud te voorzien. Ik hoop dat ik uw gids mag zijn, u door onze stad mag begeleiden om u te vertellen wat er in de laatste honderden jaren hier aan bijzonderheden heeft plaatsgevonden en onze geliefde stad heeft gemaakt tot wat het nu is.

Voordat we aan de onze stadswandeling beginnen, wil ik je eerst iets over het ontstaan van onze stad vertellen. Deze is ontstaan en gebouwd aan en langs rivier de IJssel. Dit was reeds voor het begin van onze jaartelling een gebied met prachtige rivierduinen en brede uiterwaarden en daar woonden al voor onze jaartelling mensen. Men heeft hier resten gevonden uit de late Bronstijd en begin van de IJzertijd. Ook zijn sporen van vroege bewoning gevonden in het gebied waar het huidige Epse en Colmschate liggen, dat al vanaf de prehistorie geschikt bleek voor vestiging. Op verschillende plaatsen zijn Romeinse munten gevonden. Zo ook in Colmschate waar vijf koperen Romeinse muntjes werden gevonden met o.a. de beeltenissen van de Romeinse keizers: Allectus, Constantius. Chlorus en Constantius, die allen in de derde en vierde eeuw van onze jaartelling leefden. Over het ontstaan van de naam Deventer is er velerlei uitleg. De Angelsaksische Lebuinus heeft veel betekent voor het ontstaan van onze stad en ik denk dat hij de naamgever is van Deventer. De Britse naam voor de plaats Daventry komt voort uit oud Engelse Dan-Avon-Tre. Dit staat voor: ‘de stad waar twee rivieren samen komen of een trio vormen.' Volgens de Romeinse consul en historicus Publius Cornelius Tacitus, die leefde in het begin van onze jaartelling, van het jaar 56 tot 117 wordt hiermee bedoeld de rivier Leam en de rivier de Nene, oud gestileerd de Aufona. In het Domesday Book van 1085 wordt de stad genoemd als Daefantrei. Britse historici gaan ervan uit dat de naam nog vroeger: Daefantreo was. Deze naam is bijna synoniem aan de Daventrae of Daventria. Onze stad komt ook voort uit een plek waar twee rivieren samenkomen, met name de Hunneper Aa en de IJssel. De Angelsaksische Lebuinus meldde zich omstreeks 754 bij de leider van de Utrechtse kerk, Gregorius van Utrecht. Al in 877 wordt de 'Portus Daventre' in een geschrift genoemd. Met portus wordt een niet-ommuurde nederzetting met een rivierhaven bedoeld. Het is dan ook zeer aannemelijk dat Lebuinus de naam Daventre aan onze stad heeft gegeven.

Door onze verre voorvaderen werd hier aan de IJssel begonnen met het bouwen van een nederzetting. In de achtste eeuw wordt al vermeld dat Daventriae een voorname plaats van handel was met enkele sterkten die voorzien was van een goede haven. Na de belegering door roofzuchtige Saksers, in het midden van de achtste eeuw, werd onze stad veroverd door de leider van het Saksische volk: Widukind. Er werden veel schade aan onze stad toegebracht. Door medewerking van de Utrechtse bisschop Alberik werden in de jaren 778 de wallen en vestingen versterkt en de stad op verschillende hoeken uitgebreid. In het begin van de negende eeuw werd de stadsversterking voortgezet met

behulp van bisschop Radboud, Hierbij werd de stad ommuurd met sterke torens. Ook in de twaalfde eeuw werden de Noordenberger- Papen- Nieuw- en Smedenstraat, met daarbij wat kleinere straten binnen de muren getrokken. Zo werd de stad steeds groter en in de eerste helft van de veertiende eeuw, gingen de inwoners bezig met de vergroting en versterking van de stad, waarbij ze met een tweede ringmuur bouwden. In de jaren 1361, werd buiten om de Molenberg een brede gracht gegraven en in 1379 verscheidene schansen opgeworpen, zo ook voor de Bergpoort. In de jaren 1456 tot 1477 ging men door met de verdere aanbouw van schansen. Tien jaren daarna -in 1487- begon men het fundament te leggen van de vermaarde Noordenbergerpoort, ook ondergingen de torens tussen de

Bergpoort, Brinkpoort en Noordenbergerpoort een aanzienlijke verhoging, terwijl in 1543 de stadsgrachten aanmerkelijk verdiept werden en waar nodig breder gegraven. In het jaar 1598, werd op bevel van Prins Maurits van Oranje, onze stad, buiten de oude ringmuur, nog een aardenwal ontving; bestaande uit zeven bolwerken -bastions- die alle naar de landzijde met een diepe gracht omgeven werden, en daarbij nog zes halvemanen -ravelijnen- dit een vijfhoekig of versterkt eiland dat zich omgeven door een extra *gracht* in de vestinggracht bevindt. In sommige gevallen is het als een schiereiland aan de vesting vast gebouwd (zie kaart van Deventer) en een konterscherp: dit is een droge gracht in een vesting dat aan de binnenzijde is gelegen. Het is in het algemeen steil en soms van een weermuur of stenen bedekking voorzien. Door de IJssel wordt onze stad aan de westzijde beschermd. Hierna werden in 1629 de vestingwerken, voornamelijk aan de zuidzijde, tussen de Bergpoort en de IJssel nog verder versterkt en bij de halvemanen nog enkele kleine lunetten aangelegd. De laatste versterking van onze stad was in 1671, dat was bij de nadering van de Keulse en Munsterse troepen toen het voortbestaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op het spel stond en het gewest Overijssel werd geteisterd door het leger van de bisschop van Münster, Bernhard von Galen. Op 22 april 1674 sluit de Republiek vrede met Bommen Berend, zoals von Galen werd genoemd. De bezetting van Overijssel heeft dan bijna twee jaar geduurd.

Vlak voor de tweede wereldoorlog begon ben ik geboren in een nieuwe wijk die in de voorstad was gebouwd op de venen en de gedempte kolk tussen de Brinkgreverweg en de Rielerweg. Dit nieuwe gedeelte van onze stad werd al snel in de volksmond het Roomsedorp genoemd. De wijk bestond uit zo’n vijftig eengezinswoningen die door architect Nicolaas Andriessen uit Hilversum waren ontworpen en die was door de R.K. Bouwvereniging St. Jozef daar waren neergezet (tekening, volgende pagina). Bij het ontwerp had de architect rekening

gehouden dat de woonvertrekken aan de zuidzijde, d.w.z. de zonzijde, zouden komen te liggen, zo kreeg men twee verschillende typen woningen. Het ene type met de woonvertrekken aan de voorzijde, de andere aan de achterzijde. De woningen waren klein en iedere woning bestond uit een kamer van 16,5 m2 oppervlakte, een keuken van 7 m2, portaal, spoelhok en wc. De etage erboven bestond uit twee grote slaapkamers en een zolder. De R.K. Kerk op de Rielerweg en de school voor Lager Onderwijs met Gymnastieklokaal aan de Bierstraat, die ook tot de nieuwe wijk behoorde, was door de architect Martin Roebbers (*foto*

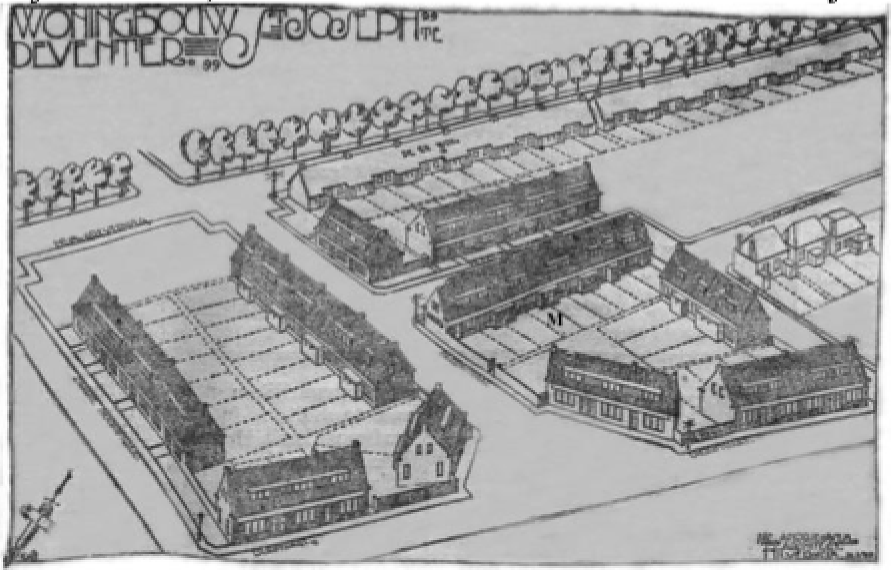

volgende pagina) uit onze stad ontworpen en door Sint Jozef gebouwd. Juist voor de voltooiing van de prachtige kerk, waarin hij heel zijn artistieke hart had gelegd, overleed architect Martin op 27 juli 1929. Hij mocht slecht 39 jaar oud worden. Het huis waarin ik ben geboren is in de Bleekdwarsstraat 8. En al snel vormden de mensen die daar woonden een grote sociale familie. Iedereen kende iedereen en er was naoberschap, dat wil zeggen een ruime en intensieve vorm van burenhulp, Bij het overlijden van mijn moeder toen ik vier jaar was en mijn vader door de Duitsers tewerk was gesteld in Neuengamme, werden mijn broertjes en ik opgevangen door de buurt. Ik groeide op als oorlogskind dat het onderscheid tussen goed en kwaad niet zo

nauw nam. De kentering tussen mijn jeugd en volwassenheid kwam toen ik met een vriendin in mijn Willy's (Jeep) werd aangehouden en ik accepteerde de straffen voor joyriding van de Krijgsraad te Velde met een glimlach. Het meeste plezier beleefde ik als adolescent, toen ik op de kermis optrad in een sensatiebaan als Dracula, de aristocratische vampier uit Transsylvanië, en als angstaanjagende grizzlybeer. Ik had plezier in mijn leven en voelde me in die jaren echt een vrije jongen. En dat zou ik diep van binnen altijd blijven. Niettemin werd de kronkelige weg die ik mijn jonge jaren aflegde gaandeweg een keurig geplaveide straat. Ik ging in legale zaken, verdiende goed en gebruikte de mensenkennis en slimmigheidjes, die ik door de ervaringen in mijn jeugd had verkregen, op een manier waardoor ik op mijn drieënvijftigste jaar stil kon

gaan leven. In onze prachtige stad heb ik de kroegjes leren kennen waar vrije jongens kwamen. Ik heb aan menige bar gezeten waar goede grappen werden gemaakt. Kwam er heibel, dan werd zo'n ruzie hooguit met wat gescheld of met de vuist beslecht. Tegenwoordig, in het nieuwe millennium, bestaan dat soort boeven niet meer. Boksbeugel, ploertendoder, knuppel en zakmes, hebben het veld moeten ruimen voor de stiletto of ander soort messen en voor de echte criminelen het vuurwapen, van revolver tot Kalasjnikovs. Veel van die vrije jongens zijn het zware criminele circuit binnen geloodst. Het is de penoze, de kleine en grotere rotzakken, maar ook het zwaardere geboefte, de moordenaars die in dit boek de hoofdrol spelen. Ik wandel in gezelschap van je door onze mooie stad en toon ik je de plaatsen waar de dames en heren woonden die onze stad welvaart brachten. Daarnaast de plaatsen delict waar moorden en doodslag plaatsvonden. Natuurlijk heb ik daarbij veel aandacht voor de prachtige historische architectuur van onze stad. Ik ben zo vrij om me als gids op te werpen en je langs het heden en verleden van onze geschiedkundige stad te voeren.

Wel lopen van mijn geboortehuis het Tamboerslaantje in en passeren daarbij links het Schoenmakerspleintje, dat van origine eigenlijk een veel uitvoeriger naam heeft. Ik ga even terug in de tijd naar een gemeenteraadsvergadering van 12 januari 1927. Daarbij wordt een voorstel besproken om te voldoen aan het verzoek van de RK. Woningbouwvereniging St. Joseph, om het blok huizen, grenzende aan de Bleekdwarsstraat en het Tamboerslaantje, het 'Wethouder H. J. Schoemakershof' te noemen. Dit geeft aanleiding tot een nogal uitvoerige discussie. Verschillende heren vinden het 'hof' uit de tijd en

menen, dat dit 'plein' moet worden. Bij de stemming blijkt, dat deze heren de meerderheid vormen. Het wordt dus Wethouder H. J. Schoemakersplein. Aan het einde der zitting dankt de heer Schoemaker, namens zijn familie, de raadsleden voor de eer aan de nagedachtenis van zijn vader bewezen. We lopen wat hoofdschuddend verder en slaan linksaf de Veenweg op. Op het eind rechts stond vroeger de muziekschool en links op he hoek van de Brinkgreverweg 61 en de Ceintuurbaan stond de Koloniale Landbouwschool *(foto)*. Ik was zes jaar toen de oorlog bijna was afgelopen. De Canadezen trokken op naar Deventer en de bevrijding was nabij. Het gebulder van de tanks was al dagenlang te horen. Iedereen dacht dat de Canadese tanks over de IJsselbrug zullen naderen en de Duitsers namen maatregelen om de bruggen rondom Deventer op te blazen. Aan de Zutphen-

seweg, waar nu de sluizen zijn, ligt in die tijd een brug die door een slecht bewapende knokploeg, waaronder studenten van de Koloniale Landbouwschool waarvoor we staan in de gaten wordt gehouden. Deze studenten, tussen de negentien en vijfentwintigjaar oud, volgen een studie om later op de plantages in Nederlands-Indië carrière te maken. Enkelen van hen, zoals Joost Westland van Baalen, zijn er ook geboren. Bij het uitbreken van de oorlog bekijken ze de komst van de Duitsers argwanend, maar in de jaren die volgen wordt hun studentenleven steeds meer aan banden gelegd. De bezetting werkt beklemmend. Wanneer ze samen zijn, spreken ze veel over de Duitse bezetting en veel van de studenten zijn actief in het verzet. Ze kennen het gevaar, want op verzet tegen de

Duitsers, in welke vorm dan ook, staat de doodstraf. De knokploeg spreekt af dat, zodra de Duitsers de brug over het Overijssels kanaal willen opblazen, ze met geweld en met wapens zullen ingrijpen. Het kanaal komt uit in de rivier de IJssel en vijf leden van de knokploeg installeren zich in de magazijnen van de smeeroliefabriek Twentol. Een doordacht en tactisch punt, omdat het vlak bij de brug, het kanaal en aan de rivieroever ligt. Na twee dagen is hun aantal gegroeid tot zeven dappere stadsgenoten, die zich inmiddels verstopt hebben in de opslagplaats. Eén van de helden (foto) is de twintigjarige vrouw Corry Bos die nog maar enkele weken daarvoor getrouwd is met Joost van Baalen. Vanuit hun observatiepost zien ze dat de Duitsers stelling nemen. Gaan die de brug vernielen? De Canadezen hebben het ook in de gaten en zij beginnen met artillerie te schieten. Op dinsdag 10 april 1945 ligt het Twentolterrein onder Canadees vuur. De situatie wordt gevaarlijk. De olietanks vatten door het granaatvuur vlam en er ontstaat een dikke zwarte rook die verstikkend is. Eén van de bruggen blijkt door de Duitsers vernield en Gerard Verhoeven, één van de leden van de verzetsploeg, gaat op verkenning uit. Een Duitse soldaat krijgt hem in het vizier en wil hem

overmeesteren. Doordat de rook hem dekking geeft, ontsnapt Gerard. Hij wil terug naar de groep, maar om daar heen te gaan is te gevaarlijk. Wanneer de Duitsers hem te pakken krijgen en vragen gaan stellen brengt hij de groep in gevaar. Hij kan niet anders dan het terrein afsluipen, richting de IJssel. Wanneer Gerard goed en wel weg is, komt een gewapende Duitse militair met een geweer de Twentolfabriek binnen en stuit op de leden van de knokploeg. Er ontstaat een worsteling waarbij een schot valt en de Duitser buiten gevecht wordt gesteld. Deze smeekt om zijn leven en belooft dat hij niets tegen de andere Duitse militairen zou zeggen. In de oorlog is voor empathie geen plaats, maar de knokploeg laat de militair gaan en die waarschuwt vanzelfsprekend zijn commandant. Een dag later op woensdag ligt een groot gedeelte van Deventer onder Canadees vuur. De stad is in tweeën gesplitst. Een gedeelte is bevrijd en in het andere gedeelte wordt er nog geschoten en vallen er doden. De Duitsers blijven zich tot het uiterste verzetten. Het deel van de stad waar Gerard zit, is bevrijd. In de morgen van woensdag 11 april komt een groepje Duitsers het magazijngebouw van Twentol binnen. Doelgericht zijn ze op zoek naar de jonge studenten. Wat is er gebeurd? Hoe kunnen ze weten dat de knokploeg hier zit? Waarschijnlijk heeft de mof die ze zo vol mededogen hadden laten gaan hen verraden. Er volgt een beschieting waarbij al snel een dode valt, dit is de vierentwintigjarige Jan Hendrik Louis van Gennep Lührs. Tegen zo'n getrainde overmacht is niet te vechten en aan het eind van de ochtend worden vier mannen en één vrouw, begeleid door een officier, een lange man met krullend haar, en twee gewapende soldaten, over de Mr. de Boerlaan naar het speeltuintje op de Snipperlingsdijk gebracht. De Duitse officier zegt ijskoud dat ze gefusilleerd zullen worden en hij wijst de soldaat Ernst Gräwe aan om deel uit te maken van het executiepeloton. Die weigert, wijst naar de Canadese troepen en zegt: ‚Das ist sinnlos! Schauen Sie dort! Das sind Kanadische Panzer!' De officier pakt zijn wapen, strekt zijn arm, richt en zonder aarzelen schiet hij Ernst dood. Het lijkt de officier niets te doen en hij wijst andere soldaten aan om de executie uit te voeren. Die wagen hun leven

niet en voeren het bevel uit. Corry Bos wordt als eerste doodschoten. Kogels treffen haar rechterslaap. Ze klapt dubbel en het bloed stroomt uit haar mond. De andere verzetshelden Joost van Baalen, Jaap Bennebroek Evertsz en Marinus Woertman worden gelijk daarna de dood ingejaagd. Harry Engels leeft nog, maar de meedogenloze moffen zien het niet, die gaan snel richting de Canadese linies. Ze nemen niet eens de moeite de lijken te begraven. Harry overlijdt op weg naar het ziekenhuis. Na een week wordt ook nog het verkoolde lichaam van Derk Jan Bruggeman gevonden. Ik vraag me af of deze dappere studenten postuum nog zijn geridderd. Ze verdienen achteraf ereburgers van onze stad te worden.

We zien rechts, op de hoek van de Brinkgreverweg en de Haverstraat, de Koninklijke Marechausseekazerne (foto). De

militaire politie hebben als taak te waken over de veiligheid van Nederland, bewaken en beveiligen de grens van ons land en hebben internationale en militaire politietaken. Twee marechaussees de 35-jarige Oosten en de 23-jarige Havers hebben op 8 augustus 1919 dienst en zien op de Gedempte Gracht, ter

hoogte van huis waar later de keeper van Goahead Appie Brand woont, twee personen zonder licht fietsen. Ze steken hun hand op als teken om te stoppen. De beide marechaussees denken niet aan ernstig verzet, als de twee personen zonder licht naar hen toekomen. Wachtmeester Jan Van Oosten grijpt de eerste fietser Paraschenko vast, en als deze wil doorrijden, sleurt hij die van zijn fiets. Terwijl dit plaats vindt, zwenkt de tweede, dat is Zotow, om hem heen en vlucht, gevolgd door marechaussee Theo Havers. Zotow draait zich half om en lost drie schoten op Havers, waarop deze terugschiet. Als de schoten vallen denkt van Oosten: *Wat, schieten? Zo gauw kan Theo zijn revolver niet hebben getrokken*. Op dat moment krijgt hij van de man vijf

schoten te verduren, alle op zijn borst gericht. Later blijkt dat hij als door een wonder niet dodelijk is getroffen. Het eerste schot treft hem links, even onder het hart; de kogel schampt de linkerzij, zonder in de borstholte door te dringen, naar de rug, waar hij kan worden verwijderd. Het tweede schot treft hem in de rechterborst. Ook deze kogel wijkt af naar rechts en wordt later in de rug gevonden. Het derde schot stuit op een koperen knoop, de kogel dringt door de jas naar boven, neemt een stuk watten mee en dringt onder het sleutelbeen naar binnen. Het vierde schot mist; het vijfde treft hem in de hand. Deze laatste kogel wordt door Van Oosten als een souvenir bewaard. De kogel, die onder het sleutelbeen binnen was gedrongen, heeft men niet kunnen verwijderen. *(foto, links staat de 35-jarige wachtmeester Van Oosten en helemaal rechts de 23-jarige Havers)* De snelle genezing is hieraan te danken, dat geen van de kogels een

verbloeding heeft veroorzaakt; zelfs de prop watten, die uit de wond is gehaald, veroorzaakte geen verettering. Havers draait zich tijdens het schieten om naar Van Oosten en krijgt dan een kogel in zijn bil. Intussen springt de man, die door Van Oosten gegrepen is, op zijn fiets. Havers schiet op hem en de man valt van zijn fiets en springt er echter snel weer op en verdwijnt. Terwijl beide marechaussees nog vol adrenaline bij elkaar staan, zegt Van Oosten: 'Ik heb vijf schoten, het is met mij gedaan.' De kogel die Havers trof is niet verwijderd. Hij heeft er echter geen last van. Gelukkig zijn beiden genezen en hebben het ziekenhuis verlaten. De mannen die daarna op hun fiets wegspurten zijn Sofrony Paraschenko *(foto),* die zich ook Kraftow liet noemen en zijn metgezel is Pjotr Zottow, die voor de oorlog werkte op een bureau, waar technische voorlichting aan boeren wordt gegeven. Hij wordt voor militaire dienst opgeroepen en geplaatst bij de keizerlijke garde. Zottow vecht dertien maanden aan het front, waar hij zwaargewond raakt. Drie jaren brengt hij als krijgsgevangene door in een Duits kamp. Op maandag 11 november 1918, om vijf uur in de morgen, tijdens een wapenstilstand, hoopt hij terug naar huis te gaan, maar hij wordt niet teruggezonden en sluit zich bij Paraschenko aan die op 17 maart 1894 is geboren in Umarotar, een stad in de arme en kleine Russische republiek Dagestan. Het is een gevaarlijk heerschap, snel met zijn browning, en niet terugdeinzend voor een moord. In september 1919, laat deze anarchist een bloedig spoor na van doden en gewonden op zijn laatste tocht van het kamp te Oldenbroek, vanwaar hij samen met Zottow is gevlucht, tot de Spaanschekade in Rotterdam, waar Paraschenko, zwaargewond kan worden neergesabeld. De neergang van de Rus begint als hij tussen Amersfoort en Utrecht in de trein zit en door zijn manier van doen de aandacht trekt van zijn medepassagiers. In Utrecht stapt hij even uit, maar voor de trein naar Rotterdam vertrekt heeft hij zijn plaats weer ingenomen.

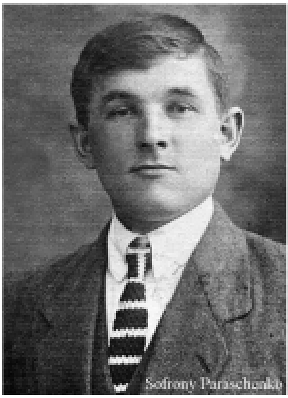
Sofrony Paraschenko

Zo bereikt hij in Rotter-dam het Maasstation, dat in die jaren nog in gebruik is. Daar wordt door de passagiers de aandacht van agent Ype de Vries, rechercheur bij de vreemdelingen-politie, op hem gevestigd. Deze gaat Paraschenko achterna, en vraagt hem of hij Nederlander was. Het antwoord was kort: „Ja!" Op het verzoek zich te legitimeren geeft Paraschenko evenwel geen antwoord en zet het op een lopen. Ype de Vries *(foto)* zet hem na en krijgt hem voor hotel Continental op de

Oosterkade te pakken. Hij slaat zijn armen om Paraschenko heen, maar die weet zich los te rukken. Beide worstelen met elkaar en vallen op de grond, de agent ligt onder. In de worsteling heeft de Rus zijn browning getrokken en hiermee lost hij twee schoten, die de agent in de buik en in de schouder treffen. Deze blijft zwaargewond liggen. Paraschenko zet het weer op een lopen, op de hielen gezeten door een paar militairen uit de trein. Het gaat op het Oude Hoofdplein af, waar twee agenten, L. van Schaick en C. van Loenen, juist de politiepost verlaten. Een poging de vluchteling tegen te houden mislukt. Agent Van Schaick krijgt een schot in de lies en valt neer, maar heeft nog de kracht de vreemdeling een schot na te zenden, dat deze in de rug treft. Agent Van Loenen treft de vluchteling in het dijbeen. Alsof er niets aan de hand was rent Paraschenko door en bereikt het Haringvliet, daarbij door een menigte achtervolgers nagezet. In pand op nummer 92, waar het consulaat van Nicaragua gevestigd is, verdwijnt hij in de poort, die direct achter hem sluit, tot grote woede van zijn achtervolgers. Paraschenko heeft intussen de tuin van het huis bereikt, en hierdoor komt hij op de Oosterkade, waar hij opnieuw wordt ontdekt. De achtervolging

begint opnieuw, via het Oude Hoofdplein terug naar de Spaansche Kade. Daar duikt hij de winkel in van de gebroeders Schilte, dringt door naar het plaatsje, om via de keuken zich in een kast te verbergen. Daar wacht hij op zijn achtervolgers, zijn browning in de aanslag en deze laten niet lang op zich wachten. Agenten stellen zich rondom de kast op en sommeren hem zich over te geven. Dit belooft Paraschenko op voorwaarde, dat er niet geschoten zal worden. Uit het gebrekkige Nederlands, waarin hij zich uit, maakt men op dat ze naar hun meningh met een Pool te doen te hebben. Nauwelijks is de kastdeur op een kier geopend, of Paraschenko lost een schot, waarmee hij de onderkaak van agent Erkelens verbrijzelt. Die zakt bewusteloos ineen. Een tweede schot treft agent J. van Es in de hand, waardoor die zijn revolver moet laten vallen. In de verwarring ontsnapt Paraschenko uit de kast en vlucht naar het plaatsje. Door een glazen ruit springt hij de winkel weer in, waar het personeel zich gewapend heeft opgesteld achter de toonbank. Paraschenko trekt zich er niets van aan en bereikt de straat, waar een talrijk publiek op hem wacht. Onder het publiek bevindt zich de kanonnier 2e klas Groenewegen uit Amersfoort. Door een schot van de Paraschenko wordt hij in de linker-hartkamer getroffen en sterft onmiddellijk. De menigte wijkt terug en de vluchteling probeert zich weer uit de voeten te maken. Dan wordt hij door agent A. A. J. Verbruggen met drie sabelhouwen neergeslagen. Paraschenko is overmeesterd. Zwaargewond wordt hij naar de politiepost aan de Oosterkade gebracht, en vandaar naar het ziekenhuis op de Coolsingel. Politie te paard en te voet moet hem tegen de menigte beschermen, want de stemming tegen hem was is moorddadig. Paraschenko blijkt voldoende papieren bij zich te hebben, waaruit men kan opmaken dat men met een gevaarlijke anarchist te doen heeft. In een lap om zijn been draagt hij nog 26 patronen. Twee dagen later sterft Paraschenko. Hij is dan 25 jaar oud. Intussen is bekend geworden dat hij te Doornspijk een jachtopziener heeft vermoord en een aanslag heeft gepleegd op de twee marechaussees in onze stad. Paraschenko wordt in stilte op Crooswijk begraven, op dezelfde dag als kanonnier

Groenewegen. De laatste evenwel onder grote belangstelling van burgerij, politie en militairen.

Nog wat ontdaan door de Rus, die in zijn krijgstocht zoveel Nederlanders had vermoord loop ik de Brinkgreverweg op richting het centrum. Ga vervolgens rechtsaf de Schoutenweg waar nog een van de weinige stadsboerderijen (foto) staat. De laatste boer was de wortelboer Theo te Riele, die in 1952 met vrouw en elf kinderen emigreerde naar Jay Ticonderoga in de staat New York. De aanduiding wortelboer werd gebruikt voor

boeren binnen de stadsmuren die niet de gewone rooie' wortels, maar suikerwortels verbouwden. We verplaatsen ons in gedachten naar de nacht van dinsdag 15 oktober 1957. Dan wordt de stilte op deze weg plotseling bruut verstoord door geschreeuw, gegil en het omvallen van meubels. Van het ene moment op het andere is het weer stil. Dan wordt de voordeur van het huis van de familie De Wit geopend en rent de heer des huizes opgewonden de straat op in de richting van de Brinkgreverweg. Buren waarschuwen de politie die binnen tien

minuten aanwezig is en twee agenten gaan het huis binnen. Ze vinden in de woonkamer de echtgenote van de man. Ze ligt daar badende in haar bloed, is gewond en buiten kennis. Nog weer tien minuten later arriveert een ziekenauto en in zorgwekkende toestand wordt de vrouw naar het ziekenhuis vervoerd. Ook al is het midden in de nacht, er zijn al enkel omwonenden opgestaan die nieuwgierig zijn wat er aan de hand is. De vrouw blijkt ernstig gewond, maar is de volgende dag alweer aanspreekbaar. Wat er precies is gebeurd wil de politie niet vertellen, maar de dertigjarige man, die zo bruut is opgetreden wordt naar het krankzinnigengesticht Brinkgreven gebracht-

Hij wist dat hij deze gang zou moeten maken blijkbaar direct al na zijn daad, omdat hij reeds die richting in vluchtte. De Wit was daar voeger al eens eerder wegens krankzinnigheid verpleegd. Hierna slaan we linksaf de Molenbelt op, waar voordat de stadsuitbreiding eind negentiende eeuw plaatsvond stond op de hier aanwezige bult in het landschap een aantal windmolens. De straatnaam Molenbelt herinnert nog aan dit duurzame verleden. De eerste bekende molen werd gebouwd rond 1550. De twee molens van Brinkhorst *(foto)* werden in 1813 door de vertrekkende Franse bezetter in brand gestoken. Daarna werd er een herbouwd en in het begin van de negentiende eeuw ging de molen over in handen van de gebroeders Maaldrink,

olieslagers en leerlooiers. De molen is in 1854 weer afgebrand. Deventer, 17 Dec 1854. In den morgen van heden barstte er een hevige brand uit in de oliemolen van de heren Maaldrink, gelegen in de voorstad. De vlammen sloegen hoog naar boven en leverden een ontzettend gezicht. De molen en het gebouw daaronder zijn tot de grond afgebrand. De gebouwen, die de zijvleugels uitmaakten, zijn grotendeels gespaard gebleven. Mensenlevens zijn gelukkig niet te betreuren. De molen is voor brandschade verzekerd. Behalve de volijverige pogingen van de brandweer, is zeer te roemen de hulp van het garnizoen; waarvan ogenblikkelijk officieren en manschappen aanrukten en met kracht en orde medewerkten tot het stuiten der vernielende vlammen. Die brandde af in 1815, werd hersteld en tenslotte in 1873 afgebroken. Dat je een klap van de molen kunt krijgen is bekend en om iemand als 'gek' te kwalificeren is niet aan mij. Maar je moet toch wel helemaal van het padje zijn afgeraakt om je eigen twaalfjarige zoontje met een bijl de hersens in te slaan. Dat verschrikkelijk drama speelt zich zaterdagmorgen 13 juli 1935 af hier in het huis van de familie R. De vader die zenuwpatiënt is, grijpt in een vlaag van razernij een bijl en klieft daarna het hoofd van zijn zoon. Hevig bloedend en met een geul in zijn hoofd wordt het ventje naar het Sint Josephziekenhuis vervoerd, maar hij heeft geen enkele kans en overlijdt al tijdens de operatie na een paar minuten. De vader is vanzelfsprekend naar het krankzinnigengesticht Brinkgreven overgebracht.

Hierna lopen we op de Schoutenweg alsmaar rechtdoor en gaan de 3e straat rechts de G.I. Brucestraat in, die is vernoemd naar onze stadsgenoot George Izaäk Bruce die van 1803 tot 1850, leefde. Bruce was niet de eerste de beste, hij was Tweede Kamerlid en gouverneur des Konings in Overijssel. Hij werd in 1850 benoemd tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, maar dat werd hem blijkbaar te veel want hij overleed op de reis ernaartoe. Bruce ligt begraven op de oude begraafplaats aan de Diepenveenseweg. Terug naar het heden, de derde straat links is de Smyrnastraat waar vroeger de fabriek stond waar de

bekende smyrnatapijten werden vervaardigd. Ook werden daar vaak tapijten gereinigd en/of geklopt (foto). De naam doet anders vermoeden, want de naam Smyrna is de Griekse naam voor het huidige Izmir in Turkije. Maar niets van dat alles, de fabriek die deze kwaliteitskleden maakte is oorspronkelijk in onze stad ontstaan. Dat gebeurde al in het begin van de achttiende eeuw, toen de stichter Gautier Zindel, op 7 december 1732 in Mülhausen werd geboren. Dat is een stad in de Elzas,

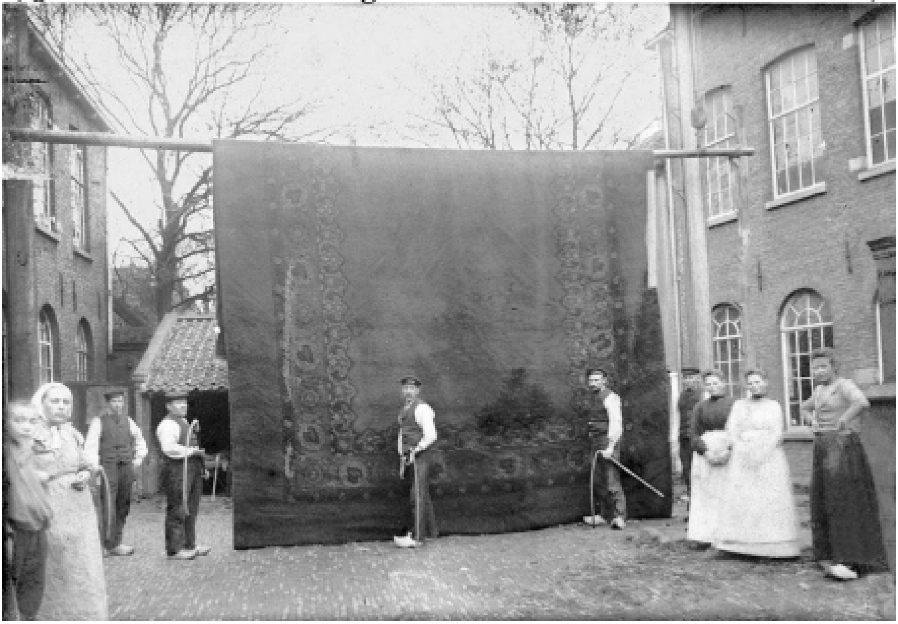

op de grens van Zwitserland en Frankrijk. Na het overlijden van zijn vrouw Elisabeth Pahr, komt hij met drie kinderen naar Nederland en vestigt zich in Deventer. In onze stad heeft hij een werkinrichting of dweilfabriek opgericht, met het loffelijke streven daardoor de toenemende armoede met blijvend gevolg te bestrijden. Gautier krijgt daarvoor van het stads-, en het armbestuur een geleend bedrag van zesduizend gulden. Deze inrichting krijgt de naam Stads Katoen Fabriek en die wordt dan gevestigd op een terrein op de hoek Nieuwstraat en de Smedenstraat. De fabriek kent echter grote aanloopproblemen, maar dat wordt beter wanneer Georg Birnie in beeld komt. Op 24 augustus 1797 wordt door de burgers Georg Birnie, afkomstig

uit Schotland, die is getrouwd of samenwoont met Alida Dwars en zich heeft gevestigd op het huis op de Brink 68, samen met een zeker Saurat een fabriek opgericht voor het maken van tapij-

ten en zeildoek. Een aantal jaren later worden de heren Popko Jans van Calcar en Matinus van Doorninck, firmanten uit de Noordenbergstraat, compagnons van beide bovenvermelde

burgers. Zij komen in 1799 in het volledige bezit van Stads Katoen Fabriek, voor een som van twee duizendzeshonderden vijftig gulden. Onder de voorwaarde dat aan vijftig behoeftigen werk en bijstand moet worden verschaft. Catherina Nahuys, de echtgenote van de voormalige raadspensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck, heeft in 1813 een gat gebrand in een kostbaar smyrnatapijt. Ze vraagt aan Georg Birnie het tapijt te herstellen. Dit lukt niet alleen, maar het brengt Georg Birnie op het idee een speciaal weefgetouw te bouwen. Hiermee legt hij de basis voor de tapijtindustrie in onze stad. In 1829 startte men

met het weven van Smyrnatapijten. In 1837 kreeg de fabriek het predicaat Koninklijk. De fabriek breidt fors uit en verhuist in 1904 naar de Smyrnastraat. W.F. Kronenberg *(foto's vorige pagina) is* van 1848 tot 1892 directeur. De fabriek deint mee op de economische golven van stakingen, werkonderbrekingen tot eind jaren zeventig in de twintigste eeuw. Dan gooit de leiding het bijltje erbij neer. In 1978 is de fabricage van tapijten in de vestiging in onze stad gestopt en worden de laatste negentig werknemers ontslagen. Zo'n ontslag is voor verschillende gezinnen een ramp, zeker als het een oudere werknemer betreft. Maar het staat in verhouding met het leed dat ontstaat als een jong kind sterft. Natuurlijk komen en gaan kinderen, maar hoe wreed het leven is, gebeurd hier in de Smyrnastraat. Op vrijdagavond 10 mei 1957 zijn enkele vriendjes aan het spelen in een zandbak in deze straat. De jongens zijn bezig een tunnel te graven. Als de negenjarige Anton Klein Boonschate in de tunnel kruipt om die nog wat dieper uit te graven, stort de tunnel in en wordt hij onder het zand bedolven. Zijn vriendjes in totale paniek beginnen het zand weg te scheppen, maar wanneer dat niet lukt, halen ze hulp. Doordat ze niet meer precies weten waar het precies is ingestort duurt het een half uur voordat de kleine Anton is opgegraven. Maar de direct toegepaste kunstmatige ademhaling, later in het Sint Jozef ziekenhuis voortgezet, mag niet baten want de arme jongen is dan al gestikt. Wat een trauma zal dit hebben gegeven bij zijn vriendjes en ik denk dat zo'n tragisch ongeval hun het hele leven bij zal blijven. Tegenover deze tragische gebeurtenissen staat het heuglijke feit dat hier in de straat, op dinsdag 26 januari 1954 in de vroege ochtend om tien over zes, de kleine Lambertus Johannes Kwakkel wordt geboren *(foto)*. Zijn moeder de zesentwintigjarige Hendrika Dorgelo en de drie jaar oudere vader, die

boekhouder is, zijn erg opgetogen met hun zoontje. Ze weten dan nog niet dat Lambert, die hun tweede kind is, de lang verwachte vijftigduizendste inwoner van onze stad is. De vlaggen gaan uit, het carillon van de Lebuïnuskerk begint te spelen en de burgerij zal de gelukkige ouders een huis met inventaris aanbieden. Hiervoor is een week daarvoor al een collecte gehouden. Verder verrassen veel firma's uit onze stad het gezin Kwakkel met kostbare cadeaus. De schooljeugd wordt getrakteerd op beschuit met rode en witte muisjes, de kleuren van onze stad en herauten trekken door de stad om met een proclamatie van het stadsbestuur de bewoners van onze stad van het heuglijke feit kond' te doen. De burgemeester, mr. Hugo Willibrord Bloemers en zijn echtgenote Béatrice Adélaide Octavie Labouchere, rijden in een met gepluimde schimmels bespannen landauer naar het huis van de kleine Lambert aan de Smyrnastraat. De womanizer Bloemers en huidige vrouw bieden de ouders van de boreling een enorme krentenmik van vijftien kilo aan. Zo'n boreling in een arme volksbuurt had de gemeente beter een studiebeurs voor later aan kunnen bieden.

We lopen verder, iets naar rechts en direct erop weer naar rechts en op de Kolkweg gelijk naar links de 2e Pauwelandstraat in. We komen precies uit voor het winkelpand nummer 70 op de Brinkgreverweg. Ik was zo'n jaar of acht dat ik voor het eerste naar de EDB mocht naar een film met Roy Rogers. Als kind was ik gelijk verkocht en helemaal idolaat van cowboyfilms. Later in mijn leven heb ik vaak aan die geweldige dramatische schietpartijen in die films teruggedacht wanneer ik weer eens op een plaats delict kwam. Zo ook op 22 maart 2007. Op die donderdagavond dan speelt zich ter hoogte van coffeeshop Internationaal hier op nummer 70, *(foto volgende pagina)* rond tien voor zeven een wildwesttafereel af. Een drieëndertigjarige man met een Antilliaans uiterlijk en met een opvallende tatoeage in zijn nek, trekt een pistool en schiet van zo'n vier meter afstand op zijn slachtoffer. Die raakt gewond, rent weg en er wordt al vluchtende nog zo'n zes tot acht schoten op hem afgevuurd. De gewonde man zakt in de achtertuin van een

woning in de buurt in elkaar. De politie en de GGD zijn snel ter plaatse en het slachtoffer wordt afgevoerd naar het ziekenhuis, waar vier schotwonden in arm, bovenbeen, scrotum en knieholte worden geconstateerd. Gelukkig overleeft hij het schietincident. De politie doet onderzoek in de buurt, verhoort verschillende getuigen en als snel komt een verdachte in beeld. Die woont eveneens op deze weg, zo'n honderd meter van de plaats delict, maar daar wordt hij niet aangetroffen. De schutter is een bekende van de politie en die weet dat die goede contacten onderhoudt met zijn zus in Rotterdam. Een telefoongesprek wat

is getapt, tussen de zus van de verdachte man en haar ex, wijst in de richting van haar broer. Op 26 maart 2007 wordt deze in Rotterdam aangehouden, in de nabijheid van de woning van zijn zus. De Antiliaan ontkent de schutter te zijn en beweert dat hij op 16 maart 2007 uit onze stad naar Rotterdam is gegaan en dat hij tijdens het door de politie aangehaalde schietincident daar ook nog steeds verbleef. Een aantal getuigen waaronder het

slachtoffer worden onderworpen aan een fotoconfrontatie. Er worden foto's van zes mannen met een Antilliaans uiterlijk getoond, waaronder de verdachte. Opmerkelijk is dat het slachtoffer verklaart, die op vier meter afstand van de schutter stond, dat de schutter er niet tussen zit. Het onderzoek ter terechtzitting vindt plaats op 3 en 12 juli 2007 bij de rechtbank in Zwolle. De verdachte wordt bijgestaan door mr. C. F. Roza, advocaat te Zwolle. Officier van justitie, mr. drs. M. Stempher, vordert de veroordeling van verdachte voor een poging tot moord, een gevangenisstraf van twaalf jaren met aftrek voorarrest. Daarbij eist de officier een schadevergoedingsmaatregel. De Antiliaan wordt ten laste gelegd dat hij op of omstreeks

22 maart 2007 in de gemeente Deventer ter uitvoering van het door hem voorgenomen misdrijf opzettelijk een aantal schoten op het lichaam van het slachtoffer heeft afgevuurd. Een tweetal opsporingsambtenaren verklaren voor de rechtbank, beiden op ambtseed, dat de hun bekende verdachte na 16 maart 2007 nog in onze stad te hebben gezien. De eerste heeft verdachte op 19 maart 2007 op de Brinkgreverweg zien lopen. De tweede heeft verdachte nog in de ochtend van de dag van het schietincident op 22 maart in de nabijheid van zijn woning aan de Brinkgreverweg zien lopen. Een drietal ondernemers, een rijschoolhouder, een kroegbaas en een coffeeshophouder, die hun zaak hebben aan de Brinkgreverweg, zeggen de verdachte als schutter te herkennen. De eigenaar van de coffeeshop verklaart, zoals door de griffier is weergegeven: 'Ik was op 22 maart 2007 in de coffeeshop aanwezig met één van mijn personeelsleden. Rond zeven uur 's

avonds zat ik in een hoek van de zaak en had van daaruit goed zicht op de ingang van de winkel en de straat. Ik zag het latere slachtoffer binnenkomen. De jongen kwam sinds een week of twee regelmatig in de coffeeshop. Hij bestelde iets bij de bar en ging vervolgens naar de sigarettenautomaat. Toen rende hij naar buiten. Hij kwam daar de latere schutter tegen. Die was op de fiets. De jongen schreeuwde naar de schutter. Die gooide zijn fiets neer, haalde een pistool tevoorschijn en laadde dat door. De jongen die in mijn zak was geweest rende weg. De schutter rende hem achterna. Hij heeft meerdere keren geschoten. Ik weet niet hoeveel keer. In elk geval meer dan twee keer. De afstand tussen ons was ongeveer vijf meter. Ik kende de schutter niet bij naam, wel van gezicht. Hij kwam wel in mijn zaak en ik heb hem ook wel eens geholpen aan de balie. Ik wist dat hij een tatoeage had, maar die heb ik niet gezien bij het schietincident. Hij droeg toen een lange donkere jas. Je vraagt mij naar de hier aanwezige verdachte te kijken. Ik kan je zeggen dat hij de schutter is. Ik ben daar voor honderd procent zeker van.' De rijschoolhouder verklaart onder meer: 'Ik was op 22 maart 2007 rond zeven uur 's avonds in mijn kantoor. Twee ramen daarvan kijken uit op de Brinkgreverweg. Ik hoorde buiten geroezemoes. Ik keek naar buiten. Ik zag twee personen. Zij stonden op dat moment zo'n dertig tot veertig meter bij mij vandaan, ongeveer ter hoogte van de coffeeshop, aan de overkant daarvan, op de hoek van de Tweede Pauwelandstraat. Zij hadden een woordenwisseling. Ik kon niet verstaan wat er werd gezegd. De ene jongen, het slachtoffer, fietste weg. Hij fietste langs mij. Ja, volgens mij was hij op de fiets. Hij reed slingerend. De andere jongen zag ik iets pakken en daarna schieten. Ook hij fietste vlak langs mij heen. Ik heb hem, de schutter, toen op ongeveer drie meter afstand gezien. Ik kende hem wel van gezicht. Ik had hem vaker in de buurt gezien. Ik had hem die ochtend nog gezien. Hij stapte toen uit een Opel. Dat zal rond elf uur zijn geweest. Je vraagt mij naar de persoon te kijken die achter mij zit. Ja, dat is de schutter. Hij is nu wat bruiner en wat magerder, maar hij is het wel.' De kroegbaas verklaart: 'Ik reed op 22 maart 2007 rond zeven uur 's avonds met mijn auto over de Brinkgreverweg in de

richting van het centrum. Ik moest afremmen, omdat iemand van links aan kwam rennen. Hij bukte zich voor mijn motorkap, waardoor ik hem uit het oog verloor. Links van mij, op een meter afstand, stond de schutter. Ik dacht nog: Idioten, randdebielen, om hier cowboytje te gaan spelen. Ik heb de schutter in de ogen gekeken. Ik herinner me nog goed zijn strakke, doelbewuste blik. Hij had een pistool in zijn rechterhand. Hij hield die hand een kwartslag gedraaid. Dat staat nog op mijn netvlies. Ik dacht nog dat het nep was. Ik ben doorgereden en heb de politie gebeld. Ik hoorde pas de volgende dag dat er een echte schietpartij had plaatsgevonden. Je zegt mij dat ik bij de fotoconfrontatie de verkeerde persoon heb

aangewezen. Dat verbaast mij. Je vraagt mij naar de persoon te kijken die achter mij zit. Ik kan je zeggen dat ik voor honderd procent zeker weet dat dat de schutter is. Ik herken hem aan zijn strakke blik. De raadsvrouw vraagt mij hoe ik nu opnieuw zo stellig kan zijn, terwijl ik eerder de verkeerde persoon heb aangewezen. Ik denk dat het moeilijker is om iemand van een foto te herkennen, dan wanneer ik diezelfde persoon voor me zie staan.' De rechtbank leidt uit de getuigenissen af dat verdachte loog toen hij beweerde op 16 maart 2007 voor het laatst in Deventer te zijn geweest. Op 2 april 2007 wordt het Antilliaanse slachtoffer onderworpen aan een fotoconfrontatie. Hem werden op een fotobord simultaan zes foto's getoond, doorlopend genummerd van één tot en met zes. Onder de foto's bevindt zich onder nummer vier de foto van de Antilliaanse schutter. Het slachtoffer verklaart de man op foto vier wel te kennen, onder andere van bezoek aan coffeeshop International. Maar tot verrassing van de politie beweert hij dat de schutter zich niet in de selectie bevindt. Ondanks deze ontkenning veroordeelt de rechtbank de verdachte tot een gevangenisstraf voor de duur van acht jaren, met aftrek van de

tijd dat in voorlopige hechtenis heeft doorgebracht. Het komt niet vaak voor dat het slachtoffer zich plotseling opwerpt als een getuige a decharge. De Antilliaanse schutter, die in Paramaribo is geboren tekent hoger beroep aan en de zaak dient voor het hof in Arnhem. De schutter is op dat moment gedetineerd in de Penitentiaire Inrichting Norgerhaven te Veenhuizen, en verschijnt in persoon voor het Hof, bijgestaan door zijn advocate, mr. Mirjam de Vilder *(foto)*. Op 2 september 2008 is de uitspraak en wordt de schutter veroordeelt tot zes jaren gevangenisstraf. Ze gaan tot het gaatje want hierna gaan hij tegen de uitspraak in cassatie bij de Hoge Raad, maar die verklaart het cassatieberoep niet ontvankelijk. Dit was een poging tot moord en geen moord. Afgezet tegen andere gruwelijke moorden vind ik deze straf wel wat aan de hoge kant, maar ja Gods wegen en die van het Recht zijn ondoorgrondelijk.

We lopen nog wat beduusd verder en komen op de Beestenmarkt, die eigenlijk een naamverandering dient te ondergaan,

want de handel in koeien, paarden of aanverwant dieren vindt hier niet meer plaats. Ik herinner me de heerlijke tijd nog dat ik

als kleine snotjongen op mijn klompen en gewapend met een dunne stok naar de koeienmarkt ging en door de stront baggerde om zogenaamd de melkgevende dieren te bekijken. Dat deed ik enkele met de vette en koude markt in de maandenoktober en november, want dan was het altijd erg druk met boeren en handelaren uit alle delen van het land. De Beestenmarkt was op die markten behoorlijk uitgebreid en op de Brink, Ceintuurbaan en Rielerweg, stonden dan honderden auto's geparkeerd. Ik was een brutaal ventje en de boeren lieten me ongemoeid, dachten dat ik bij één van hun collega's hoorde

en het liefst hield ik me op bij de kalveren. Ik had wat geld gespaard door lege flessen te jatten bij juffrouw Schilderman, die een kruidenierszaak had op de hoek van de Tamboerslaan en de van Haexbergenstraat, en leverde die flessen enkele dagen later ook weer bij haar in. Met dat geld ging ik tijdens de markt naar café Zondag, op de hoek van Rielerweg, waar ook de boeren hun zaakjes afhandelde en dronk daar een glas limonade. Hier hoorde ik jaren later, ik was toen vijfentwintig en onderwijl getrouwd met mijn grote liefde Anneke en in gezelschap met Rudolf Huntermann. Dat was een Duitse aangetrouwde neef van mijn vrouw die veehandelaar was en hier in mijn stad was

om vee te kopen. We zitten aan een tafeltje bij café Zondag aan het bier en horen naast ons drie boeren praten over twee moorden die hebben plaatsgevonden in Wilp waar ook zij blijkbaar vandaan komen. Rolf en ik horen, tijdens het gesprek dat maanden geleden, op maandag 20 januari 1964, in de vroege morgen, de boerenzoon Henk Jansen zijn oude vader Peter tegen de grond heeft geslagen. Daarbij sloeg hij ook zijn oudere en enige broer Evert met een hamer de hersens in en zijn 72-jarige moeder dood. Helemaal doorgedraaid probeert Henk bij de buren, boer Klunder, eveneens te vermoorden maar in de keuken stuit hij op de echtgenote en die verwondt hij levens-

gevaarlijk. Bij de vechtpartij die daarop volgt met boer Klunder en zijn twee zoontjes Henkie van tien en zijn broer van vijftien jaar, raken ook deze drie gewond. Klunder heeft daarbij geluk want de tanden van de mestvork, waarmee Henk hem te lijf gaat, schampen rakelings langs zijn hals. Hierna steekt Henk de boerderij in brand. In de nacht en de dag volgend op deze aanslagen overlijden de vader en broer in het Sophiaziekenhuis in Zwolle. Op zaterdag 4 juli 1964 behandelt de rechtbank te Zutphen deze gruwelijke moordzaak en tijdens de rechtszaak

wordt Henk de moorden op zijn vader moeder en broer ten laste gelegd. Ten aanzien van de echtgenote van de buurman wordt hem poging tot moord, of poging tot doodslag of zwaar lichamelijk letsel ten laste gelegd. De president van de rechtbank, mr. René Bichon van IJsselmonde hoort de belangrijkste getuigenis van prof. dr. J. Kloek, directeur van de psychiatrische observatiekliniek in Utrecht die Henk Jansen heeft onderzocht en die laat er geen twijfel over bestaan dat Henk aan een ernstige psychose leed vóór en tijdens het delict. De verdediger, mr. dr. H. Schoenmaker, gaat in deze beoordeling mee en dit alles horende eist de officier van Justitie, mr. C. M. Temmink,

ontslag van rechtsvervolging en wil het advies van prof. Dr. Kloek volgen en accepteert dat ter beschikking-stelling door de rechtbank wordt opgelegd. Eén van de boeren aan het tafeltje naast ons, verweerd gezicht en een neus als Cyrano de Bergerac, begint over een moord die zo'n zestig jaar gelden op de Oysedwarsweg in Wilp *(foto)* heeft plaats gevonden, dat was op vrijdag 17 januari 1902. Als vrouw Bensink van de markt thuiskomt vindt ze haar vijfjarig zoontje Herman dood op het bed liggen. De oudere halfbroer Hendrik zegt dat hij de kleine Herman, achter het huis en op zijn buik liggend, dood had gevonden. De pet van de kleine, die in stukken gesneden was,

lag op kleine afstand van het lijkje. 'Het was in ons dorp bekent dat Bensink en hun buren Neussink elkaar niet konden uitstaan, er waren al snel geruchten dat de buren iets met de dood van kleine Herman te maken had.' zegt de neus. Dokter De Roock wordt bij de dood van kleine Herman gewaarschuwd. Terwijl de dokter het lijkje onderzoekt en wordt gewassen merkt de dokter dat Hendrik geen enkele emotie toont tijdens dit werkje en hij ontdekt dat het kind waarschijnlijk geen natuurlijke dood is gestorven. Hij doet zijn plicht en waarschuwt de politie. In eerste instantie is er geen enkele verdenking dat Hendrik iets

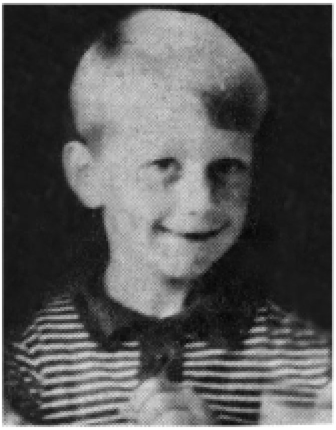

met de dood van de kleine te maken heeft. Tussen Hendrik en zijn stiefmoeder bestaat de beste verstandhouding en hij laat nooit na om met zijn kleine broertje te spelen. Niemand acht hem ook in staat tot zo'n gruwelijk misdrijf. Het eerste dat de politie doet, die op de hoogte is van de conflicten tussen beide families, is het verhoren van vrouw Neussink. Ze laten haar onder andere de kousen uittrekken om te zien of de hond haar in de benen heeft gebeten, wat niet het geval blijkt te zijn. Na de Gerechtelijke lijkschouwing door de doctoren: Schotanus, De Roock en Brocx, verklaren de geneesheren dat de dood het gevolg is van verwurging, ontstaan doordat iemand met de rechterhand de keel van kleine Herman heeft toegeknepen. De indruk van den duim is duidelijk zichtbaar. De inwendige schouwing toont aan dat het vermoorde kind (foto) kerngezond was. Een week na de moord wordt de twintigjarige, stille, wat suffige halfbroer Hendrik Bensink aangehouden als verdachte van de moord op zijn kleine broertje. Het verhoor voor de rechtbank in Zutphen vindt op vrijdag 28 januari plaats. Hendrik beweert eerst dat hij zich in de stal van de koeien bevond op het moment dat de kleine werd gewurgd. Later geeft hij toe dat hij inderdaad zijn halfbroertje heeft vermoord en ook dat hij brand heeft gesticht bij de boerderij. Daarnaast heeft hij verschillende

wanddaden gepleegd, waarvan zijn ouders dachten dat de buren, de familie Neussink, daarvan de oorzaak waren. Meer en meer komt voor de rechtbank naar voren dat ze met een zwaar geestelijk gestoorde man van doen hebben. De ouders van het vermoorde kind en nu ook van de moordenaar, zijn totaal verbijsterd en hebben moeite oom deze dubbeslag te verwerken. Op 13 juni 1902 komt de rechtbank te Zutphen met het vonnis, zij ontslaat Hendrik Bensink van rechtsvervolging, en plaatsing in een krankzinnigengesticht voor de tijd van één jaar. Ik vraag aan de boer à la Bergerac: 'Wat is er na dat jaar met Hendrik gebeurd?' 'Ik weet het niet,' zegt de neus. 'Maar de eerste vindplaats van het scheldwoord 'gekke Henkie' dateert uit het begin van deze eeuw. Henk is een verkorting van Hendrik, dus kan heel goed zijn dat Gekke Henkie slaat op Hendrik Bensink.

Als we vijftig meter de Rielerweg oplopen stond daar vroeger de Elastiekfabriek van Fortuin, die de familie veel zorgen maar ook een fortuin opleverde. Op 26 maart 1874 wordt Joseph Salomo Fortuin in het Duitse Emmerich, in Noordrijn-Westfalen geboren, als zoon van Salomo Fortuin en Rosetta Franken. Als Joseph dertig jaar is trouwt hij op 30 aug 1904 met de vijfentwintigjarige Amsterdamse Georgette Josephine van Gelder, roepnaam Phine. Het echtpaar krijgt twee kinderen. In 1906 een zoon Louis, roepnaam Lou en in 1912 een dochter Erna Rozetta. Zijn eerste vrouw Phine wordt niet zo oud, na haar overlijden trouwt Joseph op 24 aug 1932, als hij achtenvijftigjaar is, met Hester Sara Stibbe. Eind januari 1927 begint Joseph met zijn zoon Louis, roepnaam Lou, de Elastiekfabriek Fortuin en Co. Dit is op de Rielerweg nummer 14 tot 21 en ze stellen als procuratiehouder de heer F. Heil aan. Lou) is getrouwd met Lieselotte Spanier *(foto volgender pagina)*, ze wonen aan de Brinkgreverweg 176 en krijgen twee kinderen: Lonneke, geboren in 1933, en Rob in 1936. In het begin gaat het nog niet zo crescendo met de productie en in juli 1932 doet Fortuin het verzoek aan enkele vakbonden dat, gezien de slechte tijden beslist wordt om dit jaar geen drieënhalve dag vakantie aan de werknemers te geven. Ondanks dit schrijven bereikt de

moderne bond, na onderhandeling, dat alsnog anderhalve dag vakantie zal worden gegeven. Daarbij wordt voor enkele werknemers nog een loonsverhoging bereikt. Als het wat beter gaat is de leiding ook wel bereid de werknemers mee te laten profiteren. Zes jaar later, in juli 1938, gaan alle werknemers een dagje naar Amsterdam, met een rondvaart door de grachten en een heerlijke lunch. In december 1939 verleent de directie een toeslag van vijftig cent aan ongehuwden boven de achttien jaar, met een loon beneden de vijftien gulden. Voor ongehuwden beneden de achttien jaar vijfentwintig cent voor de lonen

beneden de tien gulden. Toch zijn blijkbaar niet alle werknemers tevreden. In augustus 1942 wordt een diefstal uit de fabriek ontdekt met een groot aantal vertakkingen. De arbeider G. van B., heeft op 25 april met zijn kompaan F. B. in de fabriek ingebroken en daar ruim duizend meter elastiek weggenomen. Door de officier van Justitie wordt tegen het tweetal voor de rechtbank liefst tien maanden gevangenisstraf geëist. Buiten het eerste geval heeft G. van B. ook nog 300 à 400 meter elastiek van de fabriek meegenomen. De eis hiervoor luidt één maand extra. De advocaat mr. Jaques Herman Lobstein, pleit clementie. De werknemer J. H. P. die bij de diefstal op de uitkijk had gestaan, hoort eveneens tien maanden tegen zich eisen. Zijn advocaat, mr. Hoogstraten voert verzachtende omstandigheden aan. Dezelfde straf vraagt de officier voor de arbeidster J. S., die ook elastiek heeft gestolen. Onze stadsgenoten W. W. en H. S. waren de helers, zij hebben het elastiek gekocht en horen respectievelijk drie en zes maanden tegen zich eisen. De beklaagden worden alle veroor-deelt gelijk aan de eis van de officier van Justitie. In juni 1943 sluit Fortuin met het

Nederlandsche Arbeidsfront voor een zestal jeugdige werknemers een overeenkomst af waarbij die leerlingen praktisch en theoretisch onderricht ontvangen, ter-wijl ook aan de karaktervorming grote zorg wordt besteed. Opnieuw komt er een impasse in de productie. In mei 1950 wordt het werk bijna volledig stopgezet. Gehuwde werknemers zullen om de week, kostgangers en kostwinners om de veertien dagen en jongeren om de drie weken één week werken. Over de dagen, waarop niet zal worden gewerkt, zal wachtgeld worden betaald. De directie geeft als oorzaak voor de slapte op: verminderde afzet in verband met de Benelux- overeenkomsten. De directie verzacht het leed dat wordt geleden en zegt media december van dat jaar toe om haar werknemers een Kerstbijslag van een week extra loon uit te betalen. Op 30 november 1965 overlijdt Joseph Fortuin op eenennegentigjarige leeftijd, hij is de oprichter en oud-directeur van de Elastiekfabriek waar op dat moment meer dan honderd personeelsleden werken.

We lopen de Rielerweg iets terug en gaan de Bierstraat in en

gelijk klaart mijn gezicht wat op. Als je naar rechts de straat

inkijkt dan was daar vroeger rechts de zaak van bakker Sonnenberg, waar mijn vader in en vlak na de oorlog altijd een tienponder kocht, dat was een enorm roggebrood, dat werd door ons als ontbijt, besmeerd met reuzel, met uitgebakken kaantjes gegeten. Daartegenover woonde Ellenbroek de klompenmaker die voor mij en mijn broertjes de klompen maakte waarop we altijd liepen. Ook was vroeger rechts de zaak van Wiggers *(foto vorige pagina)* gevestigd. Maar we slaan links af passeren de Sint Bernardus-school rechts van ons, waar mijn broers en ik ons lager onderwijs volgden, passeren vervolgens het kruispunt met de van Haexbergenstraat, vernoemd naar Geerlich Hakesbergh die het Voorste Gasthuis in onze stad stichtte, en lopen rechtdoor de Van Mouwijckstraat in, genoemd naar een regentenfamilie, waar we links de Boevinckstraat passeren, ook een -regentenfamilie, tot bij de Veenweg, daar slaan we rechtsaf en vervolgens de eerste straat linksaf de Vetkampstraat in. Dat traject heb ik als kind honderden keren gelopen met mijn vader en mijn oom als we naar onze voetbalclub Go-ahead gingen kijken. Op dit kruispunt, wanneer Goahead een thuiswedstrijd speelde, stond hier op de hoek altijd heel pontificaal motoragent Henk Faber, om een oogje in het zeil te houden op de drommen supporters die naar hun cluppie kwamen kijken.

Als we verder gaan zien we aan de linkerkant de Adelaarshorst,

als een tempel tussen de vele arbeiderswoningen en beschenen door de markante hoge lichtmasten ligt hier het voetbalveld, de trots van onze stad. Een voetbalclub die in 1902 ontstond en waarvan één van de oprichters de later zo beroemde verslaggever Hartog Hollander, met de roepnaam 'Han'. (*foto*). De eerste gekozen naam voor de voetbalclub was Be-Quick. Dat mocht niet van de bond

omdat er al een club met die naam was en toen kwam Han met de naam Go-ahead. Deze naam werd het en zo ontstond de Adelaarshorst, het nest voor de jonge voetballertjes die opgroeiden tot zeer bekende spelers. Mijn stad zou je echt een voetbalstad mogen noemen, veel zeer bekende spelers zijn hier geboren. Zonder je verder te vervelen zal ik er een elftal in willekeurige volgorde noemen: Dick Schneider, Jan de Kreek, Bert van Marwijk, Victor Sikora, Alfred Knippenberg, Gert Jan van Beek, Barry Hulshoff, Theo Buijs, Bas Dost, Dolf Scheefer en natuurlijk Leo Halle. De laatste woonde bijna in het Adelaarshorst. We hoeven daarvoor enkel rechts het Hof van

Colmschate in te lopen. *(foto Leo Halle, Bert van Marwijk en Barry Hulshoff)*. Op nummer 25 in het Hof wordt op vrijdag 26 januari 1906 in het gezin Halle een klein mannetje met een vrij groot hoofd geboren. Van zijn ouders krijgt de schreeuwlelijk de naam Leonard Herman Gerrit. Wat daar in de wieg ligt, wordt in ons land één van de meest legendarische *Keepers*. Op zijn veertiende jaar wordt Leo van de amateur-vereniging Zewion naar Go-ahead gehaald, waar hij al op zijn zeventiende in het eerste onder de doellat komt te staan. Door de spelers wordt hij vanwege de omvang van zijn hoofd 'de Kop' genoemd. Go-ahead is en blijft in die jaren één van de belangrijkste voetbalclubs in ons land. Ze worden in 1933 landskampioen. Belangrijke spelers in die tijd is zijn oudere broer Jan, de midhalf die ook wel 'de Kromme' wordt genoemd. Leo Halle is een muur, een imposante keeper, hij is één meter vierentachtig lang, weegt negentig kilo en heeft handen als kolenschoppen. Als hij je goedgemutst een klap op de schouder

geeft loop je twee dagen mank. In die tijd zijn er nog geen profs die hun zakken kunnen vullen. Leo is naast keeper chauffeur bij de Coöperatie Ons Belang. Zijn goede keeperskwaliteit wordt legendarisch als Nederland in het Parc des Prince van Frankrijk wint met 1-6. Leo stopt een penalty en keept weergaloos goed. Bep Bakhuys, de aanvaller van het elftal, die de doopnamen Elisa Hendrik meekrijgt, maar niet met een meisjesnaam door het leven wil gaan, hij laat zich Bep noemen, scoort liefs vier keer.

We lopen van het Hof van Colmschate via de Vetkampstraat terug naar de Veenweg, slaan daar linksaf en lopen alsmaar

rechtdoor via de kruising met de Rielerweg en we betreden nu een gebied dat in de twintigste eeuw een belangrijke industriële plek was, met ambachtelijke bedrijven, detailhandel en fabrieken zoals van Thomassen & Drijver dat gelijk hier links stond, daar zijn nu woningen, een speeltuin en veel appartementen gebouwd. Hoe is deze blikgigant ontstaan? Johan Hendrik Ankersmit, zoon van de stichter van de Ankersmit textielfabriek H.J. Ankersmit, neemt in 1919 het initiatief tot het oprichten van een blikfabriek. Johan Ankersmit was mede-eigenaar van het exportbedrijf Köler & Ankersmit dat veel conserven-

producten exporteerde naar Oost-Indië. In eerste instantie wordt het inblikken uitbesteed aan het bedrijf Wiegerink uit onze stad. Johan Ankersmit besluit echter zelf een blikfabriek te starten. Zijn schoonzonen Thomas Thomassen en Frits Albert Drijver (foto) worden de firmanten. In 1953 verlaat Thomas het bedrijf wegens persoonlijke en zakelijke meningsverschillen. Later produceert de firma Thomassen & Drijver voor veel conservenfabrieken, zoals Stegeman, Meester, Zendijk, IJsseldijk en Linthorst. In de regio, maar ook aan fabrieken daarbuiten. Ook Bussink koopt blikken bij T&D. In 1928 verhuist het bedrijf in Deventer van de Molenstraat naar de Veenweg. In de jaren dertig verwerft de fabriek grote percelen aan de Veenweg,

Rielerweg en Oude Holterweg in Deventer. In 1934 gaat T&D samenwerken met de grootste emballagefabrieken ter wereld, de Amerikaanse Continental Can Cie. Deze bedrijven nemen ook een belang in T&D. Moderne technologieën komen binnen handbereik. Hierdoor kan het bedrijf doorgroeien tot een blikfabrikant van formaat. Na de 2e Wereldoorlog kan T&D haar bedrijfsvoering weer snel opstarten dankzij deze vooroorlogse contacten. De productie komt erg traag op gang, doordat blik lange tijd schaars blijft. T&D bouwt in 1952 ook in Oss een fabriek en neemt in datzelfde jaar de N.V. Metaalwarenfabriek Drenthina in Hoogeveen over. In 1953 wordt aan de Veenweg een nieuw laboratorium gebouwd. In dat jaar werken er 1.550 mensen bij T&D. In 1955 wordt op het industrieterrein Deventer-Zuid geopend, waarna de oude fabriek Deventer-Centrum genoemd gaat worden. In 1958 wordt het nieuwe hoofdkantoor aan de Zutphenseweg geopend door Koningin Juliana. Vanaf 1965 verandert er veel in de blikindustrie. Er is sprake van behoorlijke schaalvergroting, terwijl de productie verder geautomatiseerd wordt. Eerst fuseert T&D in 1965 met de Verenigde Blikfabrieken, een grote Amsterdamse blikdrukkerij die oorspronkelijk afkomstig is uit de Zaanstreek. De

fabriek draagt daarna de naam Thomassen & Drijver Verblifa (TDV). In 1966 richt TDV samen met andere internationale partners Tedeco B.V. op, een fabriek voor kunststof bekers en verpakkingsmaterialen met een vestiging in Deventer en in Hamburg. De fabriek in Deventer wordt in 1969 geteisterd door een grote brand, Daarna wordt het bedrijf geherstructureerd, waarbij een aantal vestigingen worden gesloten. Tijdens deze reorganisatie van 1987 tot 1990 moeten er maar liefst 1.500 werknemers uit, waarvan er maar liefst 600 in Deventer, die gaan werken in hert centrum van onze stad, waar de Centrale Servicewerkplaatsen voor machines en gereedschappen zijn ondergebracht.

Voordat we de tunnel doorgaan was links de Parallelweg 3 en 4,

Hier wordt in 1912 de chemische fabriek Carbonia gevestigd een bedrijf dat carbonpapier, schrijflinten, stencils, inkten, rubber en was vervaardigd. Papier, vervaardigd uit 100% lompen wordt bij Carbonia omgewerkt tot verschillende soorten carbonpapier. In 1966 heeft dit bedrijf meer dan honderd werknemers in dienst. In 1975 zijn dat er honderdveertig. Dan moet het bedrijf reorganiseren, worden er twintig werknemers ontslagen en niet lang daarna wordt het bedrijf door de Britse Lamson Industries overgenomen In de jaren negentig haalt Carbonia per jaar 30.000 cartridges op om te vullen, maar in 1993 gaat het bedrijf failliet.

Overigens de naam van de Parallelweg is in de jaren door de gemeente opgedeeld in de Frits Drijverstraat en de rest is tot de Tjoenerstraat Parallelweg geworden. We gaan de donkere tunnel door, later de Veentunnel genoemd en slaan linksaf de Oude Bathmenseweg op. Op nummer zes, nadat we rechts de Schipperstraat hebben gepasseerd, woonde de voor iedereen bekende motoragent van de verkeerspolitie Henk Faber *(foto vorige pagina).* Twee huizen verder op nummer 10 woonde brigadier van politie Joachim van Gendt met zijn vrouw. Dat werden in 1963 mijn schoonouders want ik verliefde me op en trouwde met hun dochter Anneke. Zij werd eind november van dat jaar mijn vrouw. Als jong gezin mochten we niet lang van haar ouders genieten want op 24 juli 1966 voltrok zich het drama. Tijdens een vakantiereis in Duitsland werden mijn 54-jarige schoonmoeder en 57-jarige schoonvader in hun auto op de Autobahn tussen Salzburg en München door een Griekse vrachtauto met oplegger verpletterd. Toen de Griekse chauffeur van de vrachtwagen een file auto's naderde, kon hij zijn wagen niet meer tijdig tot stilstand brengen, botste tegen een Duitse auto, waarvan de twee inzittenden ernstig werden gewond en schoot daarop naar de andere kant, zodat de auto van mijn schoonouders tegen een boom werd gedrukt en onder de zware oplegger terechtkwam.

Geschokt bij de herinnering aan de treurnis door dat voorval lopen we de rivierenwijk in en dit deel van onze stad werd tot voor kort 'Klein Istanbul' genoemd. Deze buurt stond in 2007 op nummer zes van de veertig slechtste wijken in Nederland, waar een grondige reorganisatie en sanering nodig was. Maar de ongeregeldheden worden niet altijd door inwoners met een migratieachtergrond veroorzaakt. In deze buurt groeit ook de kleine Wimpie Michielsen op, een lief maar bijdehand mannetje, die van het rechte pad afdwaalt wanneer hij wat ouder wordt. In de nacht van 12 op 13 2015 oktober belt een buurtbewoner de politie omdat hij twee in het zwartgeklede mannen voor een woning in de straat zien staan, die met hun handen op de deur bonken en roepen dat ze van de politie zijn.

Wanneer de deur wordt geopend stormen de mannen naar binnen en overvallen met grof geweld de bewoonster, een vijfentachtigjarige vrouw en haar zesenzestigjarige zoon. De laatste, die de deur opende, wordt zo hard geslagen en geschopt dat hij levensgevaarlijk gewond raakt. De zoon belandt op de Intensive Care afdeling van het ziekenhuis met en een hersenschudding, schedelbreuk, zwaar gekneusde ribben, een grote hoeveelheid blauwe plekken en daarnaast sneuvelt zijn kunstgebit. De oude moeder wordt door de twee bruten, waaronder Wim *(foto)* van het bed getild en krijgt ook klappen.

Hun buit bestaat uit een slecht gevulde portemonnee. De gewaarschuwde politie die adequaat op telefonische melding reageert, treft in de buurt de twee verdachten aan, die in onze stad bekend staan als veelplegers. Omdat één van hen onder invloed een scooter bestuurt en de ander een gerechtelijk contactverbod met de scooterbestuur-der heeft, worden beiden gearresteerd. Op het bureau wordt bij forensisch onderzoek bloedsporen op hun schoenen en kleding gevonden die afkomstig zijn van de slachtoffers. Onderzoek naar het bloed wijst uit dat dat afkomstig is van de slachtoffers. Voor de rechtbank in Zwolle beweert één van de verdachten dat hij zoveel had gedronken op de avond van de overval, dat hij zich daar niets meer van herinnert. De man zegt dat hij tussen de vijfentwintig tot dertig flesjes bier ophad en ook enkele joints had gerookt. Dat een bloedanalyse niet wees op zo'n grote hoeveelheid drank, maar op maximaal tien biertjes, komt volgens de man omdat hij een ervaren drinker is. De man kent de slachtoffers wel. De tweeëndertigjarige andere verdachte ontkent in alle toonaarden. Die doet dat met een vocabulaire voor de rechtbank, tot op de grens van het onfatsoenlijke. De man zegt dat hij de slachtoffers kent omdat hij al jarenlang in dezelfde buurt woont. Volgens hem valt er

niets te halen bij de moeder en zoon en hij heeft dan ook niets met die overval te maken. De man zegt dat hij een leuke avond thuis had en op weg naar de coffeeshop werd aangehouden. Het bloed van de slachtoffers op zijn schoenen komt mogelijk omdat de echte daders door of langs zijn tuin zijn weggevlucht. Die zouden bloed verloren hebben en hij zou daar waarschijnlijk tijdens de vlucht tegenaan gelopen zijn. De mannen worden tot zes jaar gevangenisstraf veroordeelt en in hoger beroep tot vijfeneenhalfjaar. Verdiend of niet verdiend laat ik in het midden, maar het vervolg voor de al eerdergenoemde Wim is dramatisch. Het is zondagavond 6 augustus 2017 dat er geschreeuw klinkt door de gangen van de gevangenis aan de Huub van Doornestraat 15 in Zwolle. 'Horen jullie me verdomme niet. Ik heb hulp nodig', klinkt het. Het is Wim Michielsen die klaagt over pijn in zijn borst en een tinteling in zijn arm. Zijn klagelijk geschreeuw maakt duidelijk dat de gevangene doodsangsten uitstaat. Dit soort symptomen doelen dan ook duidelijk op hartproblemen, maar die avond wordt er niets aan gedaan. De volgende morgen, iets na negen uur, verschijnt de gevangene op het spreekuur van de arts in de PI. Die concludeert hyperventilatie en geeft Wim een kalmerend spuitje. Die wordt door een bewaker teruggebracht naar zijn en met een sleutel sluit hij de celdeur. Ruim twee uur later, om kwart voor twaalf, kijkt een bewaker door het oog en ziet Wim Michielsen in een vreemde houding op de grond liggen. Zijn straf in de gevangenis is ten einde, de man uit wijk vier in de Voorstad is overleden. De gevangenisarts heeft wel wat uit te leggen met zijn diagnose: hyperventilatie.

Op zaterdagavond 20 augustus 2022 tegen acht uur 's avonds kijken mensen wonende in de Geleenstraat naar de televisie wachtend op het nieuws of luisteren naar de voetbalwedstrijd oud VV Heerde tegen oud Go-Ahead Eagles! De opbrengst van deze benefietwedstrijd is voor de Stichting A.L.S. Plotseling klinkt er geschreeuw op de straat. Niet dat de bewoners daarvan schrikken want er is wel vaker trammelant in de buurt. Maar de enkelen die door het raam naar buiten kijken schrikken zich een

hoedje. Voor hun deur in de Geleenstraat, bij de hoek met de Geulstraat, zien ze een man bloedend op het trottoir in elkaar zakken. Bewoners die het voorval ook gezien hebben rennen naar buiten en drukken met een handdoek de steekwonden in de borst van het slachtoffer dicht. Iemand heeft 1-1-2- gebeld en als scheurt de eerste politiewagen gevolgd door een ambulance de straat in. Van een bewoner horen de agenten dat het steekincident waardoor de man zwaargewond op de grond ligt in een woning heeft plaatsgevonden. Aan het slachtoffer wordt eerste hulpverleend en het slachtoffer wordt per brancard in de ambulance gezet en naar het ziekenhuis gebracht. Een man is na het steekincident de woning aan de Geleenstraat *(foto)* uit

gevlucht richting de Deltalaan en over die laan naar de Holterkolk gelopen. Maar volgens een getuige was niet alleen die man, maar twee mannen en een vrouw bij het steekincident betrokken. Niet veel later wordt aan de Deltalaan de 30-jarige Narcis aangetroffen, eenman zonder vaste woon- of verblijfplaats. Een getuige zag hem zijn bebloede handen in de Holterkolk wassen. *(foto volgende pagina)* De rechtbank wordt opgezadeld met de vraag: Was Narcis B. de aanvaller of moest hij zich verdedigen? Er zijn twee verhalen over wat er op die 20 augustus gebeurde in een appartement aan de Geleenstraat in

Deventer. Maar dat Narcis B. de man die hem onderdak verleende neerstak, is duidelijk. Over wat er die avond in het appartement aan de Geleenstraat is gebeurd, zijn twee lezingen. Was B. de aanvaller en was het zijn mes? Of was het slachtoffer de aanvaller en moest Narcis B. zich wel verweren met nota bene hetzelfde mes waarmee hij werd aangevallen? Volgens het slachtoffer kreeg hij een belletje van een van de medebewoners dat B. zich vreemd gedroeg. Aangekomen in het appartement trof hij hem zwaar onder invloed van drank aan en sommeerde hem te vertrekken. Hierop trok B. een mes en stak hij het slachtoffer twee keer in de buik. Daarna rende hij weg, kennelijk met het mes nog in zijn handen. Volgens Narcis had hij ruzie met zijn huisgenoten en wilde hij net het appartement verlaten toen het latere slachtoffer van de steekpartij voor de deur stond.

Er ontstond een worsteling, waarbij Narcis in een nekklem werd gehouden. Narcis wist het mes van het slachtoffer af te pakken en hem te steken, uit noodweer, verklaarde Narcis en voor beide scenario's zijn aanwijzingen in het strafdossier, stelt de rechtbank. Zo heeft Narcis een rode striem op zijn nek, wat past bij zijn verhaal dat hij in een houdgreep is gehouden. 'Het is niet uit te sluiten dat hij zichzelf moest verdedigen', aldus de voorzitter die het vonnis voorlas. De vraag is nu: mocht hij zich verdedigen door twee keer met een mes te steken? Nee, zo oordeelt de rechtbank, met het toebrengen van dode-lijk letsel ging hij te ver. Door met kracht in te steken op kwetsbare delen van het lichaam nam hij de mogelijke dood van het slachtoffer op de koop toe. En dat maakt dat hij de straf meer dan verdient. Tegen Narcis wordt vier jaar cel geëist, waarvan één jaar voorwaardelijk Voor een

voorwaardelijke straf zien de rechters geen aanleiding. Narcis moet uiteindelijk 2,5 jaar zitten. Ook moet hij het slachtoffer, die tien dagen in het ziekenhuis lag, een schadevergoeding van 3500 euro betalen.

Op dinsdag 18 oktober 2022 is er trammelant in een flat aan de Haringvlietlaan. De politie die telefonisch is gewaarschuwd gaat er heen om bemiddelend op te treden bij een ruzie tussen een man en een vrouw die daar samenwonen. De vrouw staat niet ingeschreven op het aangegeven adres en mag die dag zelfs een tijdje de woning waar ze verblijft niet betreden vanwege het lopende onderzoek. In de avond van diezelfde dag, om tien over half acht, komt via 1-1-2 de melding: 'Steekincident Haringvliet-laan Deventer.' Wanneer de politie arriveert blijkt dat er een

steekpartij heeft plaatsgevonden in een portiekflat aan de Haringvlietstraat. Aan het gemeenschappelijk trappenhuis zitten zeven appartementen. In de straat (*foto*) komen drie ambulances en vier politiewagens met agenten ter plekke. De weg wordt afgesloten en het voorval trekt erg veel bekijks. Achter het politielint staan ongeveer tachtig mensen te kijken

naar wat er zich allemaal afspeelt. Er blijken twee ernstig gewonden te zijn een man en een vrouw. Ook is er een traumahelikopter uitgerukt, maar die kan onverrichterzake terugvliegen. Eerst wordt een vrouw met een ambulance overgebracht naar het Deventer Ziekenhuis. Niet veel later gaat

het ambulancepersoneel met een tweede brancard de flat in en wordt een gewonde man naar het ziekenhuis gebracht. De laatste wordt door de politie bewaakt. Volgens politie-woordvoerder Chantal Westerhoff *(foto)* heeft het gebeuren vermoedelijke te maken met een 'huiselijk-geweldzaak die uit de hand is gelopen' Het is de politie nog niet duidelijk wat de oorzaak is van de steekpartij, onderzoek zal moeten uitwijzen wat er zich in de flat heeft afgespeeld. De derde steekpartij vindt plaats op het eind van het jaar in de Maasstraat. Bij een vechtpartij op donderdagmiddag tussen een groep mannen een 29-jarige man gestoken met een scherp voorwerp. De man moest ermee naar het ziekenhuis. Daarna is hij door de politie aangehouden voor deelname aan deze ruzie. De dader van het steekincident, een 36-jarige man is ook aangehouden. Om de gemoederen te bedaren zijn meerdere agenten ingezet. De politie onderzoekt de toedracht van de vechtpartij.

De drieënveertigjarige H.J. van den Belt uit Deventer wordt in

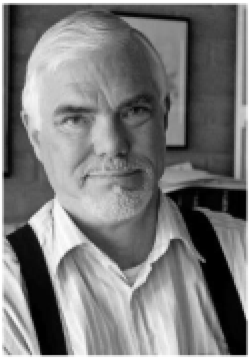

de nacht van donderdag 4 op vrijdag 5 april 1985 in deze wijk doodgestoken tijdens een ruzie. Fred Soeteman *(foto),* de rechtbank-verslaggever die de misdaad een gezicht geeft, doet uitgebreid verslag aan dat wat hier in de rivierenwijk gebeurt. De fatale ruzie ontstaat als Jopie van K., samen met Peter S. op bezoek is bij een vrouw in de Zaanstraat. De twee worden uit haar huis gewerkt, juist op het moment dat Frans zijn

vriendin in de flat op de begane grond komt bezoeken. Ze krijgen woorden, dat escaleert na wat schelden in wat getrek en geduw in het keukentje. Plotseling volgt er een duw en de gehele meute tuimelt door de open keukendeur de tuin in. Wat er precies gebeurt, is in het zilveren licht van de volle maan een schimmenspel. Jopie van K. beweert dat hij totaal onverwachts alleen maar een mes in de rug van Van den Belt heeft gezien. Op de vraag: 'Waarom bent je tijdens de paasdagen dan ondergedoken voor de politie?' komt Jopie met een simpele verklaring. 'Ik ben bekend bij justitie en ik was bang voor een

arrestatieteam. Ze houden me zomaar een paar dagen vast.' De laatste gevangenisstraf van Jopie was drie jaar geleden en dat was wegens zijn betrokkenheid bij een geval van doodslag. Kort en goed, na de steekpartij wordt Van den Belt naar het ziekenhuis gebracht, waar hij kort na aankomst overlijdt. De reden voor de ruzie was de politie niet duidelijk. Voor de rechtbank probeert men achter de oorzaak en gevolg te komen. 'Ik had eigenlijk niets tegen die man,' zegt de drieëndertigjarige Frans D. over de door hem doodgestoken van den Belt. 'Ik was alleen woedend omdat hij mij het huis uitzette.' Frans is ook niet zo'n beste, het is ook een crimineel pur sang, die werd in 1979 voor zes jaar opgeborgen wegens activiteiten in de zuidelijke Peelheide. Hij had zich met brutale inbraken beziggehouden en had sommige vrouwen voor de ogen van hun kinderen aangerand. Voor de rechtbank in Zutphen herinnert hij zich dat hij eenmaal heeft toegestoken, maar bij gerechtelijke sectie zijn maar liefst acht steekwonden gevonden. 'Kan het zijn dat je deze vergeetachtigheid vaker hebt?' vraagt rechtbankpresident mr. J. Makkink *(foto)*. 'Voor mij is alles mogelijk,' antwoordt Frans daarop. Het verleden van Frans komt voor de rechtbank tot een rel, wanneer de officier

twaalf jaar gevangenisstraf tegen Frans eist. Hiertegen rebelleert Frans, die dit een veel te hoge straf vindt De achtentwintigjarige Jopie van K. die medeverdacht is, ontkent ook maar iets met de steekpartij te maken te hebben. ‘Ik heb om te helpen alleen het mes van Frans uit de rug van die man getrokken. Ik was over mijn toeren en ben daarna weggelopen,’ zegt hij wat stuurs. Officier van justitie mr. P. Cremers legt hem niettemin medeplegen van doodslag ten laste. Meerdere getuigen hebben Jopie in elk geval zien slaan met een bezem-steel. De door raadsman mr. J. Coffeng opgeroepen getuige Peter S., die eerst verklaart dat hij eigenlijk niets heeft gezien, komt nu hij onder ede staat vertellen dat hij Jopie wel degelijk driemaal steekbewegingen heeft zien maken. ‘Waarom hebt je daarvan eerst niets tegen de politie gezegd?’ wordt hem gevraagd. ‘Omdat meneer Van K. in mijn ogen gewoon een moordenaar is. Hij heeft mij later zelfs met een pistool bedreigd om mijn eerste verklaring in te laten trekken.’ President Makkink laat Peter S. nog eens demonstreren hoe Jopie dan wel had toegestoken. Jopie kan weer naar huis. Sinds het gerechts-hof enkele maanden geleden zijn voorlopige hechtenis afbrak, is hij op vrije voeten. Op 6 december wordt hij terugverwacht, omdat zijn advocaat dan nog een vrouwelijke getuige wil horen. Zij kan voor de rechtszaak niet komen omdat zij hoogzwanger is.

We lopen van de Maasstraat rechtdoor zo de Zaanstraat in Op donderdag 5 oktober 2017 raast over de Oude Bathmenseweg een bestelbus, die een auto achtervolgt waarin de 26-jarige Hasan Sarikus, bijnaam Yellowbird zit. Die neemt met gierende banden de bocht de Zaan-straat in. De wagen stopt en wordt gelijk daarop geramd door de bestelbus. Hasan heeft onder-tussen het portier geopend om te vluchten, maar wordt gelijk belaagd door twee mannen. Hasan probeert naar binnen te vluchten. Hij verliest daarbij een schoen en zijn telefoon, die hij in zijn hand heeft laat hij vallen wanneer één van de twee met een hockeystick op hem in begint te slaan. De ander begint met een mes wild op hem in te steken. Een ruit van de entree van het

appartementencomplex sneuvelt en terwijl Hasan zich verweert vallen de fietsen in de fietsenstalling omver. Het slachtoffer is geen partij en zakt zacht kreunend in elkaar. Naast de andere steken is zijn halsslagader doorgesneden en met iedere hartslag kolkt het bloed uit zijn lichaam. Hasan bloedt dood. Bewoners van het appartementencomplex waar de auto's zijn gestopt bellen 112. Bij aankomst van de politie is er geen levende persoon meer aanwezig op de plaats delict, wel vinden ze daar het leeggebloede lijk van Hasan. Buurtbewoners en bekenden van Hasan *(foto)* drommen bij hun komst zwaar geëmotioneerd

naar buiten en één van hen zegt dat de auto met de kapotte voorruit van Hasan Sarikus is. De bewoners worden door de agenten op een afstand gehouden en de forensische opsporingsdienst doet intens onderzoek, waarbij een politiefotograaf vanuit verschillende plaatsen foto's maakt van de plaats delict. Een hondengeleider loopt met een speurhond rond op zoek naar sporen. In de ochtend wanneer er licht is, worden er bouwhekken om de plaats delict geplaatst om nieuwsgierigen op een afstand te houden. De bewoners mogen in huis blijven, maar niet op hun balkon aan de straatzijde komen. Die dag volgend op de moord is de forensische dienst tot drie uur bezig. De doorgaande weg Deltalaan is vanwege het onderzoek afgesloten. Diezelfde ochtend melden zich twee mannen op het politiebureau. Het gaat om onze stadgenoot Murat D. en Emiel van den B. uit Wilp. Ze zeggen iets te weten van de dood van Hasan en beide mannen worden aangehouden op verdenking van mogelijke betrokkenheid. Op donderdag 11 januari 2018 is er een regiezitting voor de rechtbank in Zwolle. Het wordt een hilarisch dagje, de politie moet al voordat de rechtszaak begint voorkomen dat twee personen elkaar in de haren vliegen. Binnen in de

rechtbank hangt een geladen sfeer. De nabestaanden van Hasan zitten in de zaal waar ook de twee verdachten verschijnen. De publieke tribune zit vol met contacten van die verdachten en in een tweede zaal is via een videoverbinding contact gelegd. Tijdens de rechtszaak komt het hoe en waarom van de moord naar voren. Hasan had een relatie met het nichtje van de eenenveertigjarige Murat D. Mededader de zevenenveertig-jarige Emiel van den B. uit Wilp kende Hasan van coffeeshop De Kikker *(foto volgende pagina)* aan de H.F. de Boerlaan, waar Murat D. werkte. Daar hebben Emiel en Hasan een flinke ruzie

over verdovende middelen. Beiden hadden dus naar hun mening reden om Hasan aan te allen. Oorspronkelijk was Murat alleen op oorlogspad. Emiel is bij Murat ingestapt en heeft eerst geen idee dat deze een andere auto achtervolgt, dat beweert mr. Mariska Pekkeriet, de raadsvrouw van Emiel. De achtervolging stopt bij de flat van Hasan. Volgens de advocaat heeft Hasan een hockeystick in zijn handen en slaat in de richting van Murat. In de vechtpartij die volgt, laat Hassan de hockeystick vallen.

Emiel pakt deze op en slaat het slachtoffer omdat die een mes in zijn handen heeft. ‘Mijn cliënt zag zich gedwongen in te grijpen. Noodweer dus!’ aldus mr. Pekkeriet *(foto)* en ze verzoekt haar cliënt voorlopig op vrije voeten te laten. ‘Daar kan geen sprake van zijn,’ reageert de officier van justitie, ‘volgens het OM is hier

sprake van moord. Hasan is van de sokken gereden. Vind je het

gek dat hij dan van zich afslaat? Ik niet. Hassan overleed op straat.’ De vlam slaat in de pan op het moment dat de twee verdachten worden afgevoerd en een man uit de familie van Hasan, schreeuwt: ‘Moordenaar, zomaar iemand neersteken. Kom hier!’ De man wil naar de twee toe, maar wordt tegengehouden door politieagenten. Woedend klimt de moeder van Hasan over de bankjes en grijpt een vrouwelijke agent bij haar schouders. Ze wil eveneens de verdachten aanvliegen, maar die hebben de zaal al verlaten. Zes agenten krijgen snel assistentie van zeker vier

collega's, wanneer in de rechtszaal de korte worsteling ontstaat. Na vijf minuten van woede volgt diepe treurnis. Minutenlang zit de moeder hevig snikkend in de bank, voordat ze in staat is met haar familieleden mee te gaan. De rechtbank wijst het verzoek tot vrijlating af. Mogelijk volgt eind van de lente de inhoudelijke afhandeling van de zaak. De rechtbank trekt er dan een dag voor uit. 'Loopt het dan weer zo uit de hand als net, dan heeft dat consequenties,' waarschuwt de rechtbankvoorzitter het publiek. Tijdens de inhoudelijke zitting was de eerste vraag van de rechtbankpresident of er sprake was van eerwraak, zoals een deskundig antropoloog als mogelijk motief had aangedragen. Hasan Sarikus had een relatie met het nichtje van de hoofdverdachte. Volgens de hoofdverdachte was de reden voor de relatie om Murat een hak te zetten. De officier van justitie mr. A. E. Postma gaat dan ook uit van moord en eerwraak. Beide verdachten zijn volledig toerekeningsvatbaar verklaard. De officier van Justitie eist dertien en zeventien jaar gevangenisstraf tegen de twee verdachten. 'Eerwraak wordt absoluut niet getolereerd in Nederland. Laat het een les zijn voor eenieder die iets soortgelijks overweegt,' zegt de officier ernstig. De rechtbank Overijssel veroordeelt op 29 mei 2018 Murat D. tot vijftien jaar celstraf voor eerwraak en daarmee de moord op Hasan Sarikus. Medeverdachte Emiel van den B. moet zeven jaar zitten voor medeplegen van doodslag. Murat is het daar niet mee eens en gaat in hoger beroep en in dat beroep wordt op 6 december 2019 tegen de 43-jarige Murat, voor het doodsteken van Hasan Sarikus, zeventien jaar cel geëist. Maar door de rechtbank wordt hij tot 20 jaar veroordeeld. Je zult dat maar als Sinterklaascadeau krijgen.

We lopen van de Zaanstraat in zuidelijke richting en gaan en slaan schuin links de Maasstraat in, gaan na 80 meter rechtsaf de Ganzediepstraat op en daaropvolgend de Spaarnestraat en na 70 meter linksaf de Snipperlingsdijk op en na 400 meter kom je op de Holterweg en dan heb je totaal 1200 meter gelopen en hier stond zo ongeveer het café De Snipperling, van de kamper Anton Haverhoek, roepnaam Toon. Dit etablissement stond aan

de basis van een echte Italiaanse vendetta en dat leert ons dat met kampers niet is te dollen. De Snipperling, dat was de naam van een gehucht aan de Snipperlingsedijk *(foto)* die in vroeger tijden de Schipbeek in toom moest houden. Lange tijd was het buurtschap met een agrarisch karakter. Een verklaring voor de naam is, dat daar smalle percelen landbouwgrond lagen die waren overgebleven na de ontginning. Die percelen werden snippers genoemd: kleine stukjes die ergens van afgescheurd of afgeknipt zijn. Het hele drama waarover ik het met je wil hebben begint met een ruzie op december 1977, wanneer er in het café 's avonds Sinterklaas wordt gevierd. Die avond is het een gezellige en vrolijke boel, totdat de vijfentwintigjarige kamper

Jochem van Engelen vervelend begint te doen. Hij is aangeschoten, geeft de andere gasten bodychecks en gaat hen opzettelijk voor de voeten lopen. Ondanks zijn vrij jeugdige leeftijd is Jochem een beruchte crimineel en bekend bij de politie. Het is een man die zijn agressie niet de baas kan en zijn dossier staat vol met diefstallen, inbraken, brandstichtingen en bedreigingen. Hij is vuurwapengevaarlijk en heeft reeds op jonge leeftijd op tuchtscholen gezeten, psychiatrische behandelingen ondergaan en al enkele gevangenisstraffen achter de rug. Zo heeft hij in Zwolle dwars door een woonwagen geschoten, een auto gestolen, brandgesticht, waarbij een hoek-

huis in de Zaanstraat in onze stad in vlammen opging en heeft hij een hoofdagent het ziekenhuis ingeslagen. Kortom, Jochem is een man die een feestavond danig kan verpesten en de uitbater besluit die avond in te grijpen. Toon kent de kracht en reputatie van Jochem en gebruikt bij de uitzetting een ijzeren staaf waarmee hij diens hoofd schampt. Dan ontfutselt enkele mannen uit het gezelschap van Jochem de ijzeren staaf aan Toon en daarmee krijgt hij zelf enkele tikken. Hierbij valt onverwachts een schot en wordt de zus van Jochem geraakt in het been. Wanneer het gezelschap van Jochem buiten staat beginnen ze de ruiten in te gooien en het merendeel van de zestig gasten die zich in het café bevinden vluchten naar buiten. De politie wordt gebeld en op een gegeven moment raakt

Jochem weer binnen. In de deuropening staand trekt hij zijn bovenkleren uit, waardoor zijn gespierde torso is te zien en rent op uitbater af, terwijl hij volgens Toon schreeuwt: ‘Ik maak je kapot!’ De caféhouder die zijn pappenheimers kent, weet dat het met Jochem menens is. Hij staat achter de bar en als een cowboy in nood schiet hij de kamper in zijn rechterborst. De kogel doorboort zijn beide longen, raakt het hart en blijft tegen een rib

steken. Jochem is niet dood, loopt nog het café uit naar het parkeerterrein en zakt daar in elkaar. Politieagenten vinden Jochem hevig bloedend op dat parkeerterrein voor het café. Hij heeft een schot onder de rechteroksel en sterft als hij vervoert wordt en op weg is naar het Sint Geertruiden ziekenhuis (*foto vorige pagina*). Tijdens de rechtszaak voor het gerechtshof in Zutphen concludeert de officier van Justitie mr. F. Gorter dat Toon uit noodweer handelde en eist ontslag van rechtsvervolging. De advocaat van Toon, mr. A. H. Schmidt uit Zutphen, is het daar uiteraard volledig mee eens. Hij wijst er nog op dat de zwaar bedreigde kastelein zelf die avond bij onderzoek geen druppel alcohol bleek te hebben gedronken. De advocaat verzet zich met klem tegen de eis van de officier om herbergier Toon dan toch wegens het bezit van vuurwapens en munitie tot zes weken onvoorwaardelijk te veroordelen. 'Iemand die dit alles heeft moeten meemaken en die, ondanks alle medelijden met de tragische figuur Jochem van Engelen, toch zelf ook min of meer als slachtoffer moet worden gezien, verdient een dergelijke straf allerminst', zo besluit de bekwame pleiter zijn betoog. Enkele dagen na de vechtpartij brandt het café van Haverhoek tot de grond toe af. Volgens de politie door brandstichting door tot nu toe onbekende daders, maar iedereen kan aan zijn water voelen uit welke hoek de brandstichter komt. Daarmee is de wraakactie nog niet voorbij, want in oktober 1978 worden de broer van Jochem, Jan Willen en zijn zwager uit Almelo opgepakt als verdachten van aanslagen op 23 en 24 september, door beschietingen en het gooien van molotovcocktails op twee woningen ergens in Deventer. Als een veenbrand woedt de vete door, drie jaar later in november 1981 wordt de zesentwintigjarige M. Haverhoek in een café aan het Noorderplein neergestoken. Toon Haverhoek, die tot dusver buiten het afbranden van zijn café letterlijk buiten schot is gebleven, gooit olie op het vuur door mevrouw van Engelen, moeder van dertien kinderen, uit te maken voor 'zwijn' en 'oudwijf.' Opnieuw blijft het enkel jaren rustig maar dan, op 6 november 1983 komt de dag dat er het één en ander aan alcoholische versnaperingen wordt genuttigd. De familie fokt elkaar op en besluit opnieuw een wraakactie op

touw te zetten. ‘Haverhoek gaat er voor de Kerst aan,’ wordt besloten. Jan Willem neemt een pas aangeschaft doorgeladen geweer mee om met Haverhoek te gaan praten, althans dat beweren ze later. Verder is zijn broer Tinus van de partij en twee zwagers, de twintigjarige Janneman en de vijfentwintigjarige Hans. Maar tot een gesprek zal het niet komen. Wanneer Toon uit een café op het Muggeplein komt wordt hij neergeschoten. Tijdens de rechtszaak op vrijdag 10 februari 1984 komt Tinus met het eenvoudige en infantiele verweer: ‘Ik was dronken.’ De officier van justitie reageert met de woorden dat wat Tinus betreft hij volstrekt lam van de drank kan zijn geweest op de dag van de moordaanslag. Het slachtoffer Toon is echt lam, kan zich

zijn leven lang niet meer verroeren. De man is van borst tot voeten verlamd, sinds hij op 6 november 1983 een geweerkogel door zijn nek kreeg, waarbij het ruggenmerg werd doorgesneden. Toon komt op die zondagavond de kroeg op het Muggeplein *(foto)* uit. Hij doet een plasje tegen een muur en dan ziet hij de kampers in de auto van Tinus zitten. Terwijl hij door de Molenstraat en via de Noordenbergsingel naar zijn auto op de Rijsterborgerweg loopt, voelt hij zich bedreigt door de hem achtervolgende wagen. Hij lost een schot op de auto en dat had hij niet moeten doen. Gelijk wordt het schot beantwoord,

ontbrandt het geweervuur en er volgt een salvo van zes schoten uit het wapen van Jan Willem. Toon, die een kogelvrij vest draagt, wordt juist boven de kraag daarvan getroffen. Hij stort ter aarde, terwijl de wagen met de kampers weg scheurt. Het slachtoffer wordt per ambulance afgevoerd naar het ziekenhuis. 'Maar hij heeft het eerst geschoten,' is het verweer van Jan Willem, die verder opmerkt dat hij wel anders te werk zou zijn gegaan als hij Toon werkelijk had willen vermoorden. Hij biedt rechtbankpresident mr. J. Makkink een demonstratie aan, wijst

Van links naar rechts Officier van Justitie mr. F Gorter, president van de rechtbank mr. J. J. van Oostveen, rechter mr. H. P. Talsma, de raadsman mr. A. H. Smidt en de verdachte Toon Haverhoek.

op het geweer dat als stille getuige op een tafel ligt en zegt: 'Met dit geweer schiet ik op honderd meter nog een sigaret doormidden. Zou ik Toon dan van een paar meter afstand zo slecht raken?' Volgens hem had hij slechts in paniek een salvo van zes kogels met de automatische Armi Jager afgevuurd, nadat Toon met zijn pistool onverhoeds het vuur had geopend: 'Ik had alleen maar geroepen: Toon, ik wil met je praten', zegt Jan Willem. Toon beweert dat hij iets totaal anders heeft gehoord, ze hadden hem toegeschreeuwd: 'Nu ga je eraan!' Het is het voorlopige einde van een hardnekkige vete, die Deventer al vaker met bloedige wraakacties heeft geconfronteerd. Zes jaar gevangenisstraf eist officier mr. A.C. De Visser voor de

rechtbank Zutphen tegen de zesendertigjarige Tinus van E. en zeven jaar tegen zijn broer de negenendertigjarige Jan Willem, alias Jonge. Hij acht hen schuldig aan poging tot moord. ‘Het moet de familie eindelijk duidelijk worden gemaakt dat het afgelopen moet zijn met dit soort afschuwelijke terreur, zegt mr. De Visser. Hij vordert wegens medeplichtigheid twee en twee en een half jaar tegen de aangetrouwde familieleden, de twintigjarige Janneman A. en de vijfentwintigjarige Hans B. Twee andere leden van de clan zullen later terecht staan.

We vertrekken op de Holterweg in westelijke richting, we gaan na 90 meter linksaf de Lage Weteringsweg op en na 500 meter rechtsaf de Zweedsestraat op en volgen die zo’n 750 meter en daar is het woonwagenkamp. Leopold Laurens van Lies, roep-

naam Lauwie, wordt op 21 maart 1963 in Oldenzaal geboren. De dikke kamper prefereert de naam reiziger. Hij is al dertig jaar getrouwd met Grietje met wie hij een groot gezin heeft gesticht en ze wonen hier op het woonwagenkamp *(foto)*. Wie is Lauwie? Het is een gemoedelijke man die een fanatiek supporter is van

Go-ahead Eagles en samen met zijn zoon organisator van de illegale jaarlijkse paardenrace op het nabijgelegen industrieterrein. Dit spectaculaire gebeuren wordt oogluikend door de politie toegestaan. Ook gaat de mare dat er dat er grof geld wordt verdiend rond het gokken op de races. Of dat waar is? Niemand weet daar ook maar iets van. Is die gemoedelijke Lauwie ook een goed echtgenoot? Met die vraag raak ik een gevoelig punt. Lauwie heeft losse handjes, de kampers worden vaak getrakteerd op het schouwspel dat Lauwie zijn vrouw Grietje mishandeld. Zo ook in maart 2017 openlijk op het

kampterrein. Eén van de bewoners maakt er zelf een video-opname van. Enkele dagen later is Lauwie *(foto)* jarig maar er wordt, ondanks de al decennialang terugkerende mishandeling van Grietje, net gedaan alsof er in het verleden niets is gebeurd. Niemand op het woonwagenkamp spreekt Lauwie daarop aan. Grietje wil eindelijk aangifte doen, maar kan door de politie op dat moment niet worden geholpen. Misschien heeft Lauwie daar iets van vernomen. In de nacht van zaterdag 1 op zondag 2 april 2017 vindt er een drama met veel vraagtekens plaats. In de woonwagen van het echtpaar zet dikke Lauwie zijn doorgeladen pistool tegen de slaap van zijn vrouw Grietje om haar bang te maken. Zo bang dat ze niet met de politie zal praten. Wil hij haar verzet breken om haar opstand onder controle te houden, of wil hij haar daadwerkelijk naar de eeuwige jachtvelden laten verhuizen? Heeft zij hem vervolgens met zijn eigen wapen gedood of heeft een derde dat gedaan? Met die vragen wordt de politie geconfronteerd, wanneer ze Lauwie dood onderuithangend op een bank vinden. Uit forensisch

onderzoek blijkt dat hij in de woonwagen op de bank zat toen hij door vier kogels werd getroffen. Drie kogels raakten de borst van het Lauwie en één kogel raakte hem boven het oor, aan de zijkant van zijn hoofd. Er is misschien nog een vijfde schot gelost, maar daarvan is de kogel niet terug te vinden. Technisch onderzoek toont aan dat er van dichtbij is geschoten en uit het inschot boven het oor blijkt dat het schot gelost moet zijn op een afstand van tien tot vijfenzeventig centimeter. Eén van de inslagen op de borst zou zijn gelost tussen tweeëneenhalve tot vijftig centimeter afstand. Twee van de vier kogels zijn afgevuurd vanuit een positie, die in de 3D-visualisatie niet goed duidelijk wordt. Het kan zijn dat Lauwie voorover bukte op het moment dat hij geraakt werd. Het kan ook zijn dat de schutter een andere positie aangenomen heeft toen zij of hij deze twee kogels afvuurde. Bij de dood van Lauwie is de verslagenheid groot in het kamp, ook omdat zijn vrouw wordt gearresteerd. Grietje regelt zelf de begrafenis van haar man, die wordt begraven alsof hij van koninklijken bloede is. In de ochtend gaat het van het uitvaartcentrum over de Amstellaan naar de St. Nicolaaskerk in Schalkhaar. Na de dienst, waarbij tientallen mensen zelfs buiten de kerk blijven wachten, gaat het via de Oerdijk naar de Zweedsestraat, om een laatste keer langs het kamp te rijden. Hierna gaat de stoet naar het katholieke kerkhof op de Ceintuurbaan. Het stoffelijk overschot van Laurens van Lies wordt vervoerd in een witte koets *(foto volgende pagina)*, die wordt voorafgegaan door Lauwies geliefde Tinkerrace-paardjes. De koets wordt getrokken door in witte kleden getooide Friese paarden, waarachter een bloemenwagen en daarachter volgen tientallen auto's. Op de Ceintuurbaan hebben zich toen ondertussen al honderden belangstellenden verzameld. Verkeersbegeleiders en motoragenten leiden alles in goede banen en door een haag van treurende toeschouwers en Go-ahead supporters gaat de stoet door de poort van de dodenakker. Op 19 april 2017 is de zevenenvijftigjarige weduwe Grietje even terug op het woonwagenkamp. Er wordt dan een reconstructie gemaakt van de manier waarop Lauwie is gedood. De zwarte schermen waarmee de plaats delict is afgeschermd,

wijken een ogenblik. Er komt een zwarte auto aan rijden, met achter het stuur een man met bivakmuts. Die stuurt het woonwagenkamp op en rijdt zijn wagen tussen de schermen door, die meteen weer worden gesloten. In de auto zit Grietje mag men aannemen, maar van haar is niets te zien. Ook van de reconstructie niet. De recherche, die geen pottenkijkers wil, heeft het zicht daarop van de pers en van de bewoners van het kamp volkomen afgesloten. Het naspelen van de schietpartij moet in alle rust gebeuren. Volgens een politiewoordvoerster moet de nabootsing van die fatale avond, antwoorden geven op

onduidelijkheden die er nog zijn. Ze zegt: ‘We reconstrueren wat ervoor, tijdens en na het incident gebeurde.’ Welke vragen er precies beantwoord moeten worden en wie er allemaal bij de reconstructie aanwezig zijn, wil de zegsvrouw niet kwijt. Een man, volgens de politie een lid van het rechercheteam, neemt tijdens het naspelen de rol van de vermoorde Van Lies op zich. Veel kampers verlaten voor de reconstructie gefrustreerd het kamp. Ze willen deze middag daar niet bij zijn omdat ze erg kwaad zijn vanwege de moord. Lauwie was een extreem geliefde

man. Ter voorbereiding op de inhoudelijke behandeling van de zaak wordt in december, tijdens de regiezitting in de rechtbank van Zwolle, een driedimensionale visualisatie getoond, die meer duidelijkheid geeft van de situatie ten tijde van de moord. Bij die zitting wordt al snel duidelijk dat Grietje door haar man herhaaldelijk mishandeld werd, voor ze in april dit jaar in het woonwagenkamp in Deventer de trekker overhaalde. Grietje zegt zich te herinneren dat ze onder het lopen twee keer zou hebben geschoten. Bij de vraag op welke wijze de fatale schoten tijdens de confrontatie tussen haar en haar man werden gelost, vertelt Grietje: ‘Hij had daarvoor nog die revolver op mijn slaap gezet en hij heeft de trekker niet overgehaald, anders was ik dood geweest.’ ‘En het handelen van uzelf?’ ‘Ik heb twee keer geschoten. De revolver ging per ongeluk af. Ik wist niet dat ie geladen was, anders was dit nooit gebeurd.’ Als voetnoot maakt ze de opmerking: ‘Boete doen lijkt rechtvaardig, maar wie is de dader en wie is het slachtoffer? Ik had ook dood kunnen zijn. Geef me een eerlijk en rechtvaardig proces. Ik ben het slachtoffer, geen dader. Ik hoop dat je niet wordt misleid door valse verklaringen.’ Haar raadsman wil dat bewoners van het kamp getuigen over een mishandeling in maart dit jaar. De advocaat wil met de getuigenissen mogelijk aantonen dat zijn cliënt herhaaldelijk werd mishandeld door haar man. Van die mishandeling in maart zouden op het kamp beelden zijn gemaakt. Grietje wilde daarna aangifte doen maar zou op het politiebureau zijn weggestuurd. In de computers van de politie is van dat feit overigens niets terug te vinden, zegt de officier van justitie. Grietje regelde zelf de begrafenis van haar man. ‘Een moordenaar doet dat niet’, zegt ze tegen de rechter en ze begrijpt absoluut niet dat ze voor een moord gedagvaard is. ‘Het was een ongeluk. Welke conclusies uit haar verklaringen getrokken kunnen worden, zal mogelijk op de inhoudelijke zitting duidelijk worden. De advocaat van de verdachte vraagt om een aanvullend onderzoek naar de schoten die zijn gelost op het lichaam van Lauwe. De rechtbank wijst dit af. In december 2017 komt het bericht dat de strafzaak rond de gewelddadige dood van Lauwie is uitgesteld. Het Nederlands Forensisch Instituut

gaat een animatie maken om meer duidelijkheid te krijgen hoe de man in het woonwagenkamp om het leven kwam. De inhoudelijke behandeling van deze zaak staat gepland op donderdag 19 april. Er blijft de overleden paardenliefhebber Lauwie van Lies zelf na zijn dood niets gespaard, in oktober 2017 wordt één van de twee bronzen paardenbeelden *(foto)* van zijn graf gestolen. Er zijn veel speculaties over het motief en of

er naast de weduwe nog een andere verdachte is van de moord. Wanneer we uitgaan van de verklaringen van Grietje, dan liep zij op haar man toe en zat de grote en sterke man van haar op de bank. Die was blijkbaar versteend van schrik, anders is niet te verklaren waarom hij niet is opgesprongen toen ze met een geladen pistool; op hem afkwam. Daarbij beweert Grietje dat ze maar twee keer heeft geschoten. Vreemd dat er in het lichaam van haar man vier kogels zijn aangetroffen, waarvan twee in zijn borst en één in zijn hoofd. Ook blijken er vijf lege kogelhulzen in het magazijn van het wapen aanwezig te zijn. Uit het foren-

sisch onderzoek blijkt dat er van dichtbij is geschoten. Uit het inschot boven het oor, het genadeschot, blijkt dat dit is gelost op een afstand van tweeëneenhalf en vijftig centimeter. Er zijn geen afdrukken van vingers op het wapen te vinden. Dat wapen was in een plastic zakje gedaan om te voorkomen dat er sporen van de schutter op het pistool kwamen. Ook blijkt dat op de kleding van Grietje geen bloedsporen zijn aangetroffen. Na het schieten stuurt Grietje een sms'je naar een kennis van haar. 'Er zitten geen kogels meer in,' stond daarin te lezen. De voorzitter oppert tijdens de regiezitting, na de vaststelling dat Lauwie door zeker vier kogels is geraakt en dat Grietje beweert slechts twee schoten te hebben gelost. 'Dan zou je kunnen denken dat je heel dicht bij het hoofd van het slachtoffer met het pistool afdrukte en dat je vanaf een andere positie in zijn borst heeft geschoten.' Grietje ontkent dit ten stelligste. Volgens haar raadsman was er wellicht een tweede schutter. Dat moet ook verklaren dat er vanuit twee richtingen geschoten is. Hij wilde onderzocht hebben of de bank waarop het slachtoffer zat, is verplaatst. Dat verzoek is zoals al gemeld door de rechtbank afgewezen. Overigens, bij de suggestie over een tweede schutter reageert Grietje fel. Het kan natuurlijk ook dat ze iemand anders buiten schot wil houden. Op donderdag drie mei 2018 wordt Grietje tot twaalf jaar gevangenisstraf veroordeeld. Het zal je niet verbazen dat Grietje daartegen in hoger beroep gaat. Maar dat loopt niet goed voor haar af. Op vrijdag vijf maart 2021 heeft de dan 62-jarige Grietje in hoger beroep een vier jaar langere celstraf gekregen. Ze moet nu zestien jaar celstraf uitzitten. Het Gerechtshof in Zwolle oordeelde dat ze haar man Lauwie van Lies in 2017 'koelbloedig' en met voorbedachten rade heeft vermoord in hun woonwagen aan de Zweedsestraat.

Op vijfhonderd meter van het woonwagenkamp op het tegenoverliggende industrieterrein, verbergt op vrijdagmiddag 17 april 1981, vlak voor sluitingstijd, de 24-jarige kamper Gerrit Idzes zich in de bosjes bij de ingang van groothandel Agros. Wanneer een kwartier later de zestigjarige Bertus Hartkamp om vijf uur de deur van de groothandel wil sluiten, trekt de

jongeman een groene bivakmuts over zijn hoofd en komt uit de bosjes tevoorschijn. ‘Dit is een overval,’ schreeuw hij en dwingt de bedrijfsleider Anton Hartkamp (foto) en een caissière onder bedreiging met een pistool op de grond te gaan liggen. De overvaller denkt dat de tas van de bedrijfsleider de dagopbrengst bevat en eist die op. Hartkamp weigert echter die af te geven en de overvaller schiet hem koelbloedig door het hart. Hierna grist hij de tas weg, loopt naar de auto van de bedrijfsleider, doorzoekt die vluchtig en rent daarna naar de groene BMW die hij dichtbij heeft geparkeerd. De angstige caissière volkomen in paniek en overstuur achterlatend, gaat hij

er met de nog ongeopende tas van Hartkamp vandoor. Het is een actie van een amateur, de inhoud van de tas bestaat enkel uit een doos sigaren, een slof sigaretten en een fles brandewijn. Bij het doorzoeken van de auto heeft de overvaller ook nog een enveloppe met tweeëntwintig duizend gulden over het hoofd gezien. De politie is ruim tien minuten later op de plaats delict aanwezig en begint aan het oplossen van één van de meest gewetenloze moordzaken van onze stad. De forensische dienst levert perfect werk, want vijf uur voordat het slachtoffer op woensdagmorgen 22 april 1981 wordt begraven, doen ze een inval op het kleine woonwagenkamp op het industrieterrein. Dit is op nog geen vijfhonderd meter van de plaats delict, en op het woonwagenkamp aan de Lage Weteringsweg lichten ze kamper van zijn bed. De lichtgroene BMW, een vierdeurs 925 met een hoefijzer op de radiator, wordt teruggevonden op de Lage Weteringsweg, twee kilometer van de Agros, vlak bij de uitvalsweg naar Twente. Hierin treft de politie de bivakmuts aan die Gerrit bij de overval over zijn hoofd had getrokken. Gerrit is een bekende van de politie, hij heeft een uitgebreid strafblad van overvallen met geweld. Tijdens het verhoor ontkent hij ook maar iets met de overval te maken te

hebben. In de woonwagen en de auto wordt nog de buit, nog het 7.65 millimeter pistool gevonden. De politie vermoedt dat hij het laatste in de rivier de IJssel heeft geworpen. Twee dagen later wordt ook de achtentwintigjarige concubine A. R. van Gerrit gearresteerd. De jonge vrouw wordt ervan verdacht hand- en spandiensten aan Gerrit Idzes *(tekening)* te hebben verleend. De roofmoord op Bertus Hartkamp is het trieste hoogtepunt in de Criminele carrière van Gerrit Idzes. Tijdens zijn proefverlof, van een straf voor een andere roofoverval, heeft

hij de overval op Agros gepleegd: Op vrijdag 4 september 1981 dient de rechtszaak bij de rechtbank in Zutphen. In zijn verweer tegen de officier van Justitie mr. Klaas Mollema, zegt Gerrit dat hij zijn daad in dronkenschap pleegde. De officier van justitie beaamt dit met de opmerking: ‘Alcohol en criminaliteit hebben een vaste plaats in je leven,’ maar hecht verder weinig waarde aan de verklaringen van verdachte. Deze beweert pas later gehoord te hebben, dat hij iemand gedood had. Het zou alleen maar zijn bedoeling zijn geweest de mensen schrik aan te jagen door het lossen van twee waarschuwingsschoten. ‘Uit het onderzoek is echter duidelijk komen vast te staan,’ aldus mr. Mollema, 'dat verdachte op nog geen anderhalve meter recht in het hart van zijn slachtoffer heeft geschoten. Gerrit heeft Anton Hartkamp alleen maar doodgeschoten om de, zoals hij dacht, tas met geld te kunnen bemachtigen. Iemand doden onder deze voorwaarde is één van de ernstigste feiten in onze rechtspraak en kan worden gelijkgesteld aan moord c.q. doodslag. Daarbij komt, dat deze verdachte al meerdere keren soortgelijke roofovervallen op zijn naam heeft staan. Die keren zijn alleen maar goed afgelopen, omdat de slachtoffers meewerkten.’ De

officier van justitie vervolgt: ‘Hartkamp moest het verdedigen van zijn tas met de dood bekopen. De alcohol en criminaliteit hebben een vaste plaats in het leven van verdachte ingenomen. Wij moeten de maatschappij dan ook tegen deze verdachte beschermen. Als hij op korte termijn weer op vrije voeten gesteld zou worden, pleegt hij het weekeinde daarop alweer een strafbaar feit.’ De aanklager eist vijftien jaar gevangenisstraf tegen de vijfentwintigjarige jarige Gerrit. Na het horen van die eis roept de beroepscrimineel woedend uit: ‘Nou heb ik eens een keer bekend en nu is dit m’n dank. Zo gauw ik vrij ben, schiet ik op iedereen die me nog voor de voeten loopt.’ Strafpleiter mr. Henk de Groot *(foto)*, reageert geschrokken bij het horen van

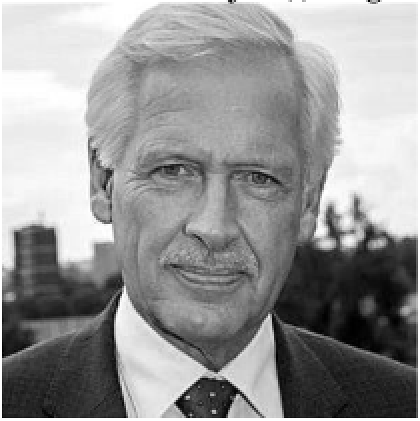

deze hoge eis. Hij is ervan overtuigd, dat het nooit de bedoeling van zijn cliënt is geweest iemand te doden. ‘Mijn cliënt is nu gemotiveerd om na een korte gevangenisstraf tbr te ondergaan. Met een langdurige straf heeft tbr geen enkele zin meer. Het zal zijn haat tegenover justitie, politie en hulpverleners alleen maar vergroten,’ aldus de advocaat. Door dit knappe en gloedvolle pleidooi krijgt de advocaat het voor elkaar, dat de rechtbank zijn voorstel van maximaal vier jaar cel plus ter beschikkingstelling van de regering volgt en de rechtbank in Zutphen veroordeelt Gerrit tot vier jaar en tbr. Tijdens die zitting zegt Gerrit dreigend tegen Mollema: ’Ik vind je nog wel.’ Even onvriendelijk is hij tegen de rechtbank, daartegen zegt hij woedend: ‘Die koppen vergeet ik nooit, ik knap ze allemaal op,’ en daarna krijgen ook de parketwachters een beurt: ‘Jullie zijn de eersten die eraan geloven.’ Met die uitspraken heeft Gerrit geen goodwill gekweekt. De officier van justitie W. Mollema (foto, volgende pagina) vindt de opgelegde straf dan ook te laag en gaat tegen dit vonnis in beroep. Gerrit, die in de Koepel in Arnhem zijn straf uitzit, lijdt denkelijk aan

claustrofobie. Hij wil zo snel mogelijk weg uit de bajes. Op de een of andere manier raakt hij in het bezit van een Walther P-5 pistool. In de nacht van dinsdag op woensdag de derde november 1981, steekt Gerrit de matras aan in zijn cel op de derde verdieping. De dienstdoende bewaker haalt er volgens de voorgeschreven procedure, de hoofdbewaarder en de adjunct-directeur erbij. Deze twee mannen openen de cel van Gerrit en gaan naar binnen. Plotseling trekt Gerrit zijn pistool en plant dat in de nek van de negenenvijftigjarige hoofd-bewaarder. De adjunct-directeur begint daarop op Gerrit in te praten. Als antwoord lost Gerrit een schot en in de consternatie vlucht de adjunct-directeur naar buiten, waarbij de celdeur dichtslaat.

Gerrit eist hard en met wat dreigende krachttermen dat de deur wordt geopend en lost opnieuw een schot. Zijn eis wordt ingewilligd en hij loopt daarop met zijn gijzelaar van de derde etage naar de portiersloge aan de straatzijde. De rest van al het gevangenispersoneel drijft hij dreigend met zijn wapen, een Walther P5 voor zich uit, terwijl hij de hoofdbewaarder stevig vast blijft houden. In de portiersloge lost Gerrit een derde schot. Nadat hij de cipiers heeft gedwongen de poort te openen ontkomt hij, nadat hij een sprekend op een Walter P-5 lijkend gaspistool in de portiersloge achterlaat, in een gereedstaande Audi. Later blijkt dat die door een bekende onderwereldfiguur op de automarkt is gekocht. De Arnhemse politie zet onmiddellijk na de ontsnapping een klopjacht in, maar die blijft zonder succes. De Audi wordt diezelfde dag op de Dreijenseweg bij het sportcentrum Papendal, als schroot tegen een boom teruggevonden. Vanwege de door Gerrit geuite dreigementen tijdens de rechtszaak, houdt de politie in Zutphen na zijn ontsnapping een extra oogje in het zeil bij het huis van de officier van justitie. Ook het paleis van justitie in Zutphen staat onder verscherpt

toezicht. De politie heeft na de ontsnapping nog geen spoor van Gerrit kunnen vinden en het wordt een erezaak welke agent de ontvluchte weet te vinden. Die eer valt te beurt aan de vierentwintigjarige Henk K. uit Epe. Op zaterdag 12 december loopt Henk op zijn vrije avond met zijn fiets aan de hand door de Lange Bisschopstraat om een trainingspak te kopen voor de verjaardag van zijn verloofde. Plotseling ziet hij twee rennende mannen, achtervolgd door drie anderen en ziet dat één van de vluchters een groene bivakmuts op heeft. Henk springt op zijn fiets en spurt achter de vluchters aan. Wanneer hij de drie achtervolgers heeft ingehaald, blijkt dat ze de twee vluchters uit het oog zijn verloren. Henk maakt zich bekend, gevieren overleggen ze snel wat te doen en lopen elk een andere kant op. Dan ziet Henk de twee uit een achtertuin van een woning komen, hij geeft een schreeuw naar de anderen en gezamenlijk jagen ze de rovers op tot de Nieuwe Markt. Henk stort zich op Gerrit, van wie hij op dat moment niet weet wie hij is en pakt hem de tas met kostbaarheden af. De anderen grijpen zijn maat en Henk wil net het bureau bellen wanneer patrouillerende collega's er al aan komen. Aan hen kan hij de twee rovers dan overdragen. Dan pas hoort de moedige politieman dat hij dat Gerrit Idzes gevangen heeft genomen en dat die was getooid met een valse baard. Samen met zijn maat, de eenentwintigjarige D. R. hadden ze een juwelier in de Lange Bisschopstraat overvallen. Het tweetal was de winkel binnengegaan toen daar niemand aanwezig was. Terwijl de mannen hun tas volpakten met gouden en zilveren sieraden kwam echter de juwelier binnen. Hij werd onder schot genomen, waarna de overvallers er hollend vandoor gingen. Deze overval levert Gerrit naast de vier jaar ook nog eens een jaar extra op. Het gezegde van Mattheüs: Wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen, wordt ook hier bewaarheid. Gerrit Idzes wordt op 6 december 1992 zelf ook doodgeschoten. Dat gebeurt op de zolder van een huis van een Bosschenaar aan de Anderlijnstraat in diens stad. Gerrit zit daar samen met zijn kompaan, de zesendertigjarige ex-bokser Maik Krol uit Oss op een bank. Ze zijn daar om een meningsverschil uit te praten over een paar

oldtimers, die de twee van de Bosschenaar hebben gestolen. Er klinken dreigementen aan het adres van de Bosschenaar, die Gerrit kracht bij zet door een pistool te trekken. Als hij het wapen tijdens het gesprek even op zijn schoot legt, haalt de Bosschenaar snel een pistool tevoorschijn en schiet dat leeg op beide mannen. Gerrit Idzes is op slag dood, maar Krol (foto) rent, weliswaar zwaargewond, de trap af. Daarop pakt de Bosschenaar het wapen van Idzes, waarmee hij op straat op de oudbokser vuurt. Eenmaal weer in de woning, schiet de man nog een paar keer op de dode Gerrit en geeft zich kort daarna over aan de politie. Al is het moord, we moeten vaststellen dat de Bosschenaar wel snel en handelend op kan treden. Tragisch is dat op 29 december 1984 de eigenaar van Agros opnieuw wordt overvallen, zijn kinderen vastgebonden en de rover gaat er met 28.000 gulden vandoor.

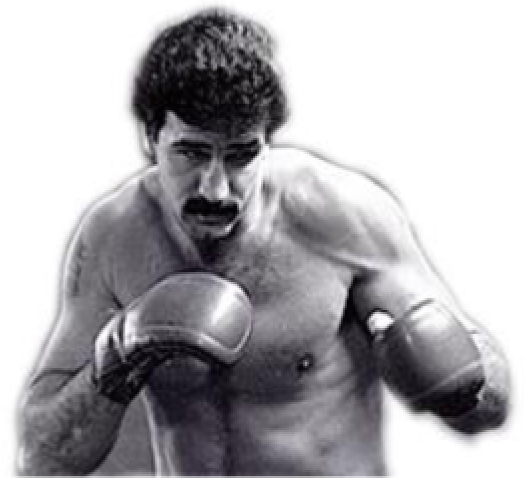

We zitten hier in een gedeelte van onze stad dat als de wijk Bergweide bekend staat. De naam Bergwei is ontleend aan het stadsgedeelte de Berg van onze stad, waaraan de weide voor 1614 onmiddellijk grensde. In dat jaar werden de nieuwe fortificatiewerken ten zuiden van onze stad aangelegd, waardoor grote stukken weide aan het gebruik onttrokken werden en waarom besloten werd andere stukken o.a. de IJpromp en Bellendonk bij de Teuge te voegen, ten einde voldoende hoeveelheid welgronden voor het vee te behouden. Het noordelijk deel van de weide heette de Ruinenweide. De gelegenheid tot het weiden van vee was in de middeleeuwen minder goed dan nu, daar 't oude Tichelwerk, de plek waar

zowel klei gewonnen, verzameld en gebakkens wordt voor de productie van grof keramiek, van onze stad de grond gedeeltelijk onbruikbaar maakte. Ook stonden er zware, opgaande bomen, en was een groot gedeelte drassig, terwijl van dat er overschoot hooi geoogst werd voor de stadspaarden. Bewoners van onze stad dreven daarom hun beesten veelal naar de Borgelet en Tjoenermarsen, het weidegebied tussen het westen van Diepenveen en de IJssel, wat de Bisschop hen betwisten wilde. De magistraat wist hem echter de rechten van de bewoners van onze stad op de Goyer-, Borgeler- en Tjoenermarke te bewijzen: „Alsdat ze haar beesten en het vee daarop drijven en de weiden mogen onbeschut en onbeëngt, waarop de Bisschop in 1419 bij een brief zijn aanspraken daarop liet varen. „Der Stad Tyghelrie op den Foghe" vertegenwoordigd al het tegelwerk (tichelwerk) in Teuge. Niet het dorp Teuge, maar een gedeelte van onze stad dat als teuge, toghe, thoege of thoge, bekend stond en in verband staat met het Hoogduitse woord zucht, fokkerij. Teuge wil dan ook zeggen: de plaats, waar het vee gefokt wordt. Het tegelwerk in onze stad vinden wij in 1365 vermeld, doch ongetwijfeld is zij al eerder opgericht. In de eerste helft der 14e eeuw, mogelijk al eerder, heeft men Tichelovens aangelegd om goedkoper steen te

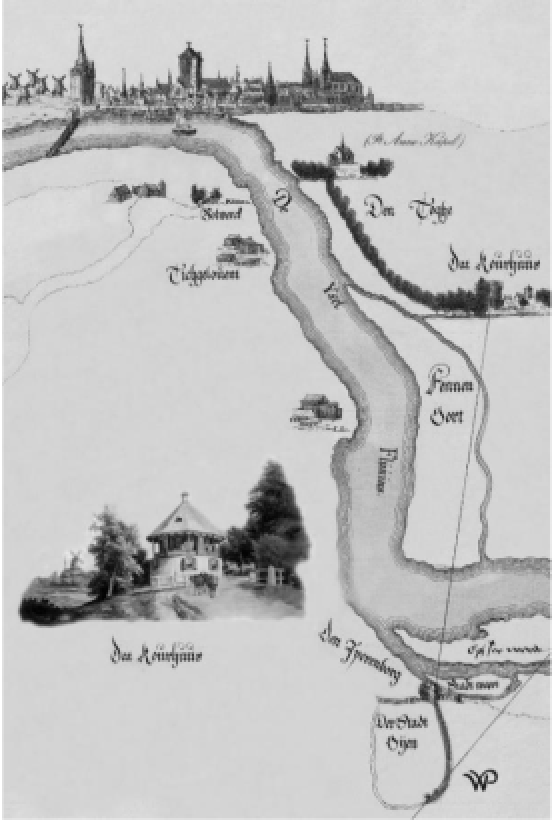

produceren en het bouwen van stenen huizen te bevorderen en brandgevaar tegen te gaan. Ook voor de muren van onze stad was veel steen nodig. Deze stenen werden in verschillende formaten gebakken, in ijzeren vormen van bepaalde grootte. Aan het einde van de weide op de akkers bij de brug over de Koer-huisbeek, was een stevige en heel zware toren, gebouwd. Die was als het Koerhuis bekend. Koeren of keuren, betekent de wacht houden. Het was dus een wachthuis met een spie-toren, waarin altijd een wachter woonde, die ook boer was. In gevaarlijke tijden was deze wachter voor de beveiliging van het weidende vee tegen vijanden. Zoals de rekening van de weide-greven van het jaar 1600 vermelden, zo ook tegen wolven. De koerhuizen waren geplaatst op verhogingen in het landschap en stonden zodoende met de stad in ogenschouw met wie zij bij dag en bij nacht seinen konden wisselen. Naderde een vijand dan deden ze dat overdag door het met een touw op en neer halen van een mand langs een stang, de tobberoede, terwijl men in de nacht een lantaarn aanstaken. Herhaaldelijk is deze toren belegerd, en soms ook ingenomen o.a. in 1521 toen de Geldersen de gehele bezetting doodsloegen. In latere tijden diende hij tot boerenwoning en uitspanning, tot 1866, tot de toren werd afgebroken. In het begin der 19e eeuw was over de oude landweer langste Koerhuisbeek een wandeling aangelegd, die nog tot voor een driekwart eeuw geleden in gebruik was. Interessant is dat in 1936 Langs het Koerhuis liep de Koerhuis-beek, waar in 1936 de op een na oudste menselijke schedel van Nederland bij de Koerhuisbeek, zo ook de botten van een reuzenhert. De wandelweg liep oudtijds over de Schipbeek, gelijk te zien valt op de kaart van Overijsel van Jan de Lat (1743). Zij was echter onbruikbaar voor het grote verkeer. In het midden van de 17e eeuw drong de Gezworen Gemeente aan die weg te verbeteren en te verbreden. Er werd besloten de weg die naar Teuge liep „tot gerijf der rijsende af te graven", en dat aan het Koerhuis een weggeld van alle vreemden zou worden gevorderd. De verbetering was echter niet afdoende, zodat de weg in 1760 opnieuw in orde gebracht werd. In 1837 werd een ingrijpende verandering aangebracht in de toestand der weide.

Toen werd, nadat kort tevoren de straatweg naar Zutphen in een rechte lijn was gelegd van het sluisje buiten het Pothoofd naar het Koerhuis *(tekening),* een overeenkomst gesloten tussen de stad en de commissie voor de roeide. De stad kreeg, de zogenaamde Kalverweide, welke tussen die straatweg en de IJssel lag, in ruil tegen de grond op de Marsch, die de steenoven aldaar in gebruik had. Dit waren enige stukken langs de Marsch aan de kant van de Geldersedijk, die tot die tijd voor de stad waren verpacht. Terzelfder tijd zijn ook de wegen aangelegd

naar de molen (thans fabriek van de firma Noury en van der Lande) en Fennenoord, dat oudtijds een eiland was gevormd door de twee armen van de Koerhuisbeek, en waarop sinds 1876 de steen- en pannenfabriek 'Petra' staat. Genoemde molen werd door Hendrik Lindeman opgericht. Dat was een verdienstelijk en ondernemend man, waarvoor de stad hem in 1755 op zekere voorwaarden de hoogte afstond, waarop de molen gebouwd werd. In 1859 werd besloten de Koerhuisbrug en de grote weg aldaar van Deventer over Gorssel naar Zutphen te verleggen.

Na deze uitleg vertrekken we in westelijke richting en gaan na 900 meter schuin links de Hanzeweg op en rechts en linksaf zodat we op de ventweg lopen en gaan na 700 meter linksaf de Mr. H.F. de Boerlaan op en houden en lopen na zo'n 600 meter

het Pothoofd op. Rechts van ons ligt het Hoornwerk of Vestingkwartier, dat maakt deel uit van het grachtengordelgebied en ondergaat de laatste jaren ingrijpende wijzigingen. We lopen nu echt te dolen in het verleden, want onder andere de Hoornwerkstraat bestaat niet meer. Die was vernoemd naar wat ze was, een buitenwerk van de stadsmuren van onze stad. In 1924 krijgt de architect Wim Knuttel de opdracht om een woonwijk in onze stad te ontwerpen voor driehonderdvieren-dertig arbeiderswoningen in een tuinstadachtige wijk. Voordat er gebouwd kan worden moet het Overijssels Kanaal, die in die

tijd ten noordoosten van het Hoornwerk ligt, enkele honderden meters worden verlegd en komt zo ten zuiden van de nieuwe wijk te liggen. De grond waarop daarvoor het Hoornwerk ligt is eigendom van het Ministerie van Oorlog. In 1923 ruilt de gemeente Deventer deze grond met het ministerie voor een deel van de zuidelijker gelegen Bergweide. Het nieuw gegraven deel van het Overijssels Kanaal vormt daarna de grens van de gemeente. Hierna kon de bouw van het Knutteldorp beginnen, maar eerst moest nog wel de grond worden opgehoogd. Het Hoornwerk werd volgens het principe van een tuindorp gebouwd en bestond uit rijen vrijwel identieke eengezinswoningen. Het kleinschalige stratenpatroon werd afgewisseld door enkele pleinen. De liquideren in 1945 van de helden van de

verzetsgroep rond Jan van Gennep Lührs vond hier in de speeltuin op het Hoornwerk plaats. De vijf gevangen werden met de handen op hun hoofd voor een hek gezet. Hospitaalsoldaat Ernest Gräwe weigerde te schieten. De commandant trok daarop zijn pistool en nam de weigeraar mee achter een muur. Daar schoot hij Ernest door het hoofd. De andere leden van vuurpeloton luisterden daarna gedwee, zetten hun geweren op de schouders en schoten Harry Engels, Jaap Bennebroek Evertsz, Martinus Woertman, Joost Westland van Baalen en Corry Bosch dood. Begin augustus 1975 heerst er een hittegolf in Nederland. Het is loeiend warm, dat maakt het bloed dun en al snel raken dan ook de gemoederen verhit. De Hoornwerkstraat staat in die jaren bekend als een geplaveide weg tussen zonde en plezier. Hier vinden in die jaren drankgelagen en het aloude beroep van betaalde liefde plaats. Dat een dertigjarig meisje voor dat plezier het leven laat, komt aan als een donderslag bij heldere hemel. In het huis op nummer 12 woont de negentienjarige Boukje de Bruin, die sinds twee maanden als medebewoonster de dertigjarige uit Hengelo afkomstige Ria Oude Kamphuis in huis heeft. Een week geleden is ook de achttienjarige Harrie M. in dat huis getrokken. Tegen een uur of zeven komen op deze zwoele avond in 1975 ook de negentienjarige Grietje Z. en nog enkele andere gasten op bezoek. Af en toe verdwijnen deze gasten met één van de dames naar boven om daar activiteiten te verrichten, die men ook wel in pornofilms ziet. In een huis van plezier dienen genot en amusement onderdelen te zijn voor een juiste ambiance. Er worden plaatjes gedraaid, het bier stroomt rijkelijk en de tientallen lege bierflesje staan op de benedenverdieping in gelid op de vloer. Ver na middernacht gaan de bezoekers naar huis en Ria, Harrie en Grietje besluiten nog een afzakkertje te nemen. Geen van drieën vraagt zich af waar de hoofdbewoonster Boukje is. De zeer schamel geklede Ria, die haar zinnen op Harrie heeft gezet en ook de nodige alcohol heeft genuttigd, begint Harrie te plagen. Ze dreigt hem bij de politie aan te geven omdat hij de laatste week een inbraakje in een patatkraam en wat diefstallen heeft gepleegd. Dat zet kwaad bloed bij Harrie, die ook van haar

avances verschoond wenst te blijven. Ria speelt met vuur, ze kent de agressieve Harrie niet zo goed en het loopt dan ook helemaal uit de hand. Harrie wordt woedend, stompt Ria enkele keren hard in het gezicht en het bloed spuit uit haar neus. Grietje dat ook opgewonden is geraakt pakt een mes en steekt de Hengelose heel veel keren in de borst. De twee zijn helemaal door het dolle en Harrie pakt zijn overhemd, slaat een van de mouwen om de hals van Ria en wurgt haar. De twee

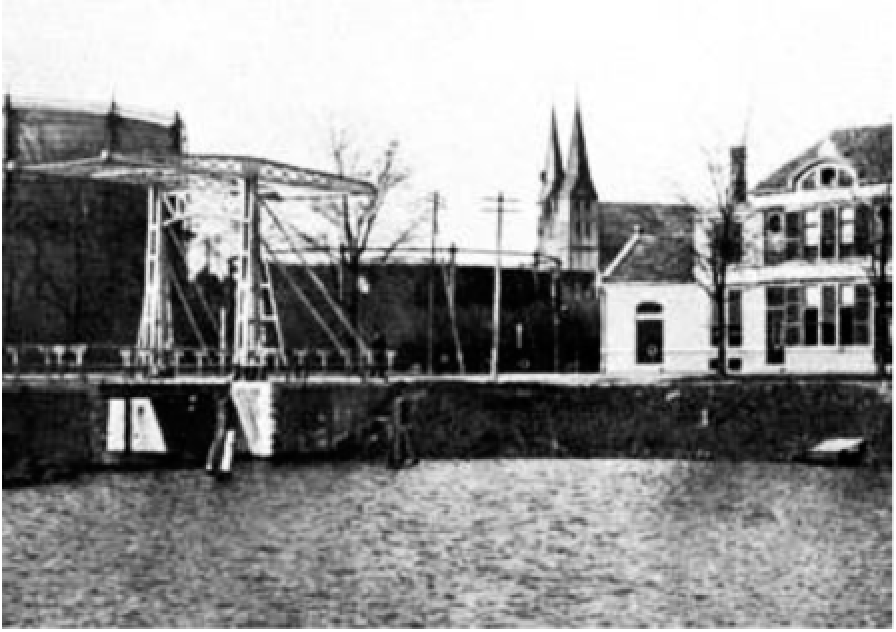

zitten onder het bloed. Grietje trekt een jurk van het slachtoffer aan en ook Harrie kleedt zich om. Op een fiets rijden ze daarop rond door de stad waar ze hun besmeurde kleding dumpen in de Singel bij de Gibsonstraat en de rest in hetzelfde water bij de oude ophaalbrug, de Raambrug *(foto)*, die vormde vanaf 1887 de verbinding tussen de pakhuizen aan het Pothoofd aan de IJssel en de bedrijven in de Raambuurt. Het bebloede mes gooit Harrie met een zwaai tussen het struweel wanneer ze langs het Oude Plantsoen rijden. Het is een gruwelijk slot van dat wat een gezellige avond had moeten worden. Boukje vindt Ria de volgende morgen ongekleed en badend in het bloed op bed. Ze ziet aan haar houding en gezicht dat Ria dood is. Overstuur bij

wat ze aantreft, belt ze de politie. Je hoeft geen Sherlock Holmes te zijn om uit te vinden wie de moorden heeft gepleegd, temeer daar Boukje verteld welke personen die avond bij haar te gast waren. De politie plukt Harrie die maandagmorgen al uit het Rielerbad. Hij wordt verhoord en noemt Grietje als dader. Zij wordt opgepakt bij haar familie en bekent nog dezelfde dag dat zij met het mes heeft gestoken. Op vrijdagmiddag 3 januari 1976 dient de moordzaak voor de rechtbank Van Zutphen. Harrie is zo koel en zakelijk als een accountant wanneer die een jaarverslag bespreekt. Hij motiveert de moord op Ria Oude Kamphuis met de mededeling dat de vrouw ten opzichte van

hem te opdringerig was. Ze had daarbij gedreigd de politie te vertellen dat hij had gestolen. Harrie wordt tot een celstraf van vier jaar met aftrek veroordeeld en Grietje tot drie jaar met aftrek. De advocaat van Harrie tekent Hoger beroep aan voor het Gerechtshof in Arnhem en dat dient op woensdag 17 maart 1976 Procureur-generaal mr. J. Vriesema eist tegen Harrie M. zes jaar gevangenisstraf met aftrek. Tegen zijn mededaderes Grietje eist hij de helft en voor beiden een ter beschikkingstelling van de regering. Tijdens de rechtszaak blijkt dat de ouverture van de moord zich in de slaapkamer van Ria had afgespeeld. Na een avondje te hebben doorgebracht in het café de Praatkuil was het meisje Grietje met Harrie mee naar huis gegaan om nog een biertje te drinken. De twee kenden elkaar al van jongs af aan, ze woonden in hun jeugd beiden in de rivierenwijk. Terug in huis zijn er woorden en daarna trekt Ria zich terug op haar kamer. Onder het drinken van een biertje vertelt Harrie aan Grietje dat Ria hem chanteert. 'Ze wil vijf-honderdgulden van me, anders gaat dat rotwijf naar de politie om me aan te geven van een paar diefstalletjes die ik heb

gepleegd.’ De toon is daarmee gezet en beiden gaan daarop naar de kamer van Ria waar Grietje haar met een bierfles op het hoofd slaat. Hierna brengen ze de hevig bloedende Ria naar beneden om het bloed af te wassen. Onderweg naar boven zegt Grietje: ‘Ze moet sterven, anders gaat ze toch wel naar de politie.’ Op haar kamer trekt Harrie zijn hemd uit en slaat de mouwen om haar hals en wurgt Ria, terwijl Grietje haar met een aardappelschilmesje bewerkt. Daarna gooien ze hun kleding en het mes weg, zoals hierboven al is beschreven. Tijdens de rechtszaak luisteren Rietje en Harrie naar het verhaal van hun gruweldaden *(tekening)*. De raadsman H. Huiskens van Harrie M. stelt dat zijn client net volwassen is. ‘Als hij drie maanden eerder zijn daad had begaan was hij onder het jeugdstrafrecht gevallen. Na een lange gevangenisstraf kunnen de psychiaters een nog killer rapport opstellen. Drie jaar jeugdgevangenis zou een gepaste straf voor hem zijn.’ Raadsman mr. W. Redderhof van Grietje Z. pleit ook voor een mildere straf. ‘Ze is nog een kind. Ik kan me niet voorstellen dat iemand die met gevaar voor eigen leven een broertje uit het vuur heeft gehaald, later iemand in koelen bloede van het leven berooft. Zij is intelligent en ze moet tijdens de gevangenschap begeleid worden en onderwijs krijgen. Ook voor haar zou een jeugdgevangenis van toepassing moeten zijn. Op 31 maart 1976 in hoger beroep veroordeelt het gerechtshof in Arnhem, Harrie wegens doodslag op de 30-jarige Ria Oude-Kamphuis, tot vijf jaar gevangenisstraf met aftrek en voorwaardelijke tbr. Zijn vriendin, Grietje Z., krijgt vier jaar gevangenisstraf met aftrek. Zo zie je maar weer dat het niet altijd loont om hoger beroep aan te tekenen. Een jaar later, in 1977 wordt begonnen het Hoornwerk te renoveren. Daartoe werden achtentwintig woningen gesloopt om zodoende ruimte voor parkeerplaatsen, plantsoen en woonerven te creëren.

Het enige bouwwerk dat op het Hoornwerk is blijven staan is het poortje tussen de Almensestraat en het Bellendonkplein. *(foto volgende pagina)* Op zondag 10 juni 2007 belt de vierendertigjarige Aloysius Duchateau met twee kompanen aan bij de woning van Wim B. Wanneer de vierenzestigjarige Wim de deur

opent, krijgt hij na de eerste woordenwisseling een klap in het gezicht. Aloysius duwt vervolgens Wim naar binnen en in de woning ontstaat een worsteling waarbij de oudere man wordt mishandeld en op de grond valt. Wanneer Wim op de grond ligt ziet hij dat Aloysius zijn slaapkamer in gaat, er even later weer uit komt en door de achterdeur de tuin in loopt. Wim pakt zijn pistool, laadt die door en schiet Aloysius naar de andere wereld. Het slachtoffer van deze laffe moord, wordt op 15 juni 2007 naast zijn vader, naar wie hij is vernoemd, begraven op nr. 1240

van de Rooms-katholieke Begraafplaats Sint Lebuinus op de Ceintuurbaan. De schutter Wim kan niet ontkennen dat hij heeft geschoten en staat voor de rechtbank van Zwolle. De officier van justitie eist twaalf jaar gevangenisstraf tegen Wim. Volgens de aanklager is hij schuldig aan moord op zijn plaatsgenoot Aloysius. Wat de aanleiding voor de moord is wordt niet duidelijk, wat dat betreft behoort Wim tot de zwijgzame types. Mogelijk dacht Wim dat hij beroofd zou worden door Aloysius. Maar het kan ook zo zijn dat Wim nog geld schuldig was aan Aloysius. Dat laatste zal het wel zijn, want volgens de lokale media wilde het slachtoffer geld zien voor een eerdere levering van hasjiesj aan Wim. Met de zes jaar

gevangenisstraf die rechter hem op legt kan Wim zich niet verenigen en hij gaat in hoger beroep. Anderhalf jaar na het tragische treffen tussen beide mannen, op woensdag 3 september 2008, staat Wim voor het gerechtshof in Leeuwarden. De rechtbank besluit dat de politie een reconstructie moet maken van de moord op Aloysius. Nadat alle zaken nog eens goed zijn overwogen, besluit het gerechtshof in Leeuwarden tot een hogere straf. Die Friezen hebben toch een veel minder gemoedelijk karakter dan de bewoners van het Overijsselse, want het kost Wim in hoger beroep vier jaar extra. Hij wordt veroordeeld tot tien jaar. De verdediger van Wim vindt dat zijn cliënt ernstig is mishandeld door Aloysius, gooit het op noodweerexces en gaat in cassatie. Het gerechtshof in Arnhem beoordeelt de rechtszaak en besluit op vrijdag 12 september 2008, dat de handelingen van verdachte weloverwogen en doelgericht zijn geweest en niet in een hevige gemoedsbeweging zijn gedaan. Het hof is daarom van oordeel, dat niet aannemelijk is geworden dat het excessieve handelen van verdachte het onmiddellijk gevolg is geweest van een hevige en voor het handelen van de verdachte doorslaggevende gemoedsbeweging, dat zou zijn veroorzaakt door de daaraan voorafgegane aanranding. Het beroep op noodweerexces wordt daarom verworpen. Kortom de oude man kan tijdens zijn pensioen zakjes plakken, hoofdschuddend vervolgen we onze wandeling het Pothoofd op.

De naam van het Pothoofd is afgeleid van de zogenaamde ‘potters’, dat waren kleine platbodems die hier in de middeleeuwen aanlegden. Een bijnaam voor het gebied was de Jodenworp. Hier was een alternatief wandelgebied voor vrome joden, die zich op sabbat niet over stromend water of buiten de stadsgrenzen mochten begeven. De Worp, een geliefd wandelgebied voor de gojim, was voor hen op zaterdag dus onbereikbaar. Ook was hier op het Pothoofd de plek waar je met de tram naar Borculo kon. In 1885 wordt de spoorlijn Deventer-Borculo in gebruik genomen. Men wil de tram of trein laten rijden vanaf het station van het Staatsspoor. Maar de Leeuwenbrug en de Pothoofdbrug zijn niet op het gewicht van de locomotieven

berekend. Daarom wordt in 1887 een paardentram ingezet tussen het station Staatsspoor en het Pothoofd. Er wordt één paardenrijtuig ingezet die per dag acht ritten maakt, maar er is nauwelijks belangstelling voor. De bijnaam ‘De Leegloper zegt al genoeg. Het lijntje wordt daarom al in 1894 opgeheven. In 1884 wordt de tramlijn naar Borculo geopend van de Gelders-Overijsselse Stoomtram Maatschappij. Het tramlijntje heeft hier op het Pothoofd een eindstation. Later wordt ook de lijn naar Zutphen aangelegd. Daarbij wordt ook de lijn naar Borculo

verlengd tot Emmerik. Van 1887 tot 1894 loopt er vanaf het Pothoofd een paardentram over de Brink naar de beide stations. In 1926 wordt er een nieuw stationsgebouw geopend aan het Pothoofd. De Gelders-Overijsselse Stoom-trammaatschappij exploiteert o.a. de tramlijn Deventer-Emmerik en heeft een aantal trams in gebruik. De no. 6 met de naam 'Gorssel' is in 1902 door Henschel und Sohn gebouwd, dit was een Duitse vliegtuigbouwer en locomotieffabriek in Kassel. Op zondag-avond 19 september 1954, omstreeks half elf, vinden twee passanten hier op het Pothoofd, bij enkele boxen, het naakte lichaam van een dode vrouw. De kleding van de vrouw ligt verscheurd rondom haar op de grond. Het is duidelijk dat de

dader haar de kleding van het lijf heeft gerukt, haar seksueel heeft misbruikt en daarna heeft gewurgd in blinde hartstocht. Het slachtoffer is Hilligjen Kroezen die op 17 maart 1927 in onze stad is getrouwd met de 32-jarige Bernard van Elburg uit Dinxperlo. Hij is kernmaker bij een ijzergieterij en ze vestigen zich in de Noordenbergstraat. Hilligjen zou in de vergetelheid zijn opgegaan wanneer ze geen slachtoffer zou zijn geworden van deze gruwelijke lustmoord. Hilligjen wordt Kleine Ko genoemd, dit is de bijnaam van de eenenvijftigjarige vrouw. Haar leven met Bernard de kernmaker is niet geworden wat ze

zich ervan had voorgesteld. Als hardwerkende moeder van een kindertal wordt ze dagelijks, zittend in een bakfiets, rondgereden door haar zoon in onze stad. Ze klingelt dan luid met haar bel om de bewoners kenbaar te maken dat ze in de buurt is en dat ze bij haar hun lompen in kunnen leveren. Wanneer de politie op de plaats delict arriveert, blijkt dat de moord op zijn hoogst een half uur voor de ontdekking heeft plaats gevonden. Haar lichaam is nog warm. Wat heeft de arme vrouw er toe gebracht om zich hier zo laat op de avond op deze donkere plek op te houden? Had ze een afspraak, was ze op zoek naar handelswaar? Bijna niemand heeft hier in de buurt van de boxen wat te zoeken. De politiefotograaf maakt foto's en de

mannen van de dactyloscopischedienst doen sporenonderzoek. Mr. A.W. Messchaert, officier van justitie te Zutphen bezoekt de plaats delict en probeert zich samen met de politie een beeld te vormen van het hoe en wat van de lustmoord. Ze doen goed werk want al op maandagmiddag wordt een 38-jarig monteur van de B. aangehouden, die ervan verdacht wordt Zondag deze moord te hebben gepleegd. Van de B. ontkent ook maar iets met de moord te maken te hebben, hij is afkomstig uit Fijnaart, woont in Gorssel en werkt in Didam, waar hij gisteren is gearresteerd.

Ook hier aan het Pothoofd vestigt zich de 28-jarige, uit Arnhem afkomstige Maurits Prins, die hier in 1868 een tapijtweverij overneemt van de Wed. L. J. Prins. Hij drijft in Arnhem ook al

een tapijtweverij. Maurits is jarenlang voorzitter van de NIG in Dinxperlo, vooral voor de armen en minder validen is hij een vriend en steun. Ook is hij lid van de commissie van toezicht van het centraal Israëlisch Weeshuis in Utrecht. Maurits woont in die jaren aan het Pothoofd en hij geeft in zijn weverij leiding aan achtentachtig werknemers. Vanaf ca. 1870 heeft hij een winkel en showroom aan de Brink, nu nr. 80, en die winkel heeft hij tot 1912. Zijn zoon Maurits Benjamin Prins, bijnaam: lange Mau, wordt op 15 september 1871 geboren in onze stad. Maurits sr. koopt in 1880 een stuk land in 1880 bij Dinxperlo/Suderwick en laat daar een fabriek bouwen, mede omdat daarvan oudsher vele linnenwevers zijn die thuis werken. In dat jaar worden de ververij en droogloodsen verplaatst naar Dinxperlo, waar hij in 1882 ook naar toe verhuist met zijn gezin. Arbeiders uit Deventer gaan mee om daar te werken en krijgen daar woningen. Rond 1905 werkten er meer dan 100 mensen op het bedrijf. Het bedrijf wordt later voortgezet door de neven

Maurits Philip en Maurits Prins. Zij worden respectievelijk Lange Mau en Kleine Mau genoemd. (Foto v.l.n.r. Philip Prins, Mina Prins, Maurits Philip Prins ook wel 'lange Mau', Julie Prins, Marianne Prins-Gomperts) Onder hun leiding maakt de tapijtfabriek een ongekende bloei door. Maar dan komt de Tweede Wereldoorlog. Voor de Joodse familie Prins wordt het steeds moeilijker het bedrijf nog te leiden. Om te voorkomen dat de Duitsers het bedrijf zouden confisqueren, wordt de fabriek in 1941 aan Veneta in Hilversum verkocht. Mondeling wordt overeengekomen dat het bedrijf na de oorlog door de familie zou worden teruggekocht. Maar daar zou niets van terechtkomen.

De twee neven hadden gezamenlijk hun vlucht voor beide families voorbereid. Ze hadden het voornemen rond 20 oktober 1942 uit Dinxperlo te vertrekken. Door verraad worden beide families op 20 oktober 1942 in Dinxperlo gearresteerd en afgevoerd naar Westerborkwaar ze op 22 oktober aankomen. Op 23 oktober worden Maurits en zijn vrouw Bertha samen met hun kinderen op transport gezet naar Auschwitz. In de periode van 28 augustus tot en met 12 december 1942 stopt de trein soms zo'n 80 kilometer voor Auschwitz in Kosel en worden de

mannen tussen 15 en 50 jaar uit de trein gehaald en ruw gescheiden van hun familie. Op zondag 25 oktober worden 170 mannen uit de trein gehaald waaronder Lange Mau en Philip. Onder zeer zware omstandigheden moeten de mannen dwangarbeid verrichten in Silezië. Zo maakten Maurits en Philip dus deel uit van de Koselgroep. Maurits sterft op 30 juni 1943 in Neukirch. Hij bereikt de leeftijd van 44 jaar. Zoon Philip stierf op 1 januari 1944 in Extern kommando Ludwigsdorf. Hij wordt 17 jaar. Van de ongeveer 3500 mannen die 's nachts bij Kosel uit de treinen worden gehaald, overleefden er maar 181 de verschrikkingen in de werkkampen. Bertha, en haar dochters Carolina en Janny worden meteen na aankomst in Auschwitz op 26 oktober 1942 vermoord. Ze worden 37, 15 en 12 jaar oud.

Hier op het Pothoofd moet vroeger een steunpunt van de brug in de oever van de IJssel zijn geweest, daar was ook een aanlegplaats voor rivierschepen. Op vrijdag 22 juli 2016 wordt hier in haar woning de zwangere 22-jarige vrouw Raelitzha Maduro ernstig mishandeld. Ze wordt met zwaar hersenletsel,

een gekneusd hart, maar ook met een gebroken strottenhoofd en verschijnselen van verwurging, opgenomen in het ziekenhuis in Deventer en sterft een dag later. De 25-jarige Harm-Jan Ludolphie heeft dit op zijn geweten. Ik wilde ‘vriend’ schrijven, op het verkeerde been gebracht door zijn notitie op Facebook: ‘They must have loved each other once.’ Harm-Jan kan nooit van haar gehouden hebben, anders doodt hij zijn grote liefde niet. Op Raelitzha met een vijfeneenhalf maanden oude baby, een jongetje in wording, pleegt hij een dubbele en uiterst lafhartige moord. Had Raelitzha *(foto)* nu maar wat vooronderzoek gedaan voordat ze aan deze relatie begon. Harm-Jan is namelijk al eerder veroordeeld voor huiselijk geweld. In een vorige relatie heeft hij zijn ex-vriendin geterroriseerd en zij was blij dat ze er

levend uit was gekomen. De ex-vriendin heeft aangifte bij de politie gedaan, maar dat heeft niet veel geholpen. Wat voor smeerlap Harm-Jan die is blijkt wel uit een citaat in de aangifte: 'Harm-Jan heeft mij gezegd dat hij mij in stukken zou snijden als ik bij hem weg zou gaan. Gelukkig had die ex-vriendin een vader met ballen, die heeft de smeerlap bij kop en kont gepakt en naar buiten gegooid. De moordenaar komt van oorsprong uit Veendam en heeft daar bij een judoschool gewerkt. Verder meldt zijn curriculum vitae dat hij bij Architecturen Design heeft gewerkt, stand-upcomedy heeft gedaan, in Deventer aan de Saxion Hogeschool en in Leiden aan de universiteit heeft

gestudeerd. Harm-Jan Ludolphie wordt gearresteerd, maar ontkent ook maar iets met de mishandeling c.q. moord te maken te hebben. Hij beweert met een uitgestreken gezicht dat hij de middag van de mishandeling zat te gamen. Iemand anders zou het huis in geglipt moeten zijn, stelt hij. Zowel de officier van justitie als de rechter geloven niets van dat verhaal. De officier van Justitie stelt: 'Raelitzha had zowel aan de voorkant, als de achterkant van haar lichaam letsel. Dat kan niet door een val veroorzaakt zijn.' Ook achten experts het uitgesloten dat de vrouw zichzelf iets aan heeft gedaan. Ze had verwondingen die passen bij afweergeweld; waarbij ze zichzelf heeft verdedigd. Bovendien hoorden buren op die middag ruzie in het huis. Volgens het OM was Ludolphie de dag van de mishandeling alleen thuis met zijn vriendin. Zijn advocaat sluit niet uit dat toch iemand anders het letsel heeft toegebracht. Zoals al werd vermeld, Ludolphie ging al eerder in de fout. Hij blijkt een verleden met huiselijk geweld te hebben en is in het verleden veroordeeld voor de mishan-deling van een andere ex-vriendin. In die zaak blijkt ook dat hij niet alleen zijn ex mishandelde, maar ook de kat van het stel zette hij onder een

te hete douche. Het beest draagt zelfs nu nog de sporen van de verbrandingen: de vacht groeide slechts ten dele terug. De moeder van Raelitzha leest tijdens de rechtszaak een aangrijpende verklaring voor. Zij raakte in één keer zowel haar dochter, als haar toekomstige kleinkind kwijt. 'Het bloed van mijn dochter en haar zoon kleeft aan jouw handen,' zei de vrouw die voor het eerst oma zou worden tegen Ludolphie. 'Je hebt het leven van mijn dochter vernietigd voor je haar doodde. Stukje bij stukje brak je haar af en je hebt mijn lieve dochter haar vrijheid ontnomen.' Op 18 juli 2017 wordt Harm-Jan Ludolphie *(foto)* veroordeeld tot tien jaar cel en TBS met dwangverpleging voor het doden van Raelitzha Maduro. Hij heeft niet alleen zijn, door hem genoemde vriendin op gruwelijke wijze om het leven gebracht, maar ook is een tweeëntwintig weken oude foetus, de zoon van verdachte, door het heftige geweld komen te overlijden. Dit maakt volgens de rechtbank zijn daad des te schokkender. 'De laatste momenten voordat zij het bewustzijn verloor moet voor de aankomende moeder zeer heftig en pijnlijk zijn geweest, dit kan worden afgeleid uit de haar toegebrachte zeer ernstige verwondingen.' De straf is zwaarder dan de eis van de officier van justitie, die had twee weken geleden acht jaar en tbs geëist. Mede omdat hij blijft zwijgen over wat er gebeurd is, is de straf extra hoog. De rechters zien Ludolphie als extreem gevaarlijk, want hij leidt volgens deskundigen aan een ziekelijke stoornis. Op 18 januari 2018 tijdens een korte rechtszitting in de hoger beroepzaak komt naar buiten dat de veroordeelde Harm-Jan zich psychisch wil laten onderzoeken. Harm-Jan vertoont tekenen van een hechtingsstoornis. Die stoornis is geconstateerd in 2013, maar onbekend is hoe die zich heeft ontwikkeld. De moordenaar heeft een zware jeugd gekend. Hij leefde bij meerdere pleeggezinnen en in een instelling. Maar onze stadgenoot weigerde tot nu toe ieder psychologisch of psychiatrisch onderzoek. Zijn advocaat heeft vandaag verzocht om die onderzoeken uit te voeren in de gevangenis van Zutphen, waar hij vastzit. 'Hij komt daar beter tot uiting dan in het Pieter Baan Centrum,' aldus zijn advocaat. Justitie en het gerechtshof twijfelen nog of zo'n onderzoek in de gevangenis plaats kan

vinden. 'Misschien is het Pieter Baan Centrum toch een betere plek,' aldus justitie.

We gaan van het Pothoofd rechts de Raambrug over slaan rechts af en lopen de kwartronde bocht naar links van de Sluisstraat, lopen die uit en zijn dan in de Maalderijstraat. We staan nu voor het gebouw 'de IJzermolen'. Een plek die veel voor de economie van onze stad heeft betekend. Hier was de ijzergieterij van Neringh Bögel gevestigd, maar daar gaat een heel verhaal over de pionier Möllen Lindeman aan vooraf. Hendrik Lindeman is een voortvarend ondernemer. Hij begint in 1726 stadswatermolen onder aan de Bergkerk, waar destijds de Schipbeek in de

De ijzergieterij

Haven uitmondt en die de 'vetkolk' wordt genoemd. De watermolen wordt al in 1378 als korenmolen genoemd. Lindeman, zoals zijn bijnaam was, breidt de watermolen uit met een op houtskool gestookte hoogoven, gieterij, werkplaatsen en voorraadschuren. De blaasbalg wordt aangedreven door de watermolen. Als de Schipbeek te weinig water levert voor de aandrijving van de watermolen wordt er gebruik gemaakt van een rosmolen met acht paarden. De watermolen heeft tot 1908

gedraaid. Na het overlijden van Lindeman wordt de ijzergieterij voortgezet onder de naam Jordens & Co. Lindeman ligt begraven in de Bergkerk. In 1826 kopen H.A. Nederburgh en zijn schoonzoon J.L. Nering Bögel de gieterij die is gevestigd aan de achterzijde van de Bergkerk. De laatste kende het vak omdat er al een aantal geslachten Nering Bögel ijzergieters waren. Johan Laurents Nering Bögel wordt bedrijfsleider en pakt de zaken groots aan. In 1829 schakelt het bedrijf over van water- op stoomkracht. Het bedrijf neemt in dat jaar de eerste tweedehands stoommachine in onze stad in gebruik. Het ijzeroer wordt eerst uit de regio Bathmen-Gorssel gehaald, de houtskool per

schip over de Schipbeek uit de Achterhoek en soms uit het Ruhr- en Lippegebied aangevoerd. Rond 1870 waren er 115 arbeiders in dienst van de ijzergieterij. Tot ongeveer 1873 verwerkt de 'iesermolle' het in de omgeving aanwezige ijzeroer tot gietijzeren producten. Daarna wordt ook van elders ijzer aangevoerd. Al vroeg wordt de gieterij uitgebreid met een hoogoven. Zo worden ook andere moderniseringen uitgevoerd door Johan Laurents. De ijzergieterij wordt hierdoor tien jaar na de overname tot de grootste van ons land gerekend. De afzet van het bedrijf bleef niet alleen tot ons land beperkt, want ook in Nederlands-Indië krijgt Nering Bögel voet aan de grond. De vele

contacten tussen Deventer en dat rijksdeel hebben daarbij zeker een rol gespeeld. Rond de eeuwwisseling produceerde men naast ijzeren industriële producten ook sierwerk. Het belangrijkste voorbeeld in Deventer is de Wilhelminafontein op de Brink uit 1898.

We lopen het Pothoofd af, richting de Welle en slaan rechtsaf het Bokkinghang op, waar vroeger de haring zo'n acht uur in de rook werd gehangen. Zo'n gerookte haring kreeg dan de naam bokking. Die naam werd ook geschreven en uitgesproken als bokkem. Omdat onder andere de Schoonevaarder Herbert Dapper deze haring uit Zweden haalde, kan het ook wel zijn dat

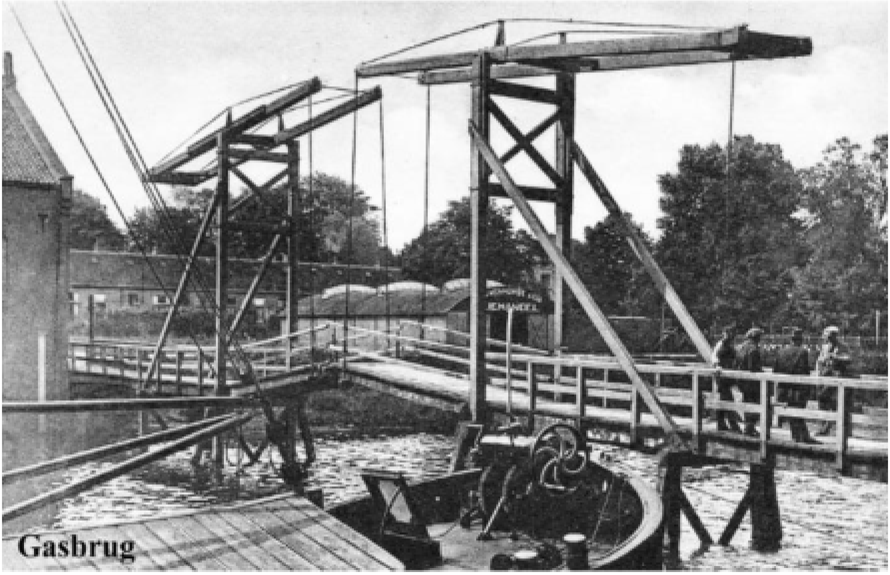
Gasbrug

de naam uit Zweden, waar het bockling werd genoemd, in ons land is verbasterd tot bokking. Een Zweeds boek zegt dat het woord is afgeleid van de naam Beukelszoon, die in Zweden Bokelson wordt genoemd. Hoe het ook is, we lopen hier op de kade waar de haring de metamorfose onderging tot bokking. Verplaats je in gedachten naar zo'n honderd jaar geleden. Circus Hagenbeck breekt eind oktober 1919 haar tenten af, waar succesnummers werden getoond. Ze hebben een tijdlang voorstellingen gegeven in de circustent op de Bergweide. Eén van de

hoofdattracties was het optreden van een olifant, maar nu trekt het circus verder. In die tijd heeft men geen vervoer voor de olifant en die begeeft zich op maandag 27 oktober, onder begeleiding van een verzorger, al wandelend in de richting van het station van onze stad. De kolos komt bij de Gasbrug en tegen alle verbodsbepalingen van de gemeente in, leidt de verzorger de olifant over deze brug. Dat had hij niet moeten doen, want na enkele stappen volgt er een hevig gekraak en stort de brug met

de dikhuid en zijn verzorger in het koude water van de haven. Het ongelukkige dier krijgen ze met veel moeite op het droge en wordt zo goed als mogelijk drooggewreven. Maar de val, de shock en de kou is te veel voor het arme dier en na enkel dagen sterft het aan een longontsteking. Vanaf die dag wordt de brug door onze stadgenoten de Olifantsbrug genoemd. In februari 1927 neemt de gemeenteraad de beslissing dat haven aan het Bokkinghang zal worden gedempt ten behoeve van de ijzergieterij en machinefabriek Neringh Bögel en ook de oude Olifantsbrug zal worden opgeofferd. Precies tien jaar nadat het zijn naam kreeg, in oktober 1929, wordt de brug afgebroken. Jammer. Amsterdam heeft zijn Magere Brug over de Amstel. Ik

vind Olifantsbrug toch wel heel wat stoerder. Deze doet toch meer voor het imago van onze stad.

We staan op de hoek van de Zandpoort, die naar de Brink loopt en lopen de Bokkinghang zo'n 200 meter af, gaan 15 meter naar rechts en dan links af de Emmastraat op en zijn na 180 meter in de Kazernestraat. We staan nu aan de oostzijde van dat we ook het 'Montmatre van ónze stad zouden kunnen noemen en dat de naam het Bergkwartier heeft gekregen. De Kazernestraat is genoemd naar de Boreelkazerne waar, halverwege deze straat, de mooie Bergpoort stond (*foto*). Dat was de laatst resterende poort, waarvan het front was voorzien van beeldhouwwerk van de Amsterdamse beeldhouwer Hendrik de Keyser, bijgenaamd

'de oude'. Deze poort is in 1880 verplaatst naar het terrein, onderdeel van het Rijksmuseum in onze hoofdstad. Hier zo ongeveer stond in 1755 de stadswater-molen. Toen Hendrik Lindenman de molen in erfpacht kreeg en daar een ijzergieterij begon, kreeg hij de bijnaam Möllen Lindeman In 1826 werd dit de later zo bekende ijzergieterij Nering Bögel. De molen heeft tot 1908 gedraaid. Na het overlijden van Lindeman 1n 1758 wordt de ijzergieterij voortgezet onder de naam Jordens & Co. Lindeman ligt in de Bergkerk begraven. Nu we het toch over de omgeving van de Bergkerk hebben, is het interessant om te weten dat hier de opkomst en ondergang van de DAIM plaatsvond. In 1855 koopt de Diakenvereniging van de Hervormden een pakhuis en de grote Bloementuin van de wijnkoper Jan H. A. Schimmelpenninck

om op die plek een complex van 21 arbeidershuizen te bouwen. Je weet wel de familie Schimmelpenninck, waarvan het in 1762 in onze stad geboren Rutger Jan raadpensionaris van de Bataafse Republiek was (1805-1806), en die vele bezittingen had in het Bergkwartier. In 1868 begint de wijnhandelaar Jan Hendrik Adriaan hier voor eigen gebruik capsules van bladlood als sluiting voor fles- sen of kruiken te maken. De fabricage vindt plaats op een eigen terrein, gelegen tussen de Walstraat, de Golstraat en de Roggestraat. In een prijscourant uit 1873 staat de firma vermeld als "Stoomflessen spoelerij" en volgens de Staatsenquête heeft het bedrijf in 1892 al meer dan 160 mensen in dienst. Een typisch probleem in die tijd vormt de

"moraliteit van het vrouwelijk personeel". Deze is volgens de toenmalige mr. W. A. Cost Budde slechter dan elders: de meisjes van de capsulefabriek DAIM moeten voortdurend bevallen. 'Het komt zelden voor dat zij op 17 á 18-larige leeftijd deze dans ontspringen'. Directeur Schimmelpenninck legt uit: "dit komt omdat de meisjes tot een mindere klasse behoren". Liever dan 's avonds in een armoedige woning te zitten, gaan zij uit. Dit duurt tot zij moeten bevallen". In 1903 verlaat directeur Gerrit Willem Schimmelpenninck, de zoon van Jan, op 57-jarige leeftijd als laatste van zijn familie de stad en verkoopt vrijwel al zijn bezittingen, waaronder de fabriek. Directeur mr. P.H. van Groningen die in 1864 is geboren heeft veel voor onze stad gedaan. Hij heeft naam gemaakt als pionier voor de olie-industrie in Nederlands-Indië. Aan hem heeft Deventer onder andere te danken de stichting van de Koloniale Landbouwschool, in 1912 en van het koloniale landbouwmuseum in 1915. Ook de aan deze school verbonden suiker-, rubber-, thee- en kinacursussen. Hij richt met Berend Ankersmit *(foto)* en enkele anderen de NV Deventer Capsule-fabriek op met als doel 'het

exploiteren van een Capsule-fabriek en daaraan verbonden handel in den meest uitgebreide zin'. In 1907 werken er al 240 mensen, voor het merendeel meisjes. Naast de productie van capsules wordt in 1908 begonnen met de productie van tubes, die bijna honderd jaar lang gemaakt zullen worden. Als materiaal gebruikt men vertind lood. In hoog tempo vindt verdere mechanisatie plaats: in het begin van de vorige eeuw staan hallen vol met machines, aangedreven door een stoommachine en Sas-motor met gezamenlijk 50 PK. Bijzonder is dat het bedrijf veel machines zelf ontwikkelt; soms verkoopt het deze als prototype; zelden koopt het bedrijf ze aan. In de jaren '20 doet naast blik als materiaal ook aluminium zijn intrede voor de sluiting, van o.a. bier, limonade en melkproducten. Een letterlijk en figuurlijk aparte afdeling was die voor rubberartikelen. Deze ontstond in 1921 uit de fabricage van rubberringen voor blikken jampot- deksels, maar breidde zich geleidelijk uit en men fabriceerde ook zolen, hakken, slangen, vormartikelen, vloerbedekking enz. Er werd een NV Deventer Rubberwarenfabriek voor opgericht, die zelfstandig, maar in hetzelfde gebouw functioneerde. Enkele jaren na de oorlog is de productie van rubberartikelen gestaakt. Door de uitbreiding van de productie ontstaat er een ruimtegebrek. Al in 1904 is in de historische huizenrij aan Roggestraat en Bergkerkplein een nieuw kantoor gebouwd (op de plaats van de oude kosterij van de Bergkerk), maar tot 1927 vond de bedrijvigheid achter oude gevels op het volgebouwde binnenterrein plaats. In dat jaar begint de afbraak van verschillende panden en verrijst een door architect Van Harte ontworpen strakke kantoorwand van drie verdiepingen, die een groot deel van de Roggestraat beslaat en tot in de Walstraat reikt. Het complex beslaat nu bijna het gehele blok tussen beide straten en heeft daarmee zijn grootste oppervlak bereikt. In 1921 is intussen de naam gewijzigd in NV Deventer Algemene Industriële Maatschappij DAIM. Ook de naoorlogse jaren kenmerken zich eerder door een rendabele en gevarieerde productie. Bij het 50-jarig jubileum op 17 Julie 1953 krijgt de fabriek als eerste bedrijf de Zilveren Erepenning met inschrijving in het Gulden Boek van de stad Deventer. In 1967

verwerft de DAIM het gehele aandelenkapitaal van de NV Capalux Maatschappij in Den Bosch; dit bedrijf produceerde een speciale capsule volgens Deens patent. Vanaf het einde van de jaren zestig pakken zich echter donkere wolken samen boven het bedrijf. In 1969 wordt de DAIM samen met Capalux door de Amerikaanse Crown Cork and Seal Company overgenomen, met tweeëntwintig vestigingen in Europa. In 1979 wordt de DAIM in een zeer afgeslankte vorm weer zelfstandig, maar de fit is eruit.

In 1946 is er al sprake van verhuizing van de fabriek uit de binnenstad. Uiteindelijk leidt dat ertoe dat de DAIM *(foto)* in begin jaren van de jaren tachtig het Bergkwartier verlaat. In 1983 gaat de fabriek failliet, er volgt een doorstart als DAIM-Holland bv. Maar vierentwintig jaar later, in 2007 valt definitief het doek.

We lopen verder en we stoppen voor het pand in de Kazernestraat op nummer 4. In dit huis vindt op 7 februari 1974 de moord op de 22-jarige Ria Engelgeer plaats, een prostituee die bekend staat onder de naam Kleine Ria. Tot voor kort heeft ze

als schoonmaakster gewerkt in het Turkenpension de Leeuwenbrug, dat in mijn jeugd een belangrijk en het grootste hotel van Deventer was. In 1970 koopt Thomassen & Drijver dit hotel voor de huisvesting van de gastarbeiders. De mannen slapen met vier op de kamer en hebben zoals elke man en vrouw hun seksuele behoeftes. Ria ontvangt hier in dit pand vaak Turken uit het tot pension omgebouwde hotel. Daarbij heeft ze heel goed contact met bewoners van het regionale woonwagenkamp, die ze vaak in café Moulin Rouge in de Grote Overstraat ontmoet. Ria wordt

de donderdagavond tegen elf uur poedelnaakt en badend in het bloed in haar kamer gevonden. Tot acht uur heeft Ria die zelfde avond nog een bevriend echtpaar op bezoek gehad en tussen die tijd en het uur dat ze is gevonden moet de moord zijn gepleegd. Bij toeval ontdekte een medebewoner van pension Klein Felderman dat de deur van de kamer van Ria open staat, wanneer hij kwart voor elf over de gang loopt. Een blik naar binnen en hij schrikt enorm wanneer hij daar de naakte vrouw dood op her bed ziet liggen. De tweeënveertigjarige ambtenaar belt de politie en ook een buurtbewoner die fel glasgerinkel hoort doet daar melding van. Als de politie op de plaats delict arriveert, is de moordenaar al snel vertrokken en het onderzoek naar de toedracht en de dader vangt aan. Ria *(foto)* heeft wellicht een klant op bezoek gehad, ze is geheel ontkleed en haar kleding ligt op een stoel en vertoont geen bloedvlekken. Om zeker te zijn dat het slachtoffer Ria Engelgeer betreft, haalt de politiefoto's van haar bij haar moeder op. Dan

blijkt dat het inderdaad Kleine Ria is, die door messteken om het leven is gekomen. Dokter Jan Zeldenrust stelt na sectie vast

dat de vrouw in het wilde weg met acht messteken is gestoken, waarvan één in haar hals en één in haar buik. Voor de zekerheid

heeft de dader haar ook nog eens gewurgd. Volgens hoofdinspecteur Olijdam *(foto)* heeft men nog niet kunnen vaststellen of Ria voor de moord in haar kamer *(foto)* heeft geneukt met een man. Over de gebeurtenissen vóór de moord heeft de politie wel enkele duidelijke aanwijzingen. Het lichaam van Ria vertoont geen sporen van geweld, zodat ze zich vermoedelijk zelf heeft ontkleed of dat bereidwillig heeft laten doen. Uit een op de kamer gevonden portemonnee met geld leidt men af dat roof niet het motief is geweest. Met behulp van vijf tolken ondervraagt het

rechercheteam ruim tweehonderd-vijftig Turkse werknemers van Thomassen en Drijver, die in het voormalig hotel De Leeuwenbrug zijn gehuisvest. Ria Engelgeer werkte overdag als schoonmaakster in het grote Turken-logement. Weliswaar maakten veel Turken gebruik van Ria's amoureuze diensten, maar haar klantenkring beperkte zich niet enkel tot hen, zodat volgens Jan Willem Olijdam het onderzoek nog alle kanten uitgaat. De kans is er natuurlijk dat vingerafdrukonderzoek zal volgen omdat ze heel veel van die vingerafdrukken hebben gevonden op twee messen in Ria's kamer. Haar drieënvijftig-jarige moeder, gescheiden en moeder van zeven kinderen, vertelt onbewogen dat ze Ria na de kerstdagen niet meer heeft

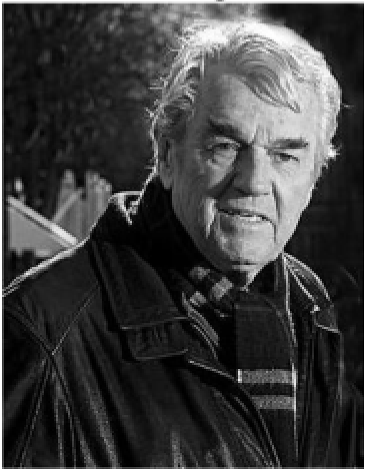

gezien. 'Drie jaar geleden is ze vertrokken en wat ze de laatste tijd deed weet ik niet goed. Ze poseerde wel voor seksfoto's en had ook omgang met mannen geloof ik.' Ook vertelt de vrouw dat Ria vorig jaar oktober door een klant bewusteloos was geslagen. Een jonge Turkse man wordt door de politie als verdachte opgepakt, omdat hij met Ria omgang heeft gehad en haar geld heeft geleend. Nadat de relatie was verbroken hadden ze over het geld ruzie gekregen en had hij haar het ziekenhuis ingeslagen. Al snel blijkt dat de man niets met de moord van doen heeft. Op dinsdag 12 februari 1974 wordt Ria onder grote belangstelling begraven op de algemene begraafplaats aan de Raalterweg. Dan komt de recherche, die onder leiding van inspecteur Dolf van Soest *(foto)* onderzoek doet, de drieëntwintigjarige Jan S. op het spoor. Een getuige, die donderdagavond in de buurt van het pension rondscharrelde, herkent Jan van foto's uit het politiearchief. Een andere getuige heeft Jan onder de brug zijn handen in een plas zien wassen. Het is de politie al gauw duidelijk wie de moordenaar is. Jan is een goede bekende van de politie, hij was net veertien dagen voor de moord uit de

gevangenis ontslagen, waar hij een straf had uitgezeten wegen een poging tot aanranding. Na een cafébezoek besluit hij die avond een bezoek aan Ria te brengen. Dat kan hij ongehinderd doen omdat hij een sleutel van het huis heeft, die hij ongezien geconfisqueerd heeft van zijn zus Corry, die in hetzelfde pension op kamers heeft gewoond. De politie bezoekt daarop de moeder van Jan en de geschrokken en hevige ontdane vrouw geeft toe een bloedvlek uit de broek van haar zoon te hebben gewassen. Jan wordt opgepakt en al snel geeft hij toe dat hij op die donderdagavond Ria Engelgeer zowel heeft doodgestoken als gewurgd. Het is een bekentenis zonder aanvaardbaar motief. Tijdens het verhoor vertelt hij tot in details wat er die avond is voorgevallen. Hij heeft die avond wat alcoholische drank tot zich genomen en besloot die avond tegen half negen naar Ria te gaan om iets uit te praten. Het gesprek gebeurde zeer luidruchtig doordat Jan zich kwaad maakte. Ria wond zich eveneens erg op en gooide in drift haar handtas naar Jan. Ze miste en de tas ging door de ruit van de balkondeuren. Jan was daarop naar buiten gegaan om de tas van het balkon te halen en bleef daar even staan om wat af te koelen. Toen hij terug de kamer in kwam, lag Ria naakt op bed. Uit de keuken had hij twee messen gehaald en had zich in wilde lust op haar gestort. Met acht messteken in hals, borst en buik had hij zich op haar afgereageerd. Dat deed hij met zo'n kracht, dat het lemmet van een van de messen was verbogen. Daarna had hij zijn handen om haar hals gelegd en gewurgd. Op vrijdag 16 augustus 1974 dient de moordzaak voor de rechtbank in Zutphen. De officier van justitie eist tegen Jan een gevangenisstraf van negen jaar met aftrek en tbr, met het advies verdachte in een psychopatenasiel te plaatsen. Nu komt ook het motief naar voren waarom Jan haar heeft gedood. Hij verdacht haar ervan dat ze iets te maken had met dreigbrieven die hij in de cel ontving. De rechter veroordeelt Jan tot vier jaar gevangenisstraf en terbeschikkingstelling van de regering.

We lopen van de Kazernestraat linksaf naar het Bergkerkplein Ga na 100 meter rechtsaf de Prinsenplaats op en na 45 meter rechtsaf de Prinsenplaats tot aan de Damstraat. Voordat we de

linksaf de Walstraat ingaan wil ik je toch laten weten dat hier vroeger in een waltoren aan de binnen singel, sinds 1802 de gruttersmolen van Hendrik Broekhuizen was gevestigd. Zijn erfgenamen verkochten de toren aan de gemeente, die hem in 1873 liet slopen. Ter hoogte van de waltoren werd daarna de Damstraat aangelegd. We gaan linksaf de Walstraat in, die genoemd is naar de middeleeuwse stadswal *(foto)* die hier was gebouwd en de straat vormde de schakel tussen Brinkpoort en Berg-poort. In de middeleeuwen woonden in de Walstraat vooral handwerkslieden en enkele stadsboeren. Op 5 oktober

1886 wordt hier in de straat Han Hollander geboren, de bekende sportverslaggever die als jongeman in 1902 één van de oprichters was van de voetbalclub Go-Ahead in onze stad, Han is het die de naam voor de voetbalclub bedachten als sportverslaggever bij de radio nationale bekendheid verwierf. Hij huwde met Leentje Smeer. Han versloeg hij de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn en tijdens die Spelen ontving hij een door Hitler ondertekende oorkonde. Die is hem later noodlottig geworden, want nadat de Duitsers in 1940 ons Nederland binnenvielen nam de AVRO het zekere voor het onzekere en een aantal Joodse medewerkers, onder wie Han Hollander, werden ontslagen. In het geval van Han gebeurde dit omdat wegens gebrek aan sportgebeurtenissen geen werk meer voor hem zou zijn. Han meende dat hem, door het bezit van Hitlers oorkonde, weinig kon gebeuren en dook niet onder. Op 6 juli 1943 werd Hollander met zijn familie vanuit Westerbork weggevoerd naar het vernietigingskamp Sobibór in Polen, waar zij op 9 juli

aankwamen en dezelfde dag werden vermoord. Een andere bekende AVRO-mede-werker, dirigent Jacob Hamel *(foto)* zat ook bij dit transport en onderging hetzelfde lot. Op de 21ste

augustus 1942 werden alle Joden tussen 18 en 60 jaar, na gekeurd te zijn, weggevoerd uit onze stad. Slechts een gering aantal van hen zien we later terug. Van Han zijn zeer uitgebreide familie overleefde alleen zijn jongste zusje Roosje de oorlog, die was met een niet-Jood getrouwd. Over het leven van de Joodse gemeente in onze stad en haar diepe tragiek heeft een dichter uit de Andes en toepasselijke zin geschreven: De aarde is zo uitgestrekt als het verdriet van een Indiaan schreef Atahualpa Yupangqui van de Quechua indianenstam. Dat kan, in wat ander verband, ook met betrekking op de joden gezegd worden.

We lopen de Walstraat uit naar de Brink, gaan naar links en stoppen voor nummer 10. We staan nu op het monumentale en centrale plein van onze stad, dat omstreeks 1123 stadsrechten kreeg. Al in het jaar 1254 wordt dit plein vermeld, toen zou hier een zekere Godefridus in Brinco zou hebben gewoond. Dit plein is de place-to-be, dat tussen het oudste deel van onze stad en het Bergkwartier ligt. Na de bouw, in de 14e eeuw, van de nieuwe stadsmuur, vertrekt een zeer belangrijk deel van de scheepvaart van de kade van de IJssel naar de haven, met name naar de monding van een zijrivier van de IJssel: de Schipbeek. Zo wordt de Brink, die zowel bij de rivierkade als bij de haven is gesitueerd, een zeer belangrijk centrum voor de handel. Hier links op nummer 10 staat een laatgotisch huis dat is onderkelderd. Als je naar boven kijkt zie je een trapgevel met grote trappen, die aan de top wordt bekroond door een fronton in de vorm van een driehoek. Hieronder staat het jaartal 1645. De gevel is versierd met natuurstenen banden en lijsten. Boven de vensters is het front rijk uitgevoerd met beeldhouwwerk van

cartouches en schelpen. De hoekvulling aan de top is ook nog eens voorzien van beeldhouwwerk met krulvormige versieringen, dolfijnen en pijnappels. Begin jaren zeventig van de vorige eeuw wordt de kelder van het historierijke pand omgebouwd tot café met dansvloer, die de naam krijgt van De Gildekelder en later De Elegast *(foto)*. Het is een echt swing- en ambiancecafé dat vooral goed draait in het weekend. Het publiek bestaat uit late twintigers of dertigers, die enkel in het weekend uitgaan. Het licht is meestal soft en de muziek helpt om zo rap mogelijk een nieuw liefde te scoren. Het is echt wat je noemt een versiertent. Tijdens het weekend treden er honderden bandjes op, die furore proberen te maken op een klein podium. Onder het genot van drank, muziek en dans, bloeit daar menige liefde op, of er ontwikkelt zich de seksuele drift voor een onenightstand. Het swingcafé is niet alleen erg bekend, maar ook berucht. Hier in de kelder vindt in 1971 een gruwelijke en mysterieuze moord plaats. Het slachtoffer is Tjalling Tjalkens *(foto)*. Een man uit Arnhem die daar in 1942 wordt geboren en dezelfde naam krijgt als zijn vader. Junior is de oogappel van zijn ouders en wordt als kind door en door verwend. In zijn puberteit raakt Tjalling verslaafd aan pokeren, daar is hij erg goed in. Op die leeftijd gaat al het verhaal dat junior al zo'n pokerervaring heeft, dat hij maar naar de beker hoeft te kijken om te weten wat eronder ligt. Maar

doordat hij een vervelende branieschopper is, wordt hij in verschillende cafés geweerd. Op zijn negentiende jaar gaat hij naar een hotelvakschool in Zwitserland. Wanneer hij terugkeert en in onze stad gaat wonen, is hij altijd in mooie antracietgrijze kostuums gekleed. Tjalling is een cafébezoeker tegen wie generatiegenoten toch een beetje opkijken. Dit, omdat hij in Ford Mustangs of andere dure automobielen rijdt en beschikt over een paar goedlopende bars in onze stad. Tjalling trouwt met Marloes, de dochter van een tandarts uit Raalte. De mooie, jonge vrouw wordt door hem verwend, mag alles kopen als ze zich maar niet met zijn zaken bemoeit. In de loop der jaren heeft junior een enorme kennissenkring opgebouwd. Daar zitten

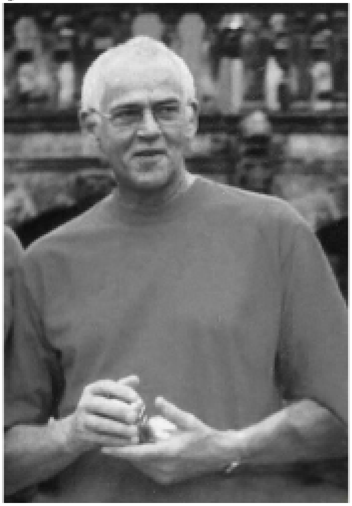

onderwereldfiguren bij, maar ook goede bekenden uit de mode- en artiestenwereld. Tjalling leidt een exclusief leventje, dat ver boven zijn financiële mogelijkheden gaat en maakt schulden aan de lopende band. Met allerlei handeltjes in hout en drank probeert hij aan geld te komen. De financiële nood is hem tot aan de lippen gestegen en hij biedt in een vakblad zijn vier horecazaken in Deventer ter overname aan. Hij raakt er slechts één kwijt. Dan wordt Tjalling uitbater van de Gildekelder, die staat op de hoek van de Brink en de Menstraat. Maar de nieuwe eigenaar is de interesse in het pokeren nog niet verloren. Hij gaat regelmatig met een parttime medewerker Leo naar Amsterdam om daar in het illegale circuit te spelen. Hij verliest daar in Oud Zuid zo'n twintigduizend gulden. Op 12 december 1971 gaat Tjalling junior bij zijn vriend Martin langs en leent van hem tweeduizend gulden. Die heeft hij nodig om zijn advocaat te betalen. 's Avonds zegt hij tegen de uitbater Ger Kok (*foto*), van het café La Balance, op de hoek van de Brink en de Kleine Overstraat, dat hij een afspraak heeft met een paar jongens. Vanaf dat moment is Tjalling junior spoorloos verdwenen. De

eerste dagen denkt Marloes dat hij zaken aan het doen is, haar man is wel eerder een nacht van huis gebleven. Pas na enkele dagen doet ze aangifte bij de politie, maar die heeft geen enkel punt van aanknoping. Een goede week na de vermissing van zijn zoon, wordt Tjalling Sr. opgebeld door een man met een Indisch accent, die zegt: 'Zoek Tjalling in de put.' Senior verstaat echter pub, waardoor de zoekactie langer duurt dan nodig is. De politie staat voor een raadsel, welke pub in Deventer wordt bedoeld? Tjalling Sr. komt met de suggestie dat het de Incognito bar wel zal zijn. Dit homocafé wordt tot voor kort altijd Pub 70 genoemd. Dit etablissement wordt van boven tot onder nauwgezet onderzocht, maar zonder resultaat. Dan oppert de moeder van de spoorloze zoon, dat haar Indische man het misschien verkeerd heeft verstaan en dat hij 'put' heeft gezegd. Daar moet hoofdinspecteur van Politie: Jan Willem Olijdam, bijnaam Jantje Oliedom, niet aan denken. Op de zaterdag-avonden gaat iedereen gezellig naar de Gildekelder, waar gedanst wordt, want tijdens Tjallings afwezigheid gaat het werk in de Gildekelder gewoon door. De hoofdinspecteur rilt bij die gedachte, want dat zou betekenen dat er om het graf van Tjalling gedanst wordt. De politie rept zich naar de Gildekelder en op dinsdag 2 januari 1972 ontdekken ze dat er een nieuw slot op het putdeksel zit. Dat wordt in de middag tegen vijf uur geforceerd. De horror-gedachte blijkt waar te zijn, men vindt de bareigenaar in de foetushouding met de rug naar boven in de vier meter diepe put liggen. Zijn hoofd rust onder water tegen de wand van de put, die een doorsnee heeft van vijfenzestig centimeter. Een schoen steekt boven het water uit en een kikvorsman wordt ingescha-keld om Tjalling uit de waterput te halen. Dat lukt hem niet. Dan komt iemand met het idee een lier te gebruiken en dat lukt wel. Zo wordt Tjalling naar boven getakeld. Hij draagt dan nog steeds hetzelfde antracietkleurige kostuum, waarin hij op 12 december zijn woning verliet. Dokter Jan Zeldenrust komt na onderzoek tot de conclusie, dat het slachtoffer dood of bewusteloos moet zijn geweest toen het in de put werd geworpen. Behalve een verbrijzelde schedel vindt de patholoog-anatoom enkele blauwe plekken, onder andere onder

de knie. Tjallings knieën en handen vertonen verder geen sporen van een vechtpartij. Waarschijnlijk is hij onverwacht neergeslagen. De put wordt leeggepompt, men wil het water onderzoeken op eventuele stille getuigen. Op de lichtrode stenen van de bovengrondse put vindt professor Wiebe Froentjes *(foto)*, hoofd van het gerechtelijke laboratorium, bloedspatten en vegen. De dader, of een relatie van hem of haar, moet hebben geweten waar de sleutel zich bevond van het hangslot op het putdeksel. Nadat het lijk van Tjalkens in de put was gedaan, had de dader het putdeksel met het nieuwe slot weer gesloten. Gelijk begint de recherche met een onderzoek naar waar het slot is gekocht. Enkele personeelsleden van de ijzerhandel Dullaert, herinneren zich dat ze enkele uren vóór de moord twee slordig geklede jongemannen in de zaak hebben

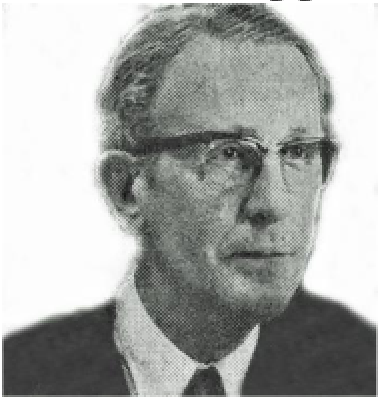

gezien die het slot kochten. Ze hadden er lange tijd naar gezocht in de doe-het-zelf-afdeling. Opvallend was het schoeisel van één van de mannen: schippersklompen met een houten zool en een leren bovenstuk. Er wordt gespeurd in kringen van de Arnhemse en Amsterdamse onderwereld. De moord is geen roofmoord. Op het lichaam van Tjalling vindt de politie de tweeduizendgulden die het slachtoffer van zijn vriend Martin heeft geleend. Nader rechercheonderzoek brengt aan het licht dat het slachtoffer meer dan zestigduizend gulden schuld heeft bij de belastingen en het GAK. Dan blijkt ook dat Tjalling, om uit de financiële problemen te komen, een clandestien speelhuis wilde beginnen in de Gildekelder. Hij had de bedoeling dat daar Baccarat en het Franse kaartspel Chemin de Fer zou worden gespeeld, ook wel Shimmy of Chernay genoemd. Dit kaartspel is afgeleid van het Italiaanse spel Baccarat. Het verschil is dat de spelers wedden tegen elkaar, in plaats van tegen het huis. De constructie van de tafels was zo gepland dat deze, bij een politie-inval, binnen een kort moment in de put

konden verdwijnen. Diezelfde avond van de twaalfde december, op de dag dat Tjalling van zijn vriend Martin tweeduizendgulden heeft geleend, is er in de kelder gespeeld. Men denkt dat Tjalling dat geld nodig had en die avond speelde tegen de mannen met wie hij een afspraak had. Vermoedelijk heeft zich het volgende afgespeeld: Tjalling verliest die avond en beweert geen geld meer te hebben. Er ontstaat daar heibel over en hij krijgt een klap met een zwaar voorwerp op zijn hoofd. In plaats van de tafels wordt Tjalling in de put gedumpt en het pas gekochte hangslot gaat erop. In het criminele milieu wordt zo'n

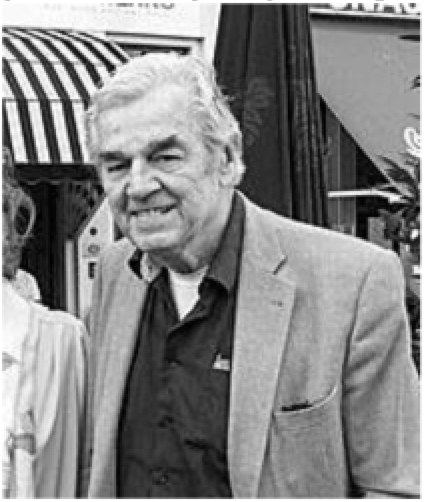

zaak afgedaan als een bedrijfsongeval met een oninbare vordering. Op 23 februari 1972 looft de officier van justitie in Zutphen tienduizendgulden uit voor tips die leiden tot opheldering van de moord op barhouder Tjalling Tjalkens. Meer dan honderd tips komen bij de Deventer recherche binnen, na de publicatie van foto's en signalementen van de mannen die op de dag van de moord het hangslot kochten. De tips komen uit het hele land maar toch vooral uit de omgeving van Deventer. Het onderzoek, naar de moord op de playboy van Deventer loopt volkomen vast. Een hoge beloning en de verspreiding van montagefoto's van de moordenaars hebben niets opgeleverd. Op 25 september 1972 zegt de politie-inspecteur R. W. van Soest van onze stad, roepnaam Dolf, *(foto)* tegen een journalist van het Parool: 'We beschikken over geen spoor van bewijs, maar we zijn ervan overtuigd dat we goed zitten en zelfs al een paar namen kunnen invullen van de mensen die onzes inziens bij die moordzaak betrokken zijn, ook die van de moordenaars. We kunnen het helaas niet waarmaken.' Volgens Dolf van Soest moeten de daders worden gezocht in de Amsterdamse gokwereld, maar dat de politie de

daders, ofschoon ze bekend zijn, niet kan grijpen omdat elk spoor van feitelijk bewijs ontbreekt. Speelschulden van Tjalkens zouden het motief voor de moord zijn geweest. Zo sterft ook het onderzoek naar deze moord een stille dood. Medio juli 1973 komt nog naar voren dat Tjalling Tjalkens senior, de drieënvijftigjarige vader van het slachtoffer, ervan wordt verdacht tienduizenden guldens te hebben verduisterd ten nadele van de Eerste Nederlandse Nillmij. De man was beheerder van het landgoed de Oxerhof in Colmschate. Senior leeft in die tijd, net als zijn zoon Tjalling op zeer ruime voet. Hij redt zijn zoon herhaaldelijk van dreigende faillissementen. Een aantal zaken van de vermoorde zoon staan ook op naam van de vader. Na de moord, worden de boeken van de vader onderzocht en daarbij komt de verduistering aan het licht. Senior zal ook zijn straf daarvoor wel hebben gekregen. Maar ik vind dat moeder en vader Tjalkens door de moord op hun enige zoon al voldoende zijn gestraft.

We slaan gelijk linksaf de hoek om en zien op nummer 11 en 12 het voormalige Kantongerecht. (foto) Het rijksmonument bestaat uit twee panden die omstreeks 1630 zijn gebouwd en waarvan de gevels haaks op elkaar staan. De mooie huizen met schilddak, dakkapellen, fraaie kroonlijsten, hoekschoorstenen en de verdeling van vensters, zijn de moeite van het bekijken zeker waard. Van het begin van de 14e tot het begin van de 19e eeuw had het stadsbestuur het recht om doodstraffen uit te spreken (het halsrecht). Vier blauwe stenen in de bestrating voor het huidige Kantongerecht op de Brink markeren de plaats waar het schavot heeft gestaan. (Op deze plaats stond het schavot vanaf 1800; daarvóór stond het meer naar het midden van de Brink). In 1535, 1544 en 1571 vonden op het schavot op de Brink terechtstellingen plaats. Het betrof toen Wederdopers, die als ketters werden beschouwd. Een ketter was iemand de een afwijkende uitleg gaf aan de leer van de Kerk. Als ze hun zogenaamde dwaling erkenden werden ze onthoofd. Als ze hun eigen opvattingen trouw bleven eindigde hun leven op de brandstapel. Zo werden in de 16e eeuw twintig Wederdopers in

onze stad ter dood veroordeeld. Niet enkel op de Brink, ook vóór het stadhuis en op de Galgenbelt vonden vonnissen plaats. In 1732 werd in onze stad voor het laatst de doodstraf uitgevoerd. In 1871 werd in ons land de doodstraf afgeschaft. Hier, voor de gevel zie je op de grond de zerkstenen voor de palen van het schavot. Ook beschikt het pand over een grote, besloten binnentuin. Na de moord hebben we wel behoefte aan wat minder ernstige vergrijpen en ik breng je in de tijd terug naar dinsdag 15 augustus 1933. De charme van de rechtspraak in die tijd zijn van een ander kaliber dan die in de snelle levensstijl van de tegenwoordige tijd. Zaken die indertijd voor de rechtbank kwamen worden tegenwoordig met het invullen van een aangifte naar de verzekering afgedaan. Op die dinsdag is de waarnemend kantonrechter mr. dr. Hendrik Willem Jordens. In de beklaagdenbank staat voor hem een zenuwachtige Hagenaar, die op de weg van Holten naar Deventer met zijn auto veel te hard had gereden. Op de spoorwegovergang in Colmschate had hij de vrachtwagen van een zekere Edelijn geramd. De Hagenaar vertelt dat de vrachtwagen op de overweg eerst een paal kapot had gereden, waardoor zijn automobiel in de knel kwam. Hij reed toen al midden op de overweg en kon daardoor de wagen van Edelijn niet meer ontwijken. De vrachtwagenchauffeur heeft een heel ander verhaal. Die beweert dat hij met de wagen uit de richting van Deventer kwam en toen hij met een snelheid van zo'n zestig kilometer per uur reed. De Hagenaar, reed toen pardoes tegen zijn wagen. Verontwaardigd zegt hij: 'Die man is gewoon veel te weinig

uitgeweken en de paal waar die man over spreekt is door de botsing kapot- gegaan.' De getuige Jan Sprikkelman verklaart dat hij had gezien dat de vrachtwagen het dichtst bij de overweg was en dat de luxewagen naar zijn mening veel te hard reed, waardoor de luxewagen wel het eerst op de overweg was. Getuige J. A. van der Heyden vertelt op zijn beurt dat hij de aanrijding van tevoren wel had zien aankomen. De vrachtwagen was volgens hem het eerst op den overweg. Getuige a decharge A. van Dam, koopman te Amsterdam, zat bij verdachte in de auto. Die zegt met stelligheid dat de wagen van de Hagenaar al op de overweg was, toen de vrachtwagen er aan kwam en op zijn wagen botste. De kantonrechter beslist dat de zaak wordt aangehouden voor nader onderzoek. De volgende verdachte is M. Th. P. onze stad. Die zou in Diepenveen onder Colmschate, door niet voldoende uit te wijken een autobotsing hebben veroorzaakt tegen de wagen van G. H. Koldewee op de Klinkerweg. Deze weg van Schalkhaar naar Colmschate is erg smal en Koldewee zag de botsing voor het incident al aankomen, omdat men daar elkaar slechts langzaam rijdend kan passeren. Getuige G. Kolkman heeft de botsing niet zien gebeuren, maar had achteraf wel geconstateerd dat de wagen van Koldewee bijna tegen de bomen stond en door de botsing van de Klinkerweg was gedrukt. De officier van justitie eist tegen P. vijftien gulden boete of vijftien dagen hechtenis. P. zegt tijdig te hebben geclaxonneerd, maar Koldewee zou volgens hem te hard hebben gereden. Kantonrechter Jordens heeft daar geen boodschap aan en veroordeelt hem zoals de eis is. Dan hebben we de aanvaring met de Schipbrug door het schip 'De Spes' uit Bierum. Die staat terecht omdat hij door de Schipbrug opvoer, toen de stoomboot met de naam 'Burgemeester van Marle' afvarende de brug passeerde. De kapitein van 'De Spes' beweert dat de 'Van Marle' niet voldoende was uitgeweken. Hij zegt dat hij voor de brug was gestopt, omdat hij zag dat de brug nog niet klaar was om hem door te laten. Kapitein R. Jansen, van de 'Van Marle' zegt, dat hij door de brug varend had gezien dat 'De Spes' aan den stadskant lag. Hij had signalen gegeven voor verkeerd passeren, maar toen voer 'De Spes' de brug in. Getuige

brugwachter H. Oost, verklaart dat de brug klaar was voor het afvaren van de ‘Van Marle’. De kapitein seinde met twee fluitstoten, dat hij ‘De Spes’ links zou passeren. Maar doordat ‘De Spes’ *(foto)* achteruitsloeg, kwam deze dwars en werd de aanvaring veroorzaakt. Als de ‘Van Marle’ rechts had gehouden, zou ‘De Spes’ aan de grond zijn gelopen. ‘De Spes’ lag te dicht bij de brug met het oog op de veiligheid. Getuige brugwachter R. Denekamp verklaart in gelijken zin als zijn collega Oost. De kapitein van ‘De Spes’ Van de W. verklaart dat de ‘Van Marle’

wel rechts had kunnen houden. Getuige a décharge, A. Wientjes, telegrambesteller, uit onze stad, wordt buiten eed gehoord. Wientjes heeft de botsing gezien en zegt dat ‘De Spes’ weinig vaart had en de linker IJsseloever hield. De officier van justitie eist tegen de kapitein van ‘De Spes’ vijfentwintig gulden boete of vijfentwintig dagen hechtenis. De kapitein gaat daar tegenin met de opmerking dat hij niet de verkeerden wal heeft gevaren. In de avond vaart hij steeds rechts en hij verweet de kapitein van de ‘Van Marle’ het links varen. De rechter wijst vonnis volgens de eis van de officier van justitie. Hierna staat een boer als verdachte voor rechter Jordens. Die heeft het hek van zijn weiland in Diepenveen niet goed afgesloten waardoor vier van zijn koeien aan de wandel gingen. De gevierde melkproducenten

hadden dit als een vakantie opgevat en hadden zich tegoed gedaan in het roggeveld van Jan Tinkert. Die verweet de boer zijn koeien daar te lang te hebben laten lopen. De boer verklaart voor rechter Jordens dat het laten openstaan van het hek per ongeluk was gebeurd. Toen hij had gemerkt dat ze aan de wandel waren gegaan had hij direct actie ondernomen. Getuige B. J. Broek-maat had de losgebroken dieren zien lopen. Rechter Jordens gaat weer mee in de eis van de officier van Justitie: vijf gulden boete of vijf dagen zitten. Daarna komen de ‘kleine’

DE FAKKEL
Van C.P.H. en S.D.A.P.

zaken voor de rechter. G. v. d. H. uit Diepenveen reed met een auto op het Grote Kerkhof terwijl een nummerplaat ontbrak, nadat hij op de automarkt deze auto had kocht. Eis vier gulden of vier dagen. Vonnis drie gulden of drie dagen. G. W. K. uit Epe had veel te hard gereden op de Zwolseweg. Verdachte zei dat de teller niet werkte. Eis en vonnis twee gulden of twee dagen zitten. L. M. W. uit Deventer ging onder een afsluitboom van de schipbrug door. Eis en vonnis twee gulden of twee dagen. Een slachter uit Deventer liet een werknemer in een pluimveeslachterij werken zonder arbeidskaart, lijst en register. ‘Ik kan die boel nergens vinden’, zegt de slachter met uitgestreken gezicht. Eis en vonnis: vier maal twee gulden of vier maal twee dagen zitten. Als laatste staat die morgen een straatventer uit onze stad terecht wegens het met luide stem aanbevelen bij het venten met ‘De Fakkel’ *(foto)* door te roepen: ‘Tegen moord, doodslag en fascisme’. Eis en vonnis: vier gul den boete of vier dagen gevangenis. Dat laatste wekte mijn verwondering, het luidkeels aanprijzen van je waar is toch normaal zou men denken. Ik herinner me van mijn jeugd, de man die met zijn handkar rondliep en schreeuwde: ‘Wie heeft er nog hazen- of konijnenvellen?’ Maar het was blijkbaar verboden en strafbaar om te

colporteren met ‘De Fakkel’, het blad van de Onafhankelijke Socialistische Partij, dat van 1934 tot 1945 verscheen.

Ik vertel je een voorval dat zich hier eind 1896 op de Brink *(foto 1930)* afspeelt. In die tijd was het strafbaar om te colporteren, ook werd er soms door de klabakken zonder bewijs iemand opgepakt. Gebeurt dat bij een volwassene dan zegt men nog: ‘Ale, dat kan gebeuren.’ Gebeurt dat bij kinderen dan kan zo’n onbezorgde jeugd behoorlijk traumatisch worden. Omdat Nieuwjaar in dat jaar op vrijdag valt wordt de markt op de Brink naar donderdag verzet. Op die dag staat een zekere koopman

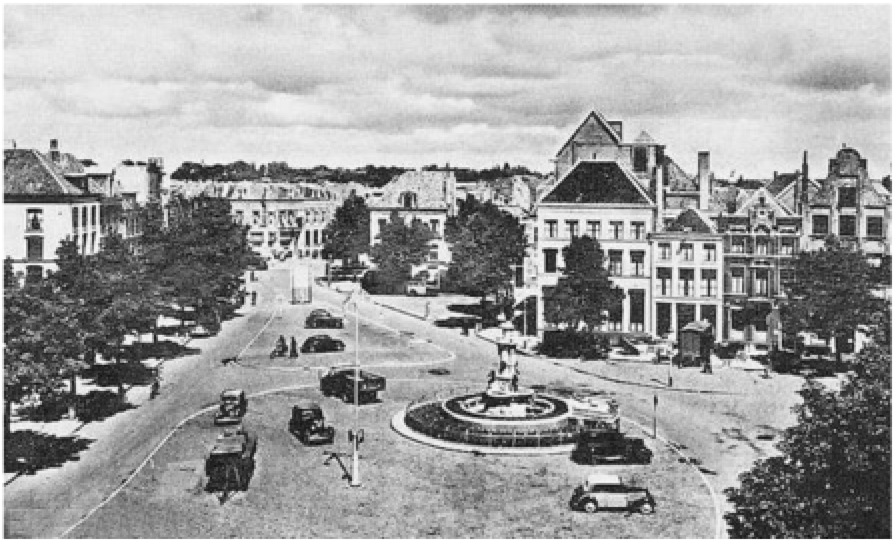

Broekman op de markt en die mist op een gegeven moment vijf baleinen uit een paraplu. Twee kinderen van Bernardus Wuiskest, een jongen van tien en een meisje van zeven jaar, moeten een boodschap doen in de Spijkerboorsteeg. Daar zien ze in de goot één balein liggen. Die nemen ze mee en ze steken samen de Brink over om naar hun huis in de Walstraat te gaan. Daar komt marktkoopman Broekman aan lopen en ziet de balein. Hij pakt beide kinderen bij de arm en neemt ze mee naar zijn marktkraam. Een agent van politie wordt erbij gehaald, want volgens bewering van de marktkoopman Noach, die met zijn kraam naast Broekman staat, hadden jongens de baleinen

gejat. Dit moet één van die jongens zijn, denkt de agent, hij vraagt bars: ‘Wat zijn de namen van de andere jongens?’
‘Dat weet ik niet. In de Spijkerboorsteeg heb ik de balein gevonden,’ antwoordt het zoontje van Wuiskest.
‘Je liegt,’ zegt de agent en neemt hem mee naar het bureau van politie. Het meisje gaat naar huis en vertelt haar moeder huilend wat met haar broer is gebeurd. Intussen ondervraagt de inspecteur de jongen. Die vertelt nogmaals dat hij de balein heeft gevonden. Dat helpt hem niet en de tienjarige jongen wordt in een hok gestopt. Daar zit het kind, terwijl het van angst moord en brand schreeuwt.
‘Als je zegt wie de andere jongens zijn, dan kom je eruit.’

Geheel overstuur door angst noemt de jongen een paar willekeurige namen en later blijkt dat ze onjuist zijn. Omdat hij uit het hok weg wil zegt hij tegen de agent: ‘Ik heb de baleinen op 't dak gegooid bij Ten Hove.’
Het betreft hier nogal een groot en hoog gebouw. De politie is dom genoeg om met een brandladder te gaan kijken of er ook baleinen op het dak liggen. Daar wordt vanzelfsprekend niets gevonden.
‘Je bent een leugenaar,’ wordt tegen de jongen gezegd, die wanhopig huilend op een brits bij de wacht ligt.

‘Sta op!’ wordt hem door een politieagent bevolen, die eraan voorbijgaat dat het enkel angst is die het kind tot leugens drijft. Opnieuw wordt hij in het hok opgesloten en telkens wordt tegen Bernardus gezegd:
‘Als je de waarheid zegt dan kun je blijven zitten in de wacht, anders gaat je het hok weer in!’
‘De inspecteur,’ zo vertelt de jongen later, ‘heeft me in de nek gegrepen en een politieagent bij de arm. Zo word ik van boven af naar den kelder overgebracht.’
Andermaal wordt hij uit het hok gehaald en dan krijgt hij te

horen dat de baleinen verkocht zijn, dat wil zeggen vier stuks ervan. Dat is op zich al zeer onwaarschijnlijk, en nog een jongen wordt door één van de agenten genoemd, namelijk een zoontje van de logementhouder. Deze man, die wat beter van zich af kan bijten dan de tienjarige jongen, zegt dat zijn zoontje van niets weet en de logementhouder kan direct weer heen gaan. Zo duurt dit van 's morgens tien uur tot 's avonds zeven uur. Dan gaat vader Wuiskest naar het politiebureau. Al die tijd heeft de jongen eten nog drinken gehad. Agent Brand belet de vader met zijn kind te praten. Later gaat de moeder naar het bureau, die het beter verstaat om voor de rechten van haar kind op te komen. Ze vraagt de inspecteur te spreken, komt bij hem en stelt hem de vraag:
‘Waarom wordt mijn kind vastgehouden?’
‘Hij heeft gelogen’, is het antwoord. In het bijzijn van de moeder wordt het kind gehaald en opnieuw ondervraagt.
‘Moeder’, zegt de jongen, ‘ik heb de balein niet gestolen, die heb ik in de Spijkerboorsteeg gevonden.’
Dan pas mag de jongen met zijn moeder mee naar huis. Behalve dat wat voorgaand is vermeld, had één van de agenten nog de

laffe moed om den jongen rondom de benen te slaan met de balein. Het zijn sterke benen die de weelde van het gezag kunnen dragen.

We lopen wat verder en hier op nummer 30-31 *(foto)* aan de Brink begint Klaas te Have in 1828 de kruidenierswinkel, annex koffiebranderij en als inrichting voor het kerven van tabak. In 1876 staat de firma enkel en alleen bekend als tabakskerverij Om de hoek van het pand van de Menstraat, op de Brink

gebruikt hij vanaf 1880 een pakhuis in de Menstraat 5/5A, dat is ontworpen door de architect H. van Harte met de aparte naam: 'Het wapen van Antwerpen'. In dit pakhuis, werden de eerste koffiebonen gebrand. Door capaciteitsuitbreiding, alsmede logistieke hindernissen op deze locatie, verhuist Ten Have in 1993 naar een industrieterrein buiten het centrum. Daar wordt dagelijks gewerkt aan koffie die het verschil maakt. Als één van de weinige koffieleveranciers die zelf hun eigen koffie branden en combineren die met het ambachtelijke 'slow roast' koffiebranden met de modernste productietechnieken. Dat met erg veel toewijding en passie voor een product dat verbindt, verblijdt, verrijkt en speciaal voor jou gebrand is op smaak. Het bedrijf van Ten Have is vanaf 1993 op het industrieterrein Kloosterlanden gevestigd. Hun producten zijn: gebrande koffie, verpakte thee, tabaksproducten als kerftabak, wat zowel pruimtabak als shag kan zijn. De merknaam is: Ten Have koffie.

Wat lopen verder en op de hoek van de Rijkmanstraat *(foto)* staat een onderkelderd pand met een gepleisterde lijstgevel. De schuifvensters van de verdieping hebben luiken; daarboven drielichten, een groep van drie hoge, smalle vensters naast elkaar in het fries van de lijst. Op de gepleisterde zijkant aan de Rijkmanstraat staat geschreven: Café Restaurant Het Wapen van Overijssel J. W. Floors. Dit is één van het bekendste en oudste café van onze stad, opgericht door Antonie Floors en dat was een echte horeca-pionier. Overigens, dit was niet zijn eerste

café. Antonie, geboren op 10 november 1852 in Epse, nam in augustus 1886 het beruchte café biljart Hof van Holland in de Noordenbergstraat over. Daarboven was een grote danszaal waar vaak huzaren met de trouwlustige meisjes van onze stad dansten, vrijden en onderling vochten. Hij verkocht dit eind 1890 aan mijn overgrootvader. In dat laatste jaar verhuisde Antonie met zijn vrouw en driejarig zoontje Johan Willem naar de Brink waar hij het huidige pand Café de Paris exploiteerde. Eindelijk vond hij in 1897 zijn bestemming hier in dit pand, het

zou de huiskamer van onze stad worden en stond al snel bekend als Café Floors *(foto)*. Antonie was een veelzijdig zakenman, die twee jaar later op dertig meter van het café een pakhuis met erf kocht voor de opslag van de horeca benodigdheden in de Rijkmanstraat. Ook kocht hij een jaar voor zijn dood op zaterdagavond 5 april 1913, ten overstaan van notaris Upmeijer in publieke veiling, een huis en erf aan de Kleine Overstraat voor vijftienhonderd guldens. Antonie heeft naast de liefde voor vrouw en kind veel liefde voor paarden. Als hij vijftig jaar is moet hij getuige voor de onwettige behandeling van één van zijn paarden, optreden voor de kantonrechter in Deventer. Dat is op maandag 24 juni 1907 wanneer de achtenvijftigjarige Antonius Theodorus F., uit Heeten zich moet verantwoorden voor de kantonrechter in onze stad. Anton F. wordt ten laste gelegd, dat hij op zaterdag 25 mei in Colmschate, zonder te zijn toegelaten tot de uitoefening van het beroep van veearts, buiten noodzaak dit beroep heeft uitgeoefend. Hij heeft in de morgen van die zaterdag, een ziek paard van Antonie Floors, bierbottelaar te Deventer, onderzocht en een geneeskundige behandeling voorgeschreven. Dit, om het kruis van dat paard ter genezing met koud water nat te maken. In de avond van die dag heeft hij dat paard wederom onderzocht en ter genezing van de kwaal waarmee het was behept, heeft hij het paard, dat in de wei op de grond lag, tot opstaan weten te brengen. Dit heeft Anton gedaan terwijl nog geen twee jaren waren verlopen sinds zijn veroordeling wegens een gelijke overtreding, die bij vonnis van het kantongerecht te Deventer van 28 mei 1905 onherroepelijk was geworden. Als getuige in deze werden gehoord de eigenaar van het paard, de voornoemde Antonie Floors en Garrit Jan Marsman, landbouwer te Wetering. Dat is een grotendeels gegraven watergang die zijn begin heeft in het gebied Gooiermars, ten oosten van onze stad en na dertig kilometer via de stad Deventer en de dorpen Diepenveen, Olst, Wijhe en Windesheim eindigt in Zwolle. Zo ook is getuige Garrit Hulleman, een spoorwegarbeider uit Colmschate. Uit het getuigenverhoor bleek dat Floors eerst de hulp heeft ingeroepen van de heer Kuipers, paardenarts van het 4e regiment huzaren te Deventer. Toen

deze deskundige, na onderzoek en toepassing van de geneeswijze, zoals: aderlating en kompressen met koud water, had geconstateerd dat het afmaken van het paard verkieslijk was. Floors had daarop de hulp van Anton ingeroepen, van wie hij de goede reputatie als veearts had gehoord. Volgens Floors had de beklaagde het paard beluisterd en daarna gezegd, dat hij het paard, omdat het jong was, wel kon genezen. Daarbij had hij gezegd, dat het nat houden met koud water van het kruis van het paard goed was, zoals ook al door den paardenarts was voorgeschreven. Ook had Anton gezegd dat het paard op de

benen geholpen moest worden, wat ook de paardenarts had gezegd. Aan een tweede poging om het paard op de benen te brengen, nadat het eerst onder leiding van paardenarts Kuipers was mislukt, had Anton dat wel voor elkaar gekregen. Floors had tot heden Anton niet betaald voor zijn diensten en deze had niet om vergoeding gevraagd. Floors moest echter toegeven, dat hij desgevraagd Anton zou betalen. Ook volgens de tweede getuige heeft Anton het paard beluisterd en daarna gezegd dat het goed was om met koud water door te gaan. Deze getuige weet ook dat Anton de naam heeft zijn beroep ervan te maken het vee geneeskundig te behandelen. De derde getuige weet alleen dat Anton heeft geadviseerd met koud water door te gaan, ook hij heeft wel eens gehoord dat Anton gaat dokteren. Anton bekent, dat zijn hulp werd ingeroepen en dat hij naar het twee uur ver afgelegen

Colmschate is gegaan en dat hij daar het paard heeft beluisterd. Volgens Anton had hij daarna gezegd, dat hij er niets aan deed, omdat de paardenarts zijns inziens terecht kompressen koud water had voorgeschreven en de wenselijkheid had uitgesproken dat het goed was dat het paard snel ter been werd geholpen. Een vergoeding had hij niet ontvangen, noch verlangd en hij zou het ook niet verlangen. Alles wat hij deed, deed bij uit liefde voor de dieren, al moet hij toegeven dat wanneer hem wat werd aangeboden, dat hij het aan zou nemen. De officier van justitie komt het voor, dat het ten laste gelegde wettig en overtuigend is bewezen, door de getuigenverklaringen in verband met de bekentenis van beklaagde. Dat deze een onderzoek naar de kwaal heeft ingesteld en gezegd dat de koud waterbehandeling goed was. Volgens de officier van justitie doet het niet ter zake of er al dan niet betaling heeft plaats gehad. Dat beklaagde buiten noodzaak heeft gehandeld, kan niet duidelijker blijken dan in dit geval, waar al een deskundige was geraadpleegd. Al kan de ambtenaar van het O. M. zich indenken, dat mensen als beklaagde met ervaringen in de praktijk opgedaan, vroeger van nut hebben kunnen zijn. Nu echter overal goede veeartsen zijn, leveren dergelijke empirici, die de nodige vereiste wetenschap missen, een groot gevaar op voor de veestapel. Nu meent het O. M., dat het met het oog op de vroegere veroordeling, namelijk tien gulden boete, tijd is dat beklaagde aan het verstand wordt gebracht dat zijn praktijken dienen op te houden. Hij vordert dan ook vijftig gulden boete of twintig dagen hechtenis. Anton F. verzoekt om genadige sententie. Of de pseudo maar goede dierengenezer de vijftig gulden heeft moeten betalen weet ik niet. Maar je ziet maar weer dat het gezegde: ‘Wie goed doet, goed ontmoet’ niet altijd opgaat. De geliefde en gewaardeerde man, vader en horecaondernemer Antonie, overlijdt op woensdag 29 april 1914 op de leeftijd van tweeënzestig jaar.

We blijven hier nog even bij café Floors, dat sinds maart 2017 wordt uitgebaat door de zussen Lynn en Daphne Koolhof. Zij hebben het café de naam ‘Zus’ gegeven. Ik herinner me de avond dat ik hier het verhaal hoorde van de moord op korporaal Vos, dat was op avond laat in de herfst van 2016. Graag voer ik je mee naar die koude avond, die vroeg valt en waarin donkergrijze wolken langs de hemel jagen. Het is een wat regenachtig dag geweest, maar deze novembermaand is over het algemeen koud en droog. De wind uit het noorden slaat zijn grote, ijzige vleugels uit over onze stad. Een man zie ik door het raam van café Floors de Brink over steken, weggedoken in de kraag van zijn leren jack. Hij heeft de deur van café nog niet gesloten of hij zegt schor: ‘Geef me eens een opkikkertje, John,’ De man heeft de kenmerken van een Indo *(foto)*, ik zie het niet alleen aan de kleur van zijn huis, maar hoor het ook aan zijn tongval. Pas na de eerste nip uit het glas jonge klare kijkt hij rond. De man die ik niet ken, knikt me vriendelijk toe en kijkt me met oplichtende bruine ogen aan.

‘Is het gepermitteerd?’
‘Ja hoor, ga maar zitten.’ Ik zet de tas, waarin mijn laptop, op de kruk aan de andere kant. De man is een jaar of zestig en ziet er gedistingeerd uit. Zijn gezicht is gebronsd, hij heeft een forse, wat gekromde neus en steekt zijn hand uit: ‘Karel Bronkhorst.’
Ik druk die hand en noem mijn naam. We raken aan de praat en ik vertel hem dat ik bezig ben met een boek ben over onze stad waarin onder andere mensen en misdaden voorkomen. Karel is geïnteresseerd en vertelt dat hij sergeant-majoor in het leger is en dat hij voor het blad De Landmacht een jaar of wat geleden een verhaal over een moord heeft geschreven.
‘Vertel eens.’

Terwijl we genoeglijk aan de bar zitten vertelt hij me een verhaal over korporaal Gerard Vos van het instructiebataljon waar ook Karel bij heeft gediend. Het negentienjarige slachtoffer heeft een leuk weekend gehad bij zijn ouderlijk huis in Deventer. Op die zondagavond 31 augustus 1919 stopt de moeder haar zoon nog wat extra proviand toe voor onderweg, waaronder een appel. Tegen zeven uur stapt Gerard op zijn fiets om naar de kazerne op de Harskamp te rijden. Het is wat druilerig weer geweest die dag, zo'n zestien graden, maar tegen de avond is het wat opgeknapt en een lekkere temperatuur om te fietsen. Vos komt in de kazerne echter niet aan en wordt de volgende morgen als absent genoteerd. Twee mannen van de Koninklijke marechaussee doen navraag bij zijn ouderlijke woning en horen van zijn ouders dat de korporaal die zondagavond in opperbeste stemming naar zijn onderdeel is gefietst. De onrust slaat toe en de gehele route die Vos afgelegd had kunnen hebben wordt afgezocht maar zonder resultaat. Patrouilles militairen worden erop uitgestuurd om het militaire oefenterrein, de aangrenzende heidevelden en bossen grondig af te zoeken. Dat doen ze dagenlang, maar er wordt enkel een bijzonder onguur uitziende, zwerver aangetroffen. Bij navraag blijkt dat die enkel wat kleine vergrijpen op zijn naam heeft staan en men legt niet direct een verband met de verdwijning van Vos. Dan meldt zich een zekere Aaldert Borgers, een fietsenmaker uit Harskamp, die daarbij ook een actief stroper is. Hij spreekt veldwachter Kraaienbrink aan en vertelt hem dat hij in de omgeving van de Ossenberg verschillende vreemde vuurplaatsen en strikken heeft ontdekt. Ook heeft hij er etensresten en aardappelschillen gevonden. Deze melding leidt tot nieuwe zoekacties in de genoemde omgeving. Op 29 oktober 1919, bijna twee maanden na de vermissing van Vos, gaan de plaatselijke veldwachters Wassink en Kraaienbrink op pad. Daar rond de Ossenberg treft Wassink, bij een keurig onder heide verborgen hol, opnieuw de haveloos geklede zwerver aan met een fiets. Onmiddellijk wordt inspecteur van politie Kruysdijk uit Ede gewaarschuwd. Samen met een majoor van de Rijksveldwacht stellen ze een nader onderzoek in bij het hol en

nemen de man een verhoor af. In het hol dat zorgvuldig met dennenbalken en takken en ander houtwerk wordt gestut, vindt de politie een slaapplaats, ze ontdekken ook verschillende messen, een portemonnee, rijwiellantaarn, wat jampotjes en diverse andere eigendommen van Gerard Vos. Ook vindt men er een bebloede militaire slip, waaruit het legernummer is verwijderd. De zwerver wordt geboeid en naar Ede meegenomen. Bij aanvullende verhoren die ze hem afnemen zegt de zwerver Bosch te heten, maar mede omdat op zijn arm de letters AS getatoeëerd staan, ontdekt de politie al gauw zijn ware naam: Aldert Smit. De man, is afkomstig uit het Groningse Bellingwolde en was door de kantonrechter veroordeeld tot een boete van tweehonderd gulden. Om de inning van dat hoge bedrag te voorkomen was hij naar de Veluwe gevlucht en ondergedoken op het schietterrein van de Harskamp. Aldert Smit *(foto)* was tussen 1914 en 1917 als militair op de Harskamp gelegerd en kent het gebied als zijn broekzak. Ondanks de vondst van de eigendommen van de korporaal in het hol komt het niet tot een bekentenis. Een aantal verhoren later verklaart hij aan het misdrijf medeplichtig te zijn en geeft de plek aan waar het lichaam van Vos verstopt ligt. Op vrijdag 31 oktober ontdekken ze een lijk, dat ligt in een oude loopgraaf uit de oorlog, op enkele tientallen meters van het hol. De vader van Aldert wordt verzocht naar Ede te komen om zijn zoon te identificeren. Enkele vrienden van Aldert, van wie er één een auto heeft, gaan met mee. Het is een

Aldert Smit

aangrijpend moment dit weerzien in het lijkenhuis. Alhoewel het lijk voor anderen onherkenbaar is, herkent de bedroefde vader in de vermoorde zijn zoon. De belangstelling is groot als Vos op 4 november 1919 in Ede met militaire eer wordt begraven. Op de zaterdagavond van de eerste november wordt Aldert Smit door de inspecteur en een brigadier majoor van de Rijksveldwacht overgebracht naar het huis van bewaring te Arnhem. Dat Smit wel begrijpt dat hij veroordeeld zal worden

blijkt uit zijn vraag aan de inspecteur bij het verlaten van het politiebureau: 'Hoeveel jaar, mijnheer?' Bij de overbrenging van de verdachte Smit naar Arnhem is bij de verschillende stations veel publiek aanwezig om hem te zien. Aldert schijnt na zijn verklaring wel opgelucht. Wanneer men in de coupé, waarin hij met de politiemannen zit, een boekje van Nick Carter vindt zegt hij: 'Dat is een collega van jullie. Ik heb het tegen jullie moeten afleggen'. Onderweg naar Arnhem vertelt hij hun dat hij niet van de omgeving van de moord kon wegkomen, telkens moest hij naar het hol terug. Hij durfde nooit door de loopgraaf te loepenwaar de dode Vos lag, dit kwam uit het feit dat het lijk al lang gedeeltelijk blootlag. Dat het een moord uit roofzucht is geweest, blijkt uit de schouw door het parket uit Arnhem verricht. De zakken waren leeggehaald en alleen in de onderste

buitenzakken bevinden zich een tweetal brieven. De één is geadresseerd aan Vos, de andere bestemd om te worden gepost naar Engeland, met den naam en het adres van Vos als afzender. Vermoed wordt dat het slachtoffer de hals is afgesneden. De rechter-commissaris uit Arnhem, vergezeld van de inspecteur van politie Kruysdijk, die het gehele onderzoek met grootste activiteit en accuratesse heeft geleid, heeft nog een enquête ingesteld op het terrein van de moord. Men vond vlak bij bet hol een zware knuppel van eikenhout waarmee Vos vermoedelijk bewusteloos is geslagen, waarop men hem gebonden heeft.

Gerard Vos wordt geborgen

Tijdens de rechtszaak voor de Arnhemse rechtbank komt Smit met de volgende verklaring: 'Tijdens mijn tochten over de Veluwe en na een vergeefse poging werk te vinden op het in aanbouw zijnde zenderpark Radio Kootwijk, loop ik de Duitser Springhoff tegen het lijf. Die heeft het hol aan de voet van de Ossenberg gegraven en tussen ons beide ontstaat een relatie. Zo help ik door stropen Springhoff aan wild, die hij op zijn beurt omzet in klinkende munt. Op de avond van de 31e augustus ben ik met gestroopt wild, op weg naar het onderkomen van Springhoff. Bijna bij het hol aangekomen zie ik hoe Springhoff in gevecht is gewikkeld met een militair, die het onderspit delft. Onder bedreiging van Springhoff moet ik de handen en voeten van de militair binden. Springhoff verdwijnt met hem in het

struikgewas, maar niet nadat hij mij op mijn medeplichtigheid heeft gewezen. Mocht ik hem verlinken, dan zou zijn wraak zoet zijn. De hele affaire zit me niet lekker en ik zoekt Springhoff op in zijn hol. De Duitser is bezig zijn biezen te pakken, het wordt hem te gevaarlijk en hij gaat terug naar Duitsland. De bezittingen van de korporaal heeft hij achtergelaten.' Tot zover Smit, die ook voor de rechtbank in Arnhem hardnekkig bij deze versie blijft. De rechtbank, onder voorzitterschap van mr. Van der Dussen, acht Smit echter schuldig en veroordeelt hem tot een gevangenisstraf van vijftien jaar. Smit gaat in hoger beroep en zelfs in cassatie, maar de straf blijft gehandhaafd en daarmee is het doek gevallen. Smit verhuist naar de strafgevangenis in Leeuwarden. In mei 1923 legt hij tegenover het gevangenispersoneel een volledige bekentenis af. Smit zegt berouw te hebben van zijn daad. Hij vertelt hun dat hij na zijn vlucht een veilig onderkomen op de Veluwe zocht. Hij was in een overspannen en prikkelbare toestand. Als korporaal Vos hem dan met zijn fiets aanrijdt, slaat hij erop los. De dramatische afloop is bekend. Door voorbeeldig gedrag binnen de gevangenismuren probeert hij z'n straf in te korten, zo dat hij nog een aantal jaren van de herwonnen vrijheid kan genieten. Of dat Vrijheid - Blijheid is geworden weet ik niet. Wel dat hij in 1934 vrijkwam.

Nu we bij Floors toch op de hoek van de Rijkmanstraat staan lopen we even deze straat in. In 1870 vestigt 54-jarige Hartog Philip (Uri) van Son zich hier, die geboren in 1816. Hij behoort tot de vooraanstaande joodse families in onze stad. Hij begint daar een logement 'Israël' met restauratie voor de heren reizigers en beveelt zijn logement minzaam aan. *(zie advertentie)*. In 1883 richt hij de fabriek Hercules P. van Son & Co op kortweg van Son's inktfabriek. Nadat Van Son een paar jaar alleen zegellak heeft geproduceerd, dat ontstaat door een combinatie van schellak, gom, hars, olie en kleurstoffen en wordt veel gebruikt door notarissen. Het bedrijf exporteerde veel naar Nederlands-Indië, Brits-Indië en Zuid-Afrika. Van Son begint in 1878 ook inkten te maken en is daardoor de eerste inktfabriek in

Nederland. In de morgen van 18 augustus 1888 tussen zeven en acht uur breekt er brand uit en het bovenste gedeelte van zegellak en inktfabriek brandt uit. Van Son is goed verze-kerd en in 1889 betrekt de fabriek een pand aan de Bergsingel 17, dat ontworpen is door de architect Gerhard te Riele. In 1907 zijn er

35 mensen werkzaam in de fabriek. Er worden vele soorten inkt gemaakt: Davo-inkt en Hollandia-inkt, beide zijn galnoten-inkten. Daarnaast maakte van Son telegraaf-inkten voor het Rijk en de beide spoorwegmaatschappijen. Sinds 1901 ook boekdrukinkt en voor overzee wordt poederinkt gemaakt, die met water moet worden aangelengd. Ook maakt het bedrijf kantoorlijm. In 1889 betrekt van Son de in neorenaissance stijl gebouwde fabriek aan de Raamstraat, eveneens ontworpen door Gerhard te Riele. De firma P. van Son richt in 1916 een verffa-briek op buiten het Pothoofd bij de Buiten-gracht. Op vijftien februari 1916 wordt bekend gemaakt dat B&W de vergunning hebben verleend. De fabriek gaat weg uit onze stad en verhuist in 1921 naar Hilversum. We lopen wat verder en op de hoek van de Muntengang *(foto volgende pagina)* stond vroeger het gebouw de Twaalf Apostelen en daar moet ik je iets over verhalen. Sinds de aanleg van de vestingwerken, die in 1621 waren voltooid, had Deventer niet veel aan het onderhoud gedaan. Pas in het voorjaar van 1672, toen een vijandelijke aanval steeds waarschijnlijker werd, werd de stad in staat van

paraatheid gebracht. Medio juni stonden de Duitse troepen inderdaad klaar om de stad te beschieten. Op 20 juni 1672 werd onze stad aangevallen door de Munsterse troepen van bisschop Bernhard van Galen, bijnaam Bommen Berend en door de troepen van de bisschop van Keulen. De aanval vond plaats op initiatief van de Franse koning Lodewijk XIV, de *Zonnekoning*. Het stadsbestuur was verdeeld in twee partijen. Burgemeester Hendrik Nilant, "het koninkje van Deventer", met zijn familie en andere aanhangers wilden de stad, ter voorkoming van algehele vernieling, direct overgeven. De burgemeesters Arnold van Boekholt en Hendrik ter Borch en hun aanhang waren daar fel op tegen. De Nilandisten kregen hun zin: Onze stad gaf zich al één dag na de belegering aan de Münsterse en Keulse troepen over. Een grote groep stadsgenoten die zich daardoor verraden voelde, stroomde samen voor het huis van Hendrik Nilant aan de Brink, welk huis De Twaalf Apostelen werd genoemd en waarheen de Nilants via een kleine achterpoort renden. Een dochter van Hendrik Nilant kwam bij de schermutselingen om. Met de vlucht van Hendrik Nilant kwam een tijdlang een einde aan de hegemonie van de toonaangevende Nilants, van wie meer dan 30 jaar tientallen familieleden openbare ambten hadden bekleed in Deventer. De gevel van het huis *De Twaalf Apostelen* werd in 1862 gesloopt, alleen

het achterhuis bleef bestaan. De rest van het pand werd, behalve de achterzaal, verwoest bij het bombardement van 6 februari 1945.

We lopen verder en gaan linksaf de Kerksteeg op en na 50 meter linksaf het Bergkerkplein op en na 80 meter hebben we de Bergstraat en die slaan we linksaf in. G. J. van der Lande koopt in 1834 op Bergstraat 19 *(foto)* een pakhuis met erf en een woning waar hij met een paardenmolen raap- en lijnzaden tot raapolie verwerkt en veevoederkoek. In 1838 nemen Anton

Noury, zo ook Gerrit Jan de olie-, pel- en cementmolens "de Eendragt" en 'de Hoop' van P. van Delden over. De molens staan buiten het Pothoofd aan de stadsweide, aan de weg naar Zutphen. De Eendragt wordt gelijk doorverkocht aan een firma

in Dordrecht. De molens waren in 1745 door de bekende H. Lindeman gebouwd. In eerste instantie wordt er in hoofdzaak koolzaad tot raapolie en raapkoek gemaakt. In 1838 wordt het pand De Drie Haringen uit 1575 aangekocht en ingericht als kantoor. De eerste jaren wordt er voornamelijk koolzaad (raapzaad) tot raapolie en raapkoeken voor het vee gemaakt. Verder wordt er gerst gepeld. In 1839 wordt bij notariële akte de Fa. Noury & Van der Lande opgericht. In 1848 wordt besloten de windmolen door stoom te vervangen en de eerste stoom-machine wordt in gebruik genomen, een tweedehandsje van 19 pk uit Aken. De machine wordt met paard-en-wagen naar onze stad getransporteerd. Deze meel- en oliefabrieken maakten een

tijd van snelle vooruitgang door want de fabrieken werden meermalen vernieuwd en vergroot. De maalcapaciteit bedroeg in 1901 67 ton per 24 uur, in 1915 180 ton, in 1931 350 ton! In 1854 neemt de 25-jarige Antonius Lebuinus Van der Lande de taken van zijn vader over. Als de accijnzen op gemalen producten in 1855 afgeschaft worden, begint de firma met de productie van tarwemeel. De meelfabriek wordt in 1868 door brand verwoest. De molen wordt in dat jaar verkocht, afgebroken en in Diepenveen herbouwd. In 1879 sterft de laatste telg van de familie Noury. A.L. Van der Lande zet het bedrijf voort onder de oude naam Noury & Van der Lande, samen met zijn zoon Jan C. L. van der Lande, *(foto)* die in 1888 medefirmant wordt. In 1887 wordt aan het Pothoofd een enorm pakhuis gebouwd door huisarchitect Gerard te Riele. Dit pakhuis wordt later verkocht aan graanhandel G. Kappelle en in 1973 gesloopt. In 1888 wordt de fabriek weer door brand verwoest, maar groter herbouwd. De bovenbouw van de molen wordt verkocht en herbouwd in Diepenveen en daar brandt de molen in 1933 af. De meel- en oliefabrieken werden in 1888 gesplitst in twee afzonderlijke bedrijven, de meelfabrieken ie Deventer, de oliefabrieken in Emmerik aan den Rijn. Om een directe verbinding met de IJssel

te krijgen wordt in 1898 een kanaal gegraven wat in 1909 wordt verbreed. Dan wordt ook in Cleve de oliefabriek Hollandia gebouwd. De Duitsers beschermen in die tijd hun eigen oliemarkt met bepalingen van invoer, die zo ontdoken kunnen worden. Deze fabriek wordt in 1907 verkocht, omdat deze slechts via het kanaal bereikbaar is. In Emmerich wordt dan een nieuwe fabriek gebouwd, de Oelwerke Noury & Van der Lande GmbH. In 1894 wordt Jan Van der Lande medevennoot. In 1898 wordt een eigen haven in gebruik genomen. Er werken dan 42 arbeiders bij de fabriek. Op de Brink wordt een nieuw kantoor gebouwd. Noury en van der Lande bouwt in 1892 aan de Handelskade no. 13. In 1892 komt daar een stoommachine van 35 pk. In dit pand is in 1951 brand. Het graanpakhuis aan het Pothoofd wordt in 1912 verkocht aan de firma Kappelle. Aan de Handelskade in Deventer wordt een veevoederbedrijf gestart. In 1913 begint Van der Lande naast de meelfabriek de Overijsselse IJzergieterij. Het is geen succes. In 1926 wordt Noury van de Lande opgedeeld in twee sectoren, de meelsector en de oliesector. In 1932 werd de voormalige bewaarplaats voor gietmallen van de ijzergieterij Nering Bögel gekocht. Op die plek werd begonnen met het vervaardigen van geneesmiddelen onder de naam Nourypharma. Aan de meelfabriek van Noury & Van der Lande, gevestigd aan de Teugseweg, komt in 1965 een einde. In dat jaar besluiten Koninklijke Industriële Maatschap-pij Noury en van der Lande en Koninklijke Zwanenberg-Organon hun belangen en activiteiten samen te voegen. Noury Van der Lande zal haar activiteiten op dezelfde wijze als voorheen en dezelfde naam voortzetten. Het gevolg was een massaontslag voor 200 werknemers. De fabriek werd verkocht aan Cebeco-Handelsraad, dat in 1969 deel ging uitmaken van AKZO.

Ook in de Bergstraat vestigt zich in 1804 Jan Visser, geboren in Terwolde die smid was in het huidige Wilp. Gerrit Jan Visser, zoon van Jan, wordt geboren in onze stad op 10 oktober 1832 en hij vestigt met zijn geweermakerij in de Bergstraat en zet de traditie van geweermakers voort, maar ook maakt hij daarnaast schaatsen en gereedschap voor klompenmakers. Zijn roem is al

doorgedrongen tot in het Koninklijk Paleis en als prinses Wilhelmina in 1888 voor het eerst op het ijs verschijnt, doet zij dat op een paar schaatsen, de volgens een nu nog zuinig bewaarde oorkonde gemaakt waren door Gerrit Jan Visser en in

luxe uitvoering afgewerkt door zijn zoon Jan Visser. Als de schaatsen in 1898, tien jaar later dus, te klein worden, komt er wederom een brief uit Den Haag, met het verzoek een nieuw paar te willen vervaardigen. Het schrijven gaat vergezeld van de koninklijke schoenen, die de prinses bij het schaatsen placht te dragen. Ook deze tweede leverantie is blijkbaar naar genoegen

geweest, want in 1900 krijgt Gerrit Jan Visser c.q. Jan Visser vergunning, voortaan het koninklijk wapen te voeren en zich uit te geven voor hofleverancier. Zijn zoon Jan Visser, geboren op 11 januari 1862, volgt zijn vader op 1 februari 1895 op als geweermaker. Voor die tijd verblijft Jan een tijd in Luik, waar een grote wapenindustrie is gevestigd. De kogel en geweermakerij van Jan Visser is hofleverancier. In 1910 koopt Jan Visser een perceel bosgrond in Epse (gemeente Gorssel), waar de firma een eigen jachtschietschool (Standhurst) heeft en dat is voor het inschieten van jachtgeweren. De schietschool is tot 1960 in gebruik. Na 1935 woont de dan 73-jarige Jan in de Lagestraat 73 in onze stad. In 1940 nemen de Duitsers zijn hele wapenvoorraad in beslag: 91 buksen en 13 kisten met geweren en munitie. Om in leven te blijven maakt Jan allerlei voorwerpen uit hertshoorn, waarvoor

het materiaal stiekem uit Het Loo wordt gesmokkeld, Het begint met hertshoornen knopen en het eindigt met rookstellen en staande schemerlampen. Na de bevrijding is hij het, die het antieke pistool levert, dat de Canadese generaal Gibson namens de buurtcommissie ten geschenke wordt gegeven. Kort daarna zit hij alweer in Luik met een speciale opdracht van Prins Bernhard, die eigenhandig het vrijgeleide heeft ondertekend. Jan overlijdt op 89-jarige leeftijd op 16 juli 1951. Zijn zoon Peter Ernst Visser *(foto),* geboren 1891, volgt Jan in 1934 op als geweermaker, hij leidt de firma tot 1954.

Bakker Gerrit Nikkels laat in 1874 twee huizen bouwen door

architect van Harte op de plaats van de in 1873 gesloopte Binnen Vispoort. Zijn zoon G.W. Nikkels betrekt het huis aan de kant van de Welle en begint er een winkel in koloniale waren, verf, gedistilleerd en sigaren. *(Midden op de foto: Verfhandel G. Nikkels, Achter de Muren Vispoort 1 tot 3)* Uit een advertentie van 21-10-1889 in het Deventer Dagblad: Extra Medicinale Levertraan, zonder reuk of smaak, per 1/1 flacon 40 cents, per 1/2 flacon 22 cents. Aromatische Koffie-Levertraan. Voorkomt

het oprispen. Echt Deens Boterkleur, hetwelk meer dan 90 malen bekroond is en door de Friese Maatschappij voor Landbouw is aangewezen als de beste van alle bestaande en het meest in het belang der landbouwers. Het echte drop uit de blikken trommel, bereid volgens het aloud recept, per doos 35 cent. Vischpoort. G. W. Nikkels Gz. Deze reclame heeft gevolg want op 1 januari 1902 wordt er bij Nikkels ingebroken en er wordt een flink bedrag aan geld gestolen, zo ook drie dozen verschillende soorten sigaren. De daders: vier Duitsers – drie mannen en een vrouw - worden op 11 januari 1902 in Zutphen aangehouden. Het viertal is nog in bezit van de gestolen goederen, waaronder een groot aantal dubbeltjes en kwartjes, van welke muntspeciën bij den heer Nikkels juist zulk een groot aantal zijn ontvreemd. Het edele viertal wordt geboeid naar onze stad overgebracht. Op 24 juli 1909 overlijdt Gerrit Willem Nikkels in de leeftijd van 56 jaar. Dit is ook de doodsklap voor het bedrijf en op 13 oktober 1913 wordt het bedrijf failliet verklaart Het winkelpand wordt in 1968 gesloopt ten behoeve van de verbreding van de Welle.

In 1738 treedt de 21-jarige Jan de Lange in dienst als meesterknecht bij de vrouw van de overleden stadsdrukker Enoch de Vries. Zij werken hier aan het Bergschild in onze stad. In 1753 komt er een boek van Jan de Lange in de Grote Overstraat. Hij is dan vermoedelijk al vanaf 1751 een zelfstandig drukker. In 1759 koopt de Lange een huis aan de Brink, het huidige nr. 74, tussen de Grote en Kleine Overstraat. In 1761 verwerft de Lange het octrooi om de Deventer Almanak te drukken en wordt hij drukker van Gedeputeerde Staten van Overijssel. In 1779 wordt hij benoemd tot stadsdrukker. In datzelfde jaar drukt hij het oude en nieuwe Testament en de Heidelbergse catechismus en gebeden. Zijn zoon Jan Hendrik heeft de leiding van de drukkerij in 1787 al overgenomen. Bij zijn vaste klanten horen ook het Atheneum en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. In 1823 neemt zoon Jan de leiding over en in 1833 breidt hij uit met een steendrukkerij en wordt vanaf 1837 het weekblad, de Deventer Courant gedrukt. In 1841 wordt de drukkerij inclusief

winkel verplaatst naar het pand ernaast, nummer 73 en diende nummer 74 verder als woonhuis. Men beschikte ook nog over een pakhuis in de Grote Overstraat. In 1842 drukt hij de Deventer Courant op een drukpers die gemaakt is door Nering

Bögel. Antonie Hugo de Lange zet vervolgens vanaf 1849 tot 1885 het bedrijf voort. In 1878 wordt een stoommachine geplaatst van 3 pk. In 1885 wordt de firma de N.V. De Deventer Boek- en Steendrukkerij, v.h. firma J. de Lange. De 24-jarige W.H. Wilterdink die in 1892 trouwt met E.W. Wijnoldy wordt de eerste directeur. In 1894 betrekt men het nieuwe pand aan de Sluisstraat, onder architectuur van Mulock Houwer. *(foto)* Opvallend is de in de gevel aangebrachte spreuk:

'Saxa loquuntur' (De stenen spreken), een verwijzing naar de steendruk. In 1918 krijgt het bedrijf elektriciteit. In 1965 vindt er een fusie plaats met de N.V. H. Tulp uit Zwolle en de N.V. L. van Leer en Co. uit Amsterdam. De vestiging in onze stad verandert van naam en heet vanaf dat moment N.V.-drukkerij de Lange - van Leer. In 1968 wordt het bedrijf opgenomen in de Kluwergroep. In 1989 wordt het pand aan de Sluisstraat van De

Lange/ Van Leer verkocht aan Senzora bv. De naam leeft nog voort in drukkerij Salland De Lange. We zien op de kop van de Brink de prachtige Waag. In 1526 en 1527 werd door het stadsbestuur van onze stad besloten dat er een nieuwe waag moest komen. Daar werd in 1528 aan begonnen. In die jaren was dat een twijfelachtige beslissing omdat Deventer als sinds het eind van de 15de eeuw, net als andere delen van Overijssel, voortdurend werd lastiggevallen door de legers van de hertog van Gelre. De overlast varieerde van plundering, vernieling, bezetting en brandstichting tot intimidatie. Om zich daartegen te kunnen verweren, hief Deventer extra belastingen en nam meer soldaten in dienst. Aan de overzijde van de IJssel had de hertog twee forten gebouwd: de Morgenster en Altena. De laatste stond zó dicht bij de stad (al te na), dat er spottend werd gesproken over "kiek in de pot": men kon als het ware over de muren heen in de etenspotten van onze stadsgenoten kijken. In 1527 verlieten de Geldersen beide forten, na loze geruchten over een ophanden zijnde aanval. Toen de soldaten van de Gelderse hertog in 1527 op de vlucht sloegen werden de forten afgebroken en de stenen naar de stad versleept om dienst te doen voor de bouw van een nieuw waaggebouw. Met het ingemetselde beeldje Kiek-in-de-pot werd de spot gedreven met hertog Karel van Gelre. De Gelderse soldaten hadden zich namelijk vergist, want er waren helemaal geen vijandelijke troepen die een aanval beraamden. Aan de gevel hingen ze ook ter versiering en waarschuwing een koperen ketel waarin valsemunters levend in de olie werden gekookt. Dit overkwam onder anderen in 1434 de muntmeester van de heer van Batenburg op beschuldiging van valsmunterij. De gaten die te zien zijn in de ketel werden er in 1813 door schietgrage soldaten van het bezettende Napoleontische garnizoen in geschoten. Sinds 2017 is de ketel daarom verplaatst naar het voorportaal van de waag en daar vrijblijvend te bezichtigen. De Waag waarvoor we staan is een prachtig laatgotisch gebouw met drie bouwlagen, een traptoren, een klok en drie spitstorentjes. Het werd gebouwd van 1528 tot 1531 en ruim een eeuw later, in 1643 werd aan de voorzijde een in de persoonlijke artistieke stijl van de architect vol gratie

een bordes gebouwd met drie zuilen. Aan weerszijden zijn trappen, bij de opgang naar het bordes, zitten twee zandstenen leeuwen en de gevel is onder meer versierd met de reliëfstenen Het gebouw staat scheef, ongeveer 80 cm uit het lood.

We steken over en zien op de hoek van de doorsteek achter de Waag een laatgotische gevel met een wat smalle vorm. Let eens

op de rijke decoraties en de klassieke pilasters, dat is een voorbeeld van de stijl van de op Italiaans geïnspireerde kunst. Helemaal boven op de topgevel prijkt een klein fronton en de gevelsteen toont drie haringen. Daarnaast staat de tekst 'Dit huis is Godt bequam i di drie vergulde Herinck is si naem, Anno Domini 1575' *(foto)* Zo'n tekst roept toch wel nieuwsgierigheid op: Wie heeft dit op de gevel laten zetten? Herbert Dapper heeft dit gedaan, hij is lid van het gilde van de Schoonevaarders, zo ook van de gezworen gemeente van onze stad voor de Noordenbergstraat. In het jaar 1477 wordt zijn grootvader Geert Dapper burger van onze stad en denkelijk is Johan Dapper zijn zoon. Die wordt op zijn beurt rond 1540 de vader van Herbert Dapper, zijn moeder is een zekere Aaltje. Zijn ouders krijgen drie zonen en ook drie dochters. Ze wonen in de Menstraat. Onze stad is een stad van handel. De kooplieden zien het handelen met Bergen in Noorwegen als 'n harde en goede les voor jeugdige stadsgenoten. Herbert Dapper is een jongen die van aanpakken weet en moet volgens traditie een drietal proeven doorstaan om na succes tot het gilde van de Schoonevaarders toe te treden. Die drie proeven bestaan uit de rookproef, waarbij de leerjongen lange tijd in de rook van brandende visgraten moet staan. De zweepproef, waarbij de aspirant stomdronken wordt gevoerd en naakt en geblinddoekt het zogenaamde paradijs wordt binnen gevoerd, waarbij hij tot

De Drie Haringen

bloedens toe wordt gegeseld. Als apotheose volgt dan de waterproef, waarbij de aspirant tot driemaal toe in het koude water van de fjord wordt gegooid. Hierna moet hij proberen weer aan boord te klimmen, terwijl de mannen op het schip dat tracht te verhinderen. Of de proef werkelijk zo serieus is als wordt beschreven, daaraan heb ik zo mijn eigen gedachten. Herbert doorstaat echter deze ontgroening en wordt lid van het gilde, is nu Bergenvaerder en een handelaar bij uitstek. Hij

brengt zijn handel: laken, wijn, zout en al wat dies meer zij naar Skåne (Schone), dat tegenwoordig in Zweden ligt, maar vroeger tot Denemarken behoorde. Als retourlading brengt hij tonnen vol haring, kabeljauw en daarnaast ook huiden mee. De haringen worden uitgeladen in de haven en direct vervoerd naar de rokerijen op het Bokkinghang. In 1567 koopt Herbert het pand aan de Brink 55 en geeft het als naam: 'In di drie vergulde herinck'. In het bezit van een huis trouwt hij een jaar later in 1568 met Christina, dochter van Johan Bitters van Raesfeld en Catharina Vlemingh. Het echtpaar krijgt drie zonen en drie dochters. In 1575 laat Herbert het bestaande pand ingrijpend herbouwen en verfraaien tot een multifunctioneel gebouw. De overwelfde kelder met waterput dient waarschijnlijk voor de

vishandel. Laken en graan kunnen worden opgeslagen in de opslagruimten op de verdiepingen en op zolder. Een met vensters aan drie zijden van licht voorziene ruimte op de derde verdieping, dient als toonkamer voor verschillende goederen. Onze succesvolle stadsgenoot sterft op zevenvijftigjarige leeftijd in 1602. Hij is één van de mannen die de oorzaak is dat onze stadgenoten de spottende bijnaam Stokvissen hebben gekregen. Lopen we wat verder door dan zien we op de Zandpoort links het oudste café van Deventer, die al voor 1850 hier stond en 'de tapperij' werd genoemd. In die tijd moest alles van Keizer Napoleon worden geregistreerd. In de jaren vijftig van de vorige eeuw was het café 'de Zandpoort' ook bekend onder de bijnaam 'Zwarte Riek' vanwege het gitzwarte haar van de uitbaatster. Vanaf 1962 tot 1977 was Toone Beltman de kroegbaas en de drie jaren daarop stond Appe Groen achter de tap.

We lopen wat verder en in het pand Brink 41 -het gebouw bestaat niet meer, het nieuwe pand is bij de Zandpoort getrokken- begon Ernest (Ernst) Adolf Muller in 1903 met zo'n vijftig werknemers de productie van sigaren, o.a. met de merknamen Loyd en Asta. In 1907 volgde de nieuwbouw van zijn fabriek aan de Hoge Hondstraat, toen waren er al honderdvijftien mensen werkzaam. Dat zijn sigaren geliefd waren toont het bericht in de krant van 9 december 1918. In 'De Amstelbode' staat onder de kop: Sigaren-diefstal. Dieven hebben ingebroken in de sigarenfabriek van de firma E. A. Muller en Co. te Deventer en daaruit enige duizenden sigaren gestolen. Van de daders geen enkel spoor. Tijdens de oorlog is Ernst Muller door de Duitsers opgepakt en in Kamp Westerbork overleden. In 1946 heeft mevrouw Florie Pieterse-Muller, de dochter van Ernst, als nieuwe bestuurder, een poging gedaan de fabriek weer op te starten, maar dat lukte niet. De sigarenfabriek is daarna overgenomen door Panter sigaren uit Veenendaal. In 1949 brandt de voormalige fabriek van Ernst uit 1907 af. Toen was de kleur- en staalkaartenfabriek van Multicolor in het pand getrokken. In ben als tienjarige jongen nog naar die brand wezen kijken. Dat was op woensdag begin october 1949 en we

hadden tijdens het speelkwartier op school al van de brand gehoord. Gelijk om twaalf uur, toen de school uit ging, renden we naar het Schuren-plein en daar stond Multicolor in lichterlaaie. Het was erg druk bij de brand er stonden honderden mensen te kijken en we hoorden dat de brand op de laagste

verdieping was ontstaan. ‘Daar is geen houden aan,’ zei een dikke man tegen een vrouw die op een wandelstok leunde. ‘Er liggen allemaal celluloid, kleurstoffen en thinner waarvan ze verf maken, dat brandt als de hel.’ Ze knikte en antwoordde. ‘Ik hoor net van Rinus dat er heel wat zware machines door de vloer naar beneden zijn gedonderd. Dat blussen is heel erg gevaarlijk.’ Laten we maar teruggaan naar het roken van sigaren. De sigarenindustrie in ons land behoorde ooit tot de belangrijkste ter wereld. Kampen was een echte sigarenstad, maar ook in onze stad stonden erg veel sigarenfabrieken.

We lopen voor de achterkant van de Waag de Boterstraat in en blijven staan voor het pand op de Brink nummer 68, dat was vroeger nummer 28 en daar was de importfirma Djember gevestigd De in 1831 in Deventer geboren George Birnie roeit in

zijn studententijd met Louis Westenenk bij de roei- en zeilvereniging Daventria. Louis die in het Indische Semarang is geboren als zoon van de koffieplanter maakt George warm voor zijn geboorteland. Na de middelbare school studeert George in Delft waar hij zich in 1890 inschrijft bij de Indische Instelling. Daar wordt hij opgeleid tot bestuursambtenaar. Nadat hij daarvoor geslaagd is vertrekt hij naar Indië waar hij bestuursambtenaar wordt. Die functie bevalt hem niet en na ontslag genomen te hebben begint George Birnie, *(foto)* voor eigen rekening, in Djember tabak te planten. George trouwt met de jonge Rabina, een Indonesische vrouw die omstreeks 1844 wordt geboren in Gambangan op Java. De eerste oogst wordt in 1859 verkregen. Birnie beperkt zich niet tot tabak maar interesseerde zich ook voor suiker, koffie en andere cultures. Samen met zijn familieleden bouwt hij "Birnies Landbouwmaatschappij Oud Djember" op. In 1873 keerde hij terug naar Nederland en vestigt zich weer in onze stad, hier op de Brink 28. Vanuit Nederland blijft hij betrokken bij zijn Indische maatschap. George leidt de Raad van Commis-

sarissen, terwijl het beheer wordt gevoerd door Gerard Birnie Steenszn en later door zijn George zoon David. De laatste bouwt het familieconcern uit met een groot aantal tabak- en koffieondernemingen. De Onderneming wordt in 1977 gestopt.

Van de Boterstraat gaan we de Polstraat *(foto)* in en ik vertel je iets over Pieter Stoffel. Die wordt in 1819 geboren als zoon uit

een familie molenmakers uit de Zaanstreek. Na een tip van zijn oude meesterknecht Jan ten Zijthoff, die zich al gevestigd heeft voor 1831 in onze stad, dat de negotie in houtwaren van de weduwe Beekman, geboren Werneke hier aan de Polstraat, op de hoek van de Boterstraat te koop is. Pieter Stoffel neemt de negotie in houtwaren in juli 1844 van de weduwe over. De 28-

jarige Pieter zit niet stil want in 1847 neemt hij van Kronenberg de houtzaagmolen ‘De Vriendschap’ over, een molen die buiten de Noordenbergpoort ligt en die Pieters grootvader in 1805 heeft gebouwd. Ook koopt hij een pakhuis op de Brink, hoek Boterstraat. In 1868 wordt er in het bedrijf een stoommachine geplaatst. De molen ‘De Vriendschap’ brandt in 1870 af, waarna alleen de stoomzagerij herbouwd wordt. Zijn zoon Pieter Stoffel junior breidt de zaak verder uit onder andere met zaag- en schaafmachines, spoorrails over de werf en een balkenhaven. In 1878 neemt Stoffel een houtloods aan het Bokkinghang over van

de failliete werf van Thijssen en op die plek wordt in 1938 een pand opgetrokken voor de firma H. Struik. In 1895 wordt ook een tweede stoommachine geplaatst. Na de eeuwwisseling werd veel hout gehaald uit de Oostzeelanden, de Oeral en Noord-Amerika gehaald. De houthandel heeft een eigen loswal in een haven aan de IJsel gekregen. Voor de Tweede Wereldoorlog zijn er veel werknemers in de zomer in dienst, die in de winter bij Hunink, Stegeman of de olieslagerij van de firma Ten Hove werken. In 1958 fuseert het bedrijf dat Stoffel heeft opgebouwd met de firma Horsting in Doetinchem en in 1973 gaat deze combinatie over in de Drents Overijsselse Houthandel (DOH). Nu kennen we het bedrijf nog als Pont Meyer. Hier op nummer 48 in de Polstraat heeft Bijdendijk in 1910 een zolderverdieping aangebracht en zaal ingericht voor sigarenmakers, die uiteraard goed van daglicht moest worden voorzien. In 1913 was er een staking van 50 sigarenmakers over de betere verwarming van de sigarenzaal. In 1917 genoemd als lid van het verbond van Nederlandse Sigarenfabrikanten. In het Deventer Dagblad van

22-09-1923 staat: "De toestand in de sigaren-industrie is steeds ernstiger. In de fabrieken wordt er maar voor een deel gewerkt." In 1927 is er een staking. In 1946 wordt de fabriek genoemd als plek waar inlandse tabak gefermenteerd kan worden. In 1952 sluit de fabriek haar poorten. Na het stoppen van de activiteit is Multicolor in het fabriekspand gevestigd geweest. We lopen verder richting het Grote Kerkhof en in de Polstraat 76-78 begint J. Stegeman in 1858 een kleine vleesverwerkende fabriek, die doorloopt naar de Zandpoort. In die tijd is er ook

sprake van de vleesfabriek De Klaver. Een tijdlang is G. J. van de Belt mede-eigenaar geweest, die overlijdt op 78-jarige leeftijd in september 1954. De firma vestigt zich in 1916 in een oude conservenfabriek aan de Laan van Borgele *(foto)* en wordt een N.V. Het assortiment wordt uitgebreid met soep. Op 14 April 1948 ontstaat in de morgen een felle uitslaande brand in één van de gebouwen van de vleeswarenfabriek in Diepenveen. Het vuur woedt in een exportmagazijn, helemaal gevuld met oliën en vetten De brandweren uit onze stad en Diepenveen zijn snel ter plaatse met groot materiaal en bestrijden met 12 stralen de vuurzee. De oorzaak van het ongeluk is waarschijnlijk toe te schrijven aan het ontploffen van een benzinelamp. Tegen half twaalf stort het dak van het brandende magazijn in, waarbij de

opgeslagen voorraden geheel verloren gaan. Gelukkig dekt de verzekering de schade. In 1962 wordt het familiebedrijf Stegeman N.V. omgezet in Stegeman B.V. Om aan de veranderende vraag uit de markt te kunnen blijven voldoen gaat Stegeman in 1968 samenwerken met vleesverwerkend bedrijf Hendrix fabrieken N.V uit Boxmeer. Dit bedrijf neemt de slacht voor haar rekening, terwijl Stegeman blijft zorgen voor het produceren en verpakken van het met zorg samengestelde assortiment. In 1981 verhuist het bedrijf naar het industrieterrein Kloosterlanden in Deventer. Stegeman wordt in 1994 gekocht door het Amerikaanse concern Sara Lee Inc.

We moeten weer terug naar de Brink en lopen terug en zien op Polstraat 38 de plek waar vroeger de Waltoren heeft gestaan waarop Hendrik Lindeman, geboren in 1696 op dertigjarige

leeftijd in 1726 een olie-, pel- en cementmolen gebruikte en waar hij in 1744 een zeepziederij ging drijven. De molen werd later voortgezet door de gebroeders Steven en Pieter van Delden. Als Hendrik Broekhuizen in 1802 de Waltoren uit de middeleeuwen aanschaft, die al in 1344 in de archieven voorkomt als ‘Nova Turris’, en ‘Nye Toern’, is er al een gruttersmolen gevestigd. Zijn zoon Jan verkoopt de toren in 1873 aan onze stad, die de toren laat slopen om een dam over de Binnengracht te kunnen aanleggen. In 1837 was de ziederij een grootverbruiker van turf. Er werd

dat jaar maar liefst 1000 ton turf gebruikt voor de productie van 150630 pond zeep. Naast de zeepziederij was Lindeman een voortvarend ondernemer. Hij opende een postwagendienst op Munster, Düsseldorf en Dortmund en bouwde in 1745 ten zuiden van onze stad de molen De Hoop. Voor het vervolg van dit verhaal gaan we naar de Bergweide en dan achter de Bergkerk.

Nog vol herinneringen aan de sigarenindustrie en DAIM in het Bergkwartier lopen we van uit de Polstraat de Brink weer op, blijven links lopen en in de inham, achter het beeld van Albert Schweitzer, krijgt het huis op nummer 89 de naam van

Pennincks Hoek. De gevel (*foto*) moet kort na 1588 zijn gebouwd toen de lakenhandelaar Herman Pinninck, ook wel Penninck, met Lucia van Reede huwde. Zijn Rooms-katholieke vader, de koopman en rijke magistraat Macharius Penninck, stond in de tachtigjarige oorlog, rond 1585, aan de zijde van de Spaansgezinden. In 1588, tijdens de jaren van het herstel van het Spaanse bewind, kocht Macharius het erfelijk bezit tussen de Brink en de Spijkerboorsteeg, van het adellijke geslacht Swaefken. Naar alle waarschijnlijkheid liet hij in 1597 het front van de nieuwe gevel bouwen. Boven de Grieks aandoende poort kan men schild houdende leeuwen met de gecombineerde wapenschilden van de families van Penninck en

van Reede zien. De wapenspreuk staat halverwege boven de poort: 'Alst Godt behaget beter benyt als beclaget'. Opvallend zijn de beelden van Fides, Spes, Charitas, Prudentia, Fortitudo en Temperantia. Als we dat vertalen wil dat zeggen: Liefdadigheid, Matigheid, Verstandigheid, Besluitvaardigheid, Trouw en Hoop. Op de top stond eerder ook nog een beeld van Justitia, maar die is later verdwenen. Aan de achterzijde in de Spijkerboorsteeg bevindt zich een fraai poortje, dat Lucia de Reede in 1613 ter nagedachtenis aan haar man heeft laten bouwen. Nadat het pand in 1686 in bezit kwam van de katholieke familie Van Hövell, telgen uit een oudadellijk geslacht, werd er een schuilkerk in gevestigd.

We slaan linksaf de hoek om en komen nu bij café Royal op nummer 94. Gelijkgaan mijn gedachten terug naar die loeihete

augustusdag zo'n jaar of vier geleden. De zon stond hoog aan de hemel en nam de Brink onder vuur. De gouden leeuwtjes van de mooie fontein (*foto),* die naar onze koningin Wilhelmina was genoemd, hadden geen schaduw en het water dat ze uitspogen hadden een temperatuur van zeker veertig graden. Gekweld door de dorst, zoek ik die dag verfrissing bij café Royal. Het is razend druk, maar tot mijn geluk ontdek ik nog een vrij tafeltje bij het raam. Nadat ik een glas bier heb besteld, besluit ik me even op te frissen op het toilet. Mijn humeur is toch al niet 'je dat' en dat is grotendeels te wijten aan een makelaar. We hebben een huis willen huren in Colmschate, maar dat gaat op het laatste moment niet door. En daaropvolgend die verschrikkelijke hitte

waar ik ook al de smoor over in heb. Teruglopend zie ik dat mijn tafeltje ondertussen niet alleen is bezet door een glas van het goudgele vocht, dat de ober is komen brengen, maar dat er ook een wat oudere dame is aangeschoven. Een vrouw die ik niet ken, die me toeknikt, haar wenkbrauwen lichtjes optrekt en daarna weer naar buiten kijkt Er zit een stelletje ongeregeld op hoge toon te bekvechten aan de bar en ik neem de vrouw

heimelijk op en schat haar een jaar of tachtig. Ze zit zwaar onder de maquillage, neemt het froufroutje van het schoteltje, legt dat op tafel en neemt een slok uit het kopje met thee, dat voor haar staat. Beiden kijken we naar al de passanten die zich langzaam voortbewegen in de branden-de zon. De vrouw draait zich naar me toe en schijnt aan de blik in mijn ogen te zien dat ik zwaar in mineur ben. 'Als je ouder wordt dan valt die hitte niet mee.' Vóór haar op het tafeltje ligt een opengevouwen Telegraaf met de kop: 'Beruchte seriemoordenaar na veertig jaar gepakt'. Vreemd genoeg knap ik wat op van dit bericht, dat me alles weer even in de juiste verhoudingen laat zien. *Geen huis en die verrekte zon, maar die moordenaar had het heel wat slechter.* Ik knik in de richting van het krantbericht.

'Het is wel erg warm, maar erger is het voor die moordenaar.'

'Het is 'n vuilak,' is haar felle reactie.

De barkeeper van hotel Royal (foto) wringt zich tussen haar en mij in, zet het tweede glas voor me neer, die ik met een knikje heb besteld en maakt rechtsomkeer. Als ik de oude dame aankijk, zie ik dat ze tranen in haar ogen heeft en ze vult haar zin aan.

‘Zo’n lelijke schooier heeft mijn nichtje vermoord.’
‘Wat erg. Dat moet dan toch al heel wat jaren geleden zijn.’
‘Ja, maar nu ik ouder word denk ik daar steeds vaker aan.’
Ik draai me naar haar toe en stel me aan haar voor.
‘Gerhardt Mulder.’
Onwillekeurig trekt ze bij de handdruk haar gerimpelde hand een stukje terug als ze mijn naam hoort.
‘Ik ben mevrouw Kiffen, uw naam is dezelfde als die smeerlap.’
‘Wanneer is uw nichtje vermoord?’
‘Dat is inderdaad al heel lang geleden, in 1962 in Duitsland.’
‘Waarom dat?’
Gelijk drukt ze het gaspedaal in en barst los.
‘Johanna, zo heette ze, werkte in de wasserij van een hospitaal in Duisburg-Hamborn.’
‘Werd ze daar vermoord?’
‘Nee, ze woonde in het pension bij de familie Gores. Die hadden twee zonen waarvan er één, net als jij Gerhard heette en dat was een heel slechte man, die al bij de politie bekend was. Hij had al eerder gezeten voor diefstal en dat soort criminele zaken.’
‘Dan had hij toch nog niemand vermoord?’
‘Nee, maar dat hij diefstal pleegde werd wel de oorzaak van de moord die volgde. Die smeerlap had namelijk een pot rolmopsen gejat en daar had hij samen met Johanna van gegeten. Terwijl ze van de rolmopsen smikkelden vertelde hij met een valse grijns op zijn gezicht dat hij die rolmopsen had gestolen.’
Onwillekeurig moet ik lachen bij die vreemde diefstal en na een verwijtende blik gaat ze verder.
‘Toen Johanna dat hoorde schrok ze en Gerhard die dat merkte zei: ‘Wanneer ik er ooit achter kom, dat je me bij de politie hebt verraden, ga je eraan.’
Ze stopt even, neemt een hapje van de froufrou, pakt haar kopje en neemt een zuinig slokje van haar thee.
‘Tegenover haar Duitse verloofde, met wie ze binnenkort zou trouwen, vertelde Johanna dat ze bang was voor Gerhard omdat hij haar had bedreigd. In de nacht van woensdag op donderdag 29 maart, sloop Gerhard *(foto)* over de gang naar de slaapkamer van Johanna. Het was niet omdat hij met haar een romantisch

avontuurtje wilde beleven. Nee, de smeerlap had een voorhamer in zijn hand, opende zacht de deur van de slaapkamer, bewoog zich onhoorbaar naar de divan waarop ze sliep, hief de hamer op en liet die zeven keer met enorm geweld op het hoofd van de slapende Johanna neerkomen. Ze schokte slechts enkele keren en was daarop vrijwel op slag dood. Hierna trok Gerhard de deken over haar heen zodat ze aan zijn oog werd onttrokken en sloop daarna terug naar zijn bed.'

Mevrouw Kiffen hijgt nadat ze die zinnen bijna in één adem heeft uitgesproken.

'Hoe weet je dat zo precies?'

'Dat heb ik van een Duitse rechercheur gehoord, die heeft me destijds het Protocol laten lezen.'

'En verder?'

'De dag erna verscheen Johanna natuurlijk niet in de wasserij. De hevig geschrokken moeder had in de vroege morgen de doodgeslagen Johanna in haar bed gevonden en had de politie gewaarschuwd. De Kriminalpolizei in Duisburg deed onderzoek naar de moord, er werden foto's gemaakt van hoe ze was gevonden en gezocht naar sporen. Johanna haar schedel was ingeslagen en ze was overdekt met bloed. Het wapen, de voorhamer, lag naast het bed waarop het dode meisje was gevonden.'

'En die Gerhard, is die gevlucht?'

'Nee, hij verscheen die donderdagmorgen gewoon op zijn werk. Aan zijn vriend vertelde hij dat Johanna hem bij de politie had verlinkt, dat hij haar had doodgeslagen en dat het hem verder geen donder kon schelen. Die vriend vertelde dat op zijn beurt aan zijn werkgever en die informeerde gelijk de politie.'

'Hij had dus zijn eigen vonnis getekend?'

'Ja, maar hij probeerde er nog wel onderuit te komen. Die avond vertelde zijn moeder hem dat hij zich bij de politie moest aangeven. Maar Gerhard wilde vluchten en zei tegen haar dat hij bij zijn oma in Nederland zou onderduiken. Op dat moment

kwam de politie binnen en zonder tegenstand te bieden werd die smeerlap de handboeien om gedaan.'
'Wat voor straf heeft hij gekregen?'
'Dat weet ik niet, maar ze hadden hem op mogen hangen.' Dat willen er wel meer, denk ik, maar spreek dat niet uit. Nadat ze haar hart heeft gelucht geeft mevrouw Kiffen me een hand. Nog erg kwiek voor haar leeftijd loopt ze door de verzengende hitte naar de overkant van de Brink en gaat het huis in, link van de plek waar voeger de galg heeft gestaan. Als ze daar woont, is het geen wonder dat ze aan ophangen dacht. Aan die galg voor het kantongerecht had veel gespuis gehangen en ik moet denken aan de woorden van de hertog van Alva in 1578 bij het beleg van Deventer: 'Niemand zal in de stad gespaard blijven!'
Alva kreeg gelijk, de gil van duizenden steeg tot aan de hemel. Honderden burgers werden in de IJssel verdronken, anderen werden aan de voeten aan de galg gehangen, waar zij vier dagen bengelden en zo stijf werden als Deventer stokvissen.'

We slaan gelijk linksaf de Spijkerboorsteeg in. Het is een oude steeg, die voor het midden van de zestiende eeuw de Bijermansstegel wordt genoemd en in een akte van 1554 als Buermanssteeg staat vermeld. Op het eind van die eeuw, in de jaren negentig, wordt die steeg als Spijkerbaerstegell of Spijkerbaerstegele vermeld. Volgens Gerhard Dumbar heeft de steeg: 'De gedaente van een spijkerboor eeniger maeten verbeeldende.' De secretaris en archivaris van onze stad heeft gelijk, want de Spijkerboorsteeg, die loopt van de Brink naar de Kleine Overstraat, heeft de vorm van zo'n booromslag en zal daardoor die wat vreemde naam hebben gekregen. Nadat we een dertigtal meters hebben gelopen, zien we in de hoek waar de steeg een bocht naar rechts maakt, links van ons een poortje uit 1613 dat de achteringang is van het Penninckhuis en waarvan ik de herkomst al eerder op de Brink heb besproken. Het poortje *(foto)* wordt geflankeerd door twee Toscaanse pilasters met leeuwenkoppen op de voetstukken. We zien een liggend figuurtje steunend op een doodshoofd met een zandloper voor zich, in het fronton. Ach ja, het leven is vergankelijk en dat doodshoofd

is een slecht voorteken. Wat verder lopend is links van ons in 1930 de slagerij van M. Philips gevestigd. In de jaren daarvoor was de slager uit Steenderen in de Achterhoek gekomen om hier zijn ambacht uit te oefenen. Dat liep uit op de een debacle, want in de nacht van dinsdag 22 op woensdag 23 juli 1930 vindt in dit huis in de smalle steeg een vreselijk drama plaats. Tegen negen uur in de morgen komen twee knechten van de slager voor een gesloten deur. Wanneer ze aan de deur rammelen wordt die door de kinderen opengedaan.
'Zijn je ouders er niet?' vraagt één van de knechten verbaasd.
De oudste van de vier kinderen gaat daarop naar de slaapkamer

van zijn ouders en vindt zijn moeder dood op het bed liggen. Niet alleen de 39-jarige moeder is dood, de 45-jarige vader heeft zich een verdieping hoger opgehangen. De ijlings ontboden dokter Fischer kan geen duidelijke tekenen van geweld op het stoffelijk overschot van de vrouw vinden. Wel zijn er blauwe plekken onder de hals, op de borst en achter haar oren. Het vermoeden bestaat dat de man eerst zijn vrouw heeft gewurgd en daarna zichzelf van het leven heeft beroofd. Eén van de kinderen had dien nacht wel wat geluid gehoord, maar had daar

verder geen aandacht aan geschonken en was weer in slaap gevallen. Waarschijnlijk zijn financiële problemen en tegenslag in zaken oorzaak van dit drama. De stoffelijke overschotten zijn in beslag genomen voor justitieel onderzoek. Ik vraag me af wat er van de kinderen is geworden. We lopen wat verder en komen langs het huis waar op 12 januari 1883, tegen half tien in de avond, bij de sigarenmaker en winkelier Paulus brand uitbreekt. Dadelijk zet het vuur het bovengedeelte van het huis in vlammen, die al uit het dak slaan wanneer de brandweergasten met hun waterspuiten in de steeg arriveren. Ofschoon door de nauwe steeg het aanvoeren van water en het hanteren van de spuiten erg moeilijk is, weten de spuitgasten de brand tot dit pand te beperken en binnen een uur te blussen. Men vermoedt dat de brand is ontstaan op de bovenverdieping, waar sigaren gedroogd worden. Dat zal voor de toegestroomde rokers wel een festijn zijn geweest met de heerlijke aromatische geur van tabak. Slachtoffers zijn er niet gevallen, alleen het bovengedeelte van het huis is verbrand, de inboedel is grotendeels gered en alles is verzekerd. Het is overigens niet de enige brand, want op de hoek van de steeg met de Grote Overstraat breekt er in 1922 brand uit bij het winkelhuis van de firma Breman. Tegen half zes in de morgen van zaterdag 13 mei slaan de vlammen uit het bovenhuis waarvan de ruit is gesprongen. De brandweer rukt uit, maar ondanks de dappere spuitgasten brandt de bovenverdieping geheel uit. De benedenverdieping, waarin de winkel van elektriciteits- en huishoudelijke artikelen is gevestigd, loopt grote waterschade op. In de aan de overzijde gelegen lunchroom van den heer Van 't Spijker springen door de hitte de ruiten. De aangrenzende percelen worden ernstig bedreigd, maar kunnen door optreden van de brandweer behouden blijven. Ook Breman is tegen brandschade verzekerd.

Een brand zo hier en daar komt vaker voor, maar zo'n tragedie, die zich hier in de steeg afspeelde komt gelukkig weinig voor. Hier werkt op 26 augustus 1879 een dienstbode in deze steeg, bij een patroon die haar wegens diefstal aangeeft bij de politie. De jonge vrouw wordt door de politie op beschuldiging van

diefstal naar het politiebureau overgebracht en in een cel opgesloten. De vrouw is blijkbaar ten einde raak en volledig buiten zinnen. Nadat zij ongeveer een kwartier in een cel is geplaatst en een politieagent haar ophaalt om de vrouw te verhoren vindt hij haar dood in de cel. In die korte tijd heeft ze haar voorschoot in repen gescheurd en zich daaraan opgehangen. Snel worden er twee artsen bij geroepen die alle mogelijke moeite doen om het leven in haar terug te brengen. Maar dood is dood, zo ook in dit geval. Dit tragisch einde van de

dienstbode wordt door onze stadsgenoten toegeschreven aan de patroon van de vrouw. Die heeft aangifte van haar ‘vermeende’ wangedrag bij de politie gedaan en wordt door onze stadsgenoten als veroorzaker van haar dood gezien. Het begint ermee dat enkele baldadige jongens tegen half tien die avond de ruiten van het huis van de patroon in de steeg ingooien. Meer en meer burgers komen naar de steeg en belegeren de voordeur van zijn huis. Direct daarop komt de burgemeester met de kommandant van de infanterie majoor Michel Lodewijk Burgdorffer, die hier een patrouille plaatst om de zaak in de gaten te houden. Nadat de burgemeester het volk hier en daar heeft toegesproken en

heeft aangemaand rustig uiteen te gaan, wordt de steeg zonder verzet ontruimd. Hierop trekt de menigte naar de Brink, waar ze zich langzamerhand verspreiden en een uur later is de orde hersteld. Slechts één persoon, die zich tegen de politie heeft verzet, wordt gearresteerd. De avond erop is de woede bij de burgers nog niet geluwd en een enorme mensenmenigte verzamelt zich op den Brink in afwachting van de dingen die komen gaan. Tegen negen uur trekt een groep naar de Golstraat, waar een broer van de vrouw van de patroon woont, waar de dienstmaagd heeft gediend. Ze verbrijzelen daar van het huis alle ruiten waarna de groep al zingende door de stad trekt, totdat tegen half twaalf de rust in de stad is terug gekeerd.

We slaan rechtsaf de Kleine Overstraat in, en blijven daar even

staan, want links van ons in de Kleine Overstraat start H.J. Gantvoort in 1847 een bakkerij die brood, roggebrood, banket, beschuit en chocoladeartikelen. De zaak *(foto)* heeft in de stad en de regio een aantal brooddistributiepunten. In 1901 wordt aan de bakkerij een afdeling Brood voor suikerzieken verbonden. Een van haar voornaamste producten is roggebrood en dat wordt in bussen van 500 gram verpakt en geëxporteerd. In 1924 wordt de zaak is omgezet in een NV, onder de naam: Brood en Beschuitfabriek, voorheen firma H. J. Gantvoort. Je hoort als rasechte stadsgenoot te weten dat de Overstraat *(foto)* in de gemeentelijke stukken in 16e en 17e eeuw meestal Averstraat wordt geschreven. De naam Oever-straat treffen wij aan in gemeentelijke stukken uit 1504 en in akten in een oud archief die passeerden voor de

straatschepenen van de Oeverstraitten. Met Oever-straat wordt hier, dunkt ons, niet bedoeld de straat aan de waterkant, wat wel eens beweerd wordt, maar de overweg van den Brink naar de Bisschopstraat. De wat vreemde uitspraak van deze straatnaam geeft men nu weer door de spelling: äoverstraote. Tussen deze

straote en de Grote Overstraote. Ik vind het heerlijk ons dialect. We lopen iets naar rechts en slaan linksaf de Vleeshouwerstraat in. Al in de veertiende eeuw was hier het Vleeshuis - abattoir - gevestigd, waar alle vleeshouwers hun werk deden en vlees

verkochten. In die tijd waren er nog geen afzuiginstallaties en veel open riolen. Het zal in die tijd geen pretje zijn geweest om daar te wonen. Onze stad mag men tegenwoordig bijna een dominion van Turkije noemen, er wonen zo'n tienduizend Turken in groot Deventer. De komst van de Osmanen werd voorafgegaan door Spanjaarden en Italianen. Medio 1960 is hier in onze stad de Siciliaan Giuseppe Florio, uit de stad Catania, in de kost bij een gezin waarvan de man als chauffeur werkt. De dertigjarige Giuseppe is een charmante man met het vurige karakter van de vulkaan de Etna, aan de voet daarvan ligt zijn geboortestad Catania. Terwijl haar man achter het stuur van zijn wagen, die kilometers verslindt, duikt zijn vrouw met Giuseppe in bed voor ongenoemde seksuele spelletjes. De Siciliaan is weliswaar getrouwd en heeft twee kinderen, maar de natuur moet zijn loop hebben en hij exploiteert geen zaaddrogerij. Op zondagavond 21 juli 1968 zitten de twee geliefden onder het genot van een glas wijn gezellig te zijn in de Tirolerbar aan de Vleeshouwerstraat. *(foto)* Dan wordt plotseling de deur opengegooid en komt 41-jarige chauffeur binnen, hij heeft er lucht van gekregen dat zijn vrouw en de minzieke Italiaan zich in de bar bevinden. Zoals het betaamt tussen twee rivalen in de liefde ontstaat er een heftige woordenwisseling. De chauffeur is driftig. Omdat het aloude degens kruisen en het wat modernere duelleren met pistolen ook al uit de tijd is, stelt Giuseppe voor hun conflict buiten op straat met de vuist uit te vechten. Hoewel enkel bezoekers, die de woordenwisseling met gemengde gevoelens aanhoren, zien dat de chauffeur een groot mes uit zijn broekzak haalt en kunnen ze niet verhinderen dat de chauffeur die met kracht in de borst van Giuseppe plant. De barbezoekers grijpen de chauffeur vast, maar die biedt geen weerstand en hij wordt door de gewaarschuwde politie weggevoerd. Voor de arme Italiaan is geen redding mogelijk, die overlijdt kort na aankomst in het ziekenhuis. Wat een droefheid zal dit op Sicilië hebben gegeven. Een jonge weduwe met twee kinderen, hun hele leven zullen ze zonder man een vader moeten doorbrengen. De chauffeur zal het jarenlang zonder de prachtige vergezichten moeten stellen, die hij tijdens het rijden in de vrachtwagen ziet.

Hij zal de dagen eenzaam in een grijze cel moeten doorbrengen. Ach, wat kan het leven toch wreed zijn voor een moordenaar.
We lopen rechtsaf de Korte Assenstraat in en links op nummer 9 zien we een witgepleisterde trapgevel, Het pand bestaat uit een voorhuis van één etage en een smaller, ingekort achterhuis met verdieping. Onder een deel van het voorhuis bevindt zich een kelder met troggewelven op gordelbogen, onder het achterhuis een tongewelf. De voorgevel draagt ankers in de vorm van het jaartal 1689 en een gevelsteen *(foto)* met een kat en het onderschrift: ‘D’ Swarte Cat’.

We lopen terug en slaan linksaf de Assenstraat in en op nummer 26-38 is vanaf 1846 de Koek- en Suikerwerkfabriek J.P. Coe-

lingh & Zonen *(foto)* gevestigd. Deze produceerde koek, drop, toffees, crystal mints, ijsbonbons en Weenerbonbons onder de merk-naam Vatel, genoemd naar François Vatel, een Franse kok die leefde van 1631 tot 1671. Ook de beroemde Deventer ‘steeken’ of ‘kokieën' werden hier bij Coelingh gemaakt. In 1902 wordt in perceel 29 een gasmotor geplaatst en vier jaar later, in 1906 wordt de fabriek verbouwd en gemoderniseerd en daarna wordt er ook koek gebakken, zoals ontbijtkoek, sukade- en gemberkoek en Deventer kruidkoeken. In 1936 wordt de suikerwerkfabriek geliquideerd. Co Coldewey is dan directeur van Coelingh, zijn vader Constant Coldewey van Jb. Bussink. Na

die tijd wordt er geen productie meer gedraaid maar is de firma een grossierderij in koek, suikerwerk en aanverwante artikelen en een dochteronderneming van de Jb. Bussink's Koekfabriek. Bussink. De panden van de fabriek zijn bij het bombardement van 6 februari 1945 vernietigd.

We lopen verder de Korte Assenstraat in en zien rechts op nummer 25 het Jordens hofje met een gangpoortje met zand-

stenen elementen en een gevelsteen uit 1644, dat door Ewold Keizer werd gesticht en toegang geeft tot de huisjes in het hof, die de provisoren Johan en Peter Jordens in het hofje lieten timmeren. *(foto)* Het hofje bevond zich oorspronkelijk in de Pontsteeg, maar werd in de vorige eeuw naar deze plek verplaatst. In het hofje woonden arme, alleenstaande vrouwen. In de zeventiende eeuw beleefde deze woonvorm een toppunt. De vrouwen hoefden voor hun verblijf in het hofje niet te betalen. Een eis was dat ze elkaar wel moesten helpen, vooral in geval van ziekte. Van de bestuurders ontvingen zij op vaste tijden bier, boter, turf en wat geld. Als de vrouwen kwamen te overlijden gingen al hun bezittingen naar de familie Jordens. Het bestuur van de instelling is tot op de dag van vandaag in handen van de vooraanstaande familie Jordens in onze stad. Hun namen staan vermeld boven een stenen bank op het binnenplaatsje. In de jaren 1930-1931 werd op deze plek door architect Knuttel het hofje geheel verbouwd tot zeven woningen rond een tuintje. Na

de alleenstaande vrouwen woonden er medisch specialisten in opleiding. Nu worden de panden door particulieren bewoond. Links naast het gangpoortje staat een wat terug gelegen huis met in- en uitgezwenkte topgevel. Net als het Jordens hofje is het in 1856 overgebracht naar deze plaats. Het huis heeft jaarankers gedateerd 1633 en gerestaureerd in 1930-'31. De gevel is bekroond door vijf pinakels, elk afgedekt door een geprofileerde natuurstenen plaat en de verdiepingen zijn gescheiden door eveneens geprofileerde natuurstenen lijsten. Opvallend zijn ook de ontlastingsbogen met natuurstenen aanzet- en sluitstenen boven de vensters.

Op de hoek van de Lange Bisschopstraat en de Korte Assen-straat in Deventer woont in 1676 al Herman Berentszoon de bakker, het pand wordt in 1710 al 'Van outs de Almansgadinge genoemd'. Eén van de volgende eigenaren is bakker Knaap die wordt opgevolgd door Gerrit van den Toorn. Over Gerrit en zijn vrouw gaat het volgende verhaal: Koning Lodewijk Napoleon bezoekt in 1809 zijn bakkerij om met eigen ogen te zien hoe die beroemde Deventer koek wordt gebakken. Zijne Majesteit zet zich daartoe op zijn gemak neer op een omgekeerde baktrog, laat zich alles haarfijn uitleggen en proeft met zeer veel smaak de hem aangeboden lekkernij. Na een bestelling te hebben gedaan, wil hij zijn voor de deur wachtende karos weer bestijgen. Juffrouw Van den Toorn, de echtgenote van de toenmalige eigenaar bakker Gerrit, trekt de koning eerbiedig aan zijn arm en stamelt: 'M'neer èf vergèten um te betalen'. Koning Lodewijk, die zijn Hollands niet al te goed verstaat en het zeer slecht spreekt, begrijpt wel dat het hier een geldkwestie betreft en geeft zijn kamerheer een wenk om het verzuim te herstellen. Een handdruk, zwaar van goud, verdrijft de zorg van de bedremmelde juffrouw van den Toorn, waarop de koning l achend doorrijdt. Op 14 augustus 1820 verkoopt Gerrit van den Toorn zijn koekbakkerij Schutte, die haar oorsprong kent in Gerrit en Johan Schutte, die al in 1592 en 1593 lid werden van het koekbakkersgilde, aan Jb. Bussink. Die op zijn beurt verkoopt 54 jaar later in 1874 de zaak aan zijn schoonzoon J.A.

Coldeweij die getrouwd is met Jannetje Bussink, en die in 1875 ook de bakkerij van Pieterman Deventer Koek aan de Brink overneemt. Coldeweij vergroot de productie en legt zich toe op

het machinaal produceren van Deventer koek. Wie is dan de wereldvermaarde Jacob Bussink die de naam draagt van de befaamde Deventer koek? Jacob Bussink *(foto)* wordt op 27 april 1780 in Deventer geboren als zoon van Gerrit Jan Bussink en Johanna Zomerdijk. Wanneer hij drieëntwintig jaar is trouwt

Jacob met de mooie zeventienjarige Kunne Korteling. Het jonge paar krijgt vier zonen en vier dochters, van wie één zoontje na een jaar overlijdt. Jacob is echt wat je noemt een geweldige ondernemer die vakmanschap paart aan economisch inzicht en een vooruitziende blik heeft. Als snel is Bussink de grootste speler op de koekmarkt. Alleen al in 1852 voert de firma het gewicht van 453.501 pond Deventer koek uit. Jacob overlijdt op zevenenzestigjarige leeftijd op 9 januari 1848. Zijn zoon Jacob, die in 1810 is geboren en die voor het beroep banketbakker heeft gekozen, volgt hem op. Hier op de hoek staat tot maart 1958 het winkelhuis 'In de van oudsher gekroonde allemansgading,' van de koekbakker Bussink.

In het kort zal ik je iets vertellen over de historie van onze voortreffelijke koek en de bakkers die onze stad de naam koekstad heeft gegeven. Deventer koek wordt al vermeld in 1417. Toen waren er al beëdigde zeemers en mengers bekend. Als in de vijftiende eeuw moet het gilde van de koekbakkers in onze stad hebben bestaan, de oudste vermelding is een gildebrief uit 1497. In 1593 telt dit gilde al dertien koekbakkers en in 1637 heeft het gilde zelfs vijfentwintig leden. Slechts door het afleggen van een eed kan men tot dit gezelschap van koekbakkers toetreden, nadat je uiteraard eerst het leertraject van leerling en gezel hebt doorlopen en je voor de meesterproef geslaagd bent. Een bekende koekbakkersfamilie is Wolsink, die geeft in 1659 de opdracht aan de zilversmid Gerrit Carsen om een beker voor het koekbakkersgilde te maken. De bodem van

de beker is een penning uit 1629. In 1713 is van de beker een dobbelbeker gemaakt, met in de holle voet een dobbelsteen. Op de beker staat het volgende gedicht te lezen:

Die Deventer koecken zijn door geheel Hollant zeer gepresen.
Omdat zij door eenen mengher ghemenght moeten wesen.
Maar de Hollanders diese willen na maeken.
Die schorten niet Als zij konnen die smack niet raecken.
Daerom soo zijn de Deventer koecken van eenen stof.
Maer de een backer bult fien ende een ander grof.

Aan het eind van de middeleeuwen wordt vanuit Deventer koek verhandeld naar vele steden. De faam van de koek uit onze stad wordt ook door het koningshuis verspreid. Als koning Willem I op zijn reizen naar Duitsland Deventer passeert, verzuimt de toenmalige burgemeester nooit, tijdens het wisselen van de paarden, aan Zijne Majesteit een drie-guldens-koek aan te bieden, die dan onderweg smakelijk wordt opgegeten. Samuel Henricus Coldeweij, komt in 1871 bij zijn dan eenen-zestigjarige oom Jacob in dienst. Jacobus met de roepnaam Koo is een heel inventieve, muzikale en begaafde zakenman. Zo is hij betrokken bij de oprichting van de plaatselijk rijwielclub Immer Weiter *(foto)*, commissielid van de plaatselijke muziekschool en beschermheer van zangvereniging Euterpe. Hij neemt in 1874 de zaak van Jacob over en specialiseert zich in de koek die onze stad zo beroemd maakt. Ome Koo wordt een bekende stads-genoot die de koekproductie uitbreidt door verschillende koekfabrieken op te kopen en zich met alles en iedereen bemoeit. Daarnaast schrijft hij de muziek van de operette Marijke van Scheveningen, die vanaf 1881 talloze keren in heel Nederland wordt uitgevoerd. Kortom, er zit dus heel wat muziek en historie van het koekbakken in de stenen die hier in 1958 sneuvelen onder het geweld van de slopers. In 1952 betrekt men het nieuwbouwcomplex op het industrieterrein, ontworpen door J.D. Postma, de Jb. Bussink's Koninklijke Deventer Koekfabrieken N.V., met als directeur C.J. Coldeweij. Het pand in de Assenstraat is in 1963 gesloopt. In 1970 werd er een jaarproductie gehaald van zo'n 15 miljoen koeken. Inmiddels is

Bussink eigendom van het internationaal koek- en brood-concern Continental Bakeries met maar liefst elf fabrieken in Europa. In april 2016 zijn deze overgenomen door de Amerikaanse Investeringsbank Goldman Sachs. Maar ook al hebben de Amerikanen het hier voor het zeggen, de oorspronkelijke Deventer achtenzestigcentimeter lange elle-koek wordt als vanouds hier in Deventer volgens een strenge bereidingswijze gebakken. Dit moet zorgen voor constante

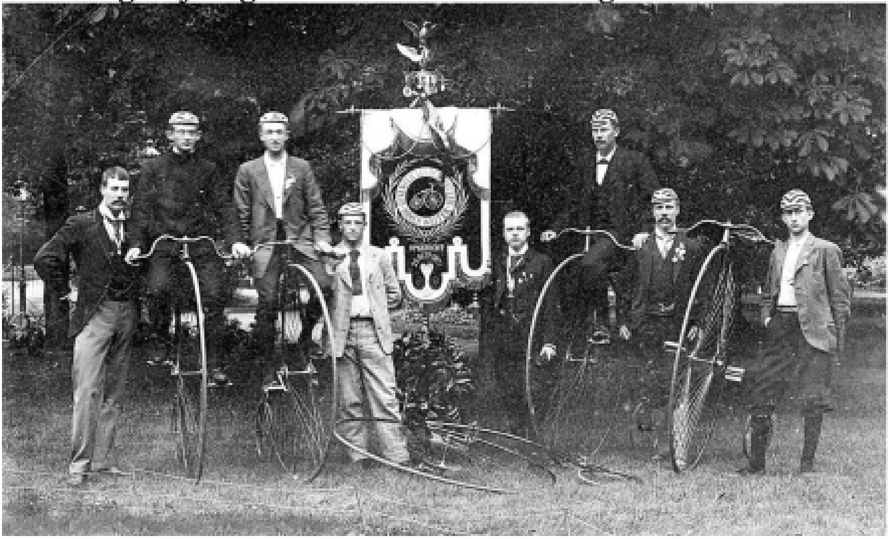

kwaliteit en een lange houdbaarheid en zo is de lekkernij een bekend icoon van de Deventer Koekstad geworden. Het zou me overigens niet verwonderen als uit onderzoek zou blijken dat ome Koo het spel heeft uitgevonden dat vaak op kinderfeestjes wordt gespeeld en dat koekhappen wordt genoemd.

We lopen in de richting van het Grote Kerkhof en op de Lange Bisschopsstraat 29 staan we stil en gaan opnieuw in onze gedachten een eind in de tijd terug. Iets nadat in 1450 Johannes Gutenberg het drukken met losse loden letters had uitgevonden wordt Richard in 1455 in het dorpje Pafraet geboren. Hij is een intelligente jongen en het is bijna zeker dat hij een goede opleiding heeft gevolgd, omdat hij de Latijnse taal beheerst. De techniek van het boekdrukken heeft hij geleerd bij Ulrich Zell,

een bekende drukker uit Hanau am Main, die in 1462, naar Keulen is verhuisd. Nadat hij het drukkersvak eigen had

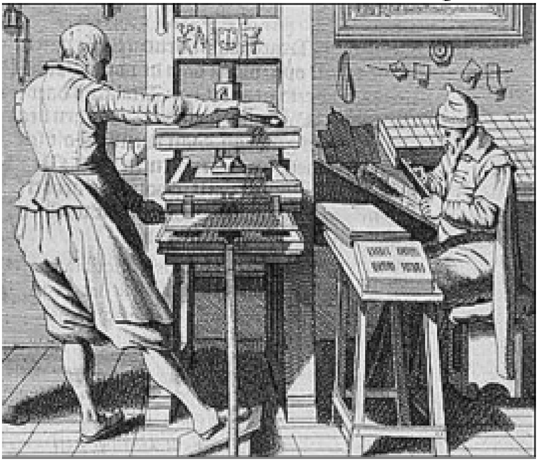

gemaakt gaat Richard in 1477 naar onze stad die als Hanzestad bekend is en in die tijd al een zekere vermaardheid geniet als productiecentrum van boeken. Richard kiest voor de naam van Pafraet, het dorp je waar hij is geboren en vestigt zich rond zijn tweeëntwintigste jaar in de straat, dicht bij de Lebuïnuskerk. Hier ook richt hij zijn drukkerij in.

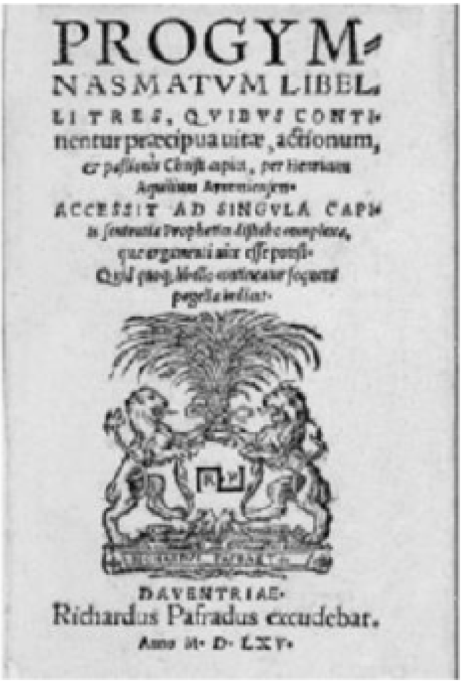

Richard heeft zich gevestigd op de juiste plek, onze stad kent de broeders van het gemene leven, een religieuze groepering die aan het einde van de 14e eeuw in onze stad is ontstaan rond Geert Grote. Hij is de grondlegger van deze religieuze stroming van moderne devotie en heeft veel volgelingen die in onze stad aanwezig zijn en zich in grote mate toeleggen op het schrijven en kopiëren van boeken. Ook is onze stad een zeer belangrijke markstad binnen het Hanzeverbond met een potentieel brede klantenkring. De Latijnse school kende mede dankzij deze dynamiek in de 15de eeuw een bloei en door de relatief grote bekendheid trekt de

school leerlingen uit de wijde omgeving aan. Hierdoor is er vraag naar studieboeken, dat een markt met groeicapaciteit voor een drukker vormt. Het eerste door Pafraet gedrukte boek, het "Liber bibliae moralis", van Pierre Bersuire of Petrus Berchorius, een Benedictijn telt 928 pagina's en stamt uit het jaar 1477. Dit boek is nu nog te vinden in de Atheneum Bibliotheek van onze stad. In 1480 koopt Richard het huis en in hetzelfde jaar trouwt hij met de één jaar jongere Stijne Becker uit onze stad. In het begin van 1481 laat Richard zich met behulp van een borg officieel inschrijven als burger van de stad. Dat de financiering van zijn projecten niet altijd makkelijk en zonder al

te veel problemen gaan, bewijst de lening van driehonderdvijfenzeventig goudgulden die hij in 1482 bij een zekere Johan Valckenaer uit Kampen aangaat. Dan sterven de schoonouders van Richard en zijn echtgenote Stijne erft een aanzienlijk bedrag. Voor Richard is dit een welkome bijdrage aan zijn bedrijf. Behalve geld schenkt Stijne hem ook negen kinderen waaronder zoon Albert. Een belangrijke impuls voor zijn uitgeverswerk krijgt Pafraet wanneer in 1483 de 44-jarige Duitse geleerde Alexander Hegius, rector van de Latijnse school wordt en bij Richard intrekt. Hierdoor maakt Richard kennis met verschillende geleerden die Hegius bezoeken. Ondanks de

aanvankelijke moeilijkheden bij de start gaat het Richard financieel erg goed, zo goed dat hij en zijn vrouw Stijne subsidie kunnen schenken voor de scholieren van het klerkenhuis in de Krommesteeg, de huidige Spinhuissteeg (*foto vorige pagina*), waar ook de Luthersekerk heeft gestaan. Dit is een dependance van het Heer Florenshuis van de broeders des Gemenen Levens.

Het paar laat de studiezaal, de keuken, de kelder en het kleine ziekenhuis herbouwen. In de jaren 1490 is Richard Pafraet bezig zijn bedrijf te verplaatsen. Al in 1494 wordt hij de bewoner van het huis De Mariënborch, die op de hoek van de Lange Bisschopstraat en de Grote Poot staat. Dan breekt er een periode aan van groot verdriet. In 1498 sterft Richards vrouw Stijne op tweeënveertigjarige leeftijd, met achterlating van deels nog jonge kinderen. In datzelfde jaar krijgt Richard nog een verlies te verwerken. Kort voor kerstmis overlijdt ook zijn vriend en huisgenoot Hegius, die nog geen zestig jaar oud wordt. In 1500 koopt Richard het huis de Mariënborch (*foto*), en ook zijn oude woning blijft in zijn bezit. Jutte, de weduwe van de vorige eigenaar van het huis, blijft op het nieuwe adres bij hem inwonen, als huishoudster. Drie jaar later in 1503 reserveert Richard een jaargeld van tien goudgulden voor het onderhoud van zijn verlamde dochter Elsken, die echter nog tijdens het leven van haar vader overlijdt. Pafraet zelf wordt ook door de

dood overvallen, als hij aan de drukpers staat. Hij sterft op 3 april 1512 en is dan zevenenvijftig jaar. Zijn zoon Albert werkt dan al jaren met zijn vader samen. Na zijn dood zet Albert de drukkerij voort en in de eerste helft van de zestiende eeuw is Pafraet verreweg de beste en belangrijkste drukker van onze stad. Hij brengt in totaal acht Bijbeledities uit, met korte uitleg, vertaling of omschrijving tussen de regels of in de marge van teksten van woorden of uitdrukkingen uit de geschriften van Maarten Luthers, die als zeer moeilijk worden gezien. De vertaling zelf gaat terug op Luthers uitgave uit 1522. Albert laat het verschijnen zonder naamsvermelding en met het schijnadres ‘Basel’. In juli 1544 wordt Albert aangeklaagd en gevangengezet wegens het drukken van verboden werken. Het Hof van Arnhem is vrij mild. In een linnen kleed en met een brandende waskaars in de hand moet Albert blootshoofds voor een processie uitgaan. Nadat hij in de kerk voor het heilig sacrament geknield heeft, moet hij de waskaars daar achterlaten en naar de gevangenis terug keren. Daar verblijft hij tot hij de ten laste gelegde kosten heeft betaald. Kijk, dat is nu eens een ludieke straf, maar die heeft bij Pafraet wel succes, Daarna heeft Albert nooit meer verboden boeken uitgegeven.

Draaien we ons om, dan zien we op de andere hoek een ander historisch pand van onze stad. Antonij Klopman legt in 1682 de gilde eed af als koekbakker. Zijn bakkerij groeit uit tot de koekfabriek Klopman Baerselman. De naam stamt uit 1820. De firma behoort tot de oudste koekbakkers in de stad. Haar producten, sukade-, kruid, en tafelkoek, ontbijtkoek maar vooral de 'klopmannetjes' waren zowel binnen de stad als ver daarbuiten zeer bekend. In 1877 kocht Steven Klopman Baerselman het pand aan de Lange Bisschopstraat, hoek Grote Poot (*foto)* en startte er een koekfabriek. In 1881 werd de firma hofleverancier. Men exporteerde onder andere naar Oost- en West-Indië. Het pand is in 1968 afgebroken nadat de fabriek kort na 1950 was gestopt. In 1879 haalt de firma een zilveren medaille in Arnhem. In 1881 wordt de firma hofleverancier. In 1883 in Amsterdam en in 1884 een prijs in het Italiaanse Nizza.

Vervolgens in 1885 in Antwerpen en een gouden medaille in Bolsward in 1889. Zo ook nog in 1890 een eerste prijs van verdienste in Melbourne De fabriek was tot 1954 gevestigd op

de hoek van de Lange Bisschopstraat en de Grote Poot, Deventer. Het pand is in 1968 afgebroken. Men exporteerde onder andere naar Oost- en West-Indië.

Van hier kijken we de Sandrasteeg in en zien daar het oudste stenen huis van Nederland, gebouwd omstreeks 1130 en onderste deel van hert huis, zo ook het fundament is nog ouder dat stamt uit het jaar 900 en heet: De Proosdij *(foto)*. Het is opgebouwd uit trachiet en tufsteen; dat was in die tijd erg kostbaar en werd alleen maar gebruikt voor kerken, stadsmuren en openbare gebouwen. De meeste huizen in de stad waren toen van hout en leem, bedekt met stro en riet. De Proosdij is aangevuld met bakstenen die pas vanaf begin 13e eeuw weer in gebruik kwamen. Rond het jaar 900 vluchtte de bisschop van Utrecht voor de plunderingen van de Vikingen naar onze stad; daar voelde hij zich veilig. Met hem kwamen ook de handelaren mee die onze stad een impuls gaven op handelsgebied. De

bisschop van Utrecht kreeg van de Duitse keizer Hendrik II omstreeks het jaar 1046 ook de bestuurlijke zeggenschap over het gebied Overijssel, Drenthe en een deel van Groningen; waar onze stad ook onder viel. De bisschop werd dus landsheer; hij kreeg ook het tolrecht, de muntslag en de rechtsmacht van onze stad. Hij bouwde naast de Lebuïnuskerk zijn bisschoppelijke hof (de Palts). Dit hele gebied rondom de Kerk was geestelijk gebied en daar had het stadsbestuur met hun wereldlijke kijk op het leven helemaal niets over te zeggen. Hier heerste de immuniteit. Je kunt dat zien zoals het Vaticaan functioneert binnen de stad Rome met hun eigen regels en wetten. De Proosdij (foto) is gebouwd als een poortgebouw, de muren zijn wel 1,6 meter dik en had oorspronkelijk een defensieve functie. De poort zelf is tijdens restauratiewerkzaamheden in de jaren 90 teruggevonden, dat was een geweldige verrassing. Het gebouw gaf de toegang tot het afgesloten en ommuurde kerkelijke gebied en heeft later -2e helft 12 eeuw- ook gediend als woonhuis van de Proost *(foto)*. De Proost was plaatsvervanger van de bisschop, het hoofd van het Kapittel, hij beheerde alle bezittingen van de Kerk. Het Kapittel bestond uit kanunniken, priesters die actief waren bij het koorgebed van de Lebuïnuskerk. Als je nu door de voordeur naar binnen stapt van de Proosdij dan daal je via een trap ongeveer anderhalve meter naar beneden; dit was dus in de Middeleeuwen het straatniveau. Je moet je voorstellen dat in die tijd al het afval, uitwerpselen en nog veel meer rotzooi op straat werden gegooid. Een straat was toen nog niet bestraat, het bestond uit zand waar al het vee en ook al het ongedierte, zoals ratten overheen liepen. Eigenlijk was het een open riool en iedere keer werd het vuil geplet en werd er nieuw zand overheen gegooid; dat verklaart het huidige hoogteverschil. Misschien komt daar wel de uitdrukking “zand erover” vandaan? Een andere uitdrukking uit die tijd is misschien “dat kan niet door de beugel”. Het vee was onderdeel van het huis waarin men gezamenlijk leefden. Ganzen, kippen, varkens, geiten, ezels, honden; alles liep vrij over de zandpaden. Het stonk verschrikkelijk in de stad en er moest iets gedaan worden. Een stijgbeugel moest uitkomst bieden: al het vee dat eronder door kon mocht

in de ommuurde stad blijven. Al het vee dat niet door de beugel kon, en dus te groot was, werd buiten de stadmuren geplaatst. De stijgbeugel zie je aan de rechterzijde. En waarom heet het deze steeg de Sandrasteeg? De Proosdij *(foto)* als gebouw is in de loop der eeuwen uitgebouwd en verbouwd. In de 17e eeuw

kocht luitenant-gouverneur Hendrick de Sandra, van de Overijsselse garnizoenen, een huis op nr. 4. Hendrick is in 1619 geboren in Amsterdam en was een succesvol koopman. Later koos hij voor een militaire loopbaan en kwam zo in onze stad terecht waar hij gouverneur werd van de vesting Deventer. Later kocht hij ook de Proosdij aan. De naam Sandrasteeg is naar hem vernoemd. Daarvoor heette deze doorgang "Achter het Papenklooster". Beroemde mensen zijn verbonden aan De Proosdij. De Spaanse hertog Alva *(schilderij)* logeerde er op 2 juli 1568. Voordat het een woonhuis werd, vormde dit gebouw de toegangspoort tot een kerkelijk gebied, dat een aparte wijk in

de stad vormde. Dit was het gebied of de residentie van de proost van het kapittel van de Lebuïnuskerk. De proost had de leiding over dit college. Op de begane grond was een kapel die was gewijd aan Bonifatius. Ernaast en erboven waren

ontvangstruimtes en woonvertrekken. Het gebouw maakte deel uit van het kerkelijk gebied bij de Lebuïnuskerk. Nadat in 1591, door middel van het beleg van onze stad, de calvinistische Maurits van Oranje de stad had veroverd op de katholieke Spanjaarden, werd de proosdij van het kerkelijk gebied van de Lebuïnuskerk losgemaakt en kwam ze in handen van de Staten van Overijssel. Het huis kreeg diverse andere bestemmingen en werd ten slotte in 1677 verkocht aan majoor Hendrik de Sandra, een hoge militair uit het Staatse leger, die er ging wonen met zijn gezin. De huidige steeg heeft hieraan haar naam te danken. Een gebied achter de Proosdij dat deel uit had gemaakt van het Bisschopshof kreeg in diezelfde tijd een bestemming als marktplein en heet sindsdien Stromarkt, omdat op het plein stro werd verhandeld.

Nu we op de Grote Poot staan, schiet me een voorval van vroeger te binnen. Toen ik als arbeidsanalist bij Kluwer, het Deventer Dagblad werkte, was de chef van de drukkerij Jan de Nooij. Een alleraardigste man van wie ik, als beginnende tijdwaarnemer en arbeidskundige, vaak raadgevingen kreeg hoe ik met bepaalde drukkers om moest gaan. Mijn gedachten gaan naar hem toe, wanneer ik de moordaanslag op een naamgenoot van hem onder ogen krijg. Dat is wanneer ik in mijn archief op de moordaanslagen van de eenentwintigjarige politiebediende Gerrit Hoefman uit Diepenveen stuit. Het betreft twee aanslagen in 1857 op de agent van politie Jan de Nooij. Uit de instructie van die zaak blijkt onder andere dat Hoefman, op de

dertigste september van dat jaar, 's middags omstreeks één uur uit de Polstraat het Grote Kerkhof op loopt. Daar komt hij de agent van politie de Nooij tegen, die van de Grote Poot *(foto)* aan komt lopen. Ter hoogte van het Landshuis overhandigt Hoefman de tegemoetkomende de Nooij een brief of adres. Onmiddellijk daarop haalt Hoefman een pistool met dubbele loop, met kruid en stukken lood geladen, uit zijn zak en zet dat tegen de borst van de Nooij. Van dichtbij haalt de schobbejak gericht de trekker over, terwijl hij zegt: ‘Ik schiet je hartstikke dood.’ Het pistool weigert en de Nooij grijpt daaropvolgend Hoefman bij zijn kladden. Met hulp van twee andere te hulp schietende personen, neemt hij zijn belager het pistool af en brengt deze naar het politiebureau. Daar zet hij zijn aanvaller in het daarvoor bestemde arrestantenlokaal. Wanneer de Nooij zich daarna uit dat lokaal wil verwijderen, haalt Hoefman een tweede met kruid en lood geladen pistool, met enkele loop uit zijn zak en zet dit tegen de nek van de Nooij. Opnieuw haalt hij de trekker over, met het gevolg dat het slaghoedje afgaat maar het schot niet. Tegenwoordig wordt een verdachte gelijk gefouilleerd, maar dat was in die jaren blijkbaar niet het geval. De behandeling van de zaak dient voor het provinciaal gerechtshof in Overijssel op 15 december 1857. Nadat door het Hof zeven getuigen à charge en vier à décharge zijn gehoord, leest mr. G. D. Ribbius, advocaatgeneraal bij het Hof, de beschuldiging voor. Bij zijn inleiding herinnert Ribbius aan twee door het Hof behandelde zaken, waarmee deze moord-aanslagen in meer dan één opzicht overeenkomen. Hij merkt op dat de hand der Voorzienigheid even als toen, ook hier weer zichtbaar was en één der beste politiebeambten in de provincie had beveiligd. Ribbius gaat verder: ‘Het is bewezen dat de beschuldigde herhaaldelijk, behoorlijk met kruid en lood geladen pistolen à bout portant op de Nooij heeft trachten af te schieten, waarvan de schoten echter hadden geweigerd. Dat de verdachte dit had gedaan met het doel om te doden, en met voorbedachten rade. Dat deze handelingen betekenen, twee

strafbare pogingen tot moord. Dat dit niet alleen door uiterlijk bedrijf is gebleken, maar ook tot een begin van uitvoering was gebracht en slechts door toeval haar uitwerking had gemist. Dat op grond daarvan de daden, voor zover het de dader betreft, als geheel volbracht kan worden beschouwd.' Ribbius meent, dat hier een strenge strafoefening moet plaats vinden, waartoe de wetgever door het bedreigen van een tuchthuisstraf van vijf tot twintig jaren ruimschoots aanleiding geeft. Met deze motivering eist hij het opleggen van een straf voor de tijd van vijftien jaren.

Mr. L. J. Rietberg uit Zwolle, de advocaat van de 40-jarige Hoefman, beweert hoofdzakelijk dat de beschuldigde slechts aan zelfmoord had gedacht. Dat dit wel is en geenszins in strijd met de bewezen feiten. Voorts voert de verdediging aan dat uit niets blijkt dat het doel van zijn cliënt was om de Nooij van het leven te beroven en nog veel minder van voorbedachte rade. De advocaat stelt dat er in den zin der wet ook geen begin van uitvoering bestond. Dat ook niet blijkt dat de handelingen van zijn cliënt de dood van de Nooij ten gevolge kon hebben. Op deze gronden concludeert Rietberg tot vrijspraak. Na re- en dupliek wordt de uitspraak van het arrest in deze zaak bepaald op

maandagmiddag 21 december 1857, om half één. Op die maandagmiddag is de uitspaak van het provinciaal gerechtshof in Zwolle in de zaak van Gerrit Hoefman, beschuldigd van twee pogingen tot moord op de 53-jarige politieagent Jan de Nooij. Het hof heeft het middel van verdediging ten opzichte van den zelfmoord onaannemelijk verklaard, en op de bewezen feiten aangenomen, dat de beschuldigde twee opzettelijke pogingen tot moedwillige doodslag met voorbedachten rade heeft gepleegd, Gerrit wordt veroordeeld tot tien jaren tuchthuisstraf en betaling van de juridische kosten. Gerrit Hoefman is daar helemaal niet gelukkig mee en gaat in cassatie. Het cassatieberoep wordt verworpen en dan gooit Hoefman de zaak voor de Hoge Raad en dat mag natuurlijk. Op 3 maart 1858 volgt het arrest van de Hoge Raad der Nederlanden. Die oordeelt overeenkomstig de conclusie van de advocaat-generaal Frans Frederik Karseboom *(foto)* en verwerpt het beroep in cassatie. Deze gaat mee in het arrest van het Provinciaal Gerechtshof in Zwolle, met betrekking tot de twee pogingen tot moord op den politieagent Jan de Nooij, en blijft bij de veroordeling tot tien jaren tuchthuisstraf. Ten langen leste dient Hoefman een gratieverzoek in bij de Koning Willem III. Medio mei 1858 wijst de Koning dit gratieverzoek af en Gerrit Hoefman kan definitief op water en brood, hij overlijdt in Steenderen als hij negenenveertig jaar oud is.

Hier op het Grote Kerkhof, links naast het politiebureau, waar nu het gemeentehuis staat, stond tot 1995 de Schouwburg van onze stad. Nu zou je denken dat daar enkel diverse shows, uitvoeringen, zo ook toneelstukken zijn uitgevoerd. Maar dat is zeker niet het geval op zondagmiddag 15 maart 1987. Op die middag vindt daar een zeer realistisch schietpartij plaats tijdens de viering van het Koerdisch nieuwjaar, waarbij zo'n honderdvijftig tot tweehonderd Koerden van verschillende nationa-

liteiten aanwezig zijn. Rond een uur of twee meldt zich een groep van ongeveer vijf onuitgenodigde gasten bij de ingang van de schouwburg. Als men hen de toegang weigert ontstaat er een vechtpartij. De portier loopt daarbij een klap met een honkbalknuppel op. Ook wordt er met een mes gestoken en één van de mannen dringt de foyer en schiet met zijn pistool op de wegvluchtende gasten. Mannen, vrouwen en kinderen proberen te vluchten, sommige vallen op de grond, proberen dekking te zoeken achter pilaren of vallen uit angst flauw. Er is grote paniek en het is gewoon een wonder dat er geen doden vallen. Naast de aangeslagen portier raken er nog zes Koerden gewond. Op het moment dat de daders achtervolgd door woedende feestgangers

de schouwburg uitvluchten, arriveert de politie die toevallig een kijkje komt nemen bij het Koerdische feest. De agenten zien dat de schutter zijn pistool weggooit en slaan de man in de boeien. Dat geldt ook voor twee andere verdachten die juist in een auto willen stappen. Behalve het pistool neemt de politie daarbij twee stiletto's in beslag. De gearresteerden zijn een 26-jarige inwoner van onze stad en een 27-jarige en 32-jarige man uit Hengelo. De andere twee verdachten zijn nog steeds voortvluchtig. De aangehouden mannen in de schouwburg zijn alle drie van Koerdische geboorte, volgens hoofdinspecteur Dolf van Soest van de gemeentepolitie. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat dit alles te maken heeft met wat een maand eerder is gebeurd. Op donderdag 5 februari 1987 is, van de ene dag op de ander, de 33-jarige advocaat Mahmut Bilgili, *(foto)* verdwenen. Hij is het laatst gezien in de Bibliotheek op de Brink waar hij met een landgenoot vertrekt. Op donderdag 26 maart 1987 ontdekt een schipper in het Twentekanaal tussen Markelo en Goor een zak die in het water tussen het riet ligt. Hij opent die en ziet daarin het naakte stoffelijk overschot van een mens en waarschuwt de politie. De patholoog-anatoom die het lijk onderzoekt merkt dat het corpus delict voor zijn dood zwaar is gemarteld, er is een grote hoofdwond en al de tien vingers zijn gebroken, ook ontdekt hij dat er ook oude littekens van martelingen te vinden zijn. Het blijkt het stoffelijk overschot te zijn van de 33-jarige advocaat Mahmut Bilgili *(foto links)* te zijn, die in 1954 is geboren in het Turkse Sarız, de hoofdstad van het district Kayseri. Mahmut is op zijn zestiende gaan studeren aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid in Ankara en komt door zijn studie en latere huwelijk in contact met de PKK. Dat staat voor de Partiya Karkerên Kurdistan en is de arbeiderspartij van de Koerden die in 1978 werd opgericht door Abdullah Öcalan *(foto midden)*. De Koerden die zich in deze partij verenigen strijden voor een eigen staat. Mahmut opent na zijn studie een advocatenkantoor in Diyarbakır. Hij is zowel advocaat, behandelt de zaken van gearresteerde militanten en voert organisa-

torisch werk uit. Na de staatsgreep van 12 september in 1980 wordt hij gearresteerd omdat hij optreedt als advocaat voor de PKK-zaak. Voor deze activiteit wordt hij twee keer gearresteerd en tijdens de politiehechtenis zwaar gemarteld. Door de militaire rechtbank van Diyarbakır wordt Mahmut Bilgili veroordeeld tot een lange gevangenisstraf wegens lidmaatschap van de PKK. Hij brengt vijf jaar door in de beruchte gevangenis van Diyarbakır. Na zijn vrijlating uit de gevangenis vlucht hij naar Nederland, waar hij in 1986 asiel aanvraagt. In onze stad vindt hij zijn woonplaats, krijgt de status van politiek vluchteling en zet hier zijn werk voort. Volgens mensenrechtenactivist Şerafettin Kaya vertelt Mahmut hem dat Abdullah Öcalan heeft geëist dat hij een boek zal schrijven over zijn gevangenschap, waarin hij bepaalde mensen bekritiseert of beschuldigt van verraad. Bilgili weigert Öcalan te bezoeken en zo'n boek te

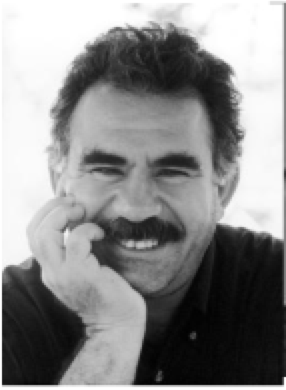
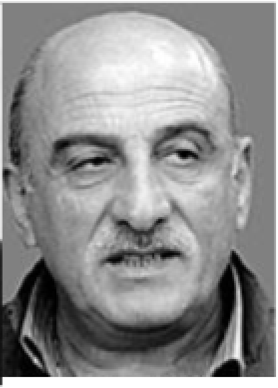

schrijven. Die eis komt van Duran Kalkan *(foto rechts, vorige pagina)*, ook bekend als Selahattin Abbas of ook Selahattin Erdem. Het blijkt later dat Mahmut op 5 februari 1987 is ontvoerd en in Hengelo wordt vastgehouden in het appartement van het 32-jarige PKK-organisatielid Ömer Tel, die één van de overvallers was in de schouwburg. Ömer, die kort daarna wordt ondervraagd voor een PKK-aanval op Koerden van de Rizgari-organisatie, zegt dat hij heeft geholpen het lichaam van Bilgili in het water te dumpen. De advocaat die in Deventer zijn heil zocht laat in Turkije vrouw en een kind na en op zijn grafsteen staat

geschreven: 'dat Mahmut Bilgili werd vermoord door PKK.'

We lopen terug en gaan op het plein linksaf naar het Landhuis, een in de top gedateerde trapgevel van baksteen met overvloedig gebruik van natuursteen. De gevel verticaal en horizontaal bekleed door vijf lagen geblokte verticale, iets uit de muur springende, stroken zonder voetstuk of bekroning. Daar-bij strakke friezen, rustend op de gebeeldhouwde kopjes van de ontlastingsbogen van de kruisvensters. De trappen van de top zijn voorzien van krul- of spiraalvormige versieringen en

hoekobelisken die eindigen met een door een gebogen bekroning van de gevel met het beeld van een krijger, die stoer het stadswapen vasthoudt. De stempel boven de ingang werd gesneden door Hendrik Hindeland. Op de begane grond zien we een midden poort en twee zijpoorten, alle voorzien van rijk gebeeldhouwde natuurstenen omlijstingen met cartouches en obelisken. Naast de Pennickshoek op de Brink, vind ik dit één van de twee mooiste gevels van onze stad. De oudste benaming van dit huis is De Brunenberg. Deze ging door voor een van de deftigste herbergen, waar de magistraat met zijn kooplieden zijn zaken afdeed. In 1364 werd onze stad daar eigenaar van. Gedurende het begin van de zeventiende eeuw werd een gedeelte van het huis verhuurd aan een dokter. In 1631 werd door de vroede vaderen besloten het huis geschikt te maken voor de vergaderingen van de Gedeputeerde Staten. Er werd een nieuwe gevel opgetrokken waarmee men in 1632 gereed was en men gaf

het gebouw de naam: het Landschaps-huis. Vanaf 1654 vergaderde de voltallige Staten in het veel ruimere stadhuis wanneer onze stad aan de beurt was. De commissies uit de Staten gebruikten het Landshuis als provinciale griffie, waar ambtenaren ter beschikking stonden om provinciale zaken te behartigen. Ook werd er de kist bewaard die de Overijsselse privileges uit die periode bevatte. In 1770 werden de vensters van het Landhuis *(foto)* tot de huidige grote gebracht, daarvoor waren ze een stuk kleiner. Van 1839 tot 1870 diende het tot

gymnasium, daarna werd het hoofdzakelijk gebruikt als bureau van politie. Alleen al over het politie-bureau is een boek te schrijven. In 1927 wordt het bureau verbouwt en gelijk komen onze stad-bewoners uit nieuws-gierigheid naar het Grote Kerkhof. Tijdens het grondwerk hebben werk-lieden een onderaardse gang gevonden van drie meter hoog en anderhalve meter breed. Die blijkt volgens hen te behoren tot een groot en diep gewelf, vermoedelijk een deel der vroegere verdedigingswerken of een geheime uitgang. Zo ook luiden de eerste berichten in het Deventer Dagblad. De fantasie van onze stadsgenoten slaat op hol en gelijk worden er gefantaseerd over geheime kelders of vluchtgangen die overal onder onze stad door zouden lopen. Met een klap komen deze mensen terug op aarde, wanneer enkele dagen later blijkt dat de blootgelegde gangenstelsel regenbakken zijn. Zo'n regenbak diende voor het verzamelen van het regenwater in vestingen, waar geen vers put- of welwater was te krijgen. Ook nemen verschillende stadsgenoten

het feit dat de Brunenberg vroeger een herberg was, wel erg letterlijk. Begin oktober 1970 trekt de negentienjarige Wim Riesebos met zijn zeventienjarige vrouw Carla en hun pasgeboren baby ongevraagd in bij het politiebureau. Het jonge echtpaar staat ingeschreven bij de gemeente voor een woning, maar door de woningnood zijn ze nog lang niet aan beurt. Eind juli kraken ze uit arren moede een pand aan de Zutphenselaan. Daar worden ze uitgezet en nu brengen ze de nachten door in de tochtige hal van het politiebureau, terwijl de baby in een kinderwagen op een verhoorkamer staat. Vier dagen mogen ze van de justitiële gastvrijheid genieten, voor er een oplossing voor hun behuizing wordt gevonden. Iemand die zo kort mogelijk aanwezig wil zijn in dit bureau is een inwoner uit Apeldoorn. Die verhangt zich begin december 1991 in zijn cel. De man was in verzekerde bewaring gezet op verdenking van zware mishandeling. De politie zag in zijn gedrag geen aanleiding hem doorlopend te observeren. Aan moed ontbrak de gevangene niet, die dacht denkelijk: geen aandacht, dan hang ik me maar op. Maar het kan natuurlijk ook zijn dat hij niet kon leven met de mishandeling die had gepleegd.

We blijven toch nog even bij het bureau napraten over de politie in onze stad. ‘Er heerst een verkeerd begrip over de taak van de politie in het openbare leven,’ merkte luitenant-kolonel E. L. Venema, korpschef van de politie, in 1948 tijdens een persconferentie op. ‘Al te zeer worden mijn manschappen gezien als een instrument, die er op uit is het publiek lastig te maken met voorschriften, bekeuringen enz. Maar zo is het niet, de politie heeft een sociaal dienende taak en daar zijn we ons bewust. Wanneer de politie optreedt, dan is dat om de rechten en belangen van de bevolking te beschermen.’ Op de foto van het Deventer politiekorps staat op de bovenste rij, het meest rechts mijn schoonvader Joachim van Gendt. Dat er bij het beschermen van de bevolking door de politie in de loop der jaren van beide kanten nog weleens een fout wordt gemaakt getuigt het volgende: De 5e Kamer der rechtbank heeft op 6 december 1911 de politieagent L. de W. uit onze stad, overeenkomstig de eis

van het Openbaar Ministerie tot één maand gevangenisstraf veroordeeld, wegens mishandeling van een 17-jarigen jongen, door hem enkele slagen met den wapenstok op de knie toe te brengen, waardoor die jongen zeventien dagen lang niet in staat was te werken. Toch hebben wij in onze stad een fantastisch politiecorps. Nu iets over de vrijwillige korporaal J. de Jong van het 4e half regiment huzaren, die in verband met zijn benoeming tot politieagent in onze stad, met ingang van 31 Juli 1925 op zijn verzoek een vervroegd ontslag uit den militairen dienst

heeft verkregen. Hij wordt met ingang van diezelfde datum aangesteld tot milicien-wachtmeester. Er kan altijd kaf onder het koren zitten en op 29 juli 1937 doet de rechtbank te Zutphen uitspraak in de zaak tegen de gewezen politieagent uit onze stad J. de Jong, nu zonder beroep, die in dienstbetrekking een chronometer en een revolver verduisterd had, welke toebehoorden aan onze stad. Verdachte is op 25 Juni voor dit feit al tot vier maanden gevangenisstraf veroordeeld, tegen welk vonnis hij in verzet was gekomen. De rechtbank bekrachtigde deze dag het vonnis. Afgezien van het verwerpelijke van diefstal is het bijna niet te begrijpen hoe een agent uit het fantastische

politiecorps, met een goed betaalde betrekking, zoals ook hier het geval was en waar heden ten dage velen naar snakken, op zulk een wijze hun positie kunnen vergooien om de baten van deze twee artikelen. In de avond van 4 april 1927 hebben vier bezoekers van de paardenmarkt *(foto)* in onze stad, twee mannen en twee vrouwen, het aan den stok gekregen met een politieagent, die één van hen wegens dronkenschap wilde beletten, met den trein mee te gaan. De agent werd nagenoeg onder den voet gelopen en een stations-ambtenaar kreeg

trappen tegen het onderlichaam. De politieman maakte daarop gebruik van zijn sabel waardoor een man en een vrouw gewond raakte. Tenslotte zijn 'de vier marktbezoekers gearresteerd, nadat in de stad jacht op hen was gemaakt. Op 24 oktober 1949 heeft een politieagent G. J. D. van onze stad, toen hij de 60-jarige R., die beschonken op straat aantrof en naar het politiebureau wilde overbrengen, een kaakslag gegeven. Die slag was zo krachtig dat de beschonkene viel en met een hersenschudding naar het ziekenhuis moest worden vervoerd. De agent verklaarde gemeend te hebben, dat R. verzet wilde plegen.

De toestand van de getroffene is, naar de politie verklaarde, bevredigend. R. is later in het ziekenhuis overleden. Voor de Zwolse Rechtbank werd de politieman veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf voorwaardelijk, met een proeftijd van één jaar. De officier van justitie had twintig gulden boete geëist. In de overwegingen, die tot dit vonnis leidde, nam de rechtbank aan dat geen beroep op noodweer kon worden gedaan en dat verdachte in de uitoefening van zijn functie te ver was gegaan. Voorts werd rekening gehouden met de omstandigheid dat over het optreden van verdachte nimmer te voor klachten waren ontvangen en dat superieuren van verdachte diens optreden als redelijk beschouwden. Zoals bekend is D. ten laste gelegd: mishandeling de dood ten gevolge hebbend. Politieagent Timmer uit onze stad heeft begin april 1954, in de nacht van zaterdag op zondag, bij een ruzie in een automatiek aan de Kleine Overstraat in onze stad een steek met een mes in de rug opgelopen, waarbij zijn longen werden geraakt. De politieagent is zwaargewond in het Sint Jozef ziekenhuis opgenomen; zijn toestand was hedenmorgen ernstig. Twee politieagenten waren bezig drie personen te bewegen zich ordelijker te gedragen tegen vrouwen die zich inde automatiek bevonden. Toen andere in uniform geklede politieagenten, waarbij zich de heer Timmer bevond, poogden de een dreigende houding aannemende personen te verwijderen, nadat eender vrouwen een klap op het hoofd had gekregen, ontstond er een schermutseling. Daarbij is agent Timmer plotseling met een mes inde rug gestoken. De vermoedelijke dader B. en zijn kornuiten namen de vlucht, maar der collega's van Timmer heeft de 37-jarige B. uit onze stad spoedig kunnen arresteren. Hij is opgesloten en hij zal dinsdag voor de Officier van Justitie te Zutphen worden voorgeleid. Op zaterdag eind oktober 1982 is bij een vechtpartij in onze binnenstad een politieagent ernstig gewond geraakt. Hij is geruime tijd buiten bewustzijn geweest, waarbij een inwoner van Diepenveen hem zijn dienstpistool en horloge afhandig maakte. Het horloge is later afgeleverd maar het pistool bleef zoek. Bij huiszoeking heeft de politie het pistool teruggevonden.

We lopen naar het stadhuis op het Grote Kerkhof nummer 4, Een prachtig en uitgebreid bouwwerk, bestaande uit een rechthoekig door schilddak met leisteen gedekt voorgedeelte met een brede karakteristieke gevel. Zo ook een naar achter diep in de Polstraat uitgebouwde vleugel en een daarachter gelegen lager gedeelte met aan de Polstraat een in 1662 door de architect Philiphus Vinckebooms ontworpen pilastergevel van veertien vensterassen. Zo ook opvallend is de in 1692 door Jacob Roman ontworpen voorgevel met een middenpartij dat over de volle

hoogte naar voren springt ten opzichte van de rest van de gevel met een gebeeldhouwd middenstuk en hoekvazen. In het front een stoepbordes en het door pijlers en kolommen gedragen balkon. Voordat we linksaf slaan en de Polstraat kijken we naar de overkant waar de stovezettershuisjes *(foto volgende pagina)* aanleunen tegen de Lebuïnuskerk. Deze huisjes werden bewoond door oude vrouwen die voor een stoof met gloeiende kooltjes zorgeden voor de rijke kerkgangers die voorin de kerk

zaten en in de winter geen koude voeten wilden krijgen. Hun voeten op de warme stoof en dan met volle stem het Gloria et in terra pax hominibus zingend. We lopen de Polstraat een klein

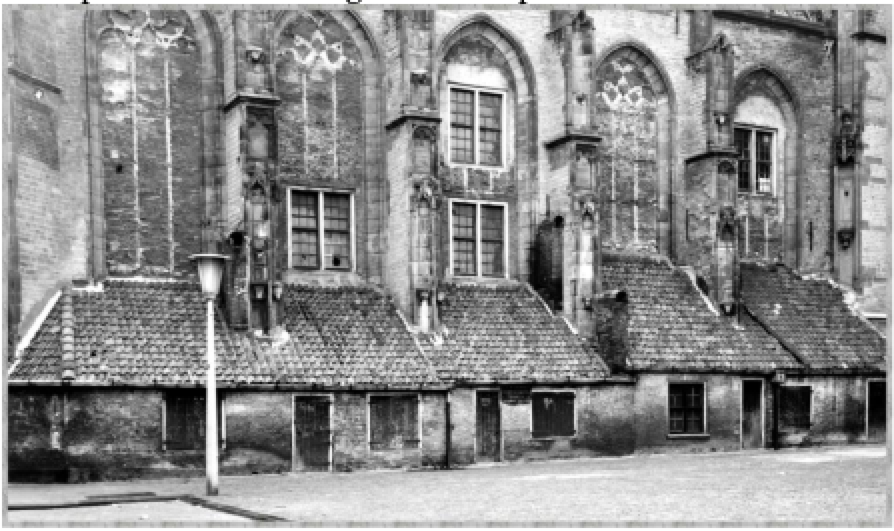

stukje in, omdat ik nog iets te vertellen heb over enkele beroemde mannen uit onze stad. We gaan de eerste links de Bursestraat in. Hier was vroeger de Bursesteeg, die van de Assenstraat naar de Polstraat liep en die vernoemd was naar

Hendrikus Burgers

studiebeurs of 'bursa' die de studenten kregen. Op de hoek van de Bursesteeg en de Polstraat stond de 'Bursa Cusana', het studentenhuis. In deze steeg woonde tijdens het begin van zijn vestiging, één van de bekendste fabrikanten van onze stad. Dit was Hendrikus Burgers *(foto)* die op 1 januari 1843 wordt geboren in Voorst uit een geslacht van smeden. De vader van Hendrik overlijdt al vroeg en hij leert het smidswerk van zijn twee oudere broers. Als hij 21-jaar oud is gaat Hendrik in de Bursesteeg wonen. Hij krijgt daar kennis aan de twintigjarige Antonia te Riele, die geboren is in onze stad maar in die jaren woonachtig

is in Zutphen. In 1867, als Hendrik Burgers meestersmid is, vestigt hij zich in Achter de Broederen. Het pand kan hij huren via zijn vriend Cas van den Beld en hij richt het in als woonhuis en smederij. Hendrik trouwt een jaar later op 13 februari 1868 met Antonia en op hun leven vooruit te lopen kan ik je vertellen dat ze tien kinderen krijgen, vijf dochters en vijf zonen, waarvan de kleine Theodora, Gerhardus en Theodorus niet ouder worden dan drie jaar. In die dagen van 1868 ontmoet Hendrik voor zijn smederij de zakenman Timmer, die hem een reclame afbeelding laat zien van een houten vélocipède. Zo wordt in die tijd de fiets genoemd. Vélocipèdes zijn de eerste fietsen, die na de loopfiets door trappers wordt voortbewogen, met de aandrijving rechtstreeks op het voorwiel. Hendrik bestelt zo'n Vélocipède bij Muller in Stuttgart. Nadat de fiets is geleverd gaat hij die samen met zijn vriend Cas van den Beld (*foto*) namaken. In 1869 sticht de smid Henricus Burgers aan de Broederenstraat de Eerste Nederlandsche Fabriek van Historie Vélocipèdes. Hij had even daarvoor een Franse vélocipède gekocht via de firma H.H. Timmer & Co. uit Amsterdam, die hij na gaat maken en verder ontwikkelen. In mei 1868 levert Hendrik zijn eerste zelfgemaakte fiets af. Vanaf maart 1870 produceert hij de eerste fietsen naar dit Franse model. Deze fiets heeft een ijzeren frame, houten wielen en een zadel zonder vering. In het begin hebben de fietsen nog geen ketting en ook geen rem. In Deventer ontstonden al snel twee clubs van vélocipède rijders, Dat zijn Immer Weiter (1871) en De Roversbende. In de eerste jaren

Cas van den Beld op de 1e fiets van Burgers ENR

produceert Burgers zo'n honderd-tweeëntwintig fietsen per jaar. In de eerste vijftien jaar richt hij zich vooral op de in die jaren veel gevraagde, zogenoemde Franse modellen. Geleidelijk aan breidt de trots van onze stad zich uit, door nabijgelegen panden in gebruik te nemen. In 1875 installeert Burgers een stoommachine voor het maken van de frames en andere onderdelen. In 1887 werken er ongeveer vijfentwintig arbeiders in de fabriek en drie jaar later schaft de posterijen uit Amsterdam bij Bur-gers negenentwintig fiet-sen aan als proef. Die blijken nogal duur in onderhoud, dat komt in hoofdzaak door de fouten van de fietsers. Ook is er veel weerstand tegen de nieuwe rage en veel gemeenten verbieden de fietsers het gebruik van bepaalde wegen en paden. In onze stad duurt het nog tot juni 1894 voordat het fietsers is toegestaan van alle wegen

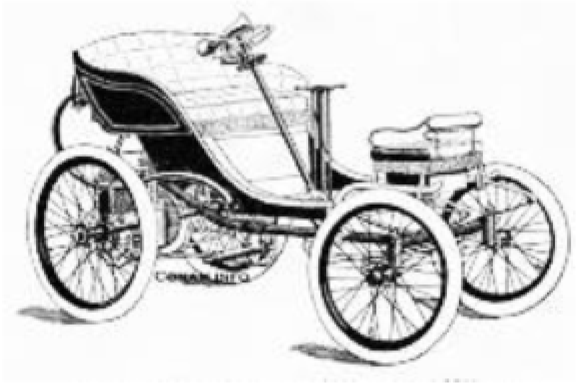

gebruik te maken. Zelfs de medici hebben zo hun bezwaren tegen de fiets. Ouderen boven de veertig jaar en leden van het vrouwelijke geslacht, wordt het fietsen ten sterkste ontraden, als zou het nadelig zijn voor de gezondheid" In 1892 wordt H. Burgers geïnterviewd door de Staatscommissie betreffende de werkomstandigheden in de fabriek. In 1896 zet hij de fabriek om in de N.V. Eerste Nederlandsche Rijwiel en Machinefabriek v/h H. Burgers. Naast Burgers zijn er de volgende comparanten: Jacobus Albertus Coldewey, en Mr. Carel Ernest van Marle, advocaat en procureur, en Gerrit David Ribbius. Alle wonen in onze stad en investeren samen 400.000 gulden als startkapitaal. Tegelijk wordt de nieuwe fabriek aan de Rozegaarderweg in gebruik genomen. De fabriek heeft dan filialen in het land en meer dan 250 handelaren treden op als dealers voor dit bedrijf. Burgers maakt veel meer producten dan enkel vélocipède die hier fietsen

of rijwielen worden genoemd. Rond 1900 maakt Burgers zelfs een auto *(foto) en* driewieler *(foto) om als echtpaar s*amen rond te toeren. Op de allereerste dag van het jaar in 1903 neemt Hendrik Burgers, afscheid van het leven, hij is dan zestig jaar. Bij de uitvaart op vijf januari loopt het voltallig personeel mee in de stoet. Dat zijn op dat moment ongeveer tweehonderdvijftig werknemers. Twee weken later wordt zijn zoon Gerrit Burgers de nieuwe ad interim-directeur. De aandeelhouders willen twee

directeuren aanstellen en dat zijn Adriaan Beers als commercieel directeur en Gerrit Burgers als technisch directeur. In 1906 gaat de politie in Den Haag, ook op de fietsen van Burgers ENR rijden. Hoofdcommissaris Hendrik Versteeg schrijft naar aanleiding daarvan aan zijn commissarissen: 'Slechts die politieambtenaren kunnen een rijwiel als dienstvoertuig krijgen, die met kop en schouders boven de anderen uitsteken en van wie ook verwacht kan worden, dat zij dit uiterst snelle vervoermiddel met zorg zullen behandelen.' Het bedrijf opent in 19?? een fabriek in Roermond. In 1931 produceren beide fabrieken zo'n 100.000 fietsen. Na de Tweede Wereldoorlog kampt het bedrijf met een gebrek aan grondstoffen. Er is veel concurrentie uit met name Engeland. Begin 1932 zijn er geruchten in omloop, dat. men in het Philips laboratorium te Eindhoven doende is met het ontwerpen van een elektrische fiets. Ja, toen al! Op 20 april 1932 verleent Philips o.a. aan Burgers ENR het recht om gebruik makende van haar uitvindingen op dit gebied. Begin december 1935 overlijdt plotseling Johannes. A. Burgers, de 55-jarige zoon van Hendrik Burgers. Op 6 augustus krijgt Burgers ENR

van Volkswagen een licentie, zodat al snel begonnen kan worden met de verkoop van auto's, die tweeduizend-vijfhonderd gulden gaan kosten. In plaats dat Burgers ENR kleine auto's gaat maken, koopt Pon uit Amersfoort het bedrijf uit onze stad en gaat Burgers fietsen maken. Tweeënnegentig jaar na de oprichting komt het einde van de oudste rijwielfabriek van ons land en de gehele fabrieksinstallatie met alle machines en bedrijfsmiddelen worden openbaar geveild. In 1961 moet de fabriek in Deventer sluiten.

Als we de Bursestraat uitlopen, die een hoefijzervorm heeft komen we weer in de Polstraat, dat is een straat voor mij met veel herinneringen. We slaan links af en passeren rechts uitgeverij Kluwer. Na een periode van twaalf ambachten en dertien ongelukken, waarbij ik twee jaar op de kermis als artist ben opgetreden, kom ik op mijn eenentwintigste jaar in dienst als arbeidsanalist bij Kluwer, hier aan de Polstraat. Personeelschef Jorna ziet wel iets in me als arbeidsanalist en tijdwaarnemer, terwijl ik die dag notabene solliciteerde als leerling-journalist. Hier in deze straat begon mijn serieuze leven en met een mooie jonge vrouw die hier werkte trouwde ik. Het was de tijd dat de vrije jongen die ik was, zich ontpopte tot een tevreden en tamelijk succesvolle zakenman, al kan de conceptie van tamelijk succesvol vanzelfsprekend niet wedijveren met het groots wat Æbele Kluwer *(foto)* presteerde. De stichter van het Kluwer concern wordt geboren als zoon van Metje van Eijck en Evert Kluwer, die de plaatselijk belastingontvanger en de rentmeester van jhr. Onno Reint van Andringa de Kempenaer is. Die geboorte van Æbele vindt plaats op 22 november 1861 in Echten, een dorpje ten zuiden van het Tjeukemeer in de provincie Friesland. Æbele is de één na jongste in een gezin van negen kinderen. Wanneer

hij twaalf jaar is overlijdt zijn vader, maar dankzij de financiële steun van de jonkheer mag hij de Franse school in Lemmer bezoeken. Vervolgens volgt Æbele van 1876 tot 1880 de opleiding tot onderwijzer aan een school in Heerenveen. Na een korte carrière als onderwijzer besluit Æbele in 1882 boekhandelaar te worden. Hij doet wat ervaring op bij boekhandelaren in Harlingen en Sneek. In 1885 vertrekt Æbele naar Veendam, om daar samen met Markus Derks de Lange *(foto onder),* een boekhandel te beginnen. Vier jaar later geeft hij voor het eerst zelf een boek uit, een schoolboek met de titel: De Denker. Rekenboek voor normaal lesgeven, kweekscholen, gymnasia, instituten en hogereburgerscholen, door Berend Veenstra. Het contact met Veenstra resulteert erin dat Æbele met zijn zoon Nanne Veenstra, die ook boeken voor het onderwijs schrijft, gaat samenwerken. Op 18 augustus 1888 trouwt Æbele met de boerendochter Antje Blom uit het West-Friese Harenkarspel, met wie hij zes kinderen krijgt, waarvan er één na een jaar al overlijdt. Æbele verbreekt twee jaar later zijn samenwerking met de Lange en verhuist op 1 januari 1891 naar onze stad. Hier begint hij zijn eigen uitgeverij, mede dankzij de financiële steun van zijn schoonvader. Een paar jaar later start hij zijn uitgeverij annex drukkerij aan de Polstraat 2. De samenwerking tussen uitgever en Nanne Veenstra, die in onze stad schoolhoofd is geworden, verloopt goed. Het boekenaantal dat Æbele uitgeeft groeit en behalve boeken geeft hij ook tijdschriften en vakbladen uit. In 1894 gaat Æbele een samenwerking aan met Veenstra, die daartoe zijn baan als schoolhoofd opgeeft. In 1898 komt aan deze samenwerking om onduidelijke redenen abrupt een einde. In hetzelfde jaar start Kluwer, met een wekelijkse oplage van tienduizend exemplaren het blad: Vraag en Aanbod, dit is een gratis advertentieblad voor

de industrie in Nederland *(foto)*. Na een slechte start wordt dit blad de belangrijkste inkomensbron voor zijn uitgeverij en niet alleen in financiële zin. De bij dit blad gehanteerde formule van advertenties, in samenhang met praktische informatie over vooral buitenlandse vindingen en toepassingen, blijkt uitstekend te werken bij het veroveren van de markt. Enerzijds krijgt Æbele zo de beschikking over een groot aantal auteurs, terwijl hij anderzijds door de contacten met de lezers te weten kwam aan welke kennis behoefte bestaat. Op deze wijze weet hij een goed fonds van op techniek gerelateerde bladen op te bouwen, waarvoor hij graag in zijn eigen bladen adverteert. In 1909 koopt Æbele het auteursrecht van de serie Vakstudie met de diensten van de deskundigen erbij en met het aantal wetten breidt ook Vakstudie zich uit. Vanaf 1909 begint Æbele Kluwer zich om gezondheidsredenen meer en meer uit de zaak terug te trekken. De absolute trouw en toewijding van zijn personeel maakt dat mogelijk. In de daaropvolgende jaren worden de drie zoons van Kluwer in het bedrijf opgenomen. Als hij zestig jaar is vestigt Æbele zich in 1921 op zijn buitenhuis 'Octavo' bij het Gelderse Epse. In 1929 wordt het eenmansbedrijf, dat Kluwer tot dan toe was, omgezet in twee naamloze vennootschappen, waarbij de uitgeverij en drukkerij zelfstandig worden. De eerste is tot een solide bedrijf geworden, dat rust op de pijlers van de technische, fiscale en sociaal-arbeidsrechtelijke uitgaven. De tweede NV wordt gevormd door drukkerij 'Salland', waar de meeste eigen uitgaven van de persen rollen. Æbele Kluwer overlijdt in 1932 op 71-jarige leeftijd, na een kortstondige ziekte.

vraag&aanbod

Arbeidsmarkt blijft groeien tot 2022

We lopen van de Polstraat rechtsaf de Melksterstraat in waar

vroeger de robuuste Melksterpoort *(foto volgende pagina)* stond. Deze poort werd zo genoemd omdat de melkmeisjes zich er verzamelden om met een roeiboot de IJssel over te varen om de koeien te gaan melken in de stadsweiden aan de overkant van de rivier, die de Teuge werden genoemd. In de Melksterstraat was in de 1e stadsmuur, eerder een doorgang aangelegd. Op 18 maart 1331 stonden daar een onbekend aantal melkmeisjes te wachten op de boot. Het zou hun laatste tocht worden. De boot sloeg om en mogelijk 36 meisjes verdronken in de IJssel. Er is nog steeds een 'momento mori' zichtbaar op de gevel van het pand hoek Melkstraat en de Polstraat. Op de tekening van A.H.J. Meijer *(pagina)* zie je links de Melksterpoort en rechts de Zandpoort zo rond 1555. Voor mij is het een kade vol met herinneringen, waar ik vroeger graag mocht wandelen. Zo is het ook begin september, de zon heeft nog niet veel van zijn kracht verloren en neemt de huizen langs de Welle en de voorbij-varende schepen onder uur. Naast mijn stadsgenoten die zich al wandelende ontspannen aan de IJssel, loopt voor me uit een hondje in de belegerde scha-duwstrook langs de kapitale huizen. Het geluid van muziek uit één van de openstaande ramen doorbreekt de morgenstilte. Gevolgd door mijn schaduw, loop ik verder tot daar waar vroeger de schipbrug lag. Hier aan de Welle, een dialectische verbastering van wal, stond in lang verleden dagen de Leugenbank. Die werd meestal bevolkt door baliekluivers, slampampers of sjouwers die ingezet konden worden bij het in- of uitladen van de vrachtruimen van de schepen, die hier aan de kade waren afgemeerd. Stoere sjouwers haalden vroeger het hout, de zakken graan of steenkolen uit de schepen en torsten die zware vrachten op hun schouders en nekken, veelal in hun onderhemd, zodat hun gespierde torso's te zien waren. Ze brachten hun vracht van de schepen naar de kade of via versa, onvermoeid van de vroege ochtend tot de late avond. De leugenbank in onze stad was berucht en regelmatig in het nieuws. Op 8 april in 1870 heeft een varensgezel wat te veel spiritualiën door zijn keelgat laten glijden. Hij zit op die zaterdag op de leugenbank en wil met jan en alleman vechten. Hij daagt iedere man in zijn omgeving uit, maar weinig hebben

zin om op zijn agressieve voorstel in te gaan. De varensgezel is, volgens eigen zeggen, een jongen uit Zutphen en heeft op de walvisvangst gevaren en is overal geweest. De blaaskaak zegt dat hij deze morgen Zwolle nog heeft bezocht, waar het ook al niet deugt en hier nog minder. Hij heeft maling aan alles, ook aan de kou en om dat te bewijzen, trekt hij zijn jas uit, werpt die in de IJssel en daarna springt hij zelf ook in de rivier, voordat iemand eraan denkt hem dit te beletten. Als goed zwemmer komt hij

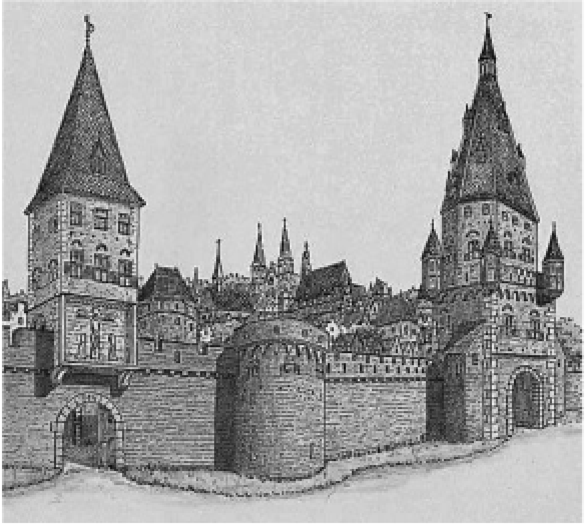

echter spoedig boven water en houdt zich drijvende, totdat hij door een paar manschappen in een boot wordt getrokken. Nu wat nuchter geworden schaamt hij zich over zijn gedrag en bibberend van de kou wordt hij in de politiewacht bij de gloeiende kachel gezet. Hij overnacht in de cel en de volgende morgen vertrekt hij met stille trom. Begin april 1908 krijgt de familie Fabrie, die zowat de hele winter op de leugenbank heeft doorgebracht. Dan op een dag krijgt hij gezelschap van een zekere Willemsen. Een man van zo'n vijftig jaar oud, die naar men zegt zijn hele kapitaal er heeft doorgedraaid. Hij was vroeger een welgestelde boer en erfde twee jaar geleden nog ruim vijfduizend gulden. Dat geld zal wel zijn verkwist aan drank en vrouwen Nu zit hij daar in desolate toestand op de bank en de zwerver Willemsen heeft honger en is ziek. Op dinsdagmiddag 7 juli wordt de zwerver op last van dokter Vroom naar het ziekenhuis gebracht. Veertien dagen later, op woensdag 15 juli, besluit het bestuur van onze stad, wegens ergerlijke toneeltjes met dronken gedrag enzovoort, om de leugenbank op de Welle te voorzien van een

hek. Hierdoor kunnen zwervers en dergelijk van deze bank geen gebruik meer maken. Nog voordat het hek is geplaats slaat de beruchte Nel Fabrie, op zondag 27 juli, samen met haar man op de vlucht omdat ze drie maanden gevangenisstraf moet ondergaan. Een andere bankzitter, het zeer onsmakelijk heerschap Willemsen, die weer uit het ziekenhuis op de leugenbank *(foto)* is teruggekeerd, wordt die dag wegens landloperij aangehouden. Nel Fabrie mag overigens niet lang van haar vrijheid genieten, begin augustus wordt ze ergens op een andere plek in onze stad gevangengenomen. Nel wordt voor landloperij ter

beschikking van de justitie in de stad Zutphen gesteld. Drie jaar later, in juni van het jaar 1911, komt een ver zoek van het Drankweer-comité om beschikbaarstelling van een lokaal ten behoeve van de sjouwers, belast met het en laden van schepen. Tot zich een beter moment voordoet, zal ook de Leugenbank voor deze arbeiders worden ingericht. De brugwachters worden belast met het openen en sluiten van de bank. Van 's zonsopkomst tot zonsondergang mogen de sjouwers van de leugen-bank gebruik maken. In januari 1927 wordt het hek van de beruchte leugenbank aan de Welle weer geopend. De leugen-bank wordt dan niet meer gebruikt door sjouwers, want het in of uit een schip laden of lossen kan op diverse manieren en dit ligt aan de kadefaciliteiten en het soort van lading. Bij droge bulk kan gebruik gemaakt worden van een mobiele of vaste hijskraan, of

van een transportband. Vanaf een kiepsteiger kan een vrachtwagen de goederen direct in het ruim van een schip storten. De leugen-bank krijgt na die ontwikkeling een sociale functie. Ouder stadgenoten komen daar tezamen om elkaar sterke verhalen en leugens te vertellen, zodat eindelijk de naam van de bank recht doet aan dat wat er gebeurt. Maar dan in de periode van 1838 tot 1873 Vispoort (foto) afgebroken. In de late Middeleeuwen bezat onze stad een dubbele stadsmuur. De dubbele ommuring is op de plattegrond van de cartograaf Jacob

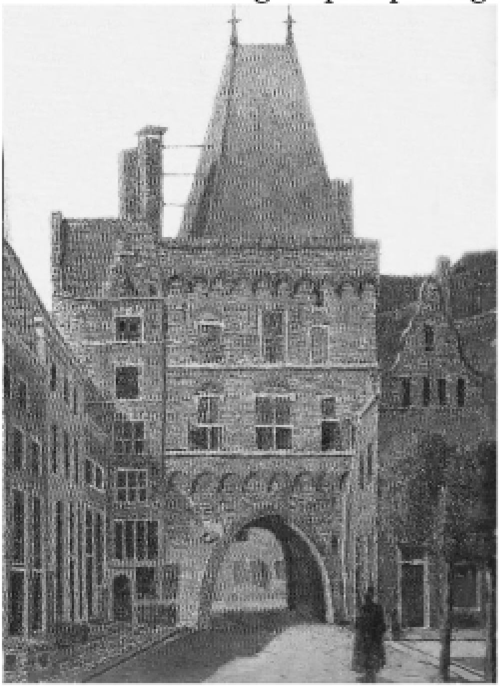

van Deventer uit 1560 nog goed zichtbaar. Ook al is in het stratenpatroon van de binnenstad de stads-muren duidelijk zijn te herkennen er is van de twee weinig overgebleven. Er is enkel nog een deel van de buitenmuur Achter de Muren Vispoort te zien. Rechts hiervan, ter hoogte van het pand met het balkon, stond de in 1838-1873 afgebroken Grote- of Binnen Vispoort. Op de achtergrond is de wal-toren te zien. Ook de rest van Achter de Muren en de Duinpoort zijn afge-broken. Een typisch stukje oud Deventer ging hierdoor verloren. Erg jammer is ook dat een aan de IJssel gelegen stuk van de middeleeuwse ommuring, het aardige kantoortje van den havenmeester, daterend uit het begin der negentiende eeuw en de leugenbank zijn afgebroken. Tezamen vormden zij één van de schilderachtigste hoekjes van onze stad. Een oud torengedeelte is daardoor wel weer zichtbaar geworden. We lopen rechtsaf de Welle op

Op 26 juni 2016, het is een mooie zomerse zondagmiddag, er schijnt een heerlijk zonnetje en het is een drukte van belang op de Welle *(foto)*. De eerste Boulevard Sprint vindt plaats, dat wil zeggen een sprintrace voor klassieke auto's. Het is zo'n tien minuten voor de aanvang van de wedstrijd, die om twee zal beginnen. Het publiek dringt samen achter de afzetting en uit hun bewondering met ah 's en oh 's en wijzen elkaar op de prachtige klassieke sportwagens. Voor de sprintrace zal beginnen, oefenen enkele rijders op het traject dat dient te worden afgelegd. De coureur Jan Lammers toont zijn klasse door in zijn Porsche met hoge snelheid het traject af te leggen. Dan komt een

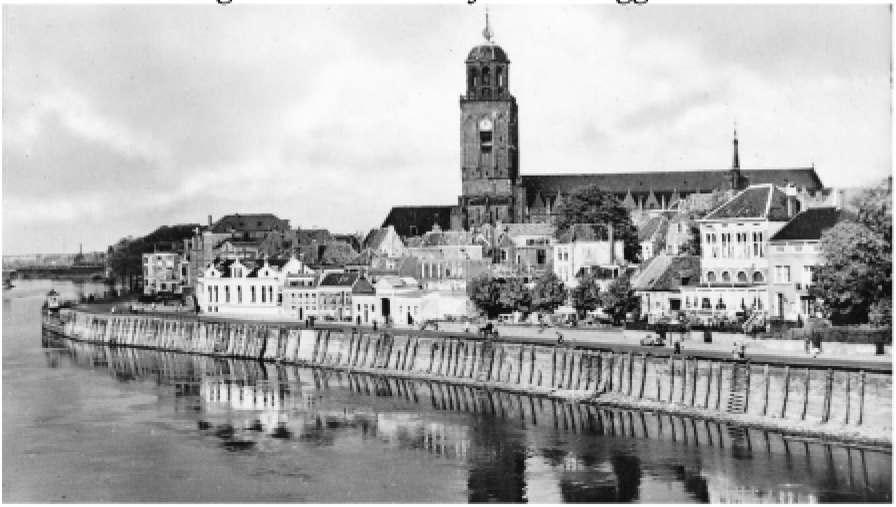

felgele Tomaso Pantera *(foto)* met een Cleveland V8- motor, die zorgt voor 330 paardenkrachten. In vijfeneenhalve seconden trekt deze Italiaanse wagen van nul tot honderd kilometer op. Een echter sprinter dus, die ook een testrun wil doen voordat de echte wedstrijd begint. Vol bewondering kijken de toeschouwers naar het gele monster dat aan komt scheuren. De bestuurder remt te laat, waarop de wielen blokkeren en de auto scheeftrekt en doorschuift. Vlak na de finish staat de vijftigjarige Philine Heikens, secretaris van de Dutch Vintage Sports Car Club. De vrouw wordt vol geraakt, schiet door de klap over de auto en belandt meters verder op de grond. Ook de presen-tator Bert van den Dool wordt geraakt, hij loopt een ernstige beenbreuk op en wordt behandeld in het ziekenhuis. Ook is een

fotograaf slachtoffer en een vrouw die staat te vlaggen. Beide raken licht gewond. Philine wordt met een traumahelikopter naar het ziekenhuis in Zwolle gebracht. Ze wordt daar onmiddellijk geopereerd maar overlijdt in de nacht van zondag op maandag. Philine Heikens laat een man en een dochter achter. De Boulevard Sprint, waaraan alleen oldtimers deelnemen, wordt vanzelfsprekend afgelast. Wat een dag van

spanning en plezier had moeten worden is door de Tomasso Pantera er één geworden van ontsteltenis en droefheid alom. Op vrijdag 23 maart 2012 laat het Openbaar Ministerie weten dat geen van de partijen zal worden vervolgd, die in juni 2011 betrokken waren bij een dodelijk ongeval tijdens het autosportevenement Boulevard Sprint. Zowel de gemeente Deventer, de organisatie als de bestuurder valt strafrechtelijk geen verwijt te maken, aldus een woordvoerster van het Openbaar Ministerie.

De Worp, als we over de pont linksaf slaan lopen we op de Bolwerkweg en zoals de naam al zegt was hier het Bolwerk, de landweer en de Yperenberg. In lang vervlogen dagen stonden hier op weiden hier en ook de stadskant door de bank genomen zo'n 800 koeien en 150 paarden. Dat was onderdeel van het kapitaal van de boeren en moesten in tijden van onrust en tegen het roven van vee worden bewaakt *(tekening)*. Hiertoe werd in de veertiende eeuw een systeem van zogenaamde landweren of landgraven aangelegd. Een landweer of landgraaf was hier een systeem van lijnvormige aarden grenswallen en diepe sloten met vaak doornenhagen en of houtwallen. Bij de doorgangen was dikwijls een tol en waren extra verdedigingswerken aangelegd. Ik loop even in de tijd vooruit om te tonen hoe nuttig dit was, In 1572 toen onze stad in Spaanse handen hadden de

troepen van de Prins van Oranje net Zutphen veroverd. Enige dagen na de verovering van Zutphen kwamen de Staatse troepen voor onze stad en na enige schermutselingen wisten die de koeien en paarden van de stadsweiden te stelen en verschillende gebouwen buiten de poorten in brand te steken. De basis voor dit verdedigingssysteem vormde de Oude IJssel, een smalle rivierarm die grotendeels verland is. Dat verlanden is een proces waardoor drasland, moerassen, beken, rivieren en plassen en andere wat ondiepe wateren langs een natuurlijke weg in land veranderen. Dit proces kan wel tientallen tot honderden

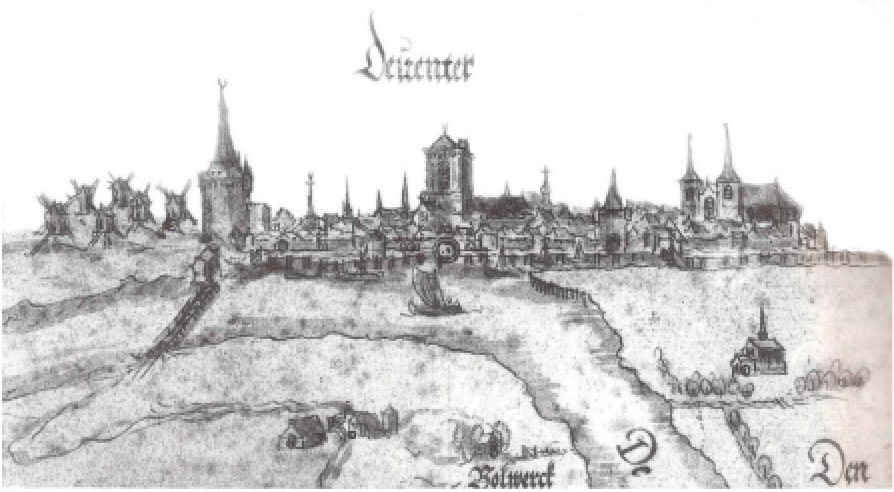

jaren duren. Dat was ook hier het geval, maar de oude IJssel was nog wel bevaarbaar. Tegen de Gelderse dijk was geen landweer want daar werd de doorgang door een moerasachtig gebied versperd. Vermoedelijk kwam de landweer om de Bolwerk weide, in de jaren zestig van de 14 de eeuw tot stand. In 1361 werd er voor het eerst gegraven aan grachten op de Bolwerk weide. De grachten werden gegraven door de burgers van de stad naar wijk verdeeld in acht groepen. Vermoedelijk werden de doorgangen in de landweer al snel voorzien van kleine versterkingen of wachtposten. Reeds in 1365 is er al sprake van een Koerhuis op de Bolwerk weide *(tekening)* waar een wachter in tijden van gevaar de wacht hield. In 1377 kocht men een lijn en een korf voor een tobberode achterop Bolwerk weide. Een tobberode was een opvallend geschilderd vat dat bij een aanval

in een vlaggenmast werd gehesen zodat de stad werd gewaarschuwd. ‘s Nachts werd het vat in brand gestoken en opgehesen om zo de stad te waarschuwen. De beschrijving achter op de Bolwerk weide doet vermoeden dat de tobberode aan het zuidelijke uiteinde van de stadsweiden mogelijk op

dezelfde plaats stond als de latere Yperenberg. In hetzelfde jaar werd ook weer gegraven aan de grachten. De landweer kent twee doorgangen Hier lag de zeer versterkte boerderij de Yperenberg *(tekening)* die in 1484 voor het eerst genoemd wordt. Tegenover de stad, ongeveer op de plaats van de huidige Bolwerkmolen lag het

Bolwerk met het Koerhuis *(tekening)*. De eerste vermelding van het Bolwerk in de stadsrekeningen dateert uit 1421, eerder werd dat gebied als een Mersche aangeduid. In een beschrijving over het beleg van Deventer door Philips van Bourgondië in 1456

speelt het Bolwerk een belangrijke rol. Deventer had geweigerd om David van Bourgondië, de zoon van Philips, als bisschop van Utrecht te erkennen. Vader en zoon probeerden deze steun nu gewapenderhand te verkrijgen. Eerder verdedigden deze onze stadsgenoten het Bolwerk met veel succes en voerden uitvallen aan op de in de Ossenweerd gelegerde troepen van Philips. Deze liet de sterkte onder vuur nemen waarna het Bolwerk door de verdedigers moest worden prijsgegeven. Niet lang daarna eindigde de strijd omdat Deventer trouw betuigde aan de nieuwe landsheer. Kort daarna moet het Bolwerk zijn herbouwd want in 1465 werd een pachtcontract afgesloten tussen de stad en Geert Michiels. Ook in 1503 werden volgens de timmermans-rekeningen aan het verdedigingswerk nieuwe elementen toegevoegd. De weerbare mannen van de Oost-Veluwe vernielden op 1 oktober 1521 de toren, de IJsselbrug en het Bolwerk. Kort daarna is de versterking vermoedelijk herbouwd want Het Bolwerk staat afgebeeld op een stadsgezicht annex plattegrond van Joannes van Doetecum uit 1567. In 1795 werd het Bolwerk nog bewoond door een bouwman. In 1813 werd het door de Franse bezetters van de stad preventief afgebroken waarna het nooit meer is herbouwd. In 1818 werden de opstanden en de laatste steenhopen door de stad in het openbaar verkocht. Vooral uit bronnen uit de Tachtig Jarige oorlog blijkt hoe reëel het risico op veediefstal was. In 1572 was de stad in Spaanse handen en hadden de troepen van de Prins van Oranje net Zutphen veroverd. Enige dagen na de verovering van Zutphen kwamen de Staatse troepen voor Deventer en slaagden er na enige schermutselingen in de koeien en paarden van de stadsweiden te stelen en verschillende gebouwen buiten de poorten in brand te steken. Tussen 1578 en 1586 was de stad in Staatse handen maar kwam daarna door het verraad van de Ierse overste Stanley weer in Spaanse handen. Opnieuw probeerden de Staatse troepen de stad weer zoveel mogelijk schade toe te brengen. In 1588 en 1589 roofden ze vee van de weiden. Soms werden voor de landweer struikelgaten aangelegd die een karakteristiek patroon van dicht bij elkaar geplaatste paalgaten laten zien. Op sommige plaatsen zullen achter de

sloten palissaden hebben gestaan. Deze palissaden kenmerken zich door dicht op elkaar geplaatste paalgaten in een lange rij. Vooral deze versterkingen zullen hun sporen hebben bij het Bolwerk achtergelaten. Onder maaiveld zijn waarschijnlijk nog wel resten van de ringmuren, gebouwen en grachten aanwezig

Nog helemaal ontdaan door het ongeluk waaraan we worden herinnerd, nemen we de pont en varen naar de overzijde van de IJssel. Hier ligt de Ossewaard, een uniek natuurgebied met meidoorns, wilgjes, hogere planten en weilanden, begraast door roodbonte koeien. Vroeger zwom ik met mijn broers en

vriendjes vaak de IJssel over om daar te zwemmen en aan het rivierstrandje te zonnebaden, dat in de volksmond Klein Scheveningen *(tekening)* werd genoemd. Er waren daar veel struiken waar door ons in prille verliefdheden wat afgevreeën werd. Café van 't Spijker is een beroemd en ook wel een wat berucht café daar op de Worp. Op 13 september 1924 werd om half elf de politie gewaarschuwd, dat er was geschoten dat café. Onderzoek wees uit dat enkele jongelui daar gezellig bijeen hadden gezeten en ineen baldadige bui haalde één van De jongens van 23 jaar, een Flaubert pistool uit de zak en schoot door 'n strohoed, die hij vóór zich op tafel had gezet. Ongelukkigerwijze raakte hij daarbij de 20-jarige G. ter H., die zich ter hoogte van de Schipbrug bevond, in het hoofd. De gewaarschuwde dokter Gooszen achtte overbrenging naar het ziekenhuis nodig. De politie arresteerde kort daarop E., die de vlucht had genomen. Het pistool werd door de politie

teruggevonden in één van de bloemperken van café van 't Spijker *(foto),* waar het door een van zijn kameraden was gedeponeerd. Na te zijn verhoord werd E. vrijgelaten. De toestand van de getroffene is vrij goed. Toch zie je maar weer dat je met dat soort speelgoed voorzichtig moet zijn. Jaren later, toen ik zeventien jaar was werd op verzoek van de buurt-vereniging Linker IJsseloever, een klinkerweg gemaakt langs café van 't Spijker, de zogenoemde Veerweg naar de loswal. Het café bij de schipbrug is sinds die jaren wel veranderd. Van 't Spijker was zo handig aan de IJsseloever een plateau aan te laten leggen dat hij de al bekende naam van Klein-Scheveningen

gaf. Het is een verrukkelijk plekje geworden, waar vroeger de oude, onooglijke schuurtjes en andere gebouwtjes het uitzicht belemmerden. Verrassend is het panorama, dat men van die plek op de mooiste kant van het oude Deventer heeft. Op die plek deden we onze eerste verliefdheden op. Het zijn leuke herinneringen aan de gezellige stromende IJssel in de warme zon. Maar in combinatie met de jaargetijden kan de rivier ook wreed en meedogenloos zijn. In de nacht van vrijdag op zaterdag 8 november 1924 staat het water beangstigend hoog, zo'n zeshonderdtwintig centimeter boven het Amsterdams Peil en er lopen enkele laaggelegen delen van onze stad onder water.

De Welle staat blank en de bewoners van de huizen aan de kade zijn met have en goed naar de wat hoger gelegen Radstakeweg gevlucht. Voor de burgers, die nergens terecht kunnen, stelt de gemeente een verblijf beschikbaar in een gebouw aan de Kleine Overstraat. Het ergst is het op de Bokkinghang, waar het water tot grote hoogte in de huizen wordt opgestuwd *(foto)*. De bewoners kunnen hun woning enkel per roeiboot bereiken. Met man en macht werken de gemeentewerkers aan de beveiliging van de nieuwe stadswijk: het Knutteldorp. In die omgeving ligt

namelijk de grote nieuwe haven, die in directe verbinding staat met den IJssel. Deze haven wordt bij hoge waterstand afgesloten met een vloeddeur. Maar die is in 1924 nog niet gereed. Het gevolg is dat de waterstand in de haven gevaarlijk oploopt en de hele omgeving met het Knutteldorp inbegrepen, met overstroming bedreigt. Daarbij zullen dan ook de lage stadsgedeelten onder water komen te staan. Daarom begint men in alle haast een dam op te werpen in den havenmond, die kan dan later weer uit de haven worden weggebaggerd. Wanneer de dam, ondanks deze maatregel, het niet zal houden,

dan loopt de Bergweide het eerst onder. Daardoor kan het stoomgemaal van de gemeente dan niet meer werken en komt het water over het Knutteldorp en in de tunnels onder water te staan. Het rijverkeer over den IJssel via de schipbrug is gestremd, die overigens op zaterdag zal worden weggenomen en ook het pontveer naar de Worp is gestremd. De overtocht daarnaartoe geschiedt nog slechts per roeiboot. Ook in de winter, wanneer de vorst heerst over land en rivier, kan dit veel ellende veroorzaken. Dat getuigt een verhaal van een ons onbekende schrijver, tijdens de strenge winter van 1925 op 1926. Hij schrijft: ‘Onder het mom van schoonheid werkt nu ook de vorst mee aan de algemene vernieling van onze stad. Het uitzettende ijs krast aan de wanden van de woningen, wringt de bast van de bomen en scheurt bij het vallen van het water de takken af. De vorst grijpt diep in de doorweekte woningen en barst ze tot puin. De grote woningen weerstaan nog de druk, maar de kleinere huisjes van keuterboertjes storten bij dozijnen in. Wij hebben gistermiddag een tocht gemaakt naar de overstroomde Tuindersdijk bij de Steenenkamer in Voorst, onder Wilp. Wij kunnen gevoegelijk van een gevaarlijke tocht spreken waarbij wij de weg zelf moesten zoeken over een wijde met ijs en sneeuw bedekte watervlakte, die de gehele buurtschap omringt. Over de ijsvlakte, die op sommige plaatsen angstwekkend kraakt en hier en daar wakken vertoont, bereikten wij het Zuidelijk deel van de Steenenkamer, die nu een troosteloos en verlaten aanzien oplevert. Door de straten en stegen is het moeilijk lopen. IJs en sneeuw hebben er zich opgehoopt. Het water blijkt geducht te hebben huisgehouden. Ramen, deuren, schuttingen en muren zijn bezweken. Wij bereikten met veel moeite de plaats waar de polderdijk is doorgebroken. Het grote gat naar het water dat een diepe van twee meter heeft, is geheel met ijs en sneeuw bedekt. Men kan het daar niet passeren. Verderop in de dijk bevinden zich nog twee grote gaten, van waaruit het water in een kolk stroomt. Eén der oudste bewoners van den Steenenkamer, een dorp van kwekers, op de *(foto volgende pagina)* ziet je hoe ze met hun waar naar de markt in onze stad gaan. Eén van de kwekers

vertelde me, dat hij zevenmaal een overstroming van zijn buurtschap heeft meegemaakt, maar nog nooit zo erg als nu. In de winter van 1882 op 1883 had hij negenentwintig centimeter water in huis gehad en nu is het nog tien centimeter meer. De storm had thans zo'n geweldige kracht, dat schuren uit den grond werden gerukt en op de stroom voortgedreven. Met moeite hebben ze gisteren hier iemand gered, die door het ijs was gezakt op het overstroomde gebied.' Op de terugtocht over de ijsvlakte zakten wij ook telkens door het brekende ijs, maar eindelijk bereikten wij, bij de Buitensociëteit veilig de vasten

wal. Er komt al veel drijfijs in de IJssel. De schipbrug zal men weer moeten wegnemen en dan zal alle rijverkeer over spoorbrug moet gaan. Doordat zware sneeuw die de brug en toegangswegen bedekt heeft, is het daar zeer gevaarlijk bij de passage. In Bathmen valt het water van de Schipbeek wel snel, maar er is ook drijfijs hier en daar, dat blijft vastzitten op de beek omgevallen populieren, met het gevolg nieuw gevaar voor doorbraak op andere plaatsen van de dijken van de Schipbeek.

Nu we aan de overkant zijn lopen we vanaf de Worp rechtsaf de Bandijk op richting Terwolde De dijk is genoemd naar zijn

bedoeling om het water van de IJssel te bannen. Dit is oud Nederlands voor: niet toelaten of blokkeren. Het is een paar kilometer lopen, maar denk er maar aan dat wandelen heel goed en gezond is. Je bouwt conditie op, verbrandt calorieën, traint uw spieren en het heeft een positief effect op uw geheugen. Ik doe beroep op uw fantasie. Stel je voor, de vriend van een gescheiden moeder loopt hier in 2012, op een koude maandagnacht in januari, op het vakantiepark De Scherpenborg. Het is al over twaalven, er is sluierbewolking en het vriest zes graden. De man op weg naar zijn huisje, verlangt naar een kop koffie of

een borrel, als het maar iets is dat wat warmte in zijn lichaam brengt. Hij kijkt vreemd op dat het doodstil is bij het huisje. Als hij de deur heeft geopend wordt hij geconfronteerd met iets dat hij nooit had willen zien. Hij vindt de zevenjarige Jayden en de tienjarige Joey Driedonks onbeweeglijk en dood op bed liggen, met hun moeder tussen hen in. De knaapjes *(foto)* zijn koud, de moeder leeft nog. Volledig overstuur door wat hij vindt belt hij één-één -twee en hij stapt de vrieskoude weer in. Alles is beter dan binnen te zijn. De hulpdiensten zijn snel ter plekke en door een arts wordt de dood van de jongens vastgesteld. De moeder, die er slecht aan toe is, wordt per ambulance naar het ziekenhuis in Deventer vervoerd. Wat is hier gebeurd, is er sprake van een koolmonoxidevergiftiging? Er worden wat pillen gevonden, zijn dat stille getuigen van wat er vermoedelijk is gebeurd? Op deze vragen kan vooraleerst geen antwoord worden geven, want de politie meldt dat over de doodsoorzaak nog niets bekend is. Twee rechercheurs hebben de vriend opgevangen en van hem een verklaring opgenomen. De partner vertelt onder andere dat zijn vriendin, nadat ze in 2011 van haar man Ron was geschei-

den, met hem en haar twee kinderen vanuit Spijkenisse naar deze stacaravan in Terwolde zijn verhuisd. De politie, die na de autopsie uitgaat van een misdrijf, houdt op woensdag 18 januari 2012 moeder Debora, roepnaam Debby, formeel als verdachte aan. Voor de rechtbank in Zutphen zegt Debby zich weinig van die fatale dag te kunnen herinneren. Na het uitlaten van de hond zag ze dat haar zoontje Joey bezig was met haar medicijnen. Zonder iets te doen, kreeg ik een black-out,' zegt ze en dat kan ze zich wel herinneren. Vrienden vertellen dat Debby hen al eerder heeft laten weten dat ze niet meer wilde leven. In 2011 heeft ze ook al een zelfmoordpoging gedaan. Ook blijkt ze op internet te hebben gezocht naar medicijncombinaties die haar en haar kinderen zouden kunnen doden. Debby heeft in die tijd ook een afscheidsbrief geschreven, die niets aan duidelijkheid te wensen over laat: "Dit is een voor-altijd-weg-brief. Ik ben al 41 jaar aan het vechten. Alles is mis. Ik ga naar mijn vader, die neemt me niet in de zeik. Waarom ook de kinderen? Waar moeten ze heen? Naar hun vader die ze geestelijk mishandelt, bedreigt en zo? Ik kan ze niets bieden en echt gelukkig zijn ze niet; hun vader heeft ze alleen coke te bieden en net als ik veel schulden." In de afscheidsbrief geeft ze met het de vraag: Waarom ook de kinderen en waar moeten ze heen?' indirect de moord toe. De vader, moeder en twee kinderen vormen een probleemgezin, waarvan de ouders al sinds 2010 begeleiding krijgt voor de kinderen. Toen Debby en haar man Ron Driedonks in 2011 besloten te gaan scheiden, stapelden de problemen zich op. Zowel de vader als een buurvrouw trokken daarna aan de bel, omdat ze zich zorgen maakten over de veiligheid van de kinderen, die bij hun moeder woonden. Debby maakte in die tijdmelding van het gedrag van de vader, die zijn kinderen zou hebben mishandeld en bedreigd. De vader is zo teleurgesteld in de situatie dat hij daarna niets meer van zich heeft laten horen. In 2011 verhuisde moeder met haar nieuwe vriend en kinderen uit Spijkenisse naar een stacaravan in Terwolde. Daarna stokte het contact tussen hulpverleners en moeder. Door de officier van Justitie wordt zestien jaar van Debby geëist voor het doden van haar zoontjes. Volgens de eis

van het OM beslist de rechtbank op 5 februari 2013 dat Debby R. voor zestien jaar de gevangenis in gaat. De rechtbank acht wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte opzettelijk en met voorbedachten rade haar zonen van zeven en tien jaar van

het leven heeft beroofd. De verdachte heeft opzettelijk en na kalm beraad en rustig overleg haar beide zonen een flinke hoeveelheid medicijnen, waaronder diazepam en tramadol, toegediend, gegeven of laten innemen, ten gevolge waarvan beide jongens zijn overleden. Het Openbaar Ministerie heeft twee weken geleden ook zestien jaar gevangenisstraf geëist. Advocaat mr. Vincent Wolting *(foto)* is teleurgesteld en stelt: 'Ze heeft keihard een behandeling nodig. Er is weinig perspectief voor haar. Ze heeft vanaf moment één gezegd: ik wil behandeling ook als dat tbs is.' Twee weken geleden heeft hij om een korte celstraf en een verplichte opname voor R. gevraagd. De deskundigen zijn het echter niet

eens over de kans op herhaling waardoor geen tbs is opgelegd. Debby R. gaat in hoger beroep omdat zij tbs wil. Advocaat, mr. B. Klunder, pleit voor een veroordeling wegens dubbele doodslag in plaats van dubbele moord. Tijdens de behandeling in hoger beroep heeft de advocaat nadere rapportages over Betty laten opmaken door de psychiater C.J. van Gestel en de psycholoog drs. Sybille Labrijn *(foto)*. De laatste heeft in haar rapportage van 18 november 2013 onder meer vermeld: Bij Debby is sprake van een gebrekkige ontwikkeling van haar geestvermogens, een ernstige borderline persoonlijkheidsstoornis en is geestelijk

gehandicapt. Debby lijdt ook aan een ziekelijke stoornis, namelijk een depressieve stoornis, niet anderszins omschreven. De ziekelijke stoornis en gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens waren ten tijde van het ten laste gelegde aanwezig en beïnvloedden de gedragskeuzes en gedragingen van Debby zodanig, dat het ten laste gelegde daaruit mede verklaard kan worden. Geadviseerd wordt om Debby als ten minste verminderd toerekeningsvatbaar te beschouwen. Psychiater Van Gestel komt in zijn rapportage van 18 november 2013 tot dezelfde conclusie. Het hof neemt voormelde conclusies over en op grond van het bovenstaande is zij van oordeel dat de bewezenverklaarde feiten, de verdachte in verminderde mate kunnen worden toegerekend. Veroordeelt de verdachte tot een gevangenisstraf voor de duur van acht jaren. In het begin van onze wandeling op de Bandijk deed ik een beroep op uw fantasie, maar nu we deze kruistocht hebben volbracht, moet ik de conclusie komen dat zo'n afgrijselijk moord op eigen kinderen mijn fantasie ver te boven gaat.

Wat somber gestemd door de dubbele kindermoord lopen we de weg terug de Bandijk op en gaan na zo'n tweeëneenhalve kilometer schuin rechts de Lage Steenweg op. Na ruim een kilometer lopen we rechtsaf het Zwarte Pad op. In 2012 vinden twee hardloopsters vroeg in de morgen het lichaam van een dode man op dit pad, nabij de Dijkhofstraat in Twello. De dames denken eerst dat het slachtoffer een hartaanval heeft gehad. Ze zien een man wegfietsen en bellen de hulpdiensten. Het dode slachtoffer wordt naar het ziekenhuis in onze stad gebracht. Dan blijkt dat de man geen identiteitspapieren bij zich draagt, hierdoor duurt het nog eens een halve dag voordat men weet wie het is. De dode blijkt de 52-jarige Frans Harks uit Twello te zijn. Als we even in het verleden van het slachtoffer duiken blijkt dat Frans geen domme jongen was. Eigenlijk had hij stuurman op de vaart willen worden, maar tijdens zijn studietijd aan het voorbereidend hoger beroepsonderwijs in Utrecht krijgt hij last van depressies. Hij houdt dan op met zijn studie en gaat varen, maar op zee en in die eenzaamheid komen de depressies terug.

Omdat zijn vader militair is meldt hij zich als vrijwilliger bij Defensie. Hij krijgt de commando opleiding, maar ook dat is voor hem niet 'je dat!' Frans probeert allerlei baantjes, onder andere als buschauffeur. Hij rookt regelmatig een joint en dan slaat de depressie weer toe. Frans gaat van de soft- over op de harddrugs en raakt verslaafd. Dat houdt in dat hij gaat stelen, breekt auto's los om radio's te stelen, die hij verpatst en zo weer geld heeft voor de heroïne. Talloze keren wordt hij veroordeeld en evenzovele keren zit hij in de cel. Maar dan ziet hij het licht, begrijpt dat het zo niet langer kan en kickt af. De dikke Frans neemt weer wat in gewicht af en komt terecht in een opvanghuis van Stichting AanZien in Twello, waar hij bij het wonen begeleid

wordt. Vanaf dat moment is Frans regelmatig in de binnenstad van Deventer te vinden, waar hij coffeeshops bezocht. "Een joint is geen heroïne en kan geen kwaad!' Onderzoek wijst uit dat Frans de vorige avond op maandag 21 november door een misdrijf om het leven gebracht is. Een groot deel van het bosrijke gebied wordt afgezet om te voorkomen dat eventuele sporen worden vernietigd. De politie zet vijfentwintig rechercheurs op deze zaak. De speurders vinden in de omgeving waar de plaats delict bandensporen. Ook liggen er

sigarettenpeuken en een lege drankfles. Het lijkt erop dat daar iemand, of misschien wel meerdere mensen, langere tijd daar hebben gestaan. Het stoffelijk overschot van Frans wordt op vrijdag 25 november 2011 voor onderzoek naar het Nederlands Forensisch Instituut gebracht. Uit het definitieve sectierapport komt naar voren dat er verspreid over het hoofd, de beide armen, de hals en de romp talrijke messteken zijn aangetroffen. Ten gevolge van deze letsels is zowel uitwendig als inwendig bloedverlies opgetreden, onder meer in de linker-borstholte. Ook zijn breuken aan het strottenhoofd en het tongbeen waargenomen die zijn opgelopen door wurging of strangulatie. Ten aanzien van de gezondheidstoestand van Frans Harks wordt waargenomen dat het hart, naast een oud hartinfarct, ook een recent hartinfarct toont. Het opgetreden bloedverlies door de steek en snijletsels, en de verwurging en orgaanschade aan de linkerlong met daarbij de stress hebben hoogstwaarschijnlijk tot dit recente hartinfarct geleid. In december houdt de politie Virgil van G. aan, een vierentwintigjarige stadsgenoot, die net als Frans een bewoner is van de stichting Aanzien in Twello. Deze verdachte wordt al snel weer vrijgelaten. Direct na de vrijlating laat de leiding van Aanzien weten dat Virgil niet langer welkom is als cliënt. Daarop vindt hij onderdak bij zijn vader in Deventer. De familie van Virgil noemt de uitzetting niet zoals het hoort. 'Deze jongen heeft nog altijd hulp nodig', vertelt een familielid, dat anoniem wil blijven. We vinden het belachelijk hoe hij van de ene op de andere dag aan zijn lot is overgelaten.' Medio april 2012 looft justitie een beloning van tienduizend euro uit voor de gouden tip in de zaak van de moord op Frans. Op 5 juni 2012 houdt de politie opnieuw Virgil G. aan, die ze in december hebben vrijgelaten, maar die ze nog wel altijd als verdachte hebben beschouwd. Ze denken voldoende bewijs te hebben hem voor de rechter te brengen. Op 27 mei 2013 dient de Rechtbank Gelderland ter beoordelen of de dood van het Frans Harks door het handelen van verdachte is veroorzaakt. Voor de vorming van dat oordeel is niet alleen het sectierapport het Forensisch Nederlands Instituut van belang, maar moet ook gelet worden op de andere onderzoeksresultaten in het dossier.

Bijvoorbeeld de forensische onderzoeken, camerabeelden en verklaringen die door verdachte, door verbalisanten en door getuigen zijn afgelegd. Deze gegevens dienen zelfstandig en in onderling verband te worden beschouwd. Naar het oordeel van de rechtbank zijn de twee doodsoorzaken: verstikking door samendrukkend geweld aan de hals en het recente hartinfarct. Gezien de in het sectierapport gegeven toelichting, zijn die toe te rekenen aan het handelen van verdachte. De rechtbank gaat er vanuit dat verdachte Frans Harks met één of meer messen, dan wel soortgelijk scherpe voorwerpen, heeft gestoken en gesneden en hem de keel heeft dichtgedrukt dan wel gewurgd. Gezien het beschreven letsel aan het strottenhoofd en het tongbeen, gaat de rechtbank er bovendien vanuit dat het letsel door hardhandig en/of met kracht heeft plaatsgevonden. In een dergelijke gedraging op zo'n vitale plek ligt bovendien het opzet op de levensberoving besloten. De rechtbank neemt in haar overweging mee, dat verdachte geen verklaring heeft kunnen geven hoe het mogelijk is dat er bloed, dat hoogstwaarschijnlijk van Frans Harks *(foto)* is, op zijn fiets en schoenen zijn aangetroffen. Daar komt bij dat het opmerkelijk is dat verdachte 's avonds bij aankomst in opvanghuis Stichting Aanzien een andere broek en andere schoenen droeg dan overdag. In plaats van een rood petje had hij 's avonds een rode muts op. Ook de handschoenen die verdachte overdag droeg en waarop bloedsporen zijn aangetroffen, had hij 's avonds niet meer aan. Ten slotte is het opmerkelijk dat verdachte ten tijde van de huiszoeking de deur van het toilet opende, de toiletruimte inliep en een groot stuk van de toiletrol afrolde. Hij wikkelde dit volgens verbalisant om zijn rechterhand. Op 24 november 2011 hebben verbalisanten een aantal kleine verwondingen op de rechterhand gezien en ook een getuige

heeft die dag een aantal verwondingen op zijn rechterhand gezien. De rechtbank acht het aannemelijk, mede gelet op het door verdachte wisselen van kleding en schoenen, dat het geweld tegenover Frans Harks heeft plaatsgevonden op 21 november 2011 in de periode van zes tot tien uur ‘s avonds. Alle voormelde omstandigheden dragen ertoe bij dat de rechtbank niet alleen wettig maar ook overtuigend bewezen acht dat verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan de dood van Frans Harks en veroordeelt hem tot tien jaar gevangenisstraf. De nabestaande van het Frans Harks, heeft zich met een vordering tot schadevergoeding van € 16.147,52 vermeerderd met de wettelijke rente, gevoegd in het strafproces ten aanzien van het ten laste gelegde. Ook dat wordt door de rechtbank toegewezen.

Van de Dijkhofstraat gaan we rechtdoor de Terwoldseweg op en vervolgens na driehonderd meter linksaf de Hunderenslaan op. Na vijfhonderd meter rechtsaf de Rijksstraatweg op richting Apeldoorn en let op het verkeer! Na driehonderd meter slaan we linksaf het Penninkslaantje in en volgen dat zo’n tweehonderd-zestig meter en lopen dan rechtdoor de Koningin Julianastraat op. Na driehonderdvijftig meter gaan we linksaf de Stations-straat in en vervolgens rechtsaf de Raccordement op. Na vierhonderd meter gaan we rechtsaf de hoek om de Duister-voordseweg in en na honderdveertig meter linksaf het Jacht-lustplein op. Alsmaar rechtdoor gaande komen we op de Mozartlaan. Net als op de plek waar onze is en Wilp leefden in Twello, dat is samengesteld uit ‘twee’ en ‘loo’, wat twee bossen betekent, al zo’n drieduizend jaar geleden mensen. Deze bewo-ners leefden voornamelijk van veeteelt en akkerbouw. Wanneer ik dit opschrijf realiseer ik me dat de bewoners van Twello blijkbaar de primitieve ruwheid van de oorspronkelijke bewoners niet hebben verloren. Vanaf september 1995 tot begin 2001 worden liefst zeven jonge mannen doodgeschoten of neergestoken en dat in een gemeenschap van slechts zestien-duizend personen. De prelude van deze tragische opera begint met de dood van zesendertigjarige Tonnie Bartels. Op maandag 15 januari 2001 is het in de componisten-buurt regenachtig en

koud. Naast een bruggetje, bij wat geparkeerde auto's, staat 's avonds een groepje jongens te chillen. Ze zien een wat zenuwachtige man staan in de deuropening staan van een elektriciteitshuisje, terwijl hij een sigaret rookt en iets dat glimt in zijn hand houdt. Plotseling schiet de man de sigaret weg en begint het op een lopen te zetten. Op dat moment is de zesendertigjarige Tonnie Bartels *(foto)* bezig het vuilnis weg te gooien in het pad achter hun huis in de Mozartstraat. Plotseling hoort zijn moeder, die in de keuken bezig is, een akelig gekrijs en er vindt op het pad een worsteling plaats. Er klinken wegrennende voetstappen en daarna komt haar zoon, die deels invalide is en mank loopt, strompelend en voorovergebogen naar haar toe. Hij weet nog net uit te brengen: 'Dêe Turk hef mien éstoaken met 'n mes,' en hij sterft in zijn moeders armen. Wie Tonnie met die

laatste zin bedoelde, is duidelijk. Dat moet de Turkse jongen Ersin M. zijn, met wie de buurt al vaker moeilijkheden heeft gehad. Ersin wordt als verdachte aangehouden. Er wordt uitgebreid gezocht naar het mes waarmee Tonnie tweeëntwintig keer is gestoken, maar dat snijdend werktuig wordt niet gevonden. Wel treft de politie op de schoen van Ersin een bloedvlek aan. Onderzoek wijst uit dat dat bloed niet afkomstig is van Tonnie en ook niet van Ersin zelf. Kauwgum en een sigarettenpeuk worden, nadat de jongens bij de geparkeerde auto's hun verhaal uitgebreid hebben verteld, door de politie gevonden. Maar het bijbehorende DNA is niet van Ersin. Bij het elektriciteitshuisje wordt wél een peuk van Ersin, maar dat is geen bewijs. Net als vele anderen hing ook Ersin wel vaker rokend bij dat bruggetje rond. Justitie krijgt de zaak niet rond en vindt geen wettelijk en overtuigend bewijs om tot een rechtszaak te komen. Vier jaar later herinnert één van de jongetjes zich, een zeker Raymond, dat het toch Ersin was die daar die avond in de deuropening van het huisje stond.

Hij heeft hem zelfs richting in de richting van de plaats delict zien rennen, met iets dat glom in zijn hand. Kort daarop had hij een akelig gegil gehoord. In de tijd dat de moord plaatsvond was Raymond ontzettend bang voor Ersin, daarom had hij niets durven zeggen, maar nu had hij de moed wel en opnieuw met de politie gepraat. De rechtbank willigt het verzoek van het OM in tot een schouwing ter plekke. Gelast dat de verdachte in hechtenis moet blijven en bepaalt dat de rechter-commissaris Raymond moet horen. Op dinsdag 29 maart 2005 verschijnt Ersin voor de rechtbank in Zutphen en hij ziet er anders dan dat ik me een moordenaar heb voorgesteld. Er staat een lange, wat slungelige jongen van begin twintig. Hij heeft warrig, lang haar,

zo'n sikje en een snorretje van een Turkse jongen die probeert er als een man uit zien. Ersin draagt een trainingsjack, gymschoenen, Kappasokken en staat daar pseudo ongeïnteresseerd, met zijn handen in de zakken. Op de plaats rust. Eén van de eerste dingen die de rechtbank Ersin M. vraagt is of hij nog steeds niets wil verklaren. 'Nee', antwoordt hij chagrijnig. ‘Cliënt zegt nee', vult zijn advocaat Moszkowicz *(foto)* aan. ‘Dat wil zeggen dat hij zich beroept op zijn zwijgrecht.’ De rechtbank noteert deze opmerking. De raadsman doet zijn best te voorkomen dat door het verklaren van Ersin, justitie een volledige strafzaak tegen zijn cliënt zal beginnen. Moszkowicz wil dat Ersin meteen uit voorlopige hechtenis wordt ontslagen. In een razendsnel betoog werpt hij zijn bezwaren op, waarbij vooral de sigarettenpeuken, de kauwgum en het bloedspoor voorbijkomen, maar ook allerlei uitspraken die Raymond en zijn vriendjes vier jaar geleden heden gedaan en die haaks op de nieuwe verklaring staan. Dit alles is vergeefs, want de rechtbank willigde het verzoek van het OM tot een schouwing ter plekke in, gelast dat de verdachte in hechtenis moet blijven en bepaalt dat de rechter-commissaris Raymond moet horen. Op vrijdag 2

september 2005 wordt de dan drieëntwintigjarige Ersin M. veroordeelt tot veertien jaar gevangenisstraf wegens de moord op Tonnie Bartels en deze straf is gelijk aan wat het openbaar ministerie heeft geëist. Ersin gaat bij monde van mr. David Moszkowicz (foto) in hoger beroep. Op woensdag 22 februari 2006 komt de uitspraak in hoger beroep. Zowel Erwin M. als mr. David Moszkowicz zijn niet aanwezig bij de uitspraak. Moszkowicz verwacht al dat zijn cliënt zou worden vrijgesproken omdat Ersin in afwachting van de uitspraak werd vrijgelaten door het hof. De raadsman krijgt gelijk, want al had het Openbaar Ministerie veertien jaar geëist, de Hoge raad van het gerechtshof in Arnhem acht niet bewezen dat Ersin betrokken is geweest bij de moord op Tonnie Bartels. De van moord verdachte krijgt wel een straf van acht maanden gevangenis voor bewezen zware mishandeling van zijn vriendin, diefstal, wapenbezit en het bezit van kinderporno. Of de familie in cassatie gaat, is nog niet duidelijk. De buurtbewoners zijn door de uitspraak in shock, die zeggen dat het gezin de buurt terroriseert. 'Ze jagen met hun crossmotoren door een groepje kleine kinderen, maken hals snijbewegingen tegen de buurtbewoners en steken provocerend de middelvinger op. Ze hebben smurrie over de schutting gekieperd waardoor de buurman helemaal onder de shit zat. Die Ersin is echt een schoft, die staat 's nachts bij het huis te gillen, want hij heeft nooit een sleutel bij zich. Als hij zijn ouders in elkaar slaat, bellen die een oudere broer, die hem dan op zijn beurt in elkaar komt slaan. Het zijn echte Turkse Tokkies en we lopen hier voor onze veiligheid gewapend over straat.' Dat beweren de omwonenden. Maar ja, als je een Tokkie bent of een Turk, dan ben je nog geen moordenaar.

Van de Mozartlaan gaan we rechtsaf de Bachstraat in en na honderdtwintig meter rechtsaf de Hietweideweg op en lopen rechtdoor Molenstraat in. Na zestig meter nemen we de tweede afslag op de rotonde van de Molenstraat en slaan na honderdvijftig meter de Korenmolenweg op. Na tweehonderd-vijftig meter gaan we opnieuw linksaf het Mulderserf op en dan

zijn we, als we na negentig meter rechtsaf slaan, op de Omloop. Na nog eens vijftien stappen zien we links De Vang. Deze straat is genoemd naar de constructie in een windmolen, die om het aswiel of bovenwiel grijpt om het wiekenkruis stil te zetten en ervoor zorgt dat de molen zelfs bij zware storm niet uit zichzelf gaat draaien. Op nummer 26 woonde hier de 62-jarige Sam Pieters, die officieel Jan heet, maar als artiestennaam Sam gebruikt. Jan ofwel Sam wordt op dinsdagavond 23 mei 2017 door zijn zesendertigjarige vriend Raymond uit Apeldoorn doodgeslagen. Sam, die met een drankprobleem kampt, is een bekende en zeer geliefde verschijning in zijn woonplaats. Hij was vrijwel dagelijks te vinden op een bankje in het centrum waar hij doorgaans bier dronk. Met zijn karakteristieke luide stem begroette hij iedereen. Sam *(foto)* was niet alleen door de woningcorporatie maar ook door de buren gewaarschuwd dat hij beter geen omgang meer kon hebben met zijn huisvriend Raymond. Die als gevaarlijk en zeer agressief bekend staat. Om kwart voor elf op die dinsdagavond willen de bovenburen, de tweeëntwintigjarige Martje Wolters en haar drieëntwintigjarige vriend Bjorn van Zijl, net naar bed gaan, wanneer ze tegen kwart voor elf talrijke keren een deurbel en gebeuk op een deur horen. Even later horen ze Sam zeggen dat de bezoeker moet weggaan. De man is daarop toch naar binnen gegaan, heeft Sam aangevallen en erg mishandeld. De buren, die wel gestommel en woedende stemmen hoorden zijn naar beneden, gegaan toen het plotseling stil was geworden. Ze vinden Sam, in een pas bloed in de hal liggen. Hun buurman is buiten bewustzijn en ligt stil in een foetushouding. Naast hem ligt als stille getuige van de misdaad een bierfles die op het hoofd van Sam is kapotgeslagen.

Sam Pieters

Raymond staat na zijn daad buiten, rustig een sigaretje te roken en doet net alsof dat alles hem niet aangaat. Het was zelfverdediging geeft hij als motief voor de fysieke wandaad die hij heeft aangericht. De 25-jarige Nieke van Oostveen, die naast Jan of Sam Pieters woont, belt 1-1-2-. De politie is snel ter plaatse, arresteert Raymond en die wordt meegenomen naar het bureau. Na onderzoek van de politie en de GGD blijkt dat Sam met de fles is geslagen en dat Raymond hem ook heeft geschopt. Het slachtoffer heeft een grote en bloederige hoofdwond, twee gescheurde oogkassen, een gebroken sleutelbeen, een op drie plekken gebroken kaak en een verbrijzeld bovenbeen. Martje en Björn zeggen te weten dat Raymond vroeger opgenomen is

geweest voor psychiatrische zorg op de Brinkgreven en ook nog in andere inrichtingen. Vooral de afgelopen maanden hebben Sam en zijn vriend vaak knallende ruzies. ‘In een jaar tijd heb ik wel tien of elf keer met de politie gebeld uit bezorgdheid om Sam’, zegt Nieke. Zij beweert door Raymond te zijn bedreigd: ’Daar ga ik zeker nog aangifte van doen.’ De zeer aangedane Nieke *(linksvoor op de foto)* richt samen met Bjorn van Zijl en Martje Wolters een gedenkplaatsje op voor de woning van Sam. In de nacht van een op twee juli, bijna zes weken nadat hij thuis ernstig werd mishandeld, overlijdt Sam Pieters in het ziekenhuis in onze stad. Er wordt tegen deze gestoorde moordenaar op 8 juni 2018 acht jaar met tbs geëist. Twee weken later valt zijn vonnis: Raymond krijgt vier jaar cel en tbs met dwangverpleging. Dat wil zeggen dat hij

voor lange tijd is opgeborgen, want zo'n dwangverpleging is voor onbepaalde tijd.

We zijn behoorlijk afgedwaald en wandelen of fietsen door prachtige natuur naar de pont, dwars door Twello en dan via de Duistervoordseweg, Dorpsstraat en Holthuizerstraat, rechtsaf de Oude Binnenweg op. Na 350 meter slaan we linksaf de

Burgemeester van der Feltzweg op en na 600 meter linksaf de Hovenpad op. Na ruim één kilometer slaan we linksaf de Lage Steenweg op en via de Lange Laan over de Worp naar de pont, daar waar vroeger de Schipbrug lag, (*foto*). Deze op bootjes gefundeerde brug was van 1600 tot 1948 de verbinding tussen Gelderland en Overijssel, en een belangrijke schakel in het oost-westverkeer over de weg. Ze vormde een onderdeel van de route van West-Nederland naar Noord-Duitsland. We varen met de pont de IJssel over en via de Duimpoort komen we op het Grote Kerkhof. Steeds opnieuw verbaas ik me erover wie de naam Duimpoort uit zijn duim heeft gezogen. Het was de Duinpoort, want de voormalige zowel binnen- als een buitenpoort, die hier tot de helft van de negentiende eeuw heeft gestaan, was vernoemd naar de tegenoverliggende konijnenduinen, die in de vijftiende eeuw met de grond gelijk werden gemaakt. De naam Grote Kerkhof suggereert dat hier een enorm

knekelveld heeft gelegen en dat is ook zo. In 1040 werd hier in opdracht van bisschop Bernold een grote romaanse basiliek gebouwd, die zo'n twee eeuwen later afbrandde. In en rond de kerk die hier stond werden veel burgers van onze stad begraven. Na die brand werd het knekelveld geruimd en verrezen daar statige huizen. De eerste dateert uit 1347. De vroegste vermelding dat het kerkhof daar lag komt uit een Stadsrekening uit 1347, daarin wordt vermeld dat een zekere Marcquardo, wonende aan de Waterstraat bij het kerkhof, subsidie ontving voor het gebruik van daktegels. Ook betaalde hij accijns voor twee torens aan het kerkhof bij de Duinpoort. Enkele eeuwen later, tussen 1450 en 1525 werd er de huidige Lebuïnuskerk gebouwd. We lopen nu het Grote Kerkhof op en links van ons zien we het voormalige hotel De Engel. Het is een onderkelderd pand met venster-frontons en breed horizontaal gepleisterd lijstwerk, naar klassiek model en bestaande uit mooie lijsten om kozijnen, friezen en kroonlijsten. Het oorspronkelijk uit twee panden bestaande postmeesterhuis werd eind negentiende eeuw als Hotel De Moriaan eraan toegevoegd. Dit forse etablissement staat in 1830 bekend als hotel Van den Stock. Wanneer het in 1868 in handen van Adriaan Hamers overgaat, geeft die het de naam De Engel. In 1872 wordt het van een extra verdieping voorzien en krijgt het een uiterlijk waarin opnieuw de vermeende puurheid van de klassieken wordt nagestreefd. Het hotel werd in de bezettingsjaren beheerd door J. Boudewijnse, die er echter niet woonde. De Engel was vanwege het clandestiene eten en drinken populair bij Duitse officieren. Op één van de verdiepingen verbleef enige tijd de Joodse schrijfster Helma Wolf-Catz samen met haar dochter Loeka. Dat was dankzij de interventie van Gerhardt Lugard jr., die tijdens de bezettingstijd voorzitter was van De Kleine Kring, een illegaal literair gezelschap. Gerhard zorgde ervoor dat Helma en haar dochter Loeka in juli 1944 op het gemeentehuis van Voorst van een 'goede' ambtenaar valse papieren kregen zonder 'J', maar wel onder hun werkelijke naam. Vervolgens werden ze officieel overgeschreven naar Deventer. Zij woonden enige tijd 'normaal' in hotel De Engel *(foto)*. Toen is er iets gebeurd, dat leidde tot

de aanhouding van Loeka. Haar moeder Helma sprong in paniek uit een raam van de eerste verdieping en ontkwam. Loeka werd later vrijgelaten. Zoveel geluk was Helma's man niet

beschoren. De 48-jarige Justus Wolf (foto) werd na een verblijf in Westerbork op 31 maart 1944 in het vernietigingskamp Auschwitz vermoord. Tijdens de restauratie van het pand in 1983 werd tussen het voor en achterhuis de resten van de binnenste stadsmuur ontdekt.

We lopen wat verder door, linksaf het Grote Kerkhof op. Op nummer 28 zien we een crèmekleurig pand uit 1928, waar in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw het etablissement Petit Suisse was gevestigd. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw stond daar een opmerkelijke stadsgenoot achter de tap: Giel Kattenbelt. Zijn taveerne is de trefplaats van de meest uiteenlopende mensen: de notabelen en arbeiders van onze stad, maar ook vreemdelingen zoals Amerikanen, Engelsen en Aziaten. Giel is een entertainer en staat als een vrijgevige klant onder de klanten achter de bar. Soms is hij te gul, maar dat merkt hij pas tijdens het opmaken van de balans. Hij schrijft de

mindere inkomsten weg onder de noemer goodwill. Die heeft hij, want uit alle delen van de wereld sturen dankbare gasten hem hun groeten. Uit Finland, Noord-Afrika, Noorwegen en van de meest exotische en afgelegen eilanden. Zo'n kaart geeft de afzender bij een volgend bezoek recht op een gratis borrel. Giel Kattenbelt is ook een sociaal mens. Hij spant zich in voor zangverenigingen, doneert aan de Anonieme Alcoholisten en steunt het Bio vakantieoord. Als zijn zoon wordt geboren kondigt hij de blijde gebeurtenis aan met een advertentie: 'De heer en mevrouw Kattenbelt ge-ven met grote blijdschap kennis van de geboorte van hun zoon Giel. Wij noemen hem Janus'. Van blijd-schap rijdt Giel die dag op de fiets op de markt op de Brink rond in pyjama met rode sokken. Wel erg bijzonder is het verhaal van de vertegenwoordiger die tegen tien uur 's morgens

bij hem in de zaak komt. Giel zit zelf aan een tafeltje zijn krant te lezen met een kop koffie voor zich op tafel. De klant groet hem en gaat aan een tafeltje bij het raam zitten. Giel leest rustig verder in de krant en de vertegenwoordiger wacht nog eens zo'n vijf minuten en draait zich dan naar Giel.

'Ik zit hier maar te wachten, is er niemand om te bedienen?'

Giel haalt zijn schouders op en antwoord.

'Ik heb niemand gezien, de koffiepot staat achter de bar. Ik zou ook maar wat nemen, dat heb ik ook gedaan anders droog je uit.'

De vertegenwoordiger weifelt en na nog een minuut wachten, staat hij op en schenkt zich een kop koffie in. Hij slobbert de kop koffie op, wacht en wacht, dan vraagt hij aan Giel.

'Weet je wat de koffie kost?'

'Geen idee, maar waarom vraag je dat?'

'Dan leg ik het geld op de toonbank.'

'Ben je gek. Als die vent te beroerd is om zijn klanten te helpen, dan zou ik hem ook niet betalen.'

Giel slaat de pagina van de krant om en leest verder. De weifelende vertegenwoordiger schudt zijn hoofd, staat op en mompelt.
'Je hebt nog gelijk ook' en na een 'prettige dag verder' loopt de man de deur uit. Giel Kattenbelt verlaat het leven op de achtste van de achtste in negentienhonderdachtentachtig.

We gaan terug over het Grote Kerkhof en slaan, achter Hotel de Engel, rechtsaf de Waterstraat in. Dit is één van de oudste

straatjes van onze stad, dat al in 1337 werd vermeld in een akte met de Latijnse vermelding: Platea Aqua. Later werd het één van de hoerenstraatjes van onze stad. Op nummer 16 (*foto*) zien we een gevelsteen met der tekst: 'Ach God ho geit het hirum mert- ho di mi haten den ick nicht-do mi vergunnen und nichtes-doch moten si liden dat ick leven-wen si menen ick bin verdorven-so moten se vor sichselven sorgen.' Dat voor zichzelf zorgen ging niet zo goed met de 33-jarige servicemonteur Albert J. van Beek uit Zutphen. Die zit op zaterdagavond 15 september 1968, tegen middernacht, samen met zijn vriend Bertus en twee vriendinnen een pilsje te drinken. Dat doen ze in De Bierbron, een bar hier in de straat. Eén van de meisjes zegt dat ze naar huis wil en ze verlaat tegen half twee het gezelschap. De Bierbron heeft twee bars. In de achterbar zitten een gezelschap van zes mannen die een uur later vertrekken. Niet lang daarna rekent ook Albert met zijn vriend en vriendin af. Juist op dat moment komt één van het groepje van zes weer naar binnen, vraagt of ze niet even willen helpen zijn auto aan te duwen. De

motor wil niet starten en terwijl Albert en Bertus helpen met de wagen, vallen twee jongens uit de groep van zes het meisje lastig dat in hun gezelschap is. Albert zegt er wat van en op de hoek van de Waterstraat en het Grote Kerkhof (foto) ontstaat er ruzie. Bezoekers van de Bierbron, die naar buiten komen op het krakeel, zien twee van de zes jongens in gevecht met Bertus. Ze maken aanstalten om hen te helpen, maar de andere vier uit het gezelschap van zes komen met messen en een krik op hen af.

Eén van de bezoekers krijgt een klap met de krik en ze vluchten met zijn allen terug in de Bierbron. Bertus wordt met een mes in zijn rechterschouder gestoken en het zestal vlucht in een auto. Hevig bloedend wordt hij door Albert naar het politiebureau gebracht en de gewonde wordt daarop onmiddellijk naar het Sint Geertruiden ziekenhuis vervoerd. Bertus, gehuwd en vader van twee kinderen, overlijdt even later. Bezoekers van een naburig café vinden een jas met daarin een aanwijzing dat de bezitter uit Emmen afkomstig is. Anderen verklaren tegenover de politie dat er bij de vechtpartij een zestal mannen betrokken waren. Snel handelen van de politie zorgt ervoor dat politieposten tussen Deventer en Emmen worden geïnformeerd. Een uur na de vechtpartij houdt de politie in Emmen, twaalf woonwagenbewoners aan en onder hen bevinden zich ook de zes verdachten. Het dolkmes, waarmee Albert op een plaats rechtsachter onder het schouderblad is gestoken, wordt niet gevonden. De zes verdachten, van wie één de dodelijke steek moet hebben toegebracht, zijn tussen de

achttien en tweeëntwintig jaar en enkele mannen zijn familie van elkaar. Alle zes worden gearresteerd en opgesloten. Al deze kampers ontkennen ook maar iets met de steekpartij te maken te hebben. Ze geven wel toe met hun zessen enkele cafés in Deventer te hebben bezocht. De jongste van het stel is blijkbaar niet tegen het vernuftige verhoor van de recherche opgewassen. Hij bekent maandag dat hij Bertus heeft gestoken. De politie vindt het dolkmes in de auto onder de mat. Zijn twintigjarige broer bekent daarop dat hij één van de mannen met de autokrik heeft geslagen. De jongste van de twee wordt door de Officier van Justitie openlijke geweldpleging met verenigde krachten de dood ten gevolg hebbende ten laste gelegd. Of de jongste de schuld op zich heeft genomen omdat hij onder het jongerenrecht valt is niet bekend, bij de geslepen kampers weet je het nooit. Wat er op de gevelsteen staat: 'Wen si menen ick bin verdorven,' slaat zeker op dat stelletje schorem.

We lopen de Waterstraat uit en slaan rechtsaf de Nieuwe Markt op. Hier werd Hein van Beek, de schrijver van Dêventer, vrogger en noe geboren, dichtbij de Vispoort en de IJssel. Het is op een donkere avond als ik mijn goede vriend de journalist Jim weer een zie. Hij zit aan de bar in De Dikke van Dale. Na een mannelijke omhelzing laat ik door uitbater Marinus een Famous voor hem inschenken, terwijl ikzelf een Four Roses neem. Jim had me jaren geleden eens verteld dat hij in 1982 terug was gekomen op zijn oude honk bij Het Vrije Volk, waar hij in 1968 ooit als duvelstoejager was begonnen onder hoofdredacteur Herman Wigbold. Ik herinner me dat we onder andere over zijn journalist zijn spraken. 'Je was jong, niet achter de vrouwtjes aan?'

Jim had gelachen en zijn antwoord had me verrast.

'Zoals mijn goede collega Huib Goudriaan van Trouw, ondertussen overleden, eens zei: Je bent getrouwd met de krant, voor 24 uur, for better or worse. Dus weinig minnaressen en als misdaadverslaggever constant op pad tot diep in de nacht. Dit alles om te proberen uit te vissen wat er leeft in de onderwereld.'

Ik ben verbaasd als hij me vertelt dat hij al jaren samenleeft met Jana Berenova een bekende Rotterdamse dichteres.
'Een liefdesband tussen een misdaadjournalist en een dichteres die poëzie schrijft, is dat geen contradictie in terminus?'
'Nee. Ik schrijf realcrime en zij leukt dit soort verhalen op in ritme en metrum.'
We zijn aan ons zoveelste glas als ik mijn nieuwsgierigheid niet langer kan bedwingen.
'Jim, wat brengt je in mijn geboortestad?'
'Een familiekwestie, niets met mijn werk te maken.'

Even valt er een stilte. Ik verwacht dat Jim *(foto)* wat meer over die familiekwestie uit zal wijden. Dat doet hij niet, neemt een slok uit het glas en kijkt mij aan.
'Wat doe jij hier?'
'Ik ben bezig met een boek en zoek iets uit over een indirecte moord hier in de buurt.'
'Een indirecte moord, wat moet ik me daarbij voorstellen?'
'Over een vrouw die dagen nadat ze is gemolesteerd en verkracht is overleden.'
'Plaats delict?'
'Kan hier zijn, of een café in de buurt.'
'Vertel eens.'
'Het gaat over de zesenvijftigjarige Martha Vervoert, die vierde hier haar verjaardag, of in een ander café op de Nieuwe Markt.'
'De plaats delict weet je dus niet, maar wanneer was dat?'
'Dat ben ik aan het uitzoeken, ze op eerste kerstdag in 1987 overleden. In elk geval waren op dat feest vijf mannen aanwezig die haar een erg wrang verjaardagscadeau hebben gegeven.'
Hij kijkt me aan. 'Hebben ze met haar liggen rotzooien?'
'Waarschijnlijk is er drank in het spel geweest, maar die mannen hebben haar zo heftig mishandeld en verkracht, dat ze een paar dagen later is overleden. Hoofdinspecteur Dolf van Soest, leider van de recherche, vertelde dat Martha zich woensdag bont en

blauw meldde bij een echtpaar dat boven het café hier in de buurt van de Nieuwe Markt woont *(foto)*. Het slachtoffer zei dat ze erg veel pijn had, dat zij was beroofd, verkracht en zwaar mishandeld en ze noemde daarbij de namen van de daders.'
'Vertelde ze dat in het ziekenhuis?'
'Nee. In plaats dat politie en GGD werd gewaarschuwd gaf het echtpaar Martha schone kleding, legde haar in een bed en hadden eigenlijk geen idee hoe zwaar gewond ze was. Op de eerste kerstdag raakte Martha in coma en toen werd pas de huisarts gewaarschuwd. De vrouw werd ogenblikkelijk naar het ziekenhuis gebracht, maar het was te laat want diezelfde dag

overleed ze. Sectie wees uit dat zij onder andere een groot aantal bloeduitstortingen, gebroken ribben en een schedelbreuk had opgelopen. Martha overleed vol pijn als gevolg van een hersenbloeding, maar of dit gevolg was van het geweld kon niet worden aangetoond.'
'Wat een stelletje schoften,' reageert Jim, 'en hoe is het met die rotzakken afgelopen?'
'Alle vijf ontkenden tijdens de verhoren. Een 31-jarige en 27-jarige man werden verdacht van de beroving van het slachtoffer. De andere drie: 45-jaar, 49-jaar en 58-jaar oud, zouden Martha Vervoert hebben verkracht.'

‘Wat hebben ze gekregen?’
‘Dat heb ik nergens terug kunnen vinden. Maar in elk geval moeten ze leven met de gedachte dat ze niet alleen verkrachters maar ook moordenaars zijn en dat lijkt me al erg genoeg.’

We lopen van de Nieuwe Markt de Noordenbergstraat in waar op 17 augustus 1883 een afschuwelijk drama plaats. De 33-jarige Fronika Maria Peussens woont hier met de 31-jarige huisschilder Gerhard Watermulder met wie ze op 30 april 1874 is getrouwd. Ze bevalt dat jaar van Albertje jr. die in 1875 overlijdt. In 1879 wordt Helana Maria geboren en in 1881 Frederika Johanna, die in 1882 overlijdt. Achteraf kan men stellen dat deze afschuwelijke gebeurtenissen wellicht bepalend zijn voor hun verdere leven. Fronika wordt door haar toedoen al snel weduwe want ze wordt de dag volgende op de 17e augustus opgepakt en in hechtenis gezet. Wat is er gebeurd? Om het niet

mooier te maken dan het is vertel ik wat er in de acte van beschuldiging staat. Fronika is dan zo'n negen jaren gehuwd met Gerhard. Het huwelijk is zeer ongelukkig en de echtgenoten leven in voortdurende strijd. Fronika verwaarloost haar huis houding, mishandelt haar kinderen, tergt haar man en ligt steeds met de buren overhoop. Gerhard, alhoewel een goede huisschilder, heeft ook zo zijn sores. Hij is een onverbeterlijke dronkaard, die al herhaalde malen, wegens misdrijven in die toestand gepleegd, tot celstraffen van 2 maanden en minder is veroordeeld. Zelfs 's nachts is er in die woning geen vrede. Zo is Fronika de nacht van 16e op de 17e augustus in een hooiberg gaan slapen om wat rust te hebben, de zorg voor haar zeer kleine dochtertje Helena aan haar man overlatend. Die moet die nacht veel met het kind optrekken, is daardoor de volgenden morgen

vermoeid en ligt tegen half twaalf uur in zijn woning, met het hoofd op de tafel te slapen Van die gelegenheid heeft Fronika gebruik gemaakt om hem met petroleum te begieten, die zij hem in de nek giet, zodat borst en rug evenals de kleren goed nat worden, waarna zij hem met de voering van het vest ter hoogte van den nek met een lucifer in brand steekt. Als ze ziet dat hij goed vlam heeft gevat, gaat zij met de kleine Helena de kamer uit. Watermulder die verschrikt wakker wordt, loopt met de ook in brand staande stoel naar buiten, achter zijn woning. Op zijn hulpgeroep komen enkele buren aansnellen en zien hem de kleren van het lijf scheuren, terwijl zijn hele borst in vuur staat en de vlammen tot boven zijn hoofd slaan. Een van de buren probeert de vlammen met een kleedje te blussen, maar die gooit hij van zich af en laat zich onder de pomp vallen, waar het haar en andere buren gelukt het vuur met water te doven. Zij brengen de gewonde daarop in huis en wassen hem met melk omdat hij erg verbrand is. Ze helpen hem bij het aantrekken van ander kleren, omdat zijn gedragen kleren, voor zover nog niet verbrand, doortrokken zijn van petroleum. Uit een dasje, dat hij om heeft gehad, kunnen zij de petroleum wat uitwringen. Watermulder wordt naar het gasthuis gebracht, en is daar een week later, in de morgen van de 25e augustus overleden. Uit de uit- en inwendige lijkschouwing door de heren doctoren J. C. van Schilfgaarde en Quanjes in onze stad gehouden, wordt geconstateerd, dat een groot deel van het lichaamsoppervlak met brandwonden is overdekt en Watermulder is gestorven ten gevolge van koortsen, die een gevolg waren van de brandwonden. Die ongunstige afloop van het ziekteproces is veroorzaakt, daar het weerstandsvermogen van Watermulder, ten gevolge van zijn vele drinken, zeer was verminderd. Als verdediger van Fronika is ambtshalve toegevoegd mr. E Scheidius, advocaat te Arnhem. Op 15 november wordt voor het Gerechtshof de treurige zaak behandelt van Fronika, de weduwe van G. M. Water-mulder te Deventer, die in de voormiddag van den 17e augustus jl. haar man met petroleum begoot en hem toen met een lucifer in brand stak. De procureur-generaal eist een tuchthuisstraf van twintig jaar. Op 24 november wordt de

Fronika Peussens, de bekende petroleuse te Deventer, door het Hof te Arnhem, wegens moedwillige doodslag tot 15 jaar tuchthuisstraf veroordeelt. Fronika is overleden op 1 februari 1925, ze was toen 74 jaar oud.

We lopen rechtdoor de Noordenbergstraat in en zijn nu midden in het Noordenbergkwartier (zie naschrift). De naam van deze straat zal hoogstwaarschijnlijk slaan op het hobbelige reliëf. Het noordelijke gedeelte van Noordenbergstraat ligt voor een deel op een heuvel aan de noordzijde van onze stad. Op deze verhoging waar veel wind te vangen is, stonden vroeger veel molens. De heuvel wordt in die tijd ook Molenberg of Noordenberg genoemd. Rond deze naar beneden lopende straat lag het Noordenberg-kwartier, dat in het 19e en begin 20e eeuw

een echte volksbuurt was, waar naast werkplaatsen, nering-doenden, arbeiders ook de penoze en arme hoertjes woonden. Het is in die tijd een achterbuurt van straatjes, gangen en stegen met diverse cafés, logementen en het bekende danslokaal het Hof van Holland. Dit bekende etablissement was op het eind van de negentiende eeuw in het bezit van mijn over-grootvader Machiel Mulder, die het Hof van Holland in 1916 voor drieduizend en zevenhonderd gulden heeft verkocht aan J. Geerlings. In die jaren is daar rechts van het Hof de Vijgenboomgang (*tekening*), die de verbinding vormde van de Noordenbergstraat naar Achter de Muren. In die tijd was het vol in de stad. Het stonk er en het was er ook smerig. Afval werd op straat of in de stadsgrachten gegooid. Uit diezelfde grachten werd soms weer

drinkwater gehaald. Veel ziektes waren daar het gevolg van. Zelfs als het water opgepompt werd, was het nog vies. Mijn grootvader had in zijn tuin een pomp staan en daar werd veel gebruik van gemaakt. ‘Mulder heeft het lekkerste water van de stad,’ werd er gezegd. Er was armoede, er werd hard gewerkt, er was weinig eten, slecht water en armoedige huisvesting. Het is niet verwonderlijk dat er veel mensen ziek werden. Soms waren er zelfs epidemieën en stierven soms wel honderden mensen tegelijk aan ziektes als cholera. Uit het Vijgenboomgangetje ziet men in die jaren ’s morgens vroeg op de straat vaak vrouwen

met een keteltje naar nummer 155 lopen. Daar huist vrouw Kappert, die daar haar water en vuur nering heeft. Ook al is het nog vroeg, de koffie staat klaar en het zit er al vol met nog half slapende vrouwen. In de witte wasem staat Jacoba de stovenzetster in de Lebuïnuskerk zij zorgt ervoor dat de stoven lekker warm zijn, zodat de gevulde mensen geen koude voeten krijgen tijdens de kerkdienst. Ze is in een fel gesprek met Bertha, de vrouw die sinds kort op het Klooster is komen wonen. Deze stevige matrone, vrouw van de sleper vindt dat de

opperman Johannes Tibbe de munten, die hij heeft gevonden bij het afbreken vaneen oude woning een paar huizen verderop, met de andere mannen die daar werkten moet delen. Een aarden potje met tweeëntachtig oude zilveren munten uit de 16de eeuw had de opperman bij het omtrekken van de muur gevonden. Bertha had van gemeentesecretaris de Vries gehoord dat vijf munten nog helemaal goed waren Een vijftal munten zijn nog zeer gaaf en de rest had in ieder geval nog de zilverwaarde. Sommige vrouwen die het gebekvecht aanhoren hebben hun haar ongekamd opgestoken. Ze dempen hun stemmen op dit vroege uur. Wanneer een vrouw met dampende

ketel weggaat, klepperen de zolen van haar sloffen op de stenen. Ze gaat het eten voor haar man maken, die thuis, nog halfdronken aan tafel zit, en voor de kinderen, die naar school of één van de werkplaatsen gaan. Van het Kinderwetje van Samuel van Houten trekt men zich niets aan in de bittere armoede die hier heerst. Jongens, soms pas tien jaar oud, staan achter de werkbank, vlechten manden of doen ander werk, en dat de gehele dag door. Overdag proberen arme eerlijke sloebers hun geld te verdienen in de fietsenfabriek van Burgers, de slagerij van Hunink of het Dagblad. Door de opeenstapeling van

mensen en de barre hygiënische toestand, met weinig licht en lucht, is het sterfte- percentage erg hoog onder de kinderen in de Noordenberg. De meeste doodsoorzaken zijn de regelmatig uitbrekende epidemieëen, en niet te vergeten de geslachtsziekten die overdraagbaar zijn. De hygiënische omstandigheden in de huizen zelf zijn ook slecht. Kinderen en ouders slapen in een bedstee, met vodden als bedekking. De ratten zijn in deze slechte behuizing de koningen van de nacht: zij stelen tijdens de slaap

het eten. Wanneer de mensen hun karige brood naar binnen werken vallen de 'rooie huzaren' van het plafond op tafel. Deze poëtische naam hebben de arme sloebers aan de luizen gegeven. Omdat erg veel woningen geen privaat hebben, doen al die bewoners hun behoefte in een emmer waarvan ze de inhoud daarna dumpen in het water van de IJssel. Of ze lopen met toegeknepen billen naar de openbare gelegenheid in de Peperstraat. In dit asociale klimaat van armoede, verwaarlozing en dronkenschap komt ook regelmatig incest voor. Het is de plek waar de dames hun roddels uitwisselen. De leefbaarheid in

de huizen zijn erg slecht. Bij al deze gezinnen slapen ouders en kinderen in een bedstee, met wat vodden om zich warm te houden tijdens de nacht. Uit de rivier en ook de grachten waar ze hun behoefte deponeren wordt soms weer drinkwater gehaald en zelfs als het water opgepompt wordt is het nog vies. Mijn grootvader Gerrit Mulder, exploiteerde vanaf het eind van de negentiende eeuw de stalhouderij, sleperij met gelagkamer op het Klooster (*foto vorige pagina)* en vervoerde vrachten met paard en wagen. Nadat hij in 1937 overleed, heeft het bestuur van Deventer het pand gekocht en is het een onderdeel

geworden van het archief van de stad en de Athenaeumbibliotheek (foto). Daar in de tuin van mijn grootouders stond een pomp die zo diep in de grond was geslagen dat hij het lekkerste water van onze stad had. Iets bijzonders, want ook het grondwater onder de stad was veel te vies om te drinken, door al die troep die al eeuwenlang op straat gegooid was. In dit asociale klimaat van verwaarlozing met armoede en dronkenschap kwam ook regelmatig incest voor. Ik zal je wat taferelen schetsen, zo je een idee kunt krijgen van wat zich zo'n beetje in de buurt heeft afgespeeld. Eén van de beste loodgieters en leidekkers van onze

stad komt op 23 mei 1876 in de Noordenbergstraat op dramatische wijze aan zijn einde. Als een geoefende en stoutmoedige klimmer haalde hij enkele jaren daarvoor, bij het herstel van de grote toren van de Lebuïnuskerk, de haan van de toren. Na de herstelwerkzaamheden zette hij de haan er op dezelfde spectaculaire weer op. In 1875 bevestigde hij op dezelfde lenige en gespierde wijze een bliksemafleider aan de spits van één van de torens van de Bergkerk. Maar op een onfortuinlijke dag in 1876 stort hij door het breken van een verrotte dakgoot, van een paar meter hoogte zo ongelukkig op de straat dat hij het niet overleeft. De moedige man laat een

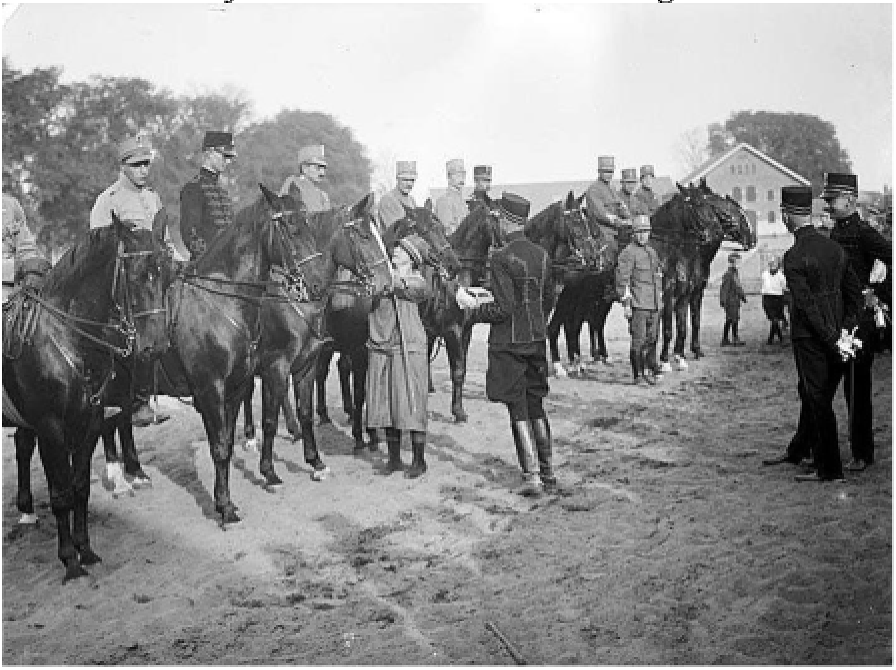

vrouw met zeven kinderen achter. Vervolgens breken er jaren aan waarbij de huzaren veel van zich laten spreken. In oktober en begin november van 1888 zijn er regelmatige strubbelingen met het paardenvolk. Op maandagavond, de eerste dag van november wordt er zo hevig gevochten tussen de burgers en huzaren, dat beslist wordt dat er iedere avond een patrouille zal lopen om de zaak onder controle te houden. *(foto)* Een huzaar, wordt die dag namelijk zodanig in den rug en aan het

achterhoofd verwond, dat hij naar het hospitaal moet worden gebracht. Men vreest voor zijn leven, maar gelukkig is hij niet overleden. Het blijft maar aanmodderen en op zaterdag 5 september 1892 moet de politie, marechaussee en ook de huzaren 'avonds handelend optreden, na afkondiging van de proclamatie van de burgemeester. Geen enkele samenscholing van meer dan vijf personen wordt geduld. In de stad gaat alles vrij rustig toe. Het dreigend optreden van het volk komt in hoofdzaak voor in de Noordenbergstraat. Hier weet de politie en marechaussee alles in bedwang te houden, maar er wordt door hen menig gevoeliger klap uitgedeeld. De angst voor ernstige ongeregeldheden in het weekend vermindert wanneer bekend wordt dat Domela Nieuwenhuis niet als spreker zal optreden in de nabijheid van Deventer. Alleen aan de noordzijde van de stad en alweer in de Noordenbergstraat wordt een grote menigte door marechaussee en huzaren uit elkaar gedreven. De burgers nemen de wijk naar de spoordijk en werpen van daaraf met stenen op haar vervolgers. De militaire macht en politie patrouilleren hier tot laat in de nacht. Op donderdag 16 september 1893, omstreeks vijf uur in de morgen, stort het dak van het ouds bekende logement van onze stad 'het Hof van Holland' in. Het grootste deel van het ingestorte dak komt op de zolder terecht en blijft daar liggen. De schoorsteen valt bijna in zijn geheel op het belendende pand van Van Tongeren, eveneens het bovengedeelte van den zijmuur, waardoor ook aan het dak van dit pand belangrijke schade is toegebracht. Gelukkig doen zich geen persoonlijke ongelukken voor. Mijn overgrootvader gaat in overleg met den bouwmeester en er worden onmiddellijk maatregelen getroffen tegen verdere instortingen. Drie maanden later, een week voor Kerst in 1893 wordt tweemaal op dinsdag en woensdag brandgesticht bij de logementhouder Logger in deze straat. Beide keren wordt de brand door Logger en zijn logeergasten geblust. De logementhouder doet aangifte bij de politie, die onmiddellijk een onderzoek instelt. Al snel wordt een vermoedelijke dader gearresteerd. Het is de zeventigjarige gepensioneerde Oost-Indië militair Wessels, die pas een jaar in Deventer ronddwaalt en zonder huisvesting is.

De man moet rondkomen van tweehonderd gulden pensioen per jaar en heeft twee maanden in het ziekenhuis gelegen lijdend aan reumatiek. De oude man kan niet rondkomen van het weinige geld dat hij krijgt en probeert wat bij te verdienen, maar dat lukt niet. In november is zijn geld op en hij besluit dat hij beter in de winter in de gevangenis kan zitten. Hij steekt eerst een hooiberg van een boer aan de Rielerweg in brand. Daarna steelt hij een kistje sigaren bij de weduwe Meilink aan de Brink en ten langen leste steekt hij tweemaal brand bij den logementhouder Logger, alles met het doel om in de gevangenis te komen. Wessels krijgt zijn in en wordt opgesloten.

De bevolking van het Noordenbergkwartier tonen veel medemenselijkheid maar zijn daarnaast ook erg temperamentvol. In de stegen kan men in die tijd regelmatig getuige zijn van ruzies,

kibbelpartijen of vechtpartijen. Niet alleen van mannen maar ook van dames. Dat gebeurt meestal met de mond en zulke onenigheden lopen dan ook vaak met een sisser af. Op woensdagmiddag 12 juli 1916 krijgen twee vrouwen uit de

Papenstraat en de Tibbensteeg het te kwaad op het Klooster, pal voor de stalhouderij van mijn grootvader. Op nummert 44 was daar de firma Hekkert *(foto vorige pagina)* gevestigd. De Tibbensteeg heeft eerst lang nadat hij was ontstaan zijn tegenwoordige naam gekregen. Men denkt dat hij is ontleend aan de naam van een bewoner, een meneer Tibbe Kremer. Nog in het midden van de vijftiende eeuw werd de Tibbensteeg aangeduid als de steeg die loopt van de Papenstraat naar de Nieuwstraat. Geen mens, die dan niet wist, welke steeg bedoeld werd. Enkele eeuwen lang daarna draagt hij echter de naam Graessteeg. Deze naam was afkomstig van het armenhuis, dat Jan de Graes uit er gesticht had. Oorspronkelijk werd alleen het gedeelte tussen Halvesteeg en Nieuwstraat zo genoemd. Wanneer deze naam is veranderd in Tibbensteeg is niet geheel duidelijk. Behalve het armenhuis was inde Tibbensteeg ook gevestigd het St. Hieronymushuis, dooreen zekere Borchard en zijn zuster Cunera gesticht als onderdak voor behoeftige scholieren. Toen Geertruid Busschers in 1513 dit huis een gift deed werd de naam ervan veranderd in Busscherhuis. In 1582 toen er geen scholieren meer gehuisvest waren kregen de zijdewevers het toegewezen om er' hun handwerk uitte oefenen, maar zij kwamen hun verplichtingen niet na en werden er weer uitgezet. Nadien werd er een aantal oude vrouwen in ondergebracht, tot Antony Klopman het huis in 1773 aankocht en er een pakhuis van maakte. Nu gaan we even naar de twee vrouwen die nog steeds staan de bekvechten. Op schelle toon doorspekt de naam van een zekere Kees hun gekijf. Het loopt zo hoog op dat de vrouw uit de Tibbensteeg de ander met een aardewerken vuurtest op het hoofd slaat. Ze schrikt daarop zo van het bloed dat over de wang van haar opponent stroomt, dat ze haar arm om de schouders van de gewonde slaat en haar huilend van spijt naar het Sint Jozefziekenhuis begeleid. In deze volksbuurt stapt men niet gauw naar de politie, daar keren de bewoners zich zo nodig als één man tegen de buitenwereld. In het begin van de twintigste eeuw banjeren verschillende stadstypen rond in de stad en daar zijn verschillende ruziemakers bij. Eén daarvan is de Slobbe, een sterke vent die het liefst ruzie zoekt en in die tijd

menig stadsgenoot in de kreukels slaat. Hij is dan ook een vaste klant van de rechtbank waar hij zich regelmatig moet verantwoorden voor de verwoesting die hij heeft aangericht bij een slachtoffer. Die zit in het getuigenbankje met zijn neus scheef voor het hoofd, het ene oog helemaal dicht en rondom dit oog een mengelmoes van alle kleuren van de regenboog. Legendarisch isde reactie van de Slobbe wanneer de officier van justitie hem aankijkt. 'Waarom heb je de man zo verschrikkelijk toegetakeld?'

De Slobbe

De Slobbe *(foto)* antwoordt in onvervalst dialect: 'Ik hep dêe vent moar effen met êene vinger an'eraakt'. De officier schudt zijn hoofd en zegt tegen de rechter: 'Het is dan te hopen, dat de Slobbe nooit iemand met zijn beide handen zal bewerken. Dan zal er van zo'n iemand niet veel overblijven!' Op donderdag 24 juli 1930 tegen vier uur brengt een andere woesteling 's middags de Noordenberg in opschudding. Dat doet een zekere De Groot, die het café, ook wel logement, van den heer Schaper binnendringt en zijn goederen opeist, die hij volgens zijn zeggen daar nog heeft staan. Tijdens het korte onderhoud tussen Schaper en De Groot, trekt de woesteling een mes en valt hiermee de logement-houder aan. Zijn vrouw, die het gevecht hoort, komt Schaper te hulp en beiden weten de woesteling buiten de deur te werken. Tijdens deze worsteling moet een ruit het ontgelden, terwijl Schaper een bloedende snee in zijn gezicht oploopt, die verbonden moet worden in het St. Joseph-gesticht. De woesteling loopt na de steekpartij weg in de richting van Achter de Muren en slaat bij

het huis van de heer Tops opnieuw een ruit in. Op het glasgerinkel loopt mejuffrouw B. de vrouw van een andere logementhouder, waar De Groot vroeger in de kost is geweest en die vlak naast Tops woont, naar buiten en waarschuwt de politie. Wanneer De Groot de mejuffrouw ziet gaat hij haar achterna met het nog geopende mes en ze vlucht daarop weer naar binnen. De politie overmeestert De Groot en die wordt naar het politiebureau gebracht. Hij blijkt dezelfde persoon te zijn, die een paar weken ervoor slaags raakte met de logementhouder Bosman. Bij die gelegenheid kwam De Groot

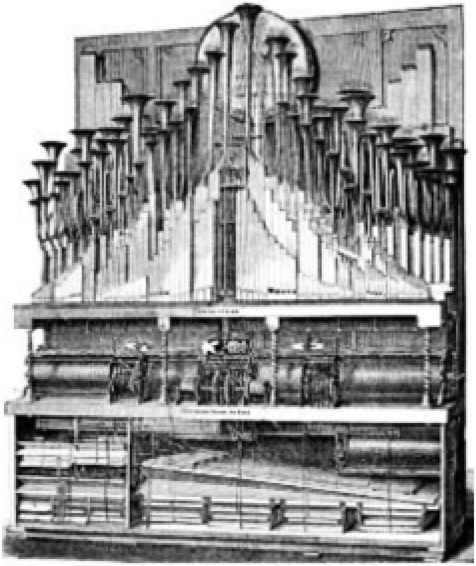

er minder goed af en moet worden opgenomen in het St. Josephziekenhuis. Hendrik Jan Schaper blijkt niet voor het geluk geboren, op maandag 20 maart 1933 brandt door wegspringende vonken uit een kachel het café van Schaper totaal uit. Zijn kostbare orchestrion (*foto*) een soort muziekautomaat waarop de caféhouder erg trots is en twee andere automatische muziekinstrumenten gaan samen met de inventaris verloren. Nu ik het toch over brand heb, in de nacht van maandag 16 op dinsdag 17 juli 1934 breekt 's nachts om drie uur brand uit in een schuur, gelegen achter het volkslogement van den heer H. v. Duren. De vlammen vinden gretig voedsel in een voorraad droog hout, dat in en nabij de schuur is opgeslagen. De politie en brandweer, die spoedig ter plaatse zijn, vallen het vuur met twee sterke waterstralen aan en weten het vuur te beperken tot de schuur. Maar die brandt dan ook tot het laatste houtje af. Tijdens het blussingswerk verschijnt de brandstichter op het politiebureau. Het blijkt dat de schuur in brand is gestoken door een zeventigjarige knecht van Van Duren, uit wraak na ruzie met de logementhouder. De oude baas wordt in hechtenis genomen.

Een echte penozejongen in die tijd is Doedeltjen *(foto)*, het is een bijnaam, zijn echter naam is Hendrik. Hij zal opgroeien tot een opzienbarend stadtype dat in 1838 is geboren en door zijn ouders Abraham Hermanus Ligtenberg en Gerritjen Arendsen op de wereld is gezet. Hendrik is een bijdehand knaapje dat altijd aan de Welle te vinden is. Als hij wat ouder is en eerst zijn vader wat heeft geholpen, wordt Hendrik visser. In een roeiboot gaat hij de IJssel op waar hij zijn hengel uitwerpt en zijn vallen zet. Wanneer hij vierentwintigjaar oud is trouwt hij met de eenentwintigjarige Harmina Keijser en ze gaan hier in de Noordenbergstraat wonen. Hendrik en Harmina wonen dicht

Hendrik Lichtenberg, bijnaam: Doedeltjen

bij de hoek van het Klooster, naast een stroper die de Duvel als bijnaam heeft. De melange van geuren, van de gevilde dieren van den Duvel en de stokvissen van Doedeltjen, is voor de buurtbewoners bijna niet te harden. Doedeltjen is wat je noemt een vrije jongen, een lenige paljas die radslagen maakt, op zijn handen gaat staan of grappen uithaalt om mensen te amuseren. Vaak krijgt hij daarvoor een paar centen of een borrel aangeboden. Hij is geen man die in een glaasje spuugt en waar-

schijnlijk heeft hij daaraan zijn bijnaam als Doedeltjen te danken. Een doedel is een synoniem voor een borrel. Doedeltjen is excentriek, dat is zeker en hij leeft als een soort bohemien. Met wat hij dagelijks uit de IJssel haalt gaat hij langs de deuren om te verkopen. Zijn vis verkoopt Doedeltjen vanuit een rieten bun waarin hij in de zijwand een gat heeft gemaakt, waarin hij bij het aanbieden zijn hand houdt. Hij wiebelt met zijn hand wanneer de koper in de mand kijkt, het lijkt dan net alsof de vis nog leeft en spartelt. 'Ze bint nèt 'evang'n, lèv'n nog, dus hâtstikke vès,' zegt Doedeltjen dan met een stalen gezicht. Hij is een echte praatjesmaker, kletst driekwartier in een half uur en vaak slikt hij woorden in of struikelt door de snelheid van zijn woordenstroom. Hij doorspekt zijn betoog met de stopwoorden: 'Foei toch, foei toch!' Rondzwalkend in zijn gammele roeibootje is Doedeltjen, bij wijze van spreken, dag en nacht op de IJssel. Vrolijk, vriendelijk, vooral sluw en altijd oplettend of hij niet iets ziet om geld te verdienen. Doordat hij altijd op de rivier is te vinden, redt hij talloze keren mensen van de verdrinkingsdood. Hij ontvangt daarvoor zelfs een medaille voor mensenlevend hulpbetoon, die hij bij feestelijke gelegenheden trots op zijn borst draagt. Hoeveel mensen hij heeft gered en lijken uit de IJssel heeft opgevist, is niet bekend. Stadsgenoten die hem goed kennen beweren dat als Doedeltjen een lijk vindt, hij dat soms achter de kribben verborgen houdt en het daar onder water laat liggen. Wanneer er dan een beloning wordt uitgeloofd voor het vinden van die persoon, dan komt Doedeltjen plotseling met het lijk boven water, die hij die dag dan al veel eerder heeft gevonden. Zo strijkt hij heel wat premies op. In september 1921 overlijdt hij op drieëntachtigjarige leeftijd. Een visser die het water het mooiste vond wat onzen Lieve Heer had uitgevonden en waarvoor hij bij dit gezegde altijd zijn steek afnam.

Hier in de Noordenbergstraat stond het logement van Dorus Bosman (*foto volgende pagina*). Een aimabel echtpaar dat zich in 1929 ontfermde over de ongelukkige Chris Klunder. Na vijf jaar te hebben vastgezeten, van de vijftien jaar dat hij voor moord is veroordeeld komt justitie erachter dat hij, net als zijn

vermeende mededader en goede vriend Jan Teunissen, absoluut onschuldig is. Die vijf jaar in de nor had Chris weliswaar niet gebroken, maar wel was hij halfblind geworden door een oogziekte die hij in de gevangenis had opgelopen en waar te weinig zorg aan was besteed. Je zou denken dat de overheid de enorme vergissing die ze hadden begaan wel goed zou maken. Nee, Chris kreeg een invaliditeitspensioentje, maar schadeloosstelling voor zijn oogziekte kreeg hij niet met de motivering dat hij dat ook in vrijheid had kunnen oplopen. Zijn verhaal stond in iedere krant en was dagenlang op de radio te horen. Het kleinste kind en de oudste grijsaard kende zijn naam en die van

Dorus Bosman voor zijn logement

zijn makker. Willy Derby de bekende volkszanger zong zelfs een lied over zijn onverdiende gevangenisstraf. Hoe is het nu gekomen dat Chris Klunder en zijn vriend Jan Teunissen ten onrechte op water en brood werden gezet? In den nacht van vrijdag 3 op zaterdag 4 augustus 1923 wordt de spoorwegwachter Jacob de Jong vermoord in Giessen-Nieuw-kerk, een kerkdorp in de Alblasserwaard, wanneer hij 's nachts de seinlampen dooft. Dit gebeurt op ongeveer vierhonderd meter afstand van zijn woning, maar wel zo'n honderdtwintig

kilometer van onze stad. Bij het krieken van die zaterdag wordt het lijk van Jacob op de spoorbaan, nabij een seinpaal gevonden door een zekere Kras. Het blijkt dat een portemonnee, een horloge en een mes van het lichaam is gestolen. In het kantoor ontbreekt ook nog eens vijf gulden. In de armen van het stoffelijk overschot van Jacob de Jong *(foto)* ligt een hamer met ijzeren steel en dat is waarschijnlijk het moordwapen. Iedereen in het dorp is overstuur want Jacob laat een vrouw en twee kinderen achter. De dag erop, op zondag, wordt door de politie een zwerver opgepakt, die in het bezit is van het mes van Jacob. Het blijkt een koopman te zijn, die wordt als verdachte van de

moord vastgezet in de gevangenis van Dordrecht. Wat er verder met de koopman is gebeurd is niet te achterhalen. In augustus 1923, tijdens de moord, werkt onze stadsgenoot Chris Klunder als timmerman en uitvoerder voor de firma Stuy uit Nijmegen aan onderhoudswerken voor de spoorwegen in Sliedrecht. In de avond van drie augustus gaat hij met zijn vriend en collega Jan Teunissen, die uitvoerder is, op bezoek bij een Sliedrechtse familie Kroon. Het is een gezellig feest, er wordt die nacht gedronken en wat muziek gemaakt. Wanneer op een gegeven moment Kroon tegen Teunissen zegt dat hij wel bij hem kan overnachten, geeft Chris Klunder zijn kompaan Teunissen een teken, met het oog om het vele geld dat Jan bij zich heeft. Teunissen heeft namelijk vijfhonderd gulden bij zich om het loon van zijn mede-bouwvakkers te betalen. Beide vrienden, het is dan middernacht, gaan naar buiten en rijden per fiets naar het pension van Klunder. Daar laat Teunissen zien wat hij in zijn portefeuille heeft en geeft de portefeuille met het geld aan Klunder om het goed op te bergen. Dit gebeurt in tegenwoordigheid van pensionhouder Vermeer. Rechtstreeks

rijden Chris en Jan daarna terug naar het echtpaar Kroon waar ze overnachten. Het wordt een vrolijke avond en aangezien het feest nogal lang duurt, blijven de beide vrienden ook maar slapen. Dit feest is in dezelfde nacht waarin vijftien kilometer verder Jacob de Jong 's avonds met een hamer wordt doodgeslagen en beroofd. Natuurlijk horen ook de beide vrienden van de gruwelijke moord en spreken er hun afschuw over uit. Ook verwonderen ze zich, dat dit misdrijf maar niet tot een oplossing komt. De moordenaar blijft onvindbaar en zal ook nooit gevonden worden. Wat de vrienden niet weten is dat langzaam maar zeker een afschuwelijk net boven hen wordt

dicht getrokken. Beide mannen worden door een malafide rijks rechercheur van politie J.F.M. de Jong, een familie van het slachtoffer, betrokken in een misdadig spel van leugens en verdachtmakingen. Wat is namelijk het geval? De Jong, die met het onderzoek is belast, kan niet verkroppen dat al zijn speuren geen resultaat oplevert. In blind fanatisme en in een afgrijselijke zucht naar uiterlijk succes, ontziet hij zich niet om uiteindelijk een tweetal onschuldige mensen tot de daders te maken. Op de een of andere wijze is de Jong erachter gekomen dat Chris Klunder en Jan Teunissen *(foto)*, tijdens de nacht van de moord, niet in hun kosthuis zijn geweest, maar dat zij die avond bij de Sliedrechtse familie Kroon hebben doorgebracht. Niets kan de Jong dan nog tegenhouden in zijn waanzinnige drift om koste wat het kost de moord op te lossen. Het maakt hem niets uit, dat Klunder en Teunissen in die dagen een zeer behoorlijk loon verdienen. 'Ik had toen zestig gulden in de week', vertelt Klunder later. Ook trekt de Jong er zich niets van aan dat Sliedrecht ongeveer vijftien kilometer van de plaats verwijderd ligt, waar de moord is gepleegd. De rechercheur geniet van zijn succes wanneer hij de Sliedrechtse gastvrouw Kroon tot een valse verklaring weet te brengen. Zij vertelt de politie dat de beide mannen die avond

geruime tijd afwezig waren geweest en ook dat de op het lijk gevonden hamer haar eigendom is. Zelfs gaat zij zover met haar leugens, dat ze beweert dat Klunder en Teunissen haar die avond om een hamer hadden gevraagd. 'De zaak is rond,' zegt de Jong triomfantelijk. Beide mannen worden gearresteerd en de politieman krijgt de lof, waar hij zo op is gebrand. De getuigen tijdens het proces instrueert hij precies wat ze moeten verklaren en op de dag van de openbare behandeling houdt hij met ieder van hen nog een tot in details nauwkeurige generale repetitie. Voor de rechtbank in Dordrecht worden beide mannen, die tot het laatste toe blijven ontkennen, veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf, na een eis tot levenslang. De Jong, toch niet helemaal gerust, gaat ook na de veroordeling

voort de familieleden en vrienden van de veroordeelden te bewerken. Zo krijgt mevrouw Teunissen een brief van de rechercheur, waarin hij schreef: 'Vertel uw man maar, dat Klunder heeft bekend en dat hij dat nu ook maar moet doen.' Ook de logementhouder Bosman in Deventer wordt op dezelfde wijze bewerkt om zijn vriend Klunder tot een bekentenis over te halen. Onderwijl zitten Klunder en Teunissen totaal verbijsterd door wat er is gebeurd in de gevangenis in Leeuwarden. Chris Klunder krijgt, terwijl hij daar vastzit, last van zijn ogen. Zijn zicht van één oog wordt slechter, maar hij krijgt geen goede medische hulp. Beide mannen wanhopen of er ooit gerechtigheid zal geschieden want ze weten niets af van de moord. Niet iedereen gelooft in de schuld van de beide veroordeelden. Mevrouw Teunissen niet, evenmin haar zwager, de heer Stuy en ook het logementhouders echtpaar Bosman niet. Onvermoeibaar zetten zij hun naspeuringen voort om deze afschuwelijke gerechtelijke dwaling aan de kaak te stellen. In 1929 komt er plotseling een wending in de zaak. De journalist Kick Geudeker *(foto)* van Het Volk, de voorloper van Het Vrije Volk, krijgt een dagboekje te

zien van mevrouw Kroon. In dit dagboekje leest hij dat vrouw Kroon door de Jong is bewerkt om meineed te plegen. Ze schrijft dat hij haar heeft gedwongen met de woorden: ‘Als je niet bekent dat hij bij jou om de hamer heeft gevraagd, dan maak ik bekend dat je vroeger abortus hebt gepleegd.’ De journalist gaat met die informatie naar mr. Roobol en Den Hollander en het paard is voor de wagen. De advocaten vragen revisie aan en wanneer ze met zeer overtuigende bewijzen komen heeft ook de media veel ruchtbaarheid aan de zaak. De Hoge Raad gelast een nieuw onderzoek en op 1 oktober 1929 worden Klunder en Teunissen onvoorwaardelijk vrijgesproken, nadat beiden op vijftien september al in vrijheid waren gesteld. Je vraagt je ongetwijfeld af hoe het verder met die intrigant, dilettant en onverstand van een de Jong is afgelopen. Die wordt in maart 1930 gedegradeerd tot pascontroleur in Hoek van Holland, daar is hij mooi opgeborgen en kan hij verder weinig schade aanrichten.

Wanneer we rechtsaf slaan het Klooster op, heb je rechts bij de inham de stalhouderij, gelagkamer en sleperij van mijn grootvader Gerrit Mulder. Dat is een gedrongen, maar stevige man, die niet in een glaasje spuugt, zoals ze in de buurt zeggen en net als zijn vader is hij oersterk. Van de sleper gaat de mare dat hij een beetje aangeschoten over de Welle had gelopen. Daar kwam hem de bekende politieman Jan de Nooij tegemoet. Die liep op Mulder af en zei: ‘Zo Gerrit hèj weer tevölle ézopen?’ en hij greep de sleper bij de arm. Aan één ding had mijn grootvader een hekel en dat was als mannen aan hem kwamen. De sleper pakte in oplaaiende drift de Nooij aan beide kanten bij koppel

die hij om had, tilde hem op en droeg hem met gestrekte armen naar de overkant. Daar hield hij de veldwachter boven het water van de IJssel. 'Aj mien nog 'n keer achter de konte zit de Nooij, dan loat ik oe de volgende keer lös. Hej mien goed éheurd?' vroeg grootvader. De Nooij stond te trillen op zijn benen toen de sleper hem weer had neergezet en sinds die tijd liep hij een straatje om als hij Mulder naderde.' Op het echt zo gebeurd is, dat is een geheim, beide mannen hebben er nooit over willen praten. Maar Rooie Rodiek, de torenwachter, heeft alles met eigen ogen gezien. Die zei dat Jan de Nooij na dat voorval nog bij hem was geweest om te vragen om over het voorval te

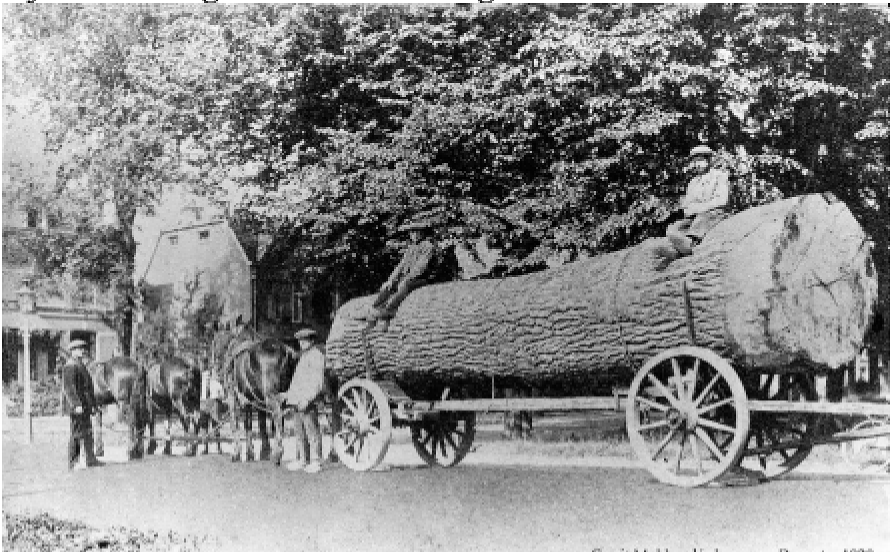
Gerrit Mulder, dé sleper van Deventer 1920

zwijgen. Mijn grootvader had de zaak van mijn overgrootvader voortgezet, die uit Terwolde kwam en zich begin september 1866 op het Klooster nummer 10 gevestigd. Het is een historisch pand en was het hoofdgebouw van het uit de veertiende eeuw stammende Buiskensklooster. Het pand en de omliggende gebouwen werden in de tweede helft van de twintigste eeuw uitgebreid gerestaureerd en maakt nu deel uit van de gemeentelijke Atheneumbibliotheek. Dagelijks reed mijn grootvader op zijn sleperswagen door de dreven rond de stad, om de aangeboden vrachten van hot naar her te brengen. Voor de

wagen spande hij, bij zware vrachten, vier gespierde Zeeuwse paarden, maar voor dagelijkse ritten gebruikte hij meestal één span. Mijn grootmoeder was een stevige doortastende vrouw, afkomstig uit Raalte, zij beheerde de zaak als vader weg was. Als echte boerendochter wist ze van wanten, ze was doortastend, ging kaarsrecht en in die zin leken mijn grootouders op elkaar. Beiden hadden dezelfde gedrongen bouw en ernst. Daarnaast bezaten ze de humor die een mens op de been houdt. Dina of vrouw Mulder, zoals grootmoeder door de boeren werd genoemd, beheerde de tap waar bier en wijn mocht worden geschonken. Onder de toog had ze een fles jenever staan voor boeren die een ‘dreuge strotte’ hadden en dat met bier niet nat konden houden. Dina had de wind er goed onder. Met haar stevige postuur dwong ze respect af. Wanneer ze moest optreden, pakte ze een handtastelijke boer bij zijn oren en zette hem buiten op het plein om af te koelen. Alleen wanneer hij te veel gedronken had of Gods woord onbetamelijk gebruikte, kwam hij er niet weer in. Ze had wat ze in de stad zeggen ‘de brook an’ Wanneer mijn grootvader 's avonds, dommelend op de bok, op weg naar huis ging. Dan werd zo’n tocht voor hem wel een beproeving, dat meer weg had van een kruisweg. De tamme paarden stopten uit zichzelf bij de kroegen waar hij gewoonlijk een borrel naar binnen sloeg. Grootvader schrok dan wakker, liet zich dan van de bok glijden, maakte een praatje in de taveerne, sloeg een paar borrels achterover en vervolgde zijn weg. Dat hij het bij thuiskomst met grootmoeder behoorlijk aan de stok kreeg hoef ik verder niet uit te leggen.

Nadat ik je heb geïnformeerd uit welke familie uw gids stamt, gaan we na vijftig meter linksaf de Papenstraat in. Die genoemd is naar de Papen of Paap. Dit is een middeleeuwse naam voor priester. Na de hervorming is de bijnaam voor de rooms-katholieken: Papen. De straat loopt door het Klooster, waar juist wat straatvegers bezig zijn *(foto volgende pagina)*. We zijn op weg naar de eind dertiende eeuw gebouwde Mariakerk en de Lebuïnuskerk. De laatste is gebouwd tussen 1450 en 1525. Het is een straat waarover de papen liepen wanneer ze naar de kerk

gingen en waar de huizen van de kanunniken en vicaris stonden, die tot de geestelijke gemeenschap of het bestuurscollege van Sint Lebuinus behoorden. Midden jaren zestig in de negentiende eeuw woonde de familie Klunder, die vanuit Diepenveen kwam, in de Papenstraat. In die tijd waren ze eigenlijk altijd nog landbouwers met transport als nevenactiviteit ofwel transporteurs met landbouw als bijwerk, het is maar hoe je het wilt noemen. De opslag van het hooi voor de paarden was er de oorzaak van dat er in oktober 1893 brand uitbrak. In de kranten uit die dagen lezen wij: op 3 oktober 1893: 'In de afgelopen nacht, ongeveer tegen twaalf uur, is ten huize van de landbouwer H. Klunder aan de Papenstraat te Deventer, een verschrikkelijke brand uitgebroken. Een gedeelte van het pand

was met een grote hoeveelheid hooi en stro en andere landbouwproducten gevuld. Hoewel de verschillende autoriteiten met de brandweer spoedig op de plaats des onheils waren en voor het eerst van de waterleiding bij de brand gebruik kon worden gemaakt, werd het hele gebouw met alles wat erin aanwezig was in weinig tijd in de as gelegd.' Ondanks deze tegenslag ging het gezonde maar toch kleinschalig familiebedrijf verder en in 1902 vestigde men zich aan de Walstraat 104. Voor de concurrent Sonnenberg, in de volksmond „Zunnenbarg"

geheten, verrichten de Klunders in de beginjaren geregeld hand- en spandiensten; vooral op zondagen, want dan was het in de regel nog drukker dan door de week. De paarden van Willem Klunder en zijn zoons waren dan welkom als aanvullende trekkracht. Aan deze samenwerking kwam omstreeks 1872 een eind. De zoon van Willem Klunder verongelukte toen hij van de bok van een 'kuupers wagen' viel en onder de wielen kwam. De zondag daarop weigerde zijn broer Dames voor Sonnenberg uit te rijden. Dat werd de Klunders zeer kwalijk geno-

men en dit gebrek aan begrip was voor hen aanleiding verder geen zaken meer met Sonnenberg te doen. Gelukkig zaten ze om werk niet verlegen. Grote klanten waren in die tijd Ankersmit, Van der Lande, Stoffel en F. ten Zuythof. Voor deze relaties werden onder meer vervoerd: kolen, grote stoomketels, molenwieken, molenstenen en bomen. Verder maakten ze veel ritten voor de St. Jozefgezellen, een katholieke werknemersorganisatie uit die dagen. Een heel avontuur voor Dames Klunder senior: het afleveren van een luxe rijtuigje in Amsterdam. Hij

was nog nooit voorbij Apeldoorn geweest. Voor dit karwei werd een goedkoop paard aangewezen, een scharminkel dat maar f 17,50 had gekost en dat het lichte voertuigje nog net kon trekken. In Amsterdam had Dames de hulp van een bakkersknecht nodig om op het goede adres te arriveren en ook op de terugweg, die op de paardenrug werd afgelegd, had hij de nodige moeite om de juiste route te vinden. Na vier dagen kwam hij tenslotte behouden thuis. De kapelaan informeerde belangstellend naar zijn wedervaren en zei dat het hem wel aardig leek zo'n ritje te paard van Amsterdam naar Deventer. Waarop Dames, zuur lachend: „Nou, dat valt nog behoorlijk tegen, eerwaarde. Dat paard was zo mager dat je er eigenlijk eerst een zak haksel op moet leggen". Trouwens het slepersbedrijf werd

door de Klunders kundig gecombineerd met het boerenbedrijf, dat overigens negentig jaar lang deel heeft uitgemaakt van de onderneming. Ze maakten gebruik van hun transportcapaciteit om in een wijde kring rond Diepenveen en Deventer mest op te halen die ze op het eigen landweer nuttig konden gebruiken. *(foto Dames Klunder links en Gait Voortman rechts)* Ook dat mest rijden is lang onderdeel van hun werk geweest. De Klunders hebben vele jarenlang de putten geruimd in opdracht van de Gemeente. Ook over die bedrijvigheid doen meer of minder sappige verhalen de ronde. Bijvoorbeeld over het ophalen van tonnen met gier bij drogisterij Van Gerrevink op de

Brink. Dames Klunder senior, voerman Willem Wiggers en oom Toon - een broer van Willem senior - waren daar op een nacht actief. Willem Wiggers, die in 1854 is geboren was in 1891 karman, in 1905 wagenaar, in 1906 voerman en in 1922 sleper. Hij was een concurrent van mijn grootvader en is dan al 68 jaar oud. Zijn transport- en sleepersbedrijf had voornamelijk haar werklocaties in het Bergkwartier. Met name (oude) pakhuizen, bergplaatsen en erven in de Roggestraat, Sassenstraat, Bergstraat en Walstraat. Willem heeft net nog de bevrijding in de 2e wereldoorlog meegemaakt en hij overleed in vrijheid een maand na de bevrijding (foto). Even verder over de gebeurtenis met het gier bij drogisterij Van Gerrevink. Tussen de bedrijven door werd de kelder geïnspecteerd op eetbare waar. Die was er: er lag een voorraadje krenten. Overspoeld door de in die tijd immer paraat gehou-den jonge klare, werden die krenten verorberd. Na een poosje werd Toon lichtelijk on-wel en wankelde naar buiten, waar hij de te hulp schietende mevrouw Gerrevink met grote precisie overgoot met zijn maaginhoud. Een niet zo'n fris verhaal, maar nog altijd goed voor een flink stuk vrolijkheid. Zo ook was er het ruimen van de beerput bij Gaitman Voortman, die in het Bergkwartier een herberg exploiteerde, Dames Klundert die alleen was gekomen hielp de caféhouder eigenhandig mee. ‘Drie tellen en dan kiepen’, waarschuwde Klunder. Maar Hendrik was te laat en kreeg de inhoud van de ton over zich heen. Een kwalijk riekende ervaring voor de arme caféhouder. Als Klunder hem later weer vroeg, mee te helpen dan was ook steevast zijn antwoord: ‘Verrek ie moar.’

We lopen verder in deze volksbuurt, zoals de Noordenberg, waar de mensen vaak van elkaar afhankelijk zijn. Er is een goede

sociale controle en als men elkaar kan helpen, dan gebeurt dit vaak zonder te vragen. Over het algemeen is het zo dat mensen die niet tot de rijken behoren over meer empathie beschikken dan op geldbeluste mensen. Maar er zijn natuurlijk dissonanten die alles roven wat maar los en vast zit. Zo'n man is Hendrik Revenberg en we horen van deze vijfendertigjarige boef in augustus 1881. Dan steelt hij van de bleek wat linnengoed, die de vrouw van Evert Reuvekamp op het bleekveld buiten de Noorderberg heeft gelegd. In de maanden daarna verlegt hij zijn werkterrein naar Diepenveen. Daar steelt hij onder andere uit het landhuis, dat niet bewoond maar wel gemeubileerd is en

Hendrikus Revensberg

toebehoord aan de weduwe Munnikhof, al de gordijnen en overgordijnen voor de ramen, benevens een paar tafelkleden en een petroleumlamp. Omdat de eigenares er nu en dan een paar dagen doorbrengt, merkt ze deze diefstal pas in december. Door deze wandaad loopt Hendrik tegen de lamp. De politie in onze stad doet voortreffelijk werk en al snel hebben ze in de gaten dat ze met een beroepsinbreker te maken hebben waaraan ze verschillende misdaden kunnen linken. Op 23 augustus 1883 staat Revenberg, die we bepaald geen brave Hendrik kunnen noemen, voor het Gerechtshof in Leeuwarden, dat gepresideerd wordt door mr. W. B. S. Boeles. Tijdens deze rechtszitting wordt het vonnis van de rechtbank van Assen bevestigd, waarbij Hendrikus Revensberg *(foto)* uit onze stad, oud zesendertig jaar, in voorlopige hechtenis schuldig verklaar is aan diefstal bij nacht in een tot bewoning bestemd huis, met behulp van buitenbraak en inklimming, dit met vrijspraak van de verzwarende omstandigheden van buitenbraak bij de diefstal. Vervolgens veroordeelt de rechter hem tot vijf jaren tuchthuisstraf, met last dat een extract uit het arrest gedrukt en in Leeuwarden, Zwolle, Deventer en Diepenveen aangeplakt zal worden. Hendrik is zich

echt te pletter geschrokken bij dat vonnis en gaat in cassatie. De Hoge Raad komt met een niet ontvankelijk verklaring van de eiser, voor zover die is gericht tegen het gedeelte van het beklaagde arrest waardoor hij is vrijgesproken. Voor het overige is het arrest vernietigd en wordt de zaak naar dit hof verwezen. Bij de behandeling van de zaak voor dit hof bekent Hendrikus Revenberg in hoofdzaak alles, behalve dat de deur in het stek om de bleek van Evert Reuvekamp gesloten was geweest.
Volgens de advocaat-generaal, mr. B. Servatius, blijkt dat de bedoeling van de voorziening in cassatie bedoeld is om de zaak voor een ander hof behandeld en dan een zachter straf te krijgen. Naar zijn mening kan die poging voor Hendrikus weinig nut opleveren, omdat men hier een persoon voor zich heeft, die zich absoluut niet wil beteren. Servatius eist een veroordeling van vijf jaren tuchthuisstraf. De verdediger, mr. J. Wolff, wijst op een paar verzachtende omstandigheden en beveelt zijn cliënt Hendrikus Revenberg aan in de clementie van het hof. Wat de uitspraak acht dagen later is weet ik niet, maar Hendrik heeft er niet veel van geleerd In de nacht van 17 op 18 juli 1890 slaat Hendrik opnieuw zijn slag. Door inbraak en inklimming steelt de dan vierenveertigjarige Hendrik veertien koperen handvaten van doodskisten. Bij het macabere gebeuren heeft hij hulp gekregen van onze stadsgenoot, de tweeënvijftigjarige Jan van Doorn. De officier van justitie verzoekt om onderzoek van de politie naar de gestolen koperen handvaten. Ik begrijp dit wel. Je zou je toch werkelijk doodschrikken, als je een doodskist zonder handvaten, waarin een lijk ligt, zomaar uit je handen laat glippen. Ik moet er niet aan denken wat voor een consternatie dat zou geven.

We slaan linksaf de Barmharigesteeg in en lopen na zestig meter linksaf het Muggeplein (foto) op, dat genoemd is naar Herman van den Bergh. Die woonde hier omstreeks 1630 op de hoek van de Noordenbergstraat, maar dat huis staat er niet meer. Vanwege zijn kleine gestalte werd Herman de Mugge genoemd. Hier om de hoek van het Muggeplein (foto) in de Molestraat 5, op de eerste etage van de flat die links van ons staat, vindt een

onopgeloste roofmoord plaats. Het slachtoffer is de achtenveertigjarige Bosniër Muharem Haebib, roepnaam Cazim. Deze vriendelijke man is geboren in Modriča, een stadje gesticht in

de dertiende eeuw dat in het noorden van Bosnië en Herzegovina ligt. Modriča wordt tijdens de Bosnische oorlog zwaar getroffen en Cazim vlucht tijdens die oorlog in 1992 naar Nederland. Hij wordt opgevangen in het AZC in Schalkhaar. Als

Cazim *(foto)* in 1994 zijn permanente verblijfsstatus krijgt, gaat hij wonen in een flat in deze straat. Cazim die werkloos en homoseksueel is, komt vaak op het Vogeleiland waar hij een vast bankje heeft. Hij is een bekende in het circuit en de rustige wat eenzame Cazim, die onze taal slecht spreekt, valt op door de kleine waggelende pasjes en de rode schoenen waarop hij zich voortbeweegt. Begin januari 1999 is Cazim wat zorgelijk, hij wordt in de Lange Bisschopstraat, voor de winkel op nummer 69 lastiggevallen door twee mannen, dit is overigens ook al eerder gebeurd op het Vogel-eiland. Hij vertelt aan kennissen dat hij al enige tijd wordt

gevolgd door landgenoten of andere mannen uit Oost-Europa. Plotseling van de ene dag op de ander is Cazim verdwenen, buren hebben hem al dagen niet gezien. Is hij met vakantie of bij een vriend ingetrokken? Een buurman, met wie Cazim regelmatig praat, maakt zich ongerust en loopt na een aantal dagen bij de politie binnen. Het is niet ver, de flat staat direct achter de achteruitgang van wat in die tijd het hoofdbureau van politie is. Op zaterdag 16 januari 1999 gaan enkele agenten naar de flat, bellen aan maar krijgen geen gehoor. Ze forceren de deur en treffen Cazim met ingeslagen hoofd dood aan. De handen en voeten van de kleine man zijn met touwen vastgebonden. Laden en kasten zijn opengetrokken en al gauw is duidelijk dat uit de woning geld en een bankpas van de Rabobank is verdwenen. De Bosniër kreeg een uitkering, maar gaf vrijwel geen geld uit. Er gingen verhalen dat hij veel contant geld in huis had en daarom wordt gedacht dat roof een motief voor de moord kan zijn geweest. Volgens de politie liet Cazim zijn moordenaar of moordenaars zelf binnen, maar wat er daarna is gebeurd zal altijd een raadsel blijven. Overigens deze moord op de Bosniër lijkt qua modus operandi op de moord op de vijfenvijftigjarige Piet Bosters, in Amsterdam. Piet wordt dood gevonden en net als bij Cazim zijn ook zijn handen en voeten met touwen bijeengebonden. Piet is dood, zijn hersen zijn ingeslagen en dat het onvermoed en plotseling is gebeurd, getuigt het vloeitje en de shag dat naast hem ligt en waarvan de sigaret nog niet helemaal is gerold. De klap met het stompe voorwerp, zoals de forensische dienst heeft vastgesteld, moet heftig zijn geweest want de muren zitten onder het bloed. Het vermoeden is dat Piet, net als Cazim, zijn moordenaar zelf heeft binnengelaten en dat ook hier roof het motief voor de moord is geweest. Beide moorden worden overigens nooit opgelost.

We lopen de Molenstraat door en het Noordenbergschild op en verder tot we links de Gibsonstraat hebben en rechts de Bruynsteeg *(foto)*. In de 14e eeuw was in dit gebouw tussen 1503 en 1675 denkelijk het Heilig Sacramentshuis gevestigd. Dit huis was door de burger Hendrick Bruyns aan onze stad geschonken. In

dit huis woonden tot eind zeventiende eeuw acht tot tien arme oude vrouwen. Op het achter terrein zijn beerputten, waterputten en afvalkuilen gevonden. In één van deze beerputten heeft men een bronzen kookpot gevonden, die geheel gaaf bewaard is gebleven. In een afvalkuil is een aanzienlijke hoeveelheid productie-afval van rozenkransen aangetroffen. Dit afval bestaat uit platte botten waaruit kraaltjes geboord zijn. De leerlooierij en zeepziederij van Chernac Slichtenbree & Co is hier midden 19de eeuw gevestigd, op de hoek

van de Gibsonstraat en de Smedenstraat. De firma dateert als vanaf 1845, maar wordt na de dood van Gerhard Slichtenbree op 22 juni 1850 ten gevolge van zijn overlijden de bestaande Vennootschap met de heer Jacob Chernac Slichtenbree, koopman te Deventer, onder de firmanaam: G. en J. Chernac Slichtenbree ontbonden. De firma gaat vanaf die datum verder als vennootschap Chernac Slichtenbree en Co., die handeldrijft in huiden en leer, van een Leerlooierij en Lijmziederij, waarvan het kantoor gevestigd zal in de Smeêstraat, In 1857 zijn er in de

leerlooierij (foto) arbeiders werkzaam, die maken voor hun werk gebruik van schoon water uit de buitengracht en lozen het water dat vervuild is op de Binnengracht. Deze gracht wordt in het jaar 1883 gedempt. In 1919 wordt het pand verbouwd voor de drukkerij van W. Stempher. Maar na 64 jaar behuizing voor de drukkerij wordt het pand in 1983 gesloopt. Op de andere hoek aan de overzijde, de hoek van het Noordenbergschild met de Bruynsteeg die tot 1918 de Diefsteeg werd genoemd, stichtte onze stad in 1806 een spin- en breifabriek. De fabriek kreeg de bijnaam 'De Armen-fabriek'. Er werden wollen sokken en

handschoenen van leer gemaakt. Verder werd er ook met thuiswerkers gewerkt. In die tijd was de Armenfabriek eigenlijk niets meer dan een grote breiwinkel. Vrijwel al het breiwerk werd thuis verricht en in 1882 werken dan ook zevenentachtig breisters in hun eigen huis en slechts één persoon in de fabriek zelf. We lopen de Smeden-straat in die was vroeger één van de bedrijvigste straten van onze stad, niet alleen omdat hier tal van smidsvuren brandden, maar ook door de stalhouderij en de

vervoersbedrijven die hier zoals trouwens ook tegenwoordig nog gevestigd zijn.

We lopen we verder de Smedenstraat in en iets verderop op nummer 229-233 begint Jacob Sonnenberg op de Smedenstraat een stalhouderij. Eerst even iets over deze straat die gestalte kreeg doordat in 1315 de smeden aan het bestuur van onze stad vroegen, of het wilde beslissen dat alle smeden zich in de door het bestuur aangewezen straat zouden mogen vestigen, zodat deze in die tijd vreedzaam zou kunnen werken. Ook voor het gevaar van brand in hun bedrijven was het verder ook wel geboden. De schepenen van de stad vaardigden een maatregel uit, waarbij overeenkomstig het verzoek het één en ander werd geregeld en de Smedenstraat werd aan het randje van de stad aangelegd, vlak achter de binnengracht. Tot eind zestiende eeuw werd het resterende deel van de straat in de officiële stukken nog aangeduid als „die straete die ghiet van der Noordenbergerpoerte *tot* den smeden wert". In 1648 namen de smeden de rosmolen in gebruik voor hun slijpwerk, vandaar de naam Sliepmölle. De pachter van de Sliepmölle mocht het molenpaard op de stadsweiden laten grazen, evenals de pachters van andere bedrijven, waar paarden gebruikt werden. Het was in die tijd wel één van de rumoerigste en levendigste straten van onze stad. In bijna alle werkplaatsen flakkerde het schijnsel van smidsvuren en klonken de hamerslagen waar stoere smeden op het aambeeld werkten. Voor de meeste huizen lagen stapels materialen, er stonden wagens en karren en ieder die een paard had, kwam hier, als het dier nieuwe hoefijzers moest hebben. Er moet een tijd geweest zijn, dat in deze straat veertig of meer smeden van het smidsgilde bijeen woonden. Zij leefden en werkten in de beste onderlinge verstandhouding, ijverzucht was er in die tijd bijna niet. Iedere smid had zich toegelegd in het één of andere werk en heel vaak gaven de smeden aan een collega werk over. Al sinds jaren is het lied van de smidshamers in de Smedenstraat bijna geheel verdwenen. Van de in 1787 in onze stad geboren Jacob Sonnenberg is niet zo er veel bekend enkel dat hij in 1846 niet zo lang als

opzichter werkzaam is geweest bij het fraaie buitengoed Overvelde, dat bestaat uit een grote villa, met een koets-huis en stallen met tal van paarden, aan de Oerweg in Diepenveen. Zijn pas opgerichte bedrijf wordt al heel snel in ons dialect 'stalholderieje Zunnenbarg', genoemd en Jacob heeft regelmatig zoveel werk dat hij de hulp inroept van zijn collega-concurrent,

de familie Klunder uit de Walstraat *(foto)*. Dat vragen om hulp gebeurt vooral op de zondagen, want dan is het in de regel nog drukker dan door de week. De paarden van Willem Klunder en zijn zonen zijn dan welkom als aanvullende trekkracht. Aan deze samenwerking komt in 1872 een eind, wanneer één van die zonen verongelukt als hij van de bok van een kuiperswagen' valt

en onder de wielen komt. De zondag daarop weigert een andere broer, Dames Klunder, voor Sonnenberg te rijden en die neemt Dames dat zo kwalijk, dat er een einde komt aan de samenwerking. Na de dood van Jacob senior op 15 oktober 1862 volgt zijn gelijknamige zoon Jacob junior hem op. Die trouwt twee jaar later met de 22-jarige Hendrica Catharina Nikkels, dochter van bakker Nikkels. In de jaren die volgen haalt Sonnenberg een paar keer de krant voor opvallende zaken, zo ook op 6 september 1874. Dat worden drie paarden van Sonnenberg die aan kwade droes lijden, doodgeschoten en verbrand. Kwade droes of malleus, in het Engels 'glanders' genoemd, is een ernstige ziekte bij paarden, ezels, muilezels kamelen. De bacterie wordt voornamelijk overgedragen via ontstekingsvocht van besmette dieren en kan ook mensen besmetten (zoönose). Die ziekte was al eerder dat jaar in een naburige gemeente geconstateerd en op 22 september, dus twee weken na de uitbraak bij Sonnenberg, moet het garnizoen drie paarden om dezelfde reden afmaken. Twee maanden later in november is het opnieuw raak, dan ontdekt Jacob jr. dat één van zijn paarden, die bij Pot in de Smedenstraat is gestald, bijna al het haar uit de staart verloren heeft. Bij het onderzoek, door de politie, blijkt al snel dat het haar was uitgetrokken door twee knapen van 14 en van 17 jaar, die er horlogekettingen van willen maken. De twee jongens komen als volwassenen voor het gerecht, de één is werkzaam in een boekbinderij en de ander is koopman. De twee krijgen respectievelijk tien en zes gulden boete opgelegd, of gaan drie of één dag de gevangenis in. Sonnenberg krijgt concurrentie van de mechanische paardenkrachten, vrachtwagens doen opgang en met de aanleg van de spoorverbinding Apeldoorn-Almelo komt een definitief einde aan de tijd van de diligences en begint de teloorgang van stalholderieje Zunnenbarg. Op vrijdag 12 ok-tober 1888 wordt 's middags door deurwaarder C. Pohlmann in het koffiehuis van J. Smeenk op de Worp, (*foto),* publiek a contant of op tijd tegen borgstelling, worden verkocht: 18 stuks in goeden staat zijnde Paarden, 12 stuks goed onderhouden Rijtuigen, als: Vigilantes, Coupés, Barouchetten voor 4 en 6 personen, Utrechtse- en

Tentwagens, Brik en Tilbury's. Verder: één en tweespans paardentuigen, hoofdstellen, bitten en leidsels, die juist nuttig zijn voor vervoer in de stad. Een klein jaar later op 12 september 1889, 's nachts om ongeveer half één, terwijl de bewoners te bed liggen, breekt in de Smedenstraat in het huis brand uit, dat bewoond wordt door de timmerman, winkelier en tapper Pieters. De brandweer en de plaatselijke autoriteiten zijn snel aanwezig. Naast het perceel staat een pakhuis met lompen, papier, huiden en vellen, enzovoort en daaraan grenst de stalhouderij van Sonnenberg. Men vreest voor een ramp, de paarden kunnen niet weg, moeten rustig worden gehouden, maar gelukkig weet de brandweer de belende percelen te

behouden al brandt het huis van Pieters geheel uit. Van den inboedel wordt weinig gered. De zaken bij Sonnenberg gaan slecht en op vrijdag15 september 1899 wordt 's middags door deurwaarder C. Pohlmann bij Bergman in de Voorstad publiekelijk voor Jacob Sonnenberg worden verkocht 15 overcomplete paarden, waaronder 2 drachtige merries, die 's morgens van 11 uur af zijn te zien. De kopers moeten bekende gegoede borgen stellen. Een week later is bij Bergman in de Voorstad opnieuw een verkoop van paarden publiek a contant of op tijd tegen goede borgstelling van Jacob Sonnenberg, tijdens deze veiling

zijn het 16 stuks in goeden staat zijnde paarden, die in de stal van Bergman één uur van tevoren zijn te bezien. Na het verdwijnen van de diligence krijgt de stalhouderij een nieuwe taak, namelijk om voor het postvervoer tussen het station en het postkantoor in de Kleine Overstraat zorg te dragen. Dat gebeurt op contractbasis, waar jaarlijks een inschrijving voor plaatsvindt. En oud-trompetter uit het leger, met de naam Harm van Egmond (foto), bijgenaamd 'de Taaien', rijdt de dagelijkse ritten in het passende postuniform met verlakte hoge hoed. Zijn posthoorn schalmt door de IJsselstad om de weg vrij te maken.

Na het overlijden van Jacob Sonnenberg junior, op 13 maart 1909 vindt op 24 november 1910 de oprichting plaats van een vennootschap van de derde generatie door: de 44-jarige Jaap en zijn broers de 42-jarige Gerrit en de 37-jarige Willem Dit zijn drie van in totaal acht zonen. Hun doel is het voortzetten van een stalhouderij met goederenvervoer en het drijven van paardenhandel. Een vierde broer, Bernard, maakt van 1914-1928 politieke carrière als wethouder van onze stad en mogelijk heeft dit altijd wel een handje geholpen voor de verdere ontwikkeling van het bedrijf. De broers vervoeren met name meubels en hout voor de houthandelaren van Deventer. In 1913 laten de broers een paardenstal met hooizolders bouwen aan de Smedenstraat 52, officieel gevestigd 32 t/m 38, later 24, dit is op de hoek van het Sijzenbaanplein. Zes jaar na de nieuwbouw, in november 1919 vindt er een opheffings-verkoping plaats van 35 paarden en ongeveer 100 rijtuigen, waaronder trouwcoupés op gummi en met zijde bekleed, landauers van vierkant model,

Victoria's, Berlijners, vigilantes, een calèche, de jacht-break, omnibussen en een char-à-banc voor negen personen. De opheffing is het directe gevolg van de looneisen van de koetsiers. In verband met de hoge looneisen van het personeel besluit de firma Sonnenberg haar zeer omvangrijke stalhouderij met ingang van 15 november 1919 geheel en al stop te zetten. Als laatst levende van de drie broers mag de dan 55-jarige Willem in 1928 paarden taxeren van de verschillende divisies Koninklijke Marechaussee ten behoeve van een in Deventer op te

richten reserve eskadron huzaren. Een jaar later, na het overlijden van Willem zet zijn weduwe Trijntje Broekhuis het 'goed renderende' bedrijf in 1930 ter overname in de krant. Als NV Stalhouderij en Goederenvervoer v/h Sonnen-berg zijn de aandelen verdeeld en verhandelbaar geraakt, waarbij de firma statutair is gevestigd aan de Engestraat 15, In de crisistijd krijgt Sonnenberg veel werk bij de aanleg van de Rielerweg en het ophogen van een terrein van de gemeente. Over de periode in en na de Tweede Wereldoorlog valt niet veel meer te vinden. In 1947 gaat Sonnenberg verder in het internationaal goederenvervoer, met de tweemaal wekelijkse sneldienst per vrachtauto

naar België en Zwitserland. Maar op eind oktober 1949 verdwijnt de directeur G.J. Theunissen met de inboedel van zijn huis en zijn gezin spoorloos, zonder adres achter te laten, uit onze stad. In 1960 wordt de stalhouderij Sonneberg in de Smedenstraat afgebroken. (*foto, vorige pagina*) In 1972 is de NV v/h Sonnenberg uitgeschreven bij de Kamer van Koophandel. Het pand aan de Smedenstraat 52 is in 1982 gesloopt voor de aanleg van het Broederenplein.

Niet ver van de grote stallen van Sonnenberg, die zich in 1913 op de hoek van der Smedenstraat en het Sijzenbaanplein heeft gevestigd opent de heer J. H. Kloezeman in de Smedenstraat 10-12 een zadel en tuigmakerij. Ter hoogte van de zadelmakerij stond de waltoren, die deel uitmaakte van de middeleeuwse stadsommuring. Als zovele waltorens werd deze na beëindiging

van de militaire functie gebruikt als molen, eerder als de stads olymölle. In 1648 werden de 'samptlicken messenmaeckers geaccordeert ende toegestaen den toorn in de Smeestraat, staende teghen over het nieuwe Gasthuys, om aldaer een slypmölle te doen maecken'. De molen werd door paarden-

kracht in beweging gebracht. Dat duurde overigens niet lang want in 1732 staat er geschreven: 'De slypmölle thans van weinig gebruik; waer in de smeeden in voorige tyden allerlei grof yzerwerk plachten te slypen, dat ze nu in hunne huizen doen.' De naam 'Sliepmölle' was echter nog steeds in zwang, toen de toren met aanbouwsels in 1877 grotendeel werd gesloopt Op deze plaats werden huizen gebouwd waarin Kloezeman zijn zadelmakerij vestigt. Hij had voordien gewerkt bij de firma B. J. Verdier in de Broederenstraat, en toen hij in 1920 diens zaak overnam verplaatste hij die naar de Smedenstraat, vlak bij de stalhouderij van Sonnenberg, waar tientallen tuigen en hoofdstellen aan de muren hingen en waar dus altijd werk genoeg was. De heer Kloeze-man is overleden en zijn zoon heeft later de zaak overgenomen. De knecht die tegelijk met hem bij Verdier had gewerkt en veertig jaar geleden met hem meeging naar de Smeden-straat, werkt er nog steeds. Het is de heer B. Koldewijn, die het vak leerde toen hij direct na de lagere school bij Verdier in dienst kwam. Toen hij acht en half jaar later de heer Kloezeman volgde naar de nieuwe zaak in de Smedenstraat was hij een allround vakman. De boeren kwamen het liefst op vrijdag met hun reparaties, dan was het altijd een drukte van je welste, zij moesten toch met hun wagens naar de markt rijden. Dan kwamen die morgen heel wat boerenwagens aan in de Smedenstraat en nog, voordat zij 's middags uit de stad vertrokken, wilden de boeren de gerepareerde tuigen weer meenemen. De vrijdag was dus in de tuigmakerij altijd een drukte van belang en meestal werkte men wel tot in de middag door. Ach, er zijn altijd lieden die de zaak proberen te flessen. Zo staat in het Deventer Dagblad van 19 december 1923 het volgende bericht van de rechtbank: Bernard J. 42 jaar, arbeider te Silvolde, gemeente Wisch, in de noordelijkste provincie Groningen, heeft op 19 December 1923 in onze stad de zadelmaker Kloezeman opgelicht voor twee gulden, door aan Kloezeman te vertellen, dat hij was genaamd Klein Hesseling, dat hij woonde in Lochem, dat hij aldaar een grote boerderij had gekocht en dat hij van Kloezeman, een nieuw paardentuig wilde kopen. Beklaagde is niet verschenen. Eis een jaar gevangenis-

straf. De paardentractie is vrijwel verleden tijd en er is in de tuigmakerij geen droge boterham meer te verdienen. In de oorlogsjaren was het trekpaard echter wegens gebrek aan andere vervoers-middelen nog bijzonder intrek en de zadel- en tuigmaker had toen dus nog wel handen vol werk. Lang is zadelmakerij Kloezeman niet in deze straat gebleven want op 25 april 1931 opent J.H. Kloezeman zijn nieuwe zaak in lederwaren aan de Lange Bisschopstraat 5. In 1941 overlijdt Kloezeman.

We lopen het Sijzenbaanplein op en het is de moeite waard om even te kijken aan de achterzijde van het hoekpand van Smedenstraat 46, *(foto)* dan zie je daar de fraai bewaarde in de

muurankers gedateerde jaarankers 1634, voorzien van muizentand vlechtingen en kleine vensteropeningen. Gelijk denk ik aan de oorlogsdagen toen ik aan de hand van mijn vader en samen met mijn broer Ben hier op sommige dagen in de week naar een centrale keuken ging. Die werd de 'gaarkeuken' genoemd en stond hier op het plein. Daar kon vader met wat bonnen eten voor ons halen. Als ik mijn ogen sluit ruik ik nog steeds de beroerd makende smakeloze geur van de damp die uit de kooklamellen kwam. Het was veelal wat soep van koolnat met wat kool en waarin een stukje vlees dreef. Maaltijden in de gaarkeuken waren voornamelijk bereid

van vleesafval en zetmeel. We zagen nooit bekenden en ik denk dat we de enige uit de straat waren die daar in de gaarkeuken kwamen *(foto).* Vol herinneringen loop ik verder en ga de Sijzenbaan op. Het kan goed zijn dat vroeger hier vogels in de bomen veel gefloten hebben. Omdat stadsmensen, die niet zoveel met de natuur hebben en dus ook niet met vogels, spreken vaak over sijsjes en drijfsijsjes voor eenden. Hier heeft de straat waarschijnlijk daar haar naam te danken. Nog voor de Sijzenbaan officieel zijn naam kreeg, werd die door onze stadsgenoten al zo genoemd. Rudolph Abraham en Jan Willem Hulscher richtten in 1882 hier op Sijzenbaan 9 een sigaren- fabriek op. In de Lange Bisschop- straat nummer 64, destijds 42A hadden ze het sigarenmagazijn De stichters van de fabriek waren kleinzonen van Willem Hulscher van de Olie-, pel- en

cementmolen en meelfabriek aan de Zwolsestraat. De firma was hofleverancier en had o.a. in de Passage in Den Haag een eigen winkel. In 1892 komt er een gasmotor, in 1893 wordt een zwaardere motor geplaatst. In 1892 verscheen directeur Rudolph Abraham Hulscher, oud 33 jaar, voor de Rijks- Staatscommissie, belast met het instellen van een arbeids- enquête naar de maatschappelijke toestand der arbeiders, de verhoudingen werkgever, werknemers en de werkomstandig- heden van de arbeiders. Hij verklaarde heel openhartig dat hij

zijn arbeiders op straffe van ontslag had verboden lid te zijn van de tabakswerkersbond. 'Die bond heeft de mijns inziens zeer onzedelijke gewoonte, alle werklieden en -leden tot werkstaking te verplichten, als er op een fabriek een werkman op zijns inziens ongegronde motieven wordt weggezonden.' Ook het streven naar de achturige werkdag kon zijn goedkeuring niet wegdragen. De mensen waren niet ontwikkeld genoeg om hun vrije tijd goed te besteden.' In 1905 wordt de firma genoemd in jaarboekje van Ned. Tabakscourant en in 1917 als lid van het verbond van verenigingen van sigarenfabrikanten in Nederland. Het Deventer Dagblad van 22-9-1923 meldt dat de toestand in de sigarenindustrie steeds ernstiger wordt. In de fabriek wordt er maar gedeeltelijk gewerkt. In 1924 worden de fabrieksgebouwen van de firma Hulscher publiekelijk verkocht en vijf jaar later in 1929 wordt het bedrijf overgenomen door de fa. Harm ten Harmsen Hzn.

Hier op de Sijzenbaan 78 start Jozeph Salomon Cohen (bijnaam Sally) de suikerwerkfabriek ‘Salland’, met de productie van drop, chocolade en suikerwerken, hopjes en nougat. Even iets over Sally, deze wordt op 14 mei 1861 in het Drentse Smilde geboren. Als hij 26 jaar is trouwt hij met de mooie Rachel Trompetter (Gien) uit Beilen. In 1888 wordt hun zoon Jozeph Salomon geboren en het jaar daarop Herman David. Hierna verhuist het gezin naar Deventer, waar in 1891 hun dochter Rosa Estina Johanna (Rosa) wordt gebo-ren. Salomon was medeoprichter van de Veritas Loge No. 10 van de Odd Fellows in Deventer. Hier aan de Sijzenbaan 78 (*schilderij Paul Bodifee*) heeft Sally een suikerwerkfabriek. Dat het kwalitatief goed snoepgoed is van Sally blijkt in augustus 1920, dan wordt er ingebroken bij de suikerwerkfabriek, zo staat in de Twentsche courant vermeld, met de tekst: Goede vangst. De daders van de onlangs gepleegde inbraak in de suikerwerkfabriek ‘Salland’ van de firma Cohen & Zn. te Deventer, zijn te Beekbergen aangehouden. In 1938 is Sally zonder beroep en hij woont dan met zijn gezin in de Graaf van Burenstraat 18. Zoals met veel Joodse stadsgenoten, zo ook met Sally en Rachel loopt het, heel

slecht af. In januari 1943 worden Salomon en Rachel overgebracht naar het Joodse Ziekenhuisje op Brink 24 (nu nummer

21, De Hip). Begin april 1943 wordt dat ziekenhuis leeggehaald en komt het echtpaar op 9 april 1943 aan in kamp Vught.

Salomon sterft een maand later in Vught, op 2 mei 1943 aan totale uitputting. Hij is dan 81 jaar en een week later, op 9 mei, gaat zijn vrouw Rachel naar Westerbork en op 11 mei 1943 wordt zij naar Sobidor getransporteerd, waar ze na drie dagen later bij aankomst op 83-jarige leeftijd wordt vergast. Sobibor was van april 1942 tot november 1943 een vernietigingskamp gelegen nabij het

dorp Sobibor in Oost-Polen. Het was een van de meest effec-tieve, dodelijke Duitse vernietigingskampen. Vrijwel alle gevang- enen werden gelijk na aankomst vermoord, slechts een klein deel werd geselecteerd voor dwangarbeid in het kamp of nabijgelegen kampen. Naar schatting zijn er ongeveer 170.000 personen naar Sobibor gedeporteerd, overwegend Joden. Vanuit Nederland zijn er in 19 transporten vanaf Westerbork 34.313 mensen naar Sobibór vervoerd. Slechts 18 van hen overleefden de oorlog, waaronder Jules Schelvis en Selma Wijnberg. Na de opstand op 14 oktober 1943 werd het vernietigingskamp ontmanteld. De oudste zoon van Salomon en Rachel, Jozeph, en zijn vrouw Dora hebben de oorlog overleefd. Jozeph is in 1963 in Arnhem overleden. Zijn vrouw in 1977. Hun zoon Salomon, die kantoorbediende was, is omgekomen in 1942 in Auschwitz. De andere zoon, Herman David, heeft samen met zijn dochter Regina de oorlog overleefd. Zijn vrouw Hendrika is omgekomen in Auschwitz in 1943.

Na dit uitstapje lopen we terug naar de Smedenstraat, slaan linksaf en op nummer 10 zien we het pand waar de smederij van Johannes Auping was. Hier ligt dan ook de basis van het huidige Aupingconcern. Johan *(foto)* wordt op 5 september 1837 in Zwolle geboren als zoon van een banketbakker Ernst Auping, die afkomstig is uit het Duitse Melle, een klein dorpje in de buurt van Osnabrück, Nedersaksen. Johan heeft drie broers en twee zusjes, broer Willem Jan volgt zijn vader op in de bakkerij. Johan is geen man van gebak, slagroom en bladerdeeg, hij kiest voor een stoer en mannelijk beroep en wordt smid. 1868 vestigt hij zich in de Smedenstraat te Deventer. Hij trouwt op zijn eenendertigste jaar met de even oude Wilhelmina Kemper uit Deventer. Na een tijdje ook in de Nieuwstraat gevestigd te zijn geweest opent Auping een

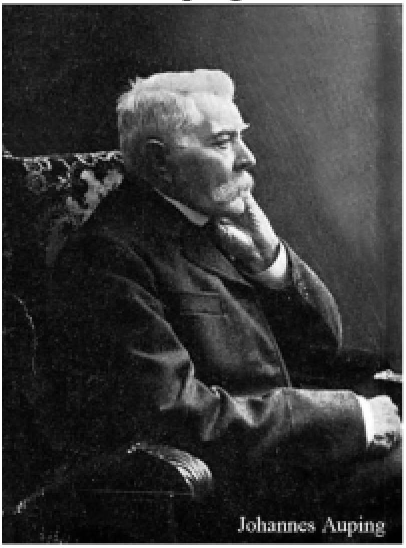
Johannes Auping

werkplaats aan de Stromarkt 12 en zijn vrouw werkt in hun winkel van huishoudelijke artikelen. De vestiging van een smederij is niet zo eenvoudig. Eerst wil Johan Auping *(foto)* zijn smederij vestigen in de Waterstraat, maar logementhouder G. J. Demmers, die logement het Anker uitbaat, tekent daartegen bezwaar aan. Hierdoor weigert het gemeentebestuur de vestigingsvergunning voor een smederij. Johan tekent daartegen beroep aan bij de Raad van State, maar in 1879 wordt door de Koning afwijzend beschikt over zijn beroep. Hierna vestigt Johan zijn smederij in de Diefsteeg en hij richt zich op de

productie van kachels en fornuizen. In die tijd zijn de bedbodems voorzien van ronde metalen spijlen bekleed met hout en die bieden weinig slaapcomfort. Johan is een inventieve smid en wanneer hij wat tijd heeft lukt het hem, verende spiraalvormige stalen draden te maken die hij handmatig in elkaar vlecht op een metalen raam. Op die manier verkrijgt hij een verende en toch stevige bedbodem. De zaken gaan prima

Johan krijgt opdrachten van het Sint Geertruidenziekenhuis in onze stad om een aantal stalen bedden te maken. Daarna krijgt hij in 1889 ook een opdracht om 40 bedden te maken voor het Burgerziekenhuis te Amsterdam, maar deze moesten voorzien worden van een verende onderlaag. Het lukte Auping een vlechtmachine te maken waarmee hij staaldraad in een spiraal kon vlechten. Het is de basis van de "Auping stalen gezondheidsmatras", ook wel "het bed van de toekomst" genoemd. Het bedrijf breidt snel uit. In 1896 wordt een fabriekje geopend aan de Bruynsteeg 8. In maart 1898 wil Johan zijn uitvinding beschermen en deponeert de naam: 'Aupings stalen gezondheid matrassen.' In 1903 neemt zoon W.J.W. Auping de leiding van het bedrijf over. Op 5 januari 1907 overlijdt Johan Auping op zeventigjarige leeftijd. Het leven van de firma gaat door want op 15 juli 1907 koopt de firma Auping een koopmanshuis aan de Menstraat 17-21 met daarnaast een pakhuis voor negenduizend en zeshonderd gulden, met een verbinding naar de Bergstraat 28. Dat bedrag is in de tegenwoordige tijd ruim tweehonderdvijftigduizend euro.

We lopen terug en gaan rechtsaf het Noordenbergschild op en slaan na zestig meter opnieuw rechtsaf de Nieuwstraat in en op nummer 52 op de linkerhoek van de Kuiperstraat begint de op 9 februari 1867 geboren Sijbrand Schutte, in 1878 met de fabricage en verkoop van koolzuurhouden mineraalwater en limonadesiroop, Het pand staat in de Nieuwstraat 52 op de hoek van de Kuiperstraat. De firma breidt haar assortiment geleidelijk uit met verschillende vruchtenlimonades, gazeuse, mineraalwater, sodawater, likeuren, medicinale en minerale wateren met de naam: Orange S.S. Sijbrand Schutte overlijdt op 1 juni 1931, hij is dan 64 jaar en hij wordt begraven op de begraafplaats Steenbrugge. Later wordt het een zelfstandig bedrijf en in 1950 heet de fabriek de N.V. Deventer Limonadefabriek (v.h. Fa. Wed. S. Schutte) gevestigd in de Rijkmanstraat 27. Kinderen waren gek op de glazen afsluit-kogels uit de kogelflesjes met mineraalwater. Daar- mee wordt geknikkerd en de kinderen noemden deze "knikkers" winnekes. Tegenover de Nieuwstraat,

hoek Kuiperstraat stond vroeger het Sint Jozefziekenhuis, op nummer 55 en daarin is mijn moeder in 1943 overleden, zo je in het begin van dit boek kunt lezen. In het voormalige ziekenhuis is nu het Gildehotel gevestigd. We lopen verder en op nummer 26, tegenover hotel de Leeuw, woonde de befaamde fotograaf Rutgers. De grondlegger van deze kunstzinnige fotograaf-dynastie is Johannes Hendrik Rutgers, roepnaam Jan *(foto)*.

Die is op 12 november 1879 geboren in onze stad. Johannes trouwt in 1901 de negentienjarige Berendina Jacoba Buijs en het paar krijgt negen kinderen. Tot 1903 werkt Jan als fotograaf bij studio Davo. Op 16 april 1903 verhuist hij met zijn gezin naar een huis aan de Soerenseweg in Apeldoorn. Maar in januari 1904, gaan ze weer terug naar onze stad en vestigen ze zich in het centrum, met name in de Nieuwstraat. Daar blijven ze vijfentwintig jaar, maar dan in 1929 verhuist de familie naar Gorssel en neemt zoon Johan jr. de zaak over. Zes jaar later maakt diens pasgeboren zoon Jan, de derde generatie, kennis met het harde flitslicht van zijn vader. Die zet, wanneer hij 33-jaar is, de zaak vanaf 1968 voort. Grootvader Johannes is dan al in 1963 overleden en zijn

lieve grootmoeder overlijdt in 1969. Aan alles komt een eind. De bekende fotogravenfamilie wordt in 1995 verslagen door de digitale camera. Op 19 september 1992 ging een expositie open in museum De Waag in onze stad ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van Brinkgreven. De kern van de expositie, die duurt tot en met 15 november 1992, wordt gevormd door fotoseries uit 1907. De foto's, van onder anderen de fotograaf J. Rutgers uit onze stad werden gemaakt voor expositie in het Amsterdamse Stedelijk Museum, waar het eerste internationale congres voor psychia-trie, neurologie en krankzinnigenverpleging werd gehouden. In 1892 werd buiten onze stad de eerste steen gelegd voor dit psychiatrisch ziekenhuis, dat een uitbreiding vormde van een oud gesticht in de binnenstad. De naam van Jan Rutgers zal altijd voortleven. Niet alleen door de duizenden foto's die ze hebben nagelaten, maar in onze stad zal de familienaam altijd in de herinnering blijven. Op 23 mei 2007 is de 72-jarige Jan er getuige van dat de Rutgersstraat in Vijfhoek de naam van zijn familie draagt.

Op nummer Nieuwstraat 50, op de rechterhoek van de Kuiperstraat zien we drie struikelstenen *(foto)* in het trottoir en dit vind ik het moment om je iets te vertellen over een van de aller slechtste perioden uit ons land dat ons door de Duitsers is

aangedaan. Hier in dit huis woonde Samuel Noach, de Man van Deventer met zijn familie, waarvan vele zijn gestorven in de gaskamers of concentratiekampen van de Duitsers. Samuel (Sam) Noach was een bijzonder mens. Hij handelde niet zomaar in textiel. Beroemd wordt hij landelijk met zijn kloosterlinnen. Alom ook bekend als Goedkope Sam, maar bovenal als De Man

van Deventer. Opvallend is zijn vaak hilarische manier van reclame maken. Zonder enige gêne plaatst hij zichzelf in het middelpunt van de wereld (zijn eigen universum). Hij bedient zich van satire als marketinginstrument, overgoten met de nodige zelfspot. Sam Noach is in 1942 in Auschwitz om het leven gebracht. Vlak voor zijn vertrek naar het vernietigingskamp poseert Sam Noach met zijn tweede vrouw Betje van Gelder voor een *(foto)*. Toen in 1940 de oorlog begon, kreeg Sam van meerdere mensen het advies om te gaan onderduiken. Mij kan niks gebeuren, dacht Sam, iemand die zo actief is in de wereld en met zoveel contacten. Dat was een misrekening want in augustus 1942 kreeg Sam Noach het bevel om zich te melden bij werkkamp de Wittenbrink in Hummelo. Het is half oktober als

het hele kamp in Hummelo wordt ontruimd en Sam Noach te voet naar Zutphen moet om vervolgens naar Westenborg te worden afgevoerd. Daar staat een trein klaar, die hem naar vernietigingskamp Auschwitz brengt. Op deze plek eindigt Sam Noachs leven vrijwel meteen in de pas opgezette gaskamers. De geschiedenis van de joodse bevolking in onze stad is onlosmakelijk verbonden met die van de stad zelf. In het midden van de 14e eeuw heerste de pest in onze stad werden en de Joden werden gezien als de veroorzakers van de pest. Het Nürnberger Memorbuch is een Joods gedenkboek, dat vanaf 1296 in Neurenberg werd geschreven en tot het einde van de 14e eeuw werd voortgezet. Het boek meldt Deventer bij de plaatsen waar martelaren vielen. De Zwarte dood, die heel Europa teisterde, bracht de mensen in de waan dat de Joden de waterbronnen hadden vergiftigd. Zij werden massaal vermoord door de zogenaamde geselbroeders. De vermoedelijk eerste Jood in onze stad, Conradus de Judia, moet in die tijd zijn stukje grond, een vierde van

een perceel, kwijt zijn geraakt aan de zoon van een priester, die' al driekwart ervan in zijn bezit had. Tussen 1400 en 1800 was er een vestigingsverbod voor Joodse kooplieden in onze stad. Joodse geldschieters werden ook geweerd. Het stadsbestuur wilde hen niet. In een oud stuk kan men lezen: „*Also eenigè joeden begert hebben bynnen Deventer te woenen ende orer woeckerie aldair te oeffenen atc. is die meynonge van Schepenen ende Raedt die selve nyet ontfangen*". Kortom: de Joden konden geen burgers van de stad worden. Zij werden ook niet toegelaten als lid van de gilden, die bloeiden en erg machtig waren. In 1754 vroegen figuren uit het Lakenkopersgilde Joodse

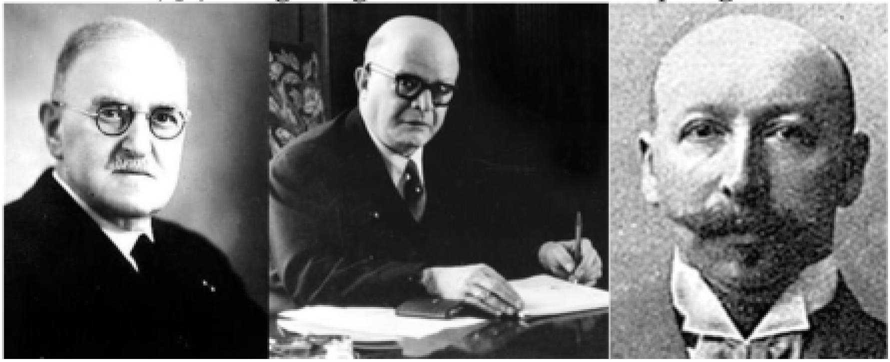

handelaren de handel in laken op kermissen te verbieden. Op zijn best mochten ze, ook nog niet altijd, handeldrijven in zuidvruchten Lamoenen en Citroenen. Steeds werd de haat tegen de Joden aangewakkerd. Ook de kerk deed eraan mee, en niet alleen in de primitieve Middeleeuwen. Nee, onze stad moest men ze niet. Zelf de dichter Jacob Revius uit onze stad, die op 15 november 1658 stierf dichtte zelfs: „'t En zijn de joden niet, Heer Jesu, die je kruisten.?" Pas in 1796 werd door de Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek besloten de Joden voor de wet gelijk te stellen met andere burgers. Dit was één van de consequenties van de Franse revolutie, die “vrijheid, gelijkheid en broederschap” in haar vaandel had. Een zekere Jacob Mozes en zijn drie zonen verzochten het stadsbestuur meteen om zich in de stad te mogen vestigen, hetgeen werd toegestaan. Een jaar later, in 1797 werd de eerste Joodse Gemeente gevestigd, dat was in het joodse jaar 5558. Dat de Joden echter handelsmensen zijn en waren en veel voor Nederland betekenen en hebben

betekend zijn onder andere Gerard Philips, (op volgende pagina foto links) de oprichter NV Philips' Gloeilampenfabriek. De Brabants-Joodse familiebedrijven uit Oss waaronder de margarineproducent Samuel van den Bergh (*foto rechts*) die grondlegger was van Unilever. Dan hebben we Salomon van Zwanenberg (*foto midden*) de producent van Zwan vleesproducten en oprichter van het farmaceutische bedrijf Organon. Ook was hij de grondlegger van Akzo Nobel. De vleesfabrieken van Hartog Hartog werden in 1929 overgenomen door Unilever, de Unox vleesproducten zijn een voortzetting van de vleesactiviteiten van dit familiebedrijf. Simon Philip Goudsmit oprichter van het warenhuis De Bijenkorf en Leo Meyer en Arthur Isaac oprichters van de HEMA. In onze stad waren Maurits Benjamin Prins de oprichter van de Koninklijke Nederlandse tapijtfabriek Hartog Philip (Uri) van Son, die de inktfabriek Hercules P. van Son & Co op Hercules. Dan hebben we Joseph met zijn zoon Lou Fortuin, die de Elastiekfabriek Fortuin en Co. oprichten.

We lopen vanuit de Nieuwstraat alsmaar rechtdoor tot bij de Stromarkt, slaan linksaf de Engestraat in die aan de andere kant wordt begrensd door de Bagijnenstraat en de Pontsteeg. Het is in vergelijking met de Nieuwstraat waaruit we net zijn gekomen een korte straat, maar zeker geen "enge" of smalle straat. Hier in het hoekpand van de Nieuwstraat met de Engestraat (*foto*) was in 1934 de slijterij van M. P. Gelhard gevestigd. Daarvoor was er de zilversmederij van Wichert Husselman. Het hoekpand werd in 1934 geheel verbouwd door de fa. De Gruyter. De naam van de Engestraat slaat op enk, een gemeenschappelijk bouwland. De Engestraat leidde vroeger vanuit de stad naar het Broederenklooster. Daar werden land- en tuinbouwproducten verbouwd. De opbrengst was bestemd voor de poorters, de wachters van Deventer. Een "enge poort" is een nauwe ingang tot de weg van het heil, in dit geval de Broederenkerk waar de Engestraat naar toe leidt. In 1288 maakt de Comanregildebrief voor het eerst melding van de Engestraat. De huidige winkelstraat doet niets meer herinneren aan de geestelijke bloeiperiode van Deventer aan het einde van de veertiende

eeuw. Op de hoek van de Stromarkt en de Engestraat, op de plaats waar sinds 1865 onafgebroken de firma Schrader is gevestigd, bevond zich het Florenshuis, in de volksmond het “Rijke Fraterhuis" geheten. Florens Radewijnszoon, kanunnik van Sint Lebuinus, was leerling van Geert Grote die de grondlegger van de Moderne Devotie was. Hij stichtte de eerste gemeenschap van Broeders des Gemenen (gemeenschappelijk) Levens. De broeders woonden in het Florenshuis aan de

Engestraat en verhuisden later naar de Pontsteeg. Florens Radewijns was, net als Geert Grote, overtuigd van het belang van boeken en hij nam zelf deel aan het overschrijven van manuscripten en geleidelijk aan ontstond er, zo ook door aankopen, een zeer flinke bibliotheek, waarin het volledige boekenbezit van Geert Grote was ondergebracht. Ook de zaak van Ter Heerdt is al langer dan een eeuw aanwezig in de Engestraat. Sinds 1872 is dit familiebedrijf te vinden op de hoek van de Engestraat en de Pontsteeg *(foto)*. In het pand waar toen de

schoenenzaak van Van Vorden is gehuisvest, had G.J. Visser een geweermakerij. In 1840 krijgt de smid A.J. Wilhelm vergunning om in deze straat een kachelfabriek op te richten. Hij maakte vooral grote kachels voor landhuizen. Zijn zoon D. Wilhelm neemt eerst het bedrijf over en in 1882 wordt A.F. van Zweth eigenaar, die het bedrijf vernoemd naar de legendarische naamgever van Deventer, Davo die een metgezel van Lebuinus, patroonheilige van de stad, zou zijn. Naar die naam wordt de DAVO-haardenfabriek vernoemd, en verhuisd naar de St. Olafstraat in Deventer. De poort uit de Engestraat is in 1961 afgebroken en in de Golstraat in Deventer opnieuw opgebouwd.

We lopen verder en gaan vervolgens rechts de Pontsteeg in. Over de naam van de straat is nogal gediscussieerd. Uit Kameraars-rekeningen blijkt dat voor de nieuwe uitlegging van onze stad, in de twaalfde eeuw, de oude stadsmuur zich slechts

uitstrekte tot aan de Engestraat en de Graven. Dat de stadsgracht, waaraan laatstgenoemde straat haar naam ontleent, doorliep tot voorbij de Pontsteeg. Die zou haar naam hebben gekregen omdat voor die steeg de pont lag, waarmee men over de oude gracht of graven voer. Anderen durven met droge ogen te beweren dat de steeg haar naam dankt aan één van de leden van het geslacht Pont, bijvoorbeeld naar de Schepen in 1348 Gerard Pond. Volgens Gerhard Dumbar ook wel Dunbar, secretaris en lid van de Gezworen Gemeente, kan men die veronderstelling naar het rijk der fabelen verwijzen. Als we de Graven doorlopen is hier de plek waar Joannes Bernardus Schoemaker een bedrijfje in kruidenierswaren start als die in 1811 naar onze stad komt en een winkel in kruidenierswaren start. De grondlegger van het latere Senzora, Antonie Johannes Schoemaker *(foto)*, gaat op 1 mei 1876 het avontuur aan en neemt de kruidenierszaak van weduwe J. A. Spijker op de hoek van de Stromarkt-Papenstraat in Deventer over. Zijn kleinzoon Antonie Joannes, die

in 1852 wordt geboren neemt de winkelaffaire' en de boter- en eierhandel over en huurt als hij vierentwintig jaar is, dat is in 1876, het er tegenovergelegen pakhuis van wed. J.A. Spijker & Comp. Antonie breidt de winkel en grossierderij uit en begint petroleum te verkopen. Ook importeert hij cognac en wijnen en exporteert eendeneieren naar Engeland. Omstreeks 1901 begint hij zelf te produceren, aan de Hogestraat 31 heeft hij een korte tijd een fabriekje voor vleeswaren en worst en een paar jaar later heeft hij een koffiebranderij. In 1908 start hij aan de Diefsteeg - nu Bruynssteeg 10- een koffiebranderij en een zeepfabriek. De

zeepmerken ‘Spierwit’ en ‘Extra’ worden gedeponeerd. Uiteindelijk groeit het bedrijf onder de leiding van zijn zonen zijn zonen Hein en Jan Schoemaker uit tot een fabriek waar wasmiddelen en suikerwerk (pepermunt) gemaakt wordt. In 1916 wordt er een fabrieksgebouw aan de Raamstraat gebouwd. In 1917 wordt de firma de N.V. Industriële Handelsmaat-
’Star’ en ‘Senso sensitive’. Veel suikerwerk en pepermunt wordt verkocht onder de merknaam ‘Tiger’. De fabriek *(foto)* adverteert dan als zijnde een fabrikant van zepen, was- en reinigingsmiddelen, verven, lakken en vernissen en suikerwerken. Op 13 september 1952 wordt de verffabriek van Senzora

N.V. een zelfstandige onderneming. In 1989 wordt het pand van de oude drukkerij van De Lange/Van Leer aan de Sluisstraat aangekocht. Na de Tweede Wereldoorlog heeft Senzora in het pand Pothoofd 17, later omgenummerd naar 117, een verffabriek gehad. In 1996 betrekt het bedrijf een nieuw pand aan de Noorwegenstraat voor de productie van wasmiddelen. Eind 2016 kondigt het bedrijf aan dat ook de productie van soda wordt verplaatst naar de Noorwegenstraat. In januari 2017 wordt bekendgemaakt dat de productie van suikerwerk, waaronder de beroemde hartjes, verkocht is aan Fortuin, Dokkum, die de producent is van Wilhelmina pepermunt. Uiteindelijk zullen ook de kantoren verhuizen naar de Noorwegenstraat waarmee een einde komt aan de vestiging in de Raamstraat.

Hebben we hier in de binnenstad onze tocht slenterend af kunnen leggen, vanaf nu moeten we ruim twee kilometer flink doorlopen. We gaan terug en lopen rechtdoor de Broederen-straat op en als we nummer 8 passeren komen we opnieuw langs een voormalige sigarenfabriek c.q. tabakskerver. Hier vestigde zich in 1883 G. J. Dwars. Hij stond in die jaren bekend als "patentplichtige" tabakskerver, dat was hij nog steeds in 1905, maar in het jaarboekje van Ned. Tabakscourant wordt hij in 1912 en q918 gekenmerkt als tabaksfabriek. Op 16 september 1929 wordt de tabakskerverij G.J. Dwars overgenomen door de fa. Harm's ten Harmsen Hzn uit de Noordenbergstraat 125 en die blijft gerechtigd de firmanaam G.J. Dwars te voeren. We lopen verder en slaan de tweede straat links de Smedenstraat in. Vervolgens nemen de eerste straat rechts de T. G. Gibsonstraat. Die lopen we uit tot aan de Singel en rechtdoor lopend komen we op het Noorderplein. We nemen de vierde afslag en lopen rechtdoor de Zwolseweg op. Kerstavond nadert op woensdag 24 december 1986. Onze stadsgenoten maken zich gereed om het kerstfeest te vieren. Zo ook de tweeënveertigjarige filiaalhouder Teun Hartgers en de achtentwintigjarige mevrouw Annemiek van den Berge-ten Zweege. Vlak voor vijf uur, de sluitingstijd van de Bonds-spaarbank, willen de twee bankemployés, uit

welwillendheid en met de kerstgedachte in het achterhoofd, nog net een laatste klant helpen. Ze laten de eenentwintigjarige Dogan C. binnen. Als ze hadden geweten wie Dogan was, dan hadden ze de Turk van geboorte in de Bondsspaarbank *(foto)* nooit binnengelaten, Dogan is een playboy die alles doet om aan geld te komen. Hij gokt, prostitueert zichzelf bij mannen en vrouwen en laat zich naakt fotograferen om te worden afgedrukt in homoblaadjes. In de Turkse gemeenschap wordt hij uitgekotst en hij doet zich daarom vaak voor als een Italiaan. Dogan heeft een schuld van vierendertigduizend gulden en dat stuk uitschot laten ze dus binnen. Zo gauw Dogan binnen is dwingt hij de beide geschrokken bankemployés op de grond te gaan liggen. Annemiek moet de polsen van haar collega binden,

hierna knevelt Dogan ook haar. Een kwartier lang moeten beiden daar doodstil blijven liggen, terwijl Dogan honderddertigduizend gulden uit de kluis haalt. Waarschijnlijk bang dat de twee bankemployés hem laten zullen herkennen, brengt Dogan hen op beestachtige wijze met een mes om het leven. Annemiek met tien snij- en steekwonden in de hals en haar mannelijke collega met liefst drieëntwintig steken. Tegen kwart over zes

kerstavond maakt de man van Annemiek zich ongerust waar zijn vrouw blijft. Ook medewerkers van de alarmcentrale van de PTT vinden het vreemd dat op het bankfiliaal het alarm nog niet in werking is gesteld. De man van Annemiek gaat naar de bank en ontdekt dat er iets mis is. Hij hoort van een bewoner, die boven de Bondsspaarbank woont, dat die door een ruit van de bank kan zien dat daar twee mensen op de grond liggen in een bloedplas. In paniek wordt de politie gebeld en de politie-fotograaf en de technische recherche gaan aan het werk. Een met bloed besmeurd mes wordt veilige gesteld en het traceren van de dader wordt hen makkelijk gemaakt. Net zoals kleinduimpje in het sprookje de weg naar huis terugvindt door broodkruimels te strooien, zo zijn in de harde realiteit de bloeddruppels die Dogan in de sneeuw laat vallen, de weg naar zijn arrestatie. De politie hoeft enkel het kilometerlange rode spoor in de witte sneeuw te volgen om bij zijn huis in de binnenstad te komen. Dezelfde avond van de gruweldaad kan de politie om kwart voor negen de eerste verdachte aanhouden. Het is Dogan en de forensische dienst van de politie, die uitstekend werk in deze zaak verricht, stelt later vast dat Dogan al voor of tijdens het knevelen van Annemiek de snijwonden aan zijn vingers heeft opgelopen. Volgens hoofdinspecteur Dolf van Soest, heeft het hele bijstandsteam nog nooit een dergelijke gruwelijke moord meegemaakt en dat wil wel wat zeggen. Deze hoofdinspecteur van recherche, die later commissaris van politie zal worden, heeft in een bepaald jaar het hoogste percentage opgeloste delicten van Nederland. Naast hoofd-verdachte Dogan worden er nog drie personen aangehouden. Dit zijn de zesentwintigjarige broer van Dogan, zijn zestigjarige vader en de negentienjarige M. K. uit onze stad. Die laatste heeft in de voorbereidende fase een rol gespeeld, maar heeft niet aan de eigenlijke overval meegedaan. Hij wordt na onderzoek weer vrijgelaten. De vader blijkt zich over de buit te hebben ontfermd, die heeft hij verborgen in een personeelskast van het bedrijf waar hij werkt. Daar heeft de recherche het geld teruggevonden. Dogan C. legt, overstelpt met bewijzen, een gedeeltelijke bekentenis af en wordt op maandagochtend 29 december

voorgeleid aan de officier van justitie in Zutphen. *(tekening proces achtergrond Officier van Justitie Mr. De Haas, voorgrond: Dogan C.)* Op 12 juni 1987 eist officier van Justitie mr. G. J. de Haas voor de Zutphense rechtbank tegen Dogan levenslange gevangenisstraf voor moord met voorbedachte rade op twee personeelsleden van de Bondsspaarbank in onze stad. Tijdens het vooronderzoek zou de verdachte hebben gezegd dat hij de moorden heeft gepleegd samen met een andere man. Maar de officier van Justitie houdt het erop dat hij het alleen heeft gedaan. Hij zou gewapend met een mes, luchtdrukpistool, touw en een aantal stoffen ballen zich vlak voor sluitingstijd bij de Bondsspaarbank hebben gemeld. Hij zou verder onder

bedreiging van een luchtdrukpistool en een mes de twee bankemployées hebben overmeesterd. Nadat ze met doeken voor de ogen en mond waren gebonden, heeft hij ze met een mes gestoken, waardoor ze vrijwel direct aan de verwondingen overleden. ‘Toen onze stad zich opmaakte om kerstfeest te vieren, gebeurde er één van de meest lugubere feiten die je zich maar kunt voorstellen’, zo begon De Haas zijn requisitoir. Bij een dergelijk misdrijf slaat de weegschaal van Vrouwe Justitia door en speelt bij de strafmaat de persoon van de verdachte nauwelijks meer een rol. Psychologisch en psychiatrisch onderzoek concludeerde dat voor zijn daad volledig toerekeningsvatbaar was. Rond de zitting zijn zware veiligheidsmaatregelen getroffen. Het publiek wordt gefouilleerd voor het de zaal in mag. Rechtbankpresident mr. Egbert Myjer (*foto volgende pagina*) acht dit noodzakelijk,

omdat er vermoedens zijn van een aanslag op de verdachte. Verder is de familie van Dogan bedreigd, zijn ruiten van hun woning ingegooid en is een begin van brandstichting aangetroffen. Er is na de moorden zoveel opschudding ontstaan dat het gezin C. de stad is uit gevlucht. De vader werkt sinds kort weer bij zijn werkgever en woont op kamers in Deventer, maar moeder en zuster zitten nog steeds ondergedoken ergens anders in het land. Vooral voor een reactie vanuit de Turkse gemeenschap wordt gevreesd. 'De man is een zwaar maatschappelijk risico, ook nadat hij zal zijn vrijgekomen,' zo stelt de officier van justitie. 'In de tijd van zijn detentie is hij eenmaal overgeplaatst, dit omdat hij de bewaarders van de gevangenis dreigde te zullen

doden als hij langdurig vast zou komen te zitten.' Advocaat mr. A. A. M. Spliet verklaarde het gedrag van zijn cliënt uit het feit dat die wanhopig zou hebben geprobeerd zich te integreren in de samenleving, waarin hij ook niet wordt opgenomen. Dogan C. kwam op achtjarige leeftijd in Nederland. De eis van levenslang acht mr. Spliet 'een levend doodverklaring', hij vindt het een nauwelijks humane straf. 'Levenslang als straf, die deugt niet. Die straf is indertijd ingevoerd om te voorkomen dat de doodstraf weer wordt ingevoerd', aldus Spliet. De rechtbank in Zutphen veroordeelt Dogan, in overeenstemming met de eis tot levenslange gevangenisstraf. Ook op 11 december 1987 wordt in hoger beroep door de procureur-generaal mevrouw mr. Couzin, voor het Arnhemse Gerechtshof, tegen Dogan levenslange gevangenisstraf geëist en zo wordt hij zo ook veroordeeld.

We lopen verder de Zwolseweg op naar nummer 157. Hier staan we voor het huis van de vermoorde Jacqueline Jeantina Eugenia Gerarda Wittenberg, geboren in 1939. Jacqueline is de weduwe

van Dr. Willem Wittenberg, die in de periode 1970-1995 als psychiater werkzaam is in Deventer en Zutphen. In zijn particuliere praktijk wordt hij geassisteerd door zijn echtgenote Jacqueline. Ze leggen zich toe op de hulp aan psychiatrische patiënten, in medische zin, maar ook materieel. Het echtpaar blijft kinderloos en Willem Wittenberg overlijdt in 1995. Vier

jaar ater overlijdt zijn vrouw. De weduwe wordt op zaterdag 25 september 1999 in haar huis gevonden door de politie, die door de verontruste kapster van mevrouw Wittenberg is gebeld. De vrouw is bezorgd omdat de weduwe niet op de afspraak met haar is verschenen en geen telefoon opneemt. De gordijnen in de woonkamer en de serre zijn gesloten. Het licht in de keuken, gang en woonkamer brandt. De weduwe ligt ruggelings op de vloer voor de open haard. Zij heeft een blouse aan die bloedvlekken en steek-gaten bevat. In de borst van het slachtoffer ziet de politie steekwonden. Er is een diepe rode striem zichtbaar op de voorzijde van de hals, direct onder de kin. Voorts zijn er beschadigingen en bloeduitstortingen aan de neus en aan de onderzijde van de kin. Volgens de forensische dienst van de politie is de weduwe Wittenberg *(foto)* twee dagen eerder op donderdagavond door vijf messteken in de borst en verwurging om het leven gekomen. Deze constatering wordt later bijgesteld. Onderzoek van de forensische recherche toont aan dat de weduwe niet op donderdag 23 september werd vermoord, zoals vanaf het begin was aangenomen, maar een dag later. Dit zou onder andere blijken uit het feit dat de ogen nog te helder waren en dat de lijkvlekken nog goed weg druk baar zijn. Dat is heel ongewoon wanneer de weduwe al ongeveer zestig uur dood zou zijn en vooral uit het feit dat het lichaam bij het eerste onderzoek nog duidelijke tekenen van rigor mortis vertoonde. Overigens,

verschillende getuigen, waaronder drie overburen verklaren de weduwe op vrijdag nog in leven te hebben gezien. Allereerst komt Michaël de Jong als verdachte bij de politie in beeld. De

recherche wil hem op 12 oktober aan een groot verhoor onderwerpen. Maar een dag voor het verhoor, op maandagmiddag heeft de recherche een uitvoerig gesprek met de door de FBI opgeleide profiler Carlo Schippers (foto) van de Centrale Recherche Informatiedienst. Hij is de eerste en enige Nederlandse profiler die door de FBI is opgeleid. Heel vreemd is dat dit belangrijke gesprek van 12 oktober, over het onderzoek naar Michaël de Jong, niet in het Tactisch Journaal staat. Er is een getuige L., die belangrijke informatie heeft over de moordenaar en die informatie wil hij zowel in 1999 als in 2006 met justitie delen. Om de een of andere reden wordt L. nooit uitgenodigd voor

verhoor. In 1999 reageert L. al op een uitzending van Opsporing Verzocht, waarin hij Michael herkent als de mogelijke dader naar aanleiding van het signalement van getuige R., een man die kort na de moord werd gezien bij de woning van de weduwe. Ook getuige M., vriendin van de weduwe, meldt zich vrijwillig bij de politie en wijst Michael *(foto)* als vermoedelijke dader aan. Michael draagt volgens verschillende getuigen altijd een Global keukenmes bij zich. Dit mes heeft een kromme oplopende punt. Op de blouse van de vermoorde weduwe zat een bloedafdruk van een mes met een kromme oplopende punt. De verklaring van Michael, ondersteund door zijn vriendin Meike, dat hij nooit geld kreeg van de weduwe, wordt tegengesproken door diverse getuigen. Volgens deze kreeg

Michael wekelijks zo'n vijf- a zeshonderdgulden van de weduwe, die hij snel op maakte, onder meer in de kroeg. Hierop doelde dan ook de opmerking van het slachtoffer: 'het gedoe met geld'. Volgens verschillende getuigen is Michael gek op wapens, in het bijzonder messen, maar ook ploertendoders en vuurwapens. Hij werd behandeld voor driftbuien door dokter Willem Wittenberg en hij kreeg daar ook medicijnen voor. Michael was met enige regelmaat agressief en gewelddadig, vooral wanneer hij onder invloed van alcohol was, aldus diverse getuigen. Hij ging dan bijvoorbeeld met voorwerpen smijten. Volgens getuige L., ex-collega en vriend van Michael, was deze een liefhebber van drank en regelmatig straalbezopen. Dit alles maakt iemand natuurlijk nog geen moordenaar maar het zou alleszins begrijpelijk zijn als justitie aan deze getuigenissen wat meer aandacht had besteed. Dan is er de vraag: Waarom zou Michael de weduwe willen vermoorden? Getuige N, vriendin en schoonheidsspecialiste van de weduwe, verklaart dat het slachtoffer haar enkele dagen tevoren vertelde dat 'de kogel door de kerk was.' De weduwe zou donderdagavond Michael vertellen over haar testaments-wijziging en ook dat het 'gedoe met geld' afgelopen zou zijn. Het slachtoffer zou op haar volgende afspraak met de schoonheidsspecialiste verslag doen van het gesprek.' Op 12 oktober is Ernest Louwes nog niet in beeld als verdachte. Later blijkt dat Michael geen sluitend alibi heeft. Hij blijkt aantoonbaar en bewijsbaar gelogen te hebben over zijn alibi, dat alleen gesteund wordt door zijn vriendin Meike. Eerder was hun verhaal dat ze de hele namiddag en avond thuis waren. Dit bleek al niet te kloppen, want uit opgevraagde mobiele telefoongegevens bleek Michael drie keer naar Meike te hebben gebeld tussen half vijf en half acht. Niettemin spreekt het OM, bij monde van officier mr. Esther Duyts van een sluitend alibi. Meike is de vrouw die door opiniepeiler Maurice de Hond ervan wordt beschuldigd, bij herhaling bewust te hebben gelogen in het strafproces tegen Ernest Louwes. Op 19 november wordt de belastingadviseur van de weduwe, Ernest Louwes gearresteerd. De verdenking tegen

Louwes concentreren zich op twee aspecten. Uit telefoongegevens zou zijn gebleken dat Louwes in de avond van 23 september als laatste telefonisch contact had gehad met de weduwe en ook dat hij op dat moment in Deventer was. Ernest Louwes *(foto)* weerspreekt dit en verklaart tijdens zijn verdediging dat hij ten tijde van het telefoongesprek op de A28 was geweest, niet in Deventer. Hij stond in de file bij Harderwijk vanwege een breedte-transport. Een file die niet op de radio is gemeld. Dit alibi is meteen door de recherche gecheckt en bevestigd door twee onafhankelijke bronnen: Rijkswaterstaat en de aannemer Koop Tjuchem. Opmerkelijk is dat deze

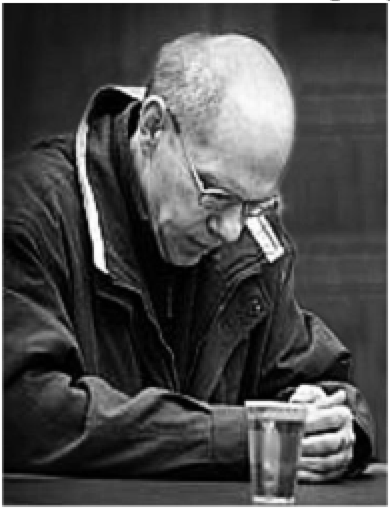

bevestigingen niet in het strafdossier zaten! Hoe kon Louwes bij zijn eerste verhoor weten dat daar een file en een breedtetransport was, als hij er niet zelf in zat? Ook de verklaring dat Louwes vanuit die file de weduwe heeft gebeld om een bedrag door te geven van zeventienhonderdvijftig gulden, wordt ondersteund door de feiten. Want op de plaats delict wordt in het handschrift van de weduwe naast de telefoon een notitie gevonden met dit bedrag. Hoe kon de weduwe dit bedrag vlak voor haar dood hebben opgeschreven als Louwes niet de waarheid vertelt en waarom zou Ernest de weduwe willen vermoorden? Als mogelijk motief voor de moord wordt aangevoerd dat Louwes uit zou zijn geweest op het geld van de weduwe. Op 13 september had de weduwe een nieuw testament opgesteld, waarin ze Louwes aanwees als de executeur-testamentair van een stichting die na haar dood moest worden opgericht. Louwes zou ook voorzitter van deze stichting worden. Is dat een reden om de weduwe te vermoorden? Kom nou. De rechtbank te Zwolle acht het niet wettig en overtuigend bewezen dat Ernest Louwes de moord heeft gepleegd en spreekt hem in maart 2000 vrij. In hoger

beroep oordeelt het gerechtshof te Arnhem in december 2000 echter anders; Louwes wordt wegens moord veroordeelt tot twaalf jaar gevangenisstraf. Louwes stelt hiertegen cassatieberoep in. Dit wordt verworpen. Hierna dient de advocaat mr. Bokse een herzieningsverzoek in bij de Hoge Raad. In juli 2003 wijst de Hoge Raad dit herzieningsverzoek toe, omdat intussen is gebleken dat de geurproeven onbetrouwbaar zijn geweest en het veronderstelde moordwapen niet het echte kan zijn. Het gerechtshof te 's-Hertogenbosch dient de zaak dus opnieuw te beoordelen. Daarbij beslist de Hoge Raad ook dat de gevangenisstraf van Louwes wordt geschorst zoals de wet voorschrijft,

waardoor Louwes op 1 juli 2003 voorlopig op vrije voeten komt. De rechtszaak neemt een onverwachte wending. Het gerechtshof in Den Bosch komt, op grond van het opgedoken DNA-materiaal begin 2004, toch weer tot een nieuwe veroordeling wegens moord. Begin 2006 besluit het Openbaar Ministerie tot nieuw onderzoek naar het bewijsmateriaal, nadat onder andere ook Maurice de Hond *(foto)* zich met de zaak is gaan bemoeien en de aandacht heeft gevestigd op mogelijke fouten in het eerdere onderzoek. Dit leidt uiteindelijk niet tot andere conclusies dan die de rechters al eerder hebben getrokken. In 2013, wanneer Louwes intussen alweer op vrije voeten is, dienen zijn advocaten bij de Hoge Raad nog eens een verzoek tot nader onderzoek in, dat deels wordt toegewezen. De advocaten kunnen de resultaten van dit nadere onderzoek betrekken in een eventueel nieuw verzoek tot herziening aan de Hoge Raad. Tijdens de nieuwe behandeling ter terechtzitting bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch kwam het Openbaar Ministerie op 27 januari 2004 met nieuw DNA-bewijs gegenereerd door het Nederlands Forensisch Instituut dat van de blouse van de weduwe Wittenberg

afkomstig was. Op grond van dat nieuwe bewijs kwam het gerechtshof 's-Hertogenbosch op 9 februari tot het oordeel dat Louwes terecht veroordeeld was, en werd de uitspraak van het Arnhemse gerechtshof gehandhaafd onder verbetering van gronden. Uit een geurproef zou zijn gebleken dat er een verband bestaat tussen Louwes en het veronderstelde moordwapen. Dit betreft een mes dat op 25 september op ongeveer een kilometer afstand van het huis van de weduwe Wittenberg werd gevonden. Het feit dat door de technische recherche niet meer is na te gaan wanneer de foto's zijn gemaakt van de locatie waar het mes is aangetroffen, alsmede het gegeven van een aantal administratieve onzorgvuldigheden inzake het gebruik van

BPS-nummers en de datum waarop de verhuizing van de technische recherche heeft plaatsgevonden, welke onzorgvuldigheden overigens intussen deels zijn verklaard en/of hersteld, zijn naar het oordeel van het hof, noch op zichzelf noch in samenhang met elkaar bezien, zodanig zwaarwegend dat hierdoor afbreuk wordt gedaan aan de zorgvuldigheid van het opsporingsonderzoek in zijn geheel. Daarmee komt het mes als bewijs te vervallen en worden de conclusies die uit het DNA-onderzoek werden getrokken in plaats daarvan als bewijs opgenomen. Het cassatieverzoek tegen het arrest van het gerechtshof 's-Hertogenbosch wordt op 22 februari 2005 door de Hoge Raad afgewezen, ook al heeft advocaat-generaal mr. Wim Vellinga *(foto)* geconcludeerd dat een herziening geboden is. Dit alles overwegende kan men niet anders dan tot het oordeel komen dat er door de rechterlijke macht waar wat aan is gerotzooid. Zou dat iets met grote ego's te maken hebben van mensen die van zichzelf vinden dat ze erg belangrijk zijn en door toegeven dat ze een fout hebben gemaakt bang zijn hun ego te beschadigen? Ik denk het wel en hoofdschuddend lopen we verder.

We lopen de Zwolseweg verder af en slaan na 140 meter rechtsaf de Erasmusstraat in. Daar staat in februari en de eerste weken van maart 1972 een oude Peugeot. Een opmerkzame vertegenwoordiger, die daar in de buurt woont, vraagt zich af wat die wagen daar doet. Hij heeft geen idee dat het een moordwapen is, dat te maken heeft met Joke, een kleine intelligente vrouw uit

een goed midden-standersmilieu, die getrouwd is met varkenshouder Theo Poppe. Joke van D. koopt voor een zacht prijsje het café de Triangle van haar moeder, maar dat is geen succes, net zomin als hun huwelijk. Ook dat is niet wat de temperamentvolle vrouw daarvan heeft verwacht. Theo is een wat domme goedzak die aan epilepsie lijdt en aan zijn huwelijkse plichten in bed niet kan voldoen. Dan brandt het slecht lopende café af en bij de wederopbouw helpt de bouwvakker Bernhard B., die Joke kent uit haar café waar hij vaste klant is. De twee worden verliefd op elkaar, beginnen een relatie en na vele ruzies en spanningen gaan Joke en Theo uiteen. Café de Triangle wordt verhuurd en Theo blijft in de buurt van het café wonen in een caravan. Joke en Bernhard vestigen zich in de buurt waar later de oude Peugeot staat. Intussen hebben Theo en Joke hun scheiding in werking gezet, maar daar is Joke niet gerust op. Ze zijn in gemeenschap van goederen getrouwd en ze zou het oneerlijk vinden als hun bezit zou worden gedeeld. Door haar is veruit het meeste ingebracht, zoals het café en een huis. Vanaf dat moment begint ze Bernhard op te stoken om haar man uit de weg te ruimen. 'Je krijgt van mij een nieuwe Opel Kadett als je het doet,' houdt ze hem als lokaas voor. Bernard praat erover met zijn zesentwintigjarige zwager Johnny en die wordt in het moordcomplot betrokken. Ze bespreken de zaak gedrieën en Joke belooft Johnny als tegenprestatie dat ze zijn belastingschuld voor hem zal regelen. Ze zegt: met de woorden: 'Nu moet het gebeuren, want anders komt het er nooit meer van!' Die zondagavond komt hij thuis

met de woorden: ‘Het is gebeurd.’ ‘Was dat alles nu een Opel Kadett waard?’ vraagt de officier, mr. G. J. M. Temmink, die er van uit gaat dat Bernhard helemaal in Jokes ban heeft verkeerd en dat hij smoorverliefd op haar was. ‘Die Opel Kadett? Ach nee, ik deed het om van dat gezeur af te zijn’, zegt Bernard. ‘Altijd ging het weer over Theo Poppe. Voor mij hoefde het niet, maar op het laatst heb ik het gedaan. Wel twintig keer heb ik hem voor de wielen gehad, maar steeds kon ik het niet doen. Tot op die zondag, ik kreeg hem op de Van Doornincksweg voor mijn wagen *(foto)* en het was gebeurd.’ Theo stierf Aan hersenletsel. Bernhards verdediger. mr. J. G. M. van Hoorn uit Lochem, wijst in zijn

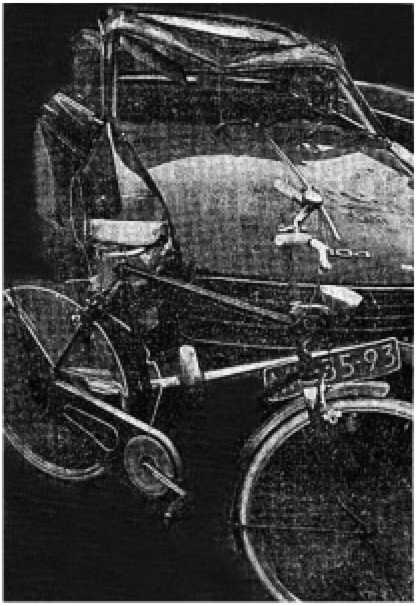

knap pleidooi op het eenstemmig oordeel van medici: ‘Deze man had nooit mogen trouwen.’ Joke is erg over geld bezig. Ze zegt het nu ook in de rechtszaal: ‘leder de helft zou oneerlijk zijn. Ik heb bijna alles ingebracht en ervoor gewerkt’. Ten tijde van de moord is de echtscheiding wel uitgesproken, maar nog niet ingeschreven. De rechtbank vraagt zich af waar nu precies het belang van Joke bij de moord lag en hoe groot dit belang was. Het komt naar voren dat Joke, na de moord op haar man, rustig de vijftig mille van ongevallenverzekering die op hem was afgesloten, bij de verzekeringsmaatschappij heeft opgevraagd. ‘Na een dergelijk gebeuren?’ roept de president mr. R. H. Reindersma verbaasd uit: ‘Dat noem ik lef. Dat is toch wel brutaal, vind je zelf ook niet?’ Joke mompelt zoiets als, dat er voor die verzekering tenslotte betaald is. We zien deze raadselachtige verschijning terug, als het onderzoek naar de financiële aspecten en motieven dat de rechtbank gelast is afgesloten. De psychiater noemt haar in zijn rapport een in wezen zachtaardige vrouw. Officier: ‘Het lijkt er niet op! Zij heeft de psychiater allerlei

leugens verteld. Als hij de werkelijkheid kende, zou zijn conclusie heel anders luiden.’ Op vrijdag 29 december 1972 veroordeelt de rechtbank in Zutphen de eenendertigjarige Joke van D., wegens medeplichtigheid aan moord op haar echtgenoot Theo Poppe, tot vijf jaar gevangenisstraf met aftrek. Dit is een jaar méér dan de officier van justitie had geëist. De rechter veroordeelt Bernard B., in overeenstemming met de eis van de officier van Justitie tot tien jaar gevangenisstraf. Met die straf neemt Bernard geen genoegen en hij tekent daartegen hoger beroep aan. Dat helpt niet veel, want op donderdag 12 april 1973 wordt de tweeëndertigjarige Bernard door het Arnhemse gerechtshof in hoger beroep wegens moord veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf met aftrek. De procureur-generaal had dezelfde straf geëist als zijn collega bij de Zutphense rechtbank. Zijn zwager, de zevenentwintigjarige Johnny T. uit Holten, die op de bewuste avond van de moordaanslag achter S. aanreed, voor het geval er assistentie nodig zou zijn, wordt eveneens in overeenstemming met de eis veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met aftrek. Hebzucht is een motief voor moord, het komt vaak voor maar is ongehoord.

We lopen de Erasmusstraat uit en gaan na 90 meter rechtsaf de Zwolseweg weer op. Na 80 meter slaan we de Jacob van Deventerstraat in en na 80 meter rechtsaf de Johannes Sinthenstraat op. Na 10 meter slaan we linksaf de Jacob van Deventerstraat en na 300 meter slaan we dan rechtsaf de Vermeerstraat in en na 400 meter hebben we links de Hobbemastraat. Deze straat is vernoemd naar Meindert Lubbertszoon Hobbema, een Amsterdamse kunstschilder, die op zeventienjarige leeftijd in de leer kwam bij de bekende kunstschilder Jacob van Ruisdael. Hier in een flatwoning in deze straat wordt in de nacht van zaterdag 17 op zondag 18 november 2007 de achtentwintigjarige Mascha Viersen in haar slaap gewurgd door haar eveneens achtentwintigjarige ex-vriend Jan. Mascha heeft een paar dagen voor haar dood een punt achter hun relatie gezet. Jan, die stapelgek is op Mascha, voelt zich gekrenkt en is woedend. De gedachte dat hij nooit meer met haar zal vrijen en de liefde zal bedrijven

maakt hem gek. De haat groeit in hem als een kwaadaardig kankergezwel. Jan probeert nog eens met haar te praten en terwijl zijn liefde in bed ligt probeert hij haar verleiden. Mascha is half in slaap en ze wil niet wat hij wil. Ze heeft geen zin meer in me, hamert het in zijn hoofd. Razend van woede slaat hij onverwachts zijn beide handen om haar keel. Dan drukt hij haar luchtpijp zolang dicht, terwijl zijn liefde wild spartelt om los te komen, tot ze stilligt. Om kwart over tien zondagmorgen krijgt de politie een telefonische melding over een misdrijf in de flatwoning, ter hoogte van de toegangsweg naar de sportvelden van de Zandweerd. Twee agenten rijden in hun wagen naar de

woning en treffen daar het slachtoffer aan. Ook haar ex-vriend is aanwezig en de politie houdt hem aan. Als bijen om de honing stromen buurtbewoners toe rond de plaats delict. Eén van de omstanders vertelt dat zijn schoonmoeder, die vlak bij het flatgebouw woont, vannacht een man heeft horen schreeuwen: 'Ik maak je dood, ik maak je dood.' De technische recherche is de hele zondag bezig met onderzoek op de plaats delict en pas op het eind van de dag wordt het levenloze lichaam van Mascha uit de woning gehaald. Tijdens het buurtonderzoek blijkt dat de portiekbewoners Mascha niet zo goed kennen, ze woont pas in de flat en weten niet dat ze daar alleen woonde. Op 26 februari 2008 staat de verdachte voor de rechter en hij wordt juridisch bijgestaan door advocaat mr. A. C. Huisman. De verdachte wordt ten laste gelegd dat hij op 18 november 2007 in de gemeente van onze stad opzettelijk Mascha Viersen *(foto)* van het leven heeft beroofd. Hij heeft met opzet Mascha Viersen bij de keel/hals vastgepakt en daarop de keel/hals dichtgeknepen, ten gevolge waarvan voornoemde Mascha Viersen is overleden. Van het meer of anders ten laste gelegde zal de verdachte worden vrijgesproken, aangezien de rechtbank dat

niet wettig en overtuigend bewezen acht. De officier van justitie, mr. Arun Reah *(foto),* vordert tegen de verdachte voor doodslag een gevangenisstraf van tien jaren. De klinisch psycholoog drs. J.A.M. Gresnigt en de psychiater drs. L.P. Heinsman, brengen van de verdachte rapport uit van persoonlijkheidsproblematiek van de verdachte en de daaruit voorkomende licht verminderde toerekeningsvatbaarheid. De rechtbank heeft de in de rapporten neergelegde conclusies overgenomen en daarmee rekening gehouden bij de bepaling van de duur van de op te leggen straf. Ze veroordeelt de verdachte tot een gevangenisstraf voor de duur van acht jaren. De tijd, door de ver-dachte vóór de

tenuitvoerlegging van deze uitspraak in verzekering en voorlopige hechtenis doorgebracht, zal bij de tenuitvoerlegging van de opgelegde gevangenisstraf in mindering worden gebracht. De rechtbank veroordeelt de verdachte daarbij tot de betaling aan de familie van zevenduizendnegenhonderdtweeënzestig euro. Conclusie het slachtoffer wordt gevonnist tot de dood. De moordenaar krijgt acht jaren, min een derde van die straf, is vijf jaar en vier maanden netto in redelijk luxe staatshotel. Dat noemt men gerechtigheid.

Dit wordt meer een fietsroute, want je moet anders zo'n 3 kilometer verder gaan. Je vertrekt in noordoostelijke richting, sla na 600 meter linksaf en ga na 175 meter linksaf de ventweg op van de Zwolseweg, sla na 40 meter rechtsaf, na 150 meter opnieuw rechtsaf en na 40 meter linksaf en houd na 80 meter links aan op de Bouternsgaarde. Ga na 140 meter rechtsaf de Marsman-gaarde op en na 300 meter rechtsaf de Vestdijk-gaarde op. Dan na 140 meter rechtsaf op de Vestdijkgaarde en na 450 meter opnieuw rechtsaf de Wetermansweg op. We zijn er bijna, want nadat we na 225 meter linksaf de Koopmansweg zijn opgegaan komen we na 500m meter, als we linksaf slaan op de Schapen-zandweg. Het is woensdag 23 november 1904 dat

een jachtgezelschap zich op deze weg verzameld bij het huis Nieuw Rande, om in de bossen onder Diepenveen te gaan jagen. Het is altijd een prachtig gezicht, de fel blaffende honden, de jagers te paard, de drijvers en dan eindelijk het moment het signaal op de jachthoorn dat de jacht kan beginnen. Prins Willem de derde is regelmatig één van de jagers die hier in de

bossen menig treffend schot lost. Maar niet op deze woensdag wanneer de jacht plotseling ophoudt. Dit gebeurt wanneer een jongere drijver, hij is achttien en de zoon van boer Wiggers, plotseling schreeuwt. Enkele drijvers rennen naar hem toe in de mening dat hij een ongeluk heeft en wellicht in een ijzeren val is getrapt. Ze zien dat hij met grote ogen van ontzetting omhoog wijst. Aan een boom hangt het in verregaande staat van ontbinding verkerende lijk van een man. Onmiddellijk moet ik denken aan enkele strofen van het gedicht ‘De Zelfmoordenaar’ van Piet Paaltjens, pseudoniem van François Haverschmidt (*foto)*

In het diepst van het woud
't Was al herfst en erg koud
Liep een heer in zijn eentje te dwalen.
Och, zijn oog zag zoo dof!
En zijn goed zat zoo slof!
En hij tandknerste, als was hij aan 't malen.
‘Ha!’ riep hij verwoed,
'k Heb een adder gebroed,
Neen, erger, een draak aan mijn borst hier!’
En hij sloeg op zijn jas,
En hij trapte in een plas;
't Spattend slik had zijn boordjes bemorst schier.
En meteen zocht zijn blik

Naar een eikentak, dik
Genoeg om zijn lichaam te torsen.
Daarna haalde hij een strop
Uit zijn zak, hing zich op,
En toen kon hij zich niet meer bemorsen.

Ook in het gedicht van François Haverschmidt wordt de man in verregaande staat van ontbinding gevonden, niet door een stroper, maar door een verliefd stelletje. De impact tussen de vinders zal hetzelfde zijn geweest. Om terug te keren naar het bos. De jacht wordt afgeblazen, de autoriteiten worden gewaarschuwd en het stoffelijk overschot van de gehangene wordt naar de algemene begraafplaats overgebracht. Ondanks de weersinvloeden, de vogels, insecten en kevers, die zich te goed hebben gedaan aan de man, wordt het omhulsel herkend als dat van een zeventigjarigen tapijtwever uit Deventer. De arme man leefde, voordat hij de hand aan zichzelf sloeg, al lange tijd in onmin met zijn vrouw en kinderen die in Den Haag woonden. Het is toch verschrikkelijk als een leven zo moet eindigen en wat zullen de kinderen een schuldgevoel aan zijn dood hebben overgehouden.

We gaan terug en slaan linksaf de Zwolseweg op en bij de rotonde linksaf de Ceintuurbaan op. We houden na tachtig meter links aan op de Ceintuurbaan en gaan na honderdtwintig meter rechtsaf de Middelweg op. We slaan na tweehonderdvijfentwintig meter linksaf en na honderdvijftig meter rechtsaf en lopen rechtdoor de Klinkenbeltsweg op. Deze weg is vernoemd naar de Klinkenbelt, een heuvel in de gemeente Hellendoorn, die ten noordwesten van Nijverdal ligt en onderdeel is van de Sallandse Heuvelrug. Hier in deze straat, in onze stad, begint een tragedie waaruit blijkt dat de moffen, naast hun verschrikkelijke acties tegen joden en zigeuners, ook andere stadsgenoten in vernietigingskampen lieten sterven. Op 21 maart 1930 vestigt de tweeëntwintigjarige Peeke Bosma *(foto)* uit Sneek zich in onze stad, hij wordt als huzaar in de Boreelkazerne gelegerd. Hier leert hij de dienstmaagd Christina Everdina Cornelia de Gram kennen. De twee worden verliefd op

elkaar en op donderdag 2 juni 1932 trouwen ze. Peeke trekt met zijn vrouw hier op de Klinkenbeltsweg in bij zijn schoonouders op nummer 43. Op 13 juli 1932 wordt Peeke als beroepsmilitair met de rang van korporaal uit de Koninklijke Landmacht ontslagen. Het ontslag geschiedt omdat het Reglement voor de militaire ambtenaren eist, dat militairen beneden de rang van tweede-luitenant worden ontslagen wanneer ze voor hun vierentwintwintigste verjaardag trouwen. Op 29 december 1932 wordt hun dochtertje Lies geboren. In begin 1934 verhuist het

gezin voor een paar maanden naar de naar de Nijverheidsstraat en op 16 april 1934 wordt de woning aan de Lange Zandstraat 46 betrokken. Daar wordt in 1935 hun zoontje Chris geboren en in 1939 hun tweede dochtertje Annie. Kort hierna verhuist het gezin naar de Averlostraat 22. De eerste tragedie in het gelukkige gezin slaat toe wanneer Annie op vijfjarige leeftijd overlijdt aan difterie. Peeke is lid van de RSAP, de Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij. In september 1938 wordt hij tijdens het congres van deze partij in Rotterdam, samen met Johan Roebers, gekozen tot de algemene leden van het hoofdbestuur. Bij de gemeenteraadsverkiezingen op 15 juni 1939 behaalt de RSAP in Deventer drie zetels. Peeke staat als nummer twee op de lijst en wordt met zijn eenendertig jaar tot dan toe het jongste raadslid. Hij is op dat moment secretaris van de lokale afdeling van de RSAP, van de Algemene Werklozen Bond en van het Comité voor Strijd en Solidariteit. Het doel van dit comité is het steun verlenen aan wilde stakingsacties. Overdag werkt Peeke in de werkverschaffing en 's avonds is hij vaak voor de partij op pad. Hij trekt op met zijn mederaadsleden Johan Roebers (*Foto's volgende pagina) Roebers links, Gerards midden en Gerritsen*

rechts) en Albert Johan Gerards, en met bekende partijgenoten Arend Jan Brinks, Jan van Bruggen senior, Johannes Frederik Scherpen-huizen en Jan Albert Tromop. In augustus 1939 wordt Peeke Bosma gemobiliseerd, mogelijk in de buurt van Velsen en IJmuiden. Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger zonder oorlogsverklaring Nederland binnen. Het wordt een ongelijke strijd. De verdedigingslinies van de vesting Holland worden zowel vanuit het oosten als vanuit het zuiden door de Duitsers binnen enkele dagen doorbroken. Na het bombardement van Rotterdam op 14 mei besluit de Nederlandse legerleiding de verdediging te staken. De volgende

dag wordt de overgave getekend. Hierna keert Peeke terug naar huis, maar veel tijd om het raadswerk weer op te nemen, krijgt hij niet. Met ingang van de raadsvergadering van 30 juli 1940 wordt hij samen met Johan Roebers, Albert Johan Gerards en het communistische raadslid Aalbert Jan Gerritsen uitgesloten van het raadswerk. Op last van een brief van de Commissaris der Koningin moesten onthouden van deelneming aan enige werkzaamheid van de raad. Peeke Bosma duikt evenals de anderen niet onder. In 1941 is hij als grondwerker in dienst bij de firma A. Waanders & Zn in de Papenstraat. Hij neemt deel aan het langzaam op gang komende verzet. Hij houdt zich bezig met de distributie van illegale bladen en met het verspreiden van gestencilde pamfletten. Hij is de contactman van de RSAP. In de morgen van 25 juni 1941 wordt hij op zijn huisadres Averlostraat 22 gearresteerd. De politie van Deventer pakt die ochtend op last van de Duitse autoriteiten in Deventer zeventien

revolutionairen op. Vanuit Apeldoorn wordt eveneens een verdachte van communistische activiteit overgebracht en ingesloten. In de loop van de dag worden vier van hen weer vrijgelaten. De overige veertien worden ‘s avonds om halfzeven door de Ordnungspolizei afgehaald en zeer waarschijnlijk wordt Peeke, via de concentratiekampen Schoorl en Amersfoort, op 19 november 1941 naar Neuengamme gedeporteerd. Daar krijgt hij gevangen nummer 6686. Het blijkt dat Peeke in juni 1942 aan tuberculose lijdt. Op 1 augustus 1942 wordt hij naar Dachau *(foto)* overgebracht. Daar is zijn gevangen nummer 32871. Peeke wordt op 1 december 1942 vanuit Dachau op transport gesteld. Direct na aankomst in Schloss Hartheim wordt Peeke

in het kader van Tötungsaktion 14f13 op diezelfde dag vergast en daarna verbrand. Tötungsaktion 14f13, ook wel genoemd ‘speciale behandeling’ was een activiteit door nazi-Duitsland om concentratiekampgevangenen te vermoorden. Dat moorden werd door hen ‘ongeschiktheid of gevangene euthanasie’ genoemd. De actie bestond hieruit dat men de zieken, ouderen en zij waarvan gedacht werd dat die niet langer geschikt waren voor werk, uit de gevangenen te selecteren, waarna zij werden gedood. De weduwe van Peeke hoort pas op 10 maart 1943 van het overlijden van Peeke. Het heeft die dag gesneeuwd en het is

glad. Daarom loopt zij midden op de Parellelweg, ter hoogte van inktlintfabriek Carbonia. Een politieagent, die haar op de fiets inhaalt en kennelijk weet wie zij is, deelt haar mee dat haar man is overleden. Later komt er een officiële brief waarin de Duitse autoriteiten meedelen dat Peeke Bosma op 2 december 1942 in Dachau aan ‘Versagen von Herz und Kreislauf bei offener Lungentuberkulose’ is overleden. Die rot moffen: Al is de leugen nog zo snel de waarheid achterhaald haar wel.

Hier op de Boxbergerweg 147 richten B. en H.W. Cost Budde in 1867 de DAVO-bierbrouwerij op. De fabriek en villa wordt

gevestigd op de Heuvel onder architectuur van M. van Harte. Op 5 maart 1879 overlijdt Cost Budde in Diepenveen, eigenaar van de bierbrouwerij Davo aldaar, waar tal van werklieden uit Diepenveen en van onze stad dagelijks veel werk vinden. Naar men verneemt bestaat het plan, die bierbrouwerij te verkopen. De avondpost meldt op 26 december 1885 dat in Deventer ter veiling is gebracht de nog in volle werking zijnde Wiener-stoom-bierbrouwerij Davo, die de eigenaar om redenen van gezondheid van de hand wenst te doen, met daarbij gelegen 3 hectaren

grond. Brouwerij Davo is nu gevestigd aan de Sluisstrat6, hoek Emmastraat (foto vorige pagina) maar was daarvoor gevestigd aan de Boxbergerweg 147 en brouwde daar Pilsener en Münchener bieren. De brouwerij heeft een bijkantoor in Amsterdam. Hier wordt zwaar bier geleverd in glazen flessen, terwijl de andere bierbrouwer in onze stad 'de Klaver' van

Bussemaker licht bier in kruiken levert. In het Deventer Dagblad van 7 april 1890 staat dat Burgemeester en Wethouders van onze stad op 4 april 1890 een voorwaardelijk vergunning hebben verleend aan den heer L. Kirchmann uit Den Haag om zijn stoombierbrouwerij Davo, gevestigd aan den Boxbergerweg uit te breiden. En is hiervan een afkondiging geschied, waar het behoort. De Staatscourant van november 1891 bevat de statuten van de N.V. Davo-Bierbrouwerij in onze stad met een kapitaal van tweehonderddduizend gulden. Voor het brouwen van bier heeft men kwalitatief goed water nodig en er zijn jarenlang in onze stad grote en klein putten geslagen voor de waterleiding waarvan enkele te veel ijzerhoudend water leverden. Later begon de gemeente enige nieuwe kleine putten te boren: Deze nieuwe putten, meest in de buurt van bierbrouwerij Davo leverde zulk chemisch zuiver, en in weerwil van den lagen grondwater- en rivierstand zo overvloedig water, dat zij alleen wel in staat zijn in de waterbehoefte te voorzien. Met het oog op later misschien komende behoefte bij groter toeneming der bevolking heeft de Gemeenteraad bovendien een strook grond aangekocht langs de Staatsspoorbaan, waar bij eerdere borin-

gen ook water van uitstekende hoedanigheid gevonden was. In 1892 wordt in opdracht van de gemeente aan de Ceintuurbaan op één van de hoogste plekken van onze stad de watertoren *(foto vorige pagina)* gebouwd in de populaire neostijl van de Hollandse renaissance, naar een ontwerp van de stadsarchitect J.A. Mulock Houwer *(foto)*. De met bladgoud versierde zeemeermin die als windvaan dienstdoet staat op 53 meter hoogte. Het uitkragende waterreservoir werd ontwikkeld door de Duitse professor Otto Intze en heeft een capaciteit van 500

m^3 water. Daarmee zorgt het voor voldoende druk in het waterleidingnet. De toren bestaat uit gemetselde bakstenen, met een onderbouw dat is vervaardigd van basaltblokken. Het dak is bedekt met leisteen. De toren met bijliggend pompstation en waterwingebied was lang de basis van het gemeentelijk waterleidingbedrijf. In 1892 ging van hieruit de waterleiding naar de stad, met bij de oplevering in 848 aansluitingen. Het is nog steeds in gebruik voor de drinkwatervoorziening. Van een diepte van 130 meter wordt zeer zuiver water opgepompt.

We gaan van de Boxbergerweg direct daarop rechtsaf de Tabaksstraat in. Na vijfendertig meter gaan we linksaf de Werkluststraat op en na zestig meter rechtsaf de Enkstraat. Daarop na vijfentwintig meter linksaf om opnieuw op de Werkluststraat te komen. Na vijftig meter slaan we rechtsaf de Adelaarstraat op en na vijfenveertig meter linksaf de Tabaksdwarsstraat in. Na honderdtwintig meter lopen we rechtsaf de Diepenveenseweg op, gelijk weer linksaf de Papenblik op en na vijftig meter rechtsaf de Kuilestraat in en nog een vijftig meter slaan we linksaf de Hoge Belt op. Hier lag vroeger de Galgenbelt *(tekening)*. Zo'n zeshonderdenvijftigjaar geleden was er al sprake van de Galghenbergh in onze stad, dat later de Galgenbelt werd genoemd. De Galgenbelt van onze stad was één

van de zeven ‘heuvels’, rivierduinen, die in prehistorische tijden door verstuiving van zand uit de stroomvlakte van de IJsel waren gevormd. In 1795 werden openbare terechtstellingen en galgenvelden afgeschaft. De Galgenbelt lag in een gebied waar landbouw werd bedreven: de Deventer enk. Aangenomen wordt dat de galg ongeveer stond waar nu de President Steynstraat de Hoge Hondstraat kruist. De Diepenveenseweg, die vanuit de stad in de richting van de Galgenbelt liep, heet tot 1889 de Galgenweg, wat betreft het laatste deel. Er wordt me weleens gevraagd of de doodstraf een preventieve werking heeft. Het aantal misdaden dat in Amerika wordt gepleegd laat me denken van niet. Maar tot in 1870 hadden we hier in ons land ook nog de doodstraf. Als kind werd ik daar al spelenderwijs mee geconfronteerd. Na de oorlog trokken we vaak naar het galgen-

belt, om daar te spelen. We vermaakten ons daar met landkapertje en zomers groeven daar in het zand kuilen. Als kinderen wisten we niet dat zich daar eeuwenlang allerlei gruwelen hadden afgespeeld. Op zich is de galgenbelt een lugubere maar ook historische plek. Onze stad, één van de vier oudste van Nederland, had een eigen rechtspraak die ook de bevoegdheid had de doodstraf uit te spreken. De executie door het zwaard, ophanging aan de galg, radbraken of andere gruwelijkheden vond in de middeleeuwen plaats bij het stadhuis op het Grote Kerkhof en later werd een schavot opgericht op de Brink. Vier

blauwe stenen in de bestrating, voor het huidige kantongerecht, markeren de plaats waar het schavot heeft gestaan. Zo'n misdadiger werd daar door de beul een koord om de hals gedaan, om vervolgens aan een galg te worden opgehangen, tot de dood er op volgde. Nadat het een tijdje aan de op de Brink staande galg te hebben gehangen, werd het lijk gebracht of gesleept naar de galgenbelt buiten onze stad. Daar werd het aan een andere galg opgehangen en prijsgegeven aan de elementen en de kraaien. Ook werd het lichaam wel neergelegd op een radstake, dat is een wiel hoog op een paal. Deze publieke ontering van het stoffelijk overschot en de ontzegging van een christelijke begrafenis, gebeurde om mensen af te schrikken die wellicht kwaad in de zin hadden. Dat misdadigers niet altijd op de juiste wijze in het graf terecht kwamen wordt duidelijk in augustus 1932. Dan vinden enkele op de galgenbelt spelende kinderen, die een kuil aan het graven zijn, het skelet van een mens. In het karkas ligt een brief, welke ondertekend is met den naam Adolf Keller en gedateerd Wesel: 16 september 1809. Vermoedelijk betreft het hier een geraamte van één van de officieren, die in de Napoleontischen tijd met nog enige anderen hier werden gefusilleerd. Naast het geraamte worden ook nog een aantal knopen en een ankertje gevonden. Op deze lugubere plaats wordt op maandag 10 januari 1927 jacht gemaakt op enkele Duitse mannen. De reden tot die jacht begint doordat een zestienjarige jongen, door een man van ongeveer zestig gulden wordt beroofd. De dader slaat op de vlucht en twee politie-agenten zoeken in de hooibergen op de Galgenbelt naar de rover, sporen of voorwerpen die achter zijn gelaten. Ze vinden de boef daar niet, maar wel twee Duitse mannen. De agenten springen van hun fiets en kunnen één man arresteren, terwijl de andere de vlucht neemt en postvat bij de fietsen van de agenten. Wanneer die de gearresteerde naar het bureau willen brengen en hun fiets willen pakken, lost de gevluchte man revolver-schoten op hen af. De agenten maken daarop ook van hun revolvers gebruik en in de verwarring, die ontstaat, weet de gearresteerde Duitser te ontkomen. Beide agenten raken bij die schermutseling niet gewond. Onder leiding van de commissaris

van politie wordt de hele nacht naar de gevluchte mannen gezocht (foto), waarbij de gemeentepolitie wordt geholpen door de marechaussee en Rijkspolitie. De moffen worden echter niet gevonden. De volgenden dag wordt het onderzoek voortgezet en worden de bossen in Diepenveen en Raalte afgezocht. Bij nader onderzoek op de Galgenbelt vindt de politie in een hooiberg een geladen revolver, die de moffen vermoedelijk hebben verloren.

Of het dezelfde Duitsers zijn, waarop de gemeentepolitie twee jaar later, in samenwerking met de marechaussée en militaire politie, in de nacht van maandag 2 op dinsdag 3 december 1929 een klopjacht houden, is niet bekend. Die worden betrapt bij een poging om in te breken bij een koopman in antiek aan de Noordenbergstraat. Na een sensationele achtervolging, waarbij van de zijde van de politie talrijke schoten worden gelost, slaagt de politie er ten slotte in één der inbrekers te arresteren. Dit is een negenentwintigjarige K. uit Hamburg. De ander inbreker is nog voortvluchtig en men vermoedt, dat hij zich schuilhoudt in de bossen in de omgeving.

We lopen verder de Ceintuurbaan op, die als een gordel rond de stad ligt. De baan loopt van onze veelgeprezen rivier, via de Johannes van Vlotenlaan, door het Nieuwe Plantsoen, de Veenweg en de Mr. De Boerlaan weer naar de IJssel. Op zondag 14 mei 1995 wordt er feest gevierd door de leden van de

voetbalvereniging IJsselstreek, dit is in de buurt van de Handelsschool op de Ceintuurbaan (*foto*). Deze Vereniging, opgericht op 25 april 1921, is onlosmakelijk verbonden met de rijke historie van het amateurvoetbal in onze stad. Al generaties is deze club een begrip in Deventer vanwege het multiculturele karakter en de verscheidenheid in het ledenbestand. Het is een gezellige club waar velen zich thuis voelen. De spelers van IJsselstreek spelen in een wit-rood-blauw shirt, met een witte broek en witte kousen. De laatste decennia van de twintigste eeuw wordt het geleidelijk aan de meest beruchte club van Deventer en omstreken. In de competitie durven tegenstanders nauwelijks aan te treden tegen de asocialen van IJsselstreek.

Volgens de verhalen wordt er bij de club meer gedronken en gevochten dan gevoetbald. Het bestuur doet er alles aan om het aanzien van de voetbalvereniging op te vijzelen, want ze wil af van het negatieve imago. Er komen strakke huisregels, strenge trainers en schorsing van lastige leden, zo ook van extreem drankzuchtige lieden. Het 47-jarige lid Dries van Lies, die op het kampioensfeest de aandacht op zich zal vestigen, is één van de mannen die onder het nieuwe regime is geschorst. Dat was

nadat hij dronken langs het veld ruzie had gezocht met een scheidsrechter. Twee jaar lang is Dries niet meer welkom bij IJsselstreek, een maatregel die voor hem even hard aankomt als een ban door zijn eigen familie. Dan breekt de heuglijke dag aan dat het eerste elftal voor het tweede, achtereenvolgende jaar kampioen is geworden. Voor het eerst in haar bestaan promoveert de club naar de hoofdklasse van de Gelderse voetbalbond. Er wordt feest gevierd in het clubhuis, het bestuurslid Mannis Peeters heeft portierdienst, die staat goedgemutst aan de deur en begroet zijn gasten. Dan verschijnt het achtendertigjarig Dries, het lid dat na twee jaar schorsing nu weer naar binnen mag. De gast die hij bij zich heeft is een supporter van Labador, de voetbalclub waarvan de IJsselstreek gewonnen heeft. Dat lid

wordt de toegang door Mannis geweigerd, want het kampioensfeest is alleen toegankelijk voor leden en donateurs van IJsselstreek. Dries wil daarop ook niet naar binnen en vertrekt mopperend. Een paar uur later verschijnt hij opnieuw aan de deur. De week ervoor, op de zondag dat de laatste voetbalwedstrijd in de competitie werd gespeeld, had Dries zich voor het eerst sinds tijden weer eens bij zijn oude club laten zien. De wedstrijd eindigde toen onbeslist. Het extra duel, waarmee ze kampioen worden, volgt hij vanuit de kantine, met de blik bijna onafgebroken op de biertap gericht. Wat niemand ziet is dat Dries onder zijn T-shirt een wapen tussen zijn broekban draagt. Na de gewonnen wedstrijd, volgen nog flink wat pilsjes om het kampioenschap en de promotie te vieren. Wanneer de zevenenveertigjarige oud-eerste elftalspeler Henny de Witte, na het bericht 'laatste ronde' opstaat om nog een pilsje te bestellen, staat ook Dries op, trekt zijn wapen uit zijn broekband *(foto)* en schiet, vier, vijf keer op De Witte. Het gebeurt zo plotseling, zonder bedreiging of geschreeuw vooraf.

Sommigen denken dat dit het knallen van vuurwerk is. Pas wanneer De Witte in elkaar zakt en enkele clubleden Dries overmeesteren, dan pas merken allen dat er iets vreselijks is gebeurd. Henny de Witte overlijdt kort na aankomst in het ziekenhuis. De politie en GGD zijn spoedig aanwezig en Dries wordt aan de politie over gedragen. Ook tegen de politie laat de 38-jarige Dries niets los over zijn motief. Hij ontkent zelfs dat hij in het clubhuis is geweest en dat hij heeft geschoten. Verder zwijgt hij in alle talen en niemand heeft ook maar een idee wat het motief is voor deze moord. Maar in de jaszak van de verdachte vindt de politie zondagavond een pistool, dat wordt voor sporenonderzoek opgestuurd naar het gerechtelijk laboratorium. Dries wordt na een eis van twaalf jaar veroordeeld tot acht jaar gevangenisstraf. Niet veel voor zo'n brute moord, maar dat Dries niet van zo'n beste familie en dat ook in zijn familie ook een moord plaats vindt lees je verder bij de moorden in de buurt van het woonwagenkamp.

Met veel plezier en af en toe hoofdschuddend heb ik je rondgeleid in onze stad. De Hanzestad met een rijk en roemrucht verleden, prachtige historische gebouwen en belangrijke inwoners die bijdroegen tot de stad die deze nu is. Maar ook de plaatsen delict van heel wat moorden, overvallen, bedreigingen en andere misdadige activiteiten. Ik heb geprobeerd je enig inzicht te geven in de duistere krochten van de menselijke geest en kennis laten maken met de prachtige architectuur van de historische huizen en gebouwen. Daarbij heb ik getracht de personen te portretteren die veel hebben gedaan voor de ontwikkeling van onze stad. Het was al met al een hele tocht, deze sightseeing van de belangrijke plekken in Deventer en ik dank je dat je me daarbij gezelschap hield. Nu ga ik eerst een alcoholische versnapering tot mij nemen in zo'n gezellig café op de Brink. Verantwoording De auteur heeft zich voor dit boek gebaseerd op (openbare) bronnen als kranten, tijdschriften, sites en boeken en heeft, naast de artistieke vrijheid van het script, geprobeerd een zo compleet mogelijk beeld te geven van alle mensen, gebeurtenissen en organisaties die in het boek

beschreven worden. De auteur heeft vrijelijk geput uit zijn websites www.crimehistory.nl en www.crimipe-dia.nl, aangevuld met informatie verkregen door interviews en van sites als Wikipedia, opgelicht.nl, politie.nl en de andere in de bibliografie genoemde bronnen. Ondanks de constante zorg en aandacht die de auteur heeft besteed aan de inhoud, kan hij noch de uitgever noch andere mensen die aan dit boek hebben gewerkt instaan voor de volledigheid en juistheid van het geschrevene. Auteur en uitgever aanvaarden dan ook geen aansprakelijkheid voor enigerlei directe of indirecte schade, van welke aard ook, die voortvloeit uit of in enig opzicht verband houdt met dit boek.

DEVENTERSE
PENOZ E

true crime

Na het succes van zijn boeken over de Amsterdamse-, Rotterdamse- en Hofstadpenoze is het nu de beurt aan de penoze in Deventer. Terwijl misdaadchroniqueur Gerhardt Mulder, geboren in Deventer, de lezer meevoert door de verschillende wijken en daarbij regelmatig een plaats delict of kroegje aandoet, blijkt dat hij de Deventerse mores goed kent. Hij heeft er zijn jeugd doorgebracht en was in zijn jonge jaren zelf ook niet bepaald 'een lieve jongen'.

In zijn boek vertelt hij de verhalen over de oude Deventerse penoze die bij elkaar komt in de kroeg. Het zijn toffe gasten met wie je een biertje drinkt en veel kunt lachen. Aan de bar worden goede grappen gemaakt. Komt er heibel, dan wordt zo'n ruzie met de blote vuist of hooguit met het mes beslecht.

Mulder haalt herinneringen op en laat de lezer kennismaken met de humoristische, vaak hilarische strapatsen van zwendelaars en oplichters, maar ook met brute en meedogenloze moordenaars. Zo ook verhaalt hij over de vrouwen en mannen die van grote historische betekenis waren voor de stad. Zonder een blad voor de mond te nemen geeft Mulder inzicht in de wandaden van een nieuwe generatie toffe jongens die uitgroeien uit tot harde jongens. True crime tot op het bot!

Gerhardt Mulder (1939) heeft een bijzondere fascinatie voor de wereld van de misdaad. Naast de boeken 'de Rotterdamse penoze', 'de Amsterdamse penoze' en 'de Hofstadpenoze' stelde hij o.a. ook 'de Eerste Misdaadencyclopedie van de Lage Landen' samen.

9 789079 298266